

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

LÂMİ'Î ÇELEBİ'NİN
ŞERH-İ DÎBÂCE-İ GÜLİSTAN'I

YÜKSEK LİSANS TEZİ

102126

Hülya CANPOLAT

102126

DANIŞMANI: Prof. Dr. Tunca KORTANTAMER

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İzmir-2000

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....I

Kısaltmalar III

I. YAZAR ve ESER ÜZERİNE

1.Yazar 1

2.Klasik Metin Şerhi 8

3.Lâmi'î'nin Şerh Metodu 13

4. Eser 26

5.Eser Üzerinde Yapılan Bir Çalışma..... 30

II. METİN İLE İLGİLİ BİLGİLER

1.Nüshaların Tavsifleri..... 42

2.Metni Kurmada Takip Edilen Yol..... 71

III. METİN 79

BİBLİYOGRAFYA 206

ÖNSÖZ

15. asır sonu 16. asır başında yaşamış olan Lâmi'î Çelebi kırkı aşkın telif eserle Eski Türk Edebiyatı'nda en çok eser veren sanatçılar arasında gösterilir. Tezkirelerde nazmından çok nesrinin beğenildiği söylenen Lâmi'î, özellikle ünlü İran sanatçısı Câmî'den yaptığı tercümelerle "Câmî-i Rûm" ünvanını almıştır. 15. asırda Divan şairleri arasında başlayan yenilik arayışları Lâmi'î'yi de etkilemiş, devrinde rağbet gören konuları tercih etmeyerek Vîs ü Râmîn, Vâmık u Azrâ, Salâman u Absal ve Heft Peyker gibi İran Edebiyatı'ndan farklı tercümeler yapmıştır. Klasik şark dillerini ve İslam İlimlerini iyi bilen Lâmi'î'nin aynı zamanda Nakşibendi tarikatına intisap etmesi eserlerinin tasavvufi cephesini oluşturmasına yardımcı olmuştur.

Biz bu çalışmamızda Lâmi'î'nin "Şerh-i Dîbâce-i Gülistân" adlı eserini tez konusu olarak seçtik. Lâmi'î, seçtiği metni şerh ederken diğer dillere olan yetkinliğinin imkânlarından, yaşadığı sosyal hayattan ve dönemin edebî geleneğinden yararlanarak eserini oluşturmuştur. Bu yüzden eser, klasik metin şerhine örnek teşkil edecek nitelikte olduğu gibi bir telif eser özelliği de gösterir. Şerhler, gerek dil bilgisi açıklamaları gerekse içinden çıktığı kültür dünyasını yansıtmasıyla zengin malzeme içermelerine rağmen üzerinde yeni yeni çalışılan eserlerdir. Bu nedenle şerhler hakkında söyleyebileceklerimiz oldukça sınırlıdır. Yapılması gereken şerhlerin, sağlıklı bir Edebiyat Tarihi oluşturulabilmesi için bütün yönleriyle ortaya çıkarılmasıdır.

Tezimizi hazırlarken amacımız şerh hakkındaki bilgilerimizi genişletmek, tenkitli metin oluşturmayı ve şecere tespit yollarını öğrenmektir. Lâmi'î'nin şerh metodundan yola çıkarak ve bölümümüzde yapılan diğer mensur metin şerhlerini de inceleyerek mensur metin şerhleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Metnin kurulmasında, şecere tespitinde ve aparat verilmesinde Prof. Dr. Ahmet Ateş'in ve Prof. Dr. İsmail Ünver'in geliştirmiş olduğu metodları kullandık. Bu çalışmalar sonucunda tenkitli metnin hazırlanmasında, Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail 525 (L), Aşir Efendi 417 (A), Üsküdar Hacı Selimağa Kütüphanesi Selimağa 956 (H) ve Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi Genel 1519 (B) numaralı nüshalar olmak üzere toplam dört nüshayı esas aldık.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü de kendi içinde beşe ayırmayı uygun bulduk. İlk kısımda yazar hakkında bilgi verdik. Bu konuda akademik çalışmalar oldukça fazla olduğundan Lâmi'î'nin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında genel bilgiler vererek yapılan çalışmalara göndermeler yaptık. "Klasik Metin Şerhi" başlığı altındaki ikinci kısımda, edinebildiğimiz bilgiler çerçevesinde, genel olarak şerhler üzerinde durduk ve Lâmi'î'nin şerh metodunun, klasik mensur metin şerhleri arasındaki yerini tespit etmeye çalıştık. Üçüncü kısımda örneklerle "Lâmi'î'nin Şerh Metodu" hakkında bilgiler verdik. Dördüncü kısımda "Eser" başlığı altında Şerh-i Dîbâce-i Gülistân hakkında genel bir değerlendirme yaptık. Beşinci bölümde ise eser üzerinde yapılan bir çalışmaya yer verdik.

Tezimizin ikinci bölümünde metinle ilgili bilgilere yer vererek, eserin nüshalarının tanıtımını yapmaya çalıştık. Yine bu bölümde metni kurarken takip ettiğimiz yolu açıklayarak, şecereyi tespit etmeye çalıştık.

Üçüncü bölümde metni verdik. Son olarak bibliyografyaya yer verdik.

Çalışmamız boyunca tezimizin her aşamasında karşılaştığımız problemlerin çözümünde yol gösteren değerli hocam sayın Prof. Dr. Tunca Kortantamer'e, tezimizde geçen Arapça ibarelerin okunmasında yardımlarını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Samira Kortantamer'e, fikirleri ile yardımcı olan Doç. Dr. Atabey Kılıç'a ve Arş. Gör. Şerife Yağcı'ya, Farsça beyitlerin okunmasında bana yardımcı olan arkadaşım Ferzane Doulatabadi'ye ve her zaman desteklerini hissettiğim aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Hülya Canpolat

İzmir, 2000

Kısaltmalar

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
a.g.n.	: adı geçen nüsha
C.	: Cilt
S.	: Sayı
s.	: sayfa
st.	: satır
nşr.	: neşreden
haz.	: hazırlayan
çev.	: çeviren
Yay.	: Yayınları
İA	: İslam Ansiklopedisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Bkz.	: Bakınız
Kütp.	: Kütüphane
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
TDK	: Türk Dil Kurumu

I. Yazar ve Eser Üzerine

1. Yazar

15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın başında yaşamış olan Şeyh Mahmûd bin Osmân bin Ali en-Nakkâş bin İlyâs Lâmi'î¹, Eski Türk Edebiyatı sahasında en çok eser vermiş şahsiyetler arasında yer alır.² Kırkın üzerinde eser kaleme almış olan şairin hakkındaki araştırmaların oldukça fazla olmasına rağmen yeterli olmadığı söylenir.³ Geçen yüzyılda Hammer'le başlayan bir ilgi dolayısıyla Lâmi'î'nin bazı eserlerinin Almanca'ya çevrildiği görülmektedir.⁴ Bu yüzyılda ise Lâmi'î'nin hayatı ve eserlerinin üzerine yapılan çalışmaların başında Gönül Ayan'ın "Bursalı Lâmi'î Bibliyografyası" adlı doktora tezi gelir.⁵ Ayrıca Abdülkadir Karahan'ın⁶, Günay Kut Alpay'ın⁷ ve Nurhan Tezcan'ın⁸ bu konudaki çalışmaları da dikkat çekicidir. Diğer bir çalışma ise Hamit Bilen Burmaoğlu'nun "Bursalı Lâmi'î Çelebi Divânı'ndan Seçmeler" adlı kitabıdır.⁹ Ayrıca Harun Tolasa'nın "Klasik Edebiyatımızda Divan Önsöz (Dîbâce)leri: Lami'î Divanı Önsözü ve (buna göre) Divan Şiiri Sanat Görüşü"¹⁰ makalesiyle onun sanatı hakkında, İsmail Erünsal'ın¹¹ "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları IV: Lâmi'î Çelebi'nin Terekesi" makalesiyle hayatı hakkındaki bilgiler genişletilmiştir.

Bütün bu çalışmalarda Lâmi'î'nin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında geniş bilgiler mevcuttur. Biz burada bu çalışmaların ışığında genel olarak yazar hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

¹ Kadir Atlansoy: "Bursa Şairleri", Asa Kitabevi, Bursa 1998, s.265.

² Abdülkadir Karahan: "Lâmi'î", İA, MEB Yay. 7, s. 11.

³ Tunca Kortantamer: "Tezcan, Nuran: Lâmi'î's Gûy u Çevgân, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1994. 387s. + Faksimile (62 fol.)" Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. IX, 1999 İzmir, s. 157.

⁴ Kortantamer: a.g.m., s. 157.

⁵ Gönül Ayan: "Bursalı Lâmi'î Bibliyografyası" (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Ün., Erzurum 1978: Lâmi'î Vâmık u Azrâ (İnceleme-Metin), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

⁶ Karahan: a.g.m., s. 10-15.

⁷ Günay Kut Alpay: "Lâmi'î Chelebi and his Works", Journal of Near Eastern Studies 3, Nr. 2 (April 1976), s. 73-93.

⁸ Nurhan Tezcan: "Lâmi'î'nin Hayatı, Eserleri, Gûy u Çevgân Mesnevisi (İnceleme-Metin), Tez No 4, Ankara 1976.

⁹ Hamit Bilen Burmaoğlu: "Bursalı Lâmi'î Çelebi Divanı'ndan Seçmeler", Kültür Bakanlığı Yayınları 1020, Ankara 1989.

¹⁰ Harun Tolasa: "Klasik Edebiyatımızda Divan Önsöz (Dîbâce)leri: Lami'î Divanı Önsözü ve (buna göre) Divan Şiiri Sanat Görüşü", Journal of Turkish Studies, Ali Nihat Tarlan Hatıra Sayısı 3, 1979, s. 385-402.

¹¹ İsmail Erünsal: "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları IV: Lâmi'î Çelebi'nin Terekesi", Journal of Turkish Studies, Fahir İz Armağanı. 1990, s. 179-194.

Asıl adı Mahmud olan Lâmi'î'nin doğum tarihi kaynaklarda tam olarak bilinmemekle beraber 1526'da yazdığı "Şerefü'l-İnsân" adlı eserinin önsözünde 55 yaşında¹ ve 1526'dan tertip ettiği Divanı'nın dibacesinde 58 yaşında² olduğunu söyler. 1532 yılında vefatı sırasında ise 60 yaşlarında olduğu bilinmektedir.³ Bunlardan yola çıkarak şairin doğum tarihinin 1472 olduğu tespit edilmektedir. Doğum yeri Bursa'dır. II. Bayezid 'in hazine defterdarı olan babası Osman Çelebi, annesi Dilşad Hatun'dur. Lâmi'î'nin Nefise Hatun adında bir halası ve Mustafa isimli de bir amcası olduğu bilinmektedir. Şairin büyük babası Nakkaş Ali Paşa, devrinin kendi sanatında birinci sınıf şahsiyetlerden olup, Yeşil camii, Yeşil türbe gibi Türk mimarisinin XV. asır şaheserlerinin iç nakışlarında büyük hizmeti görülmüştür.

Lâmi'î zamanının alim ve fazıl şahsiyetlerinden Molla Ahaveyn ve Molla Muhammed bin Hâcî Hasan-zâde'den ders görmüştür.⁴ Önceleri medrese tahsilinin kuvvetli tesiri altında kalmıştır. Muradiye medresesine gittiği sarf ve nahivden aruz ve kafiye kadar çeşitli bilgileri, şeriat ilimlerini iyice öğrendiği, devrin iki önemli dili Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiği anlaşılmaktadır. Genç yaşta, tarikat cazibesi galip gelmiş, büyük Nakşibendi şeyhi Emir Ahmed Buharî (ölm.1516)'den iradet almış ve ömrü boyunca ona bağlılığı devam etmiştir. Gençlik çağı eserlerinden sayılabilecek kitaplarında da bu zâta hürmet ve hayranlığını tespit etmek kolaydır. Divanında üçüncü defterin son kısmında, özel bir başlık altında, Emir Ahmed Buharî için 28 gazel yazmıştır.⁵

Bir ara İlhami Efendi vasıtasıyla Gülşeni tarikatına girdiği bilinmektedir.⁶

Lâmi'î genç yaşta Hümâ Hatun'la evlenmiştir. Şimdiye kadar yazarın Mehmed Çelebi, Ahmed Çelebi, Abdullah adlarında üç oğlu ve Safiye Hatun isminde de bir kızı olduğu bilinmekteydi. Fakat Erünsal'ın tespit ettiği yeni bilgiler sayesinde Lâmi'î'nin bu çocuklarının haricinde İbrahim Çelebi adında bir oğlu ve Zeynep Hatun adında bir de kızı bulunduğunu öğreniyoruz.⁷ Torunlarından Mahmud Çavuş bin Ahmed

¹ Tezcan: a.g.t., s. 1.

² Burmaoğlu: a.g.e., s. 1.

³ Karahan: ag.m., s. 10.

⁴ Atlansoy: a.g.e., s. 266; Burmaoğlu: a.g.e., s. 2; Karahan: a.g.m., s. 11.

⁵ Burmaoğlu: a.g.e., s. 2; Karahan: a.g.m., s. 11.

⁶ Bursalı Mehmet Tahir: "Osmanlı Müellifleri", C.II. İstanbul 1972. s. 215-216.

⁷ Erünsal: a.g.m., s. 186.

Efendi'nin "Lâmi'î-zâde" diye tanındığı, Nakkaş Ali camii haziresindeki mezar kitabesinden anlaşılmaktadır.¹ İçten gelen şiirlerinin lem'alanması, nesrinin akıcılığı ve güzelliği her tarafa yayıldığından Lâmi'î mahlasını almıştır. Oğlu Mehmet Çelebi Lem'î mahlasıyla şiirler yazmış müderrisliklerde bulunmuştur. Aruz ve kafiye üzerine yazılmış "Bahrü'l-Evzan" isimli bir risalesi vardır. Babasının "Letâif"ini bir önsöz yazarak düzenlemiştir. 1550'de ölmüş ve babasının yanına gömülmüştür.

Lâmi'î'nin elimizdeki ilk eserleri II.Bayezid devrine rastlamasına rağmen, Yavuz Sultan Selim devrinde şöhrete ulaştığı kaydedilir. İlk olarak Fettâh Nişaburi'nin "Hüsn ü Dil"ini tercüme edip Yavuz Sultan Selim'e takdim etmiş, padişah bunun karşılığında şaire 35 akçe yevmiye tahsis ettirmiştir.² Şair bundan sonra genç yaşta, kendini bilgiye, tasavvufa, ibadete ve çeşitli sahalarda eserler vücuda getirmeye vermiştir. Hüsn ü Dil'in te'lif sebeplerini anlatırken, gençliğindeki heva ve hevesten vazgeçtiğini, uzleti ihtiyar ettiğini de söyler. Ancak çeşitli fırsat ve vesilelerden faydalanıp, devrin büyüklerine kasideler sunmaktan, eserler ithaf etmekten geri kalmamıştır. Manzum eserlerinden "Ferhad-nâme"yi I.Selim'e armağan etmiştir ve bundan dolayı kendisine, salyâne olarak, bir köy ihsan olunmuştur. Kanuni'nin cülusunda, bir tarih düşürerek, padişaha takdim eylemiş, câizeye nail olmuştur. Kanuni'nin veziri İbrahim Paşa'dan da esaslı himaye gördüğü açıkça anlaşılmaktadır. Bazı mesnevi mukaddimelerinde İbrahim Paşa'yı medheder. Fahr-i Cürcanî'den naklettiği "Vîs ü Râmîn" mesnevisini de İbrahim Paşa'ya yollamıştır. Paşa buna karşılık gündelik 20 akçe ihsan eylemiştir. Şair bunu kendi bildiği gibi çocukların arasında taksim etmiştir. Divanının bir nüshasını da İbrahim Paşa adına tertip eylediği ve kendisine yolladığı malumdur.³

Kanuni devri başlarında, Câmî'den ilaveler ile çevirdiği "Nefâhatü'l-Üns" tercümesine, Belgrad fethi (1520) sıralarında tamamlandığı için, Fütûhü'l-Mücâhidin" adını vermiştir. Sonra bir ara Kanuni'nin Bursa'ya geleceği duyulunca, Lâmi'î, Sultan'a Bursa'yı sevdirep tanıtmak ve ikrama nail olmak şevki ile, hemen bir "Şehrengiz" kaleme almıştır. Onun Kanuni'ye ithaf ettiği eserler arasında "Vâmık u Azrâ", "Şem ü Pervâne" ve "İbret-nâme" de yer alır. Aşık Çelebi'nin ifadesine bakılırsa, Kanuni,

¹ Karahan: a.g.m., s. 11; Burmaoğlu: a.g.e., s. 3.

² Karahan: a.g.m., s. 11; Atlansoy: a.g.e., s. 266; Burmaoğlu: a.g.e., s. 4.

³ Karahan: a.g.m., s. 11; Burmaoğlu: a.g.e., s. 5.

Unsurî'nin Vâmık u Azrâ'sının tercümesini arzu ederek, muktedir bir şair bulmak isterken, Kazasker Muhyiddin Çelebi ile Kadirî Çelebi bu işe Lâmi'î'yi sevk etmişlerdir. O da, altı ay zarfında, eseri tercüme etmiştir.

Lâmi'î'nin özel hayatına dair pek fazla bilgi yoktur. Ancak bir miktar gelirine rağmen, başının dertte olduğu, zaman zaman devirden şikayet ettiği¹ söylenen Lâmi'î'nin terekesine bakıldığında o gün için Bursa'nın üst gelir düzeyine mensup biri olduğunu anlarız.² İnziva'yı sevmesine, ağır başlı olmasına, kendisini tasavvufa vermiş bulunmasına rağmen, Lâmi'î tok sözlü, hazır cevap zaman zaman hezliyata mail ve fikirlerinde ısrarlı gözüktür.

Lâmi'î Nakşibendîdir. Medreseden tekkeye, şeriaten tarikate geçiş onun hayatında bir dönüm noktası teşkil eder. Kendisi "Hüsn ü Dil" mukaddimesinde de, hakiki gaye ve manayı, ancak arifler zümresine katıldıktan sonra hissettiğini belirtir. Birçok şiirinde ve münasip mahallerde medhettiği şeyhi Emir Ahmed Buharî'nin irşadı onu adeta yepyeni bir insan yapmıştır. Nakşibendiliğe derinden bağlanışında, Abdullah Câmî'nin eserlerinin tesiri olduğu muhakkaktır. Lâmi'î'ye "Câmî-i Rûm" denmesinin sebebi Câmî'nin özellikle "Şevâhidü'n-Nübüvve" ve "Nefâhatü'l-Üns" gibi büyük eserlerini Türkçe'ye kazandırmış olmasından dolayıdır.³

Aşık Çelebi şairin 1533 yılında Bursa'da öldüğünü ve babasının mescidinin haziresine defnedildiğini bildirmesine rağmen diğer bütün kaynaklar Lâmi'î'nin ölüm tarihini 1532 olarak verir⁴. Bu konuya son noktayı koyan yine terekedeki bilgilerdir. Bu bilgiler sayesinde kesin olarak Lâmi'î'nin ölüm tarihinin 1532 olduğu tespit edilmiştir.⁵

Lâmi'î'nin edebi kişiliği Nakşibendî tarikatına girdikten sonra, tasavvufi bir düşünce içinde teşekkül etmiştir. Nazım, nazım-nesir karışık ve nesir olmak üzere kaleme aldığı eserlerin sayısı 40'ı geçmektedir. Nesir sahasında ve özellikle tercüme ve te'lif eserleriyle şöhret bulmuştur. Zamanında pek meşhur olan "Leyla vü Mecnun", "Yusuf ü Züleyha" gibi konuları işlemeyi arzu etmemiş, böyle mevzuların dışında kalarak, İran edebiyatından edebiyatımıza yeni bir hava getirmek istemiştir. "Vîs ü

¹ Karahan: a.g.m., s. 12.

² Erünsal: a.g.m., s. 186.

³ Karahan: a.g.e., s. 12.

⁴ Atlansoy: a.g.e., s. 266.

⁵ Erünsal: a.g.m., s.186.

Râmîn”, “Vâmuk u Azrâ”, “Salâmân u Absal” ve “Heft Peyker” bu türdendir. Tabî’î bunların bir kısmının Osmanlı sarayı ve muhitinin tavsiyesi ile tercüme veya nakledildiği de unutulmamalıdır.¹

Buna rağmen Lâmi’î 16. yüzyılın Farsça’dan aktarmaların çoğaldığı bir dönemde alışılmışın dışına çıkarak farklı ve yeni konuların peşinde koşmuş ve Divan Edebiyatı’nın olgunlaşmasında önemli katkısı olmuş kişidir. Fakat şairlerin farklı konular aramasının daha 15. yüzyılda başladığı unutulmamalıdır.²

Lâmi’î’nin şiir anlayışını Divanı’nın dibacesinde bulabiliriz.³ Divan Edebiyatı’nın en hacimli ve en geniş muhtevalı dibacesinde Lâmi’î, şiir hakkındaki görüşlerine yer verir. Dibacede ele aldığı konular şunlardır: Sözün kıymeti, ilk yaratılanın söz oluşu, Kur’ân’ın belâgat ve fesahat mucizesi oluşu, sözün nesir ve nazım diye ikiye ayrılışı, evliya makamlarında daha yüksek iki makamın bulunuşu, bunlardan birisinin şiir değerinin kimya olduğu, manzum sözün daha etkili olduğu, ancak Kur’ân’ın manzum olmayışı, şiirin en güzel yalan olduğu, şairlerin sözlerinin tesiri, Hz. Adem ve Hz. Hızır’ın şiir söyleyip söylemedikleri, Hz. Ali’nin divanının bulunuşu, hezl söyleyen şairlerin kötülüğü, şairlerin büyük bir kısmının doğru yolda oldukları, halka ters gelebilecek sözlerin altında büyük manaların bulunması, mutasavvıf ve şairlerin kendine has lugatlar kullanmaları gibi konulara yer verir.⁴ Şir hakkındaki bütün bu konularla şair adeta şiir yazma sanatını da okuyucusuna öğretir.

Lâmi’î şiirlerinde usta bir sanatkâr olarak karşımıza çıkar. O’nun şiirlerinde tasavvufî düşünce hemen her zaman görülür. Lâmi’î’nin kullandığı dil 16. asırdaki Türk-İslam medeniyetinin dilidir. Türkçe kelimelere, mahalli tabir ve deyimlere çok yer vermiştir.

Lâmi’î’nin kırkı aşkın eseri olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu eserler üzerine yapılmış çalışmalar oldukça fazladır.⁵ Bundan dolayı biz bu bölümde yazarın eserlerinin sadece isimlerini saymakla ve yapılan çalışmalara gönderme yapmakla yetineceğiz:

¹ Karahan: a.g.m., s.12.

² Kortantamer, Tunca: Nev’i-zâde Atâyî ve Hamse’si. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir 1997, s. 15, s.403.

³ Tolasa: a.g.e., s. 385-400.

⁴ Üzgör, Tahir: Türkçe Divân Dîbâceleri, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s. 15.

⁵ Bkz. yukarıda, s. 1

1. Salâmân u Absâl¹
2. Maktel-i İmâm Hüseyin
3. Şem ü Pervâne²
4. Gûy u Çevgân³
5. Ferhat-nâme⁴
6. Vâmık u Azrâ⁵
7. Lugat-ı Manzume
8. Şehr-Engiz⁶
9. Divan-ı Eş'âr
10. Heft Peyker
11. Vîs ü Râmîn⁷
12. Kıssa-i Evlâd-ı Câbir
13. Risâle-i Fâl
14. Edhem ü Hümâ
15. Hıred-nâme
16. Gıdâü'r-Rûh
17. Hayret-nâme⁸
18. Islâhât-ı Sûfiye
19. Meslekü's-Sâlikin
20. Mîr'atü'l-Esmâ ve Câm-ı Cihân-nümâ
21. Tuhfe-i Lâmi'î
22. Nisâbü'l-Belâga
23. İbret-nâme⁹
24. Şevâhidü'n-Nübüvve

¹Erdogan Uludağ: Vak'aya Dayalı Bir Eser Olarak Lâmi'î Çelebi'nin Salâmân u Absâl Mesnevisi (İnceleme-Sadeleştirme-Karşılaştırmalı Metin), Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Ün., 1997, 476s.

²Günay Kut: Türk Edebiyatında Şem ü Pervâneler ve Lâmi'î'nin Şem Pervânesi (Sürmekte olan Proje).

³Bkz. Tezcan, a.g.t.

⁴Hasan Ali Esir: Bursalı Lâmi'î Çelebi: Hayatı ve Edebi Kişiliği, Ferhatnâmesi'nin Tahlili ve Tenkitli Metni, Doktora Tezi, İstanbul Ün., 1998, 448s.

⁵Bkz. Ayan, a.g.t.

⁶Murat Yurtsever: Lami'î Çelebi: Şehrengiz-i Bursa, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Ün., 1984.

⁷Fatma Zehra Kavukçu: Lâmi'î Çelebi'nin Vîs ü Râmîn'i (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Ün., Bursa 1994, 278s.

⁸Hamit Bilen Burmaoğlu: Bursalı Lâmi'î Çelebi "Hayret-nâme" (Edisyon Kritik), Atatürk Ün., 1992.

⁹Salih Gülerer: Bursalı Lâmi'î Çelebi "İbretnûma", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ün. 1988.

25. Nefâhatü'l-Üns
26. Risâle-i Tasavvuf
27. Hüsn ü Dil¹
28. Münâzara-i Bahâr u Şitâ
29. Şerh-i Dîbâce-i Gülistân²
30. Münşeât-ı Mekâtib
31. Menâkıb-ı Üveys-i Karanî
32. Şerefü'l-İnsân³
33. Hall-i Mu'amma-i Mir Hüseyin
34. Münâzara-i Nefs ü Rûh
35. Letâif-nâme⁴
36. Risâle-i Arûz
37. Risâle-i Usûl Mine'l-Fünûn
38. Mevlidü'r-Resûl
39. Menâkıb-ı Cenâb-ı Ali
40. Miftâhu'n-Necât fi Havassî's-Süver ve'l-Âyât
41. Fetih-nâme-i Kal'a-i Moton
42. Fezâil-i Şi'r ü Şâirân
43. Mesnevî
44. Risâle fi Şerhi Kelimeti's-Şehâde
45. Resâ'il

¹ Ülkü Ayan: Lâmi'î Çelebi'nin Hüsn ü Dil'i, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ün. Ankara 1987.

² İbrahim Öztahtalı: Lâmi'î Çelebi Şerh-i Dîbâce-i Gülistân, İnceleme-Metin, Uludağ Ün. Sosyal Bil. Ens. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1997.

³ Sadettin Eğri: Lâmi'î'nin Şerefü'l-İnsân'ı, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Ün. Ankara 1997.

⁴ Yaşar Çalıışkan: Latifeler, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, No:2372, İstanbul 1997.

2. Klasik Metin Şerhi

Şerh kelimesine sözlüklerde “açma, yorumlama, izah etme”¹, “muhtelif ilim dallarında incelenen bir eser hakkında yazılan açıklayıcı eser”² gibi anlamlar verilmiştir. Metin şerhi ise; bir metnin, daha iyi anlaşılmasını diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması, olarak tarif edilir.³ Şerh yapan kişiye ise “Şarih” adı verilir. Metin şerhlerinin kaynağı olarak Kur’ân-ı Kerîm Tefsirleri gösterilir. “Açıklama, şerhetme, yorumlama”⁴ gibi sözlük anlamıyla da tefsir şerhe çok yakındır.

Vahyi açıklamayı hedefleyen tefsir, sözle ilgili birçok ilim dalının yanı sıra (nahv, ma’ânî, bedî, beyân... gibi), Kur’ân’a has bazı ilimlerden de istifade etmek suretiyle temellerini çok zengin bir bilgi zeminine dayandırılır⁵, böylece tefsirlerde ayrıntılı filolojik açıklamalar yanında belâgat bilgilerinden de yararlanır ve nüzül sebepleriyle ilgili bütün rivayetler, konuyla ilgili kıssalar verilir. Bütün bunların ışığında anlam sağlıklı bir şekilde tesbite çalışılır. Bilhassa filologlar, müfessirler, kelimacılar ve filozoflar bu alanda büyük çalışmalar yapmışlardır. Bu alanlarda elde edinilen bilgi ve tecrübe, sanat ve şiir alanına aktarılmış, oradan da eserlerin açıklanmasına uygulanmıştır. Hitabet ve kitabetin ortaya çıkardığı edebî literatürü, şairlerin faaliyeti, şiir tartışmaları, eleştiri, daha fasih ve belîğ ifadenin araştırılması, hep birlikte, klasik metin şerhinin esasını oluşturan bilgilerin tespitinde önemli roller oynamışlardır⁶.

Zamanla Kur’ân-ı Kerîm’in dışında diğer alanlarda da Arapça ve Farsça yazılmış eserleri açıklayan, yorumlayan eserler ortaya çıkmıştır. Fakat bunlara tefsir değil şerh adı verilmiş, böylece tefsir sadece Kur’ân-ı Kerîm’in açıklamalarına ait bir terim olarak kalmıştır. Başta sadece hadis, kelam, fıkıh, mantık, belâgat, astronomi gibi konularda mensur şerhler kaleme alınmışsa da daha sonra manzum olarak daha çok edebî eserler için de şerhler yazılmıştır. Böylece klasik metin şerhleri ortaya çıkmıştır.

¹ Serdar Mutçalı: Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, s.437.

² Carra De Vaux.: “Şerh”, İA, C.20, s.429.

³ Tunca Kortantamer: “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VIII, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1994, s.1.

⁴ Mutçalı: a.g.e., s.660.

⁵ Ömür Ceylan: Tasavvufî Şiir Şerhleri, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s.20.

⁶ Kortantamer: a.g.m., s.3.

Klasik metin şerhlerini manzum ve mensur olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Metin şerhlerindeki şerh metodunu Tunca Kortantamer, “Teori zemininde Metin Şerhi Meselesi” adlı makalesinde şöyle açıklar: “Bu tip şerhlerde öncelikle metin verilir. Sonra kelimeler ve kavramlar çok zaman dil bilgisi ağırlıklı olarak şerhine göre uzun veya kısa bir şekilde açıklanır. Onlarda saklı olan anlam dünyası ortaya çıkarılmaya çalışılır. Daha önce bu konuda ileri sürülmüş fikirler varsa, onlar zikredilir. Telmihler dünyası açıklanır.”¹

Manzum şüir şerhlerinde görülen bu metot aşağı yukarı mensur şerhlerde de aynıdır. Yalnız şarihler ellerindeki malzemeden dolayı çok fazla telmihler dünyasına giremezler. Şarih önce metni cümlelere veya mısralara, sonra da sözcüklere ayırır. Daha sonra sözcüğün sözlük anlamını, diğer dillerdeki karşılıklarını, sözcüğe getirilen ekleri beyit örnekleriyle anlatır. Bütün bunları yaparken ayet ve hadislerle, anekdotlara da başvurur. Tabii ki her şarih bu metodu kendi bilgi, kültür ve birikimi çerçevesinde yapar. Bu yüzden mensur metin şerhlerinde farklılıklar gözükür. Yöntemi tam anlamıyla uygulayarak şerh yapan şarihler olduğu gibi, açıklamaların az olduğu daha çok tercüme havası hissedilen şerhler de vardır.

Şerhler arasındaki bu farklılıklardan yola çıkarak klasik mensur metin şerhlerini üç kısma ayırabiliriz:

1. Tam anlamıyla Şerhler
2. Orta Şerhler
3. Basit Şerhler

Birinci gruptaki şerhler içine yukarıda bahsedilen yöntemi uygulayan şarihleri ve eserlerini alabiliriz. Bu metodu kullananlar arasında Lâmi’î Çelebi’yi² ve İsmail Hakkı el-Bursevî’yi gösterebiliriz. Bursevî’nin şerh metodu “Şerh-i Pend-i Attar” adlı eserin de şöyle açıklanır: “İsmail Hakkı öncelikle bütün klasik şerhlerde gördüğümüz temel yapıyı kullanmıştır. Beyitleri yerine göre bazen bütünlük içinde bazen de mısra mısra şerh eder. Buna göre önce Farsça beyit veya mısrayı verir. Açıklamalar kısmı hemen sonradır. Bu bölümde şarih kelimeler, gramer yapıları, imla bilgileri, Kur’an ve hadis örnekleri, kelimelerin geçtiği sözlüklere dair bilgiler, nüsha farklılıklarını gösterme,

¹ Kortantamer: a.g.m., s. 3.

² Ayrıntılı bilgi için, bkz. Lâmi’î’nin Şerh Metodu Hakkında, s. 14.

kültür dünyası ile ilgili açıklamalar, anekdotlar ve biyografik bilgiler verir.”¹ Görüldüğü gibi Bursevî tam anlamıyla bir şerh metodu uygulamıştır. Lâmi’î’nin şerh metodu ise aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.² Burada görülür ki Lâmi’î de Bursevî gibi klasik şerh metodunu uygular.

İkinci gruptaki şerhlerde ise açıklama ve tercümelerin ağırlığının aynı olduğu görülür. Bu türdeki şerhlere Şem’î Şem’ullâh’ın “Şerh-i Gülistân” adlı eserini gösterebiliriz. Eserde Şem’î’nin şerh metodu şöyle açıklanır: “Şem’î bu eserinde şerhden ziyade yer yer açıklamalı bir tercümeğe ağırlık vermiştir.”³

Üçüncü gruptaki şerhler ise açıklamaların yok denecek kadar az olduğu daha çok tercüme yoluna gidilerek yapılan şerhlerdir.

Edebi şerhlerde amaç yalnızca kelimelere uygun anlamlar vererek metni açıklamak değildir. Onlar da birer sanat eseri olduğundan, sanat eserinde varolan tabakalar⁴ şerhlerde de vardır. Şarih, diğer dillere yetkinliği ölçüsünde, önce ses tabakasına geçer ve filolojik bilgiler verir. Daha sonra sözcüklerin birçok anlamını (anlam tabakası) vererek onların çağrıştırdığı mazmunlar dünyasına (nesnelere tabakası) geçer. Sonunda şarih şerh ettiği metni okuyucusunun gözleri önüne (görme tabakası) serer. Tabii ki sanatçının sanatkârlığı ölçüsünde bu tabakalar daha derin veya daha sığ olabilir. Bütün bunları yaparken şarih, sözlüklerden, diğer kaynaklardan, yaşadığı sosyal hayattan, gelenek ve göreneklerden, inanışlardan, rivayetlerden kısaca kültürü oluşturan bütün unsurlardan yararlanarak hem konuyu, okuyucu için, daha anlaşılır ve ilgi çekici hale getirerek monotonluktan kurtarır hem de bize zengin malzemeler sunar.

Şerhler bir metni açıklamak amacıyla kaleme alındıkları için sade, günlük konuşma diliyle yazılmışlardır. Eski Anadolu Türkçesine ait sözcükleri, kullanım alanlarını, cümle kuruluşlarını bu eserlerde görmek mümkündür. Bu bakımdan bu eserlerde rahatlıkla Türk Dili’nin gelişim çizgisi takip edilebilir. Bu da gösterir ki şerhler Türk Dili’nin tarihini aydınlatmak için oldukça önemli belgelerdir.

¹ Rafiye Duru: İsmail Hakkı Bursevî’nin Şerh-i Pend-i Attar’ı, Ege Ün. Sosyal Bilimler Ens. Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998, s. 21.

² Bkz. aşağıda, s. 14.

³ Seyhan Dünder: Şem’î Şem’ullâh’ın Şerh-i Gülistân’ı, Ege Ün. Sosyal Bilimler Ens. Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998, s. 24.

⁴ Tabakalar konusunda, bkz. İsmail Tunalı: Sanat Ontolojisi, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984, s. 104.

Örneğin Lâmi'î'nin “Şerh-i Dîbâce-i Gülistân” adlı eserinde, “kelecî¹”, “devlügec²”, “küymek³”, “siñici⁴”, “arkurî⁵”, “kınnışa⁶” gibi, Bursevî'nin “Şerh-i Pend-i Attar” adlı eserinde, “khalça⁷”, “yaldırağan, ağlayan, söylegen⁸” gibi, Şem'i Şem'ullah'ın “Şerh-i Gülistan” adlı eserinde, “dükeli⁹”, “burtarmaya¹⁰”, “çapmak¹¹” gibi Eski Anadolu Türkçesine ait sözcük kullanımlarına rastlıyoruz.

Ayrıca şerhlerde, Eski Türk Edebiyatı sahasında bir sözlük oluşturulabilecek kadar sözcük bilgisi de mevcuttur. Çünkü şarihler, sözcüklerin sözlük anlamlarını verirken birçok sözlüklerden ve yaşadıkları devrin dil hazinesinden yaralandıkları için sözcüklerin bugün unutulmuş veya bilinmeyen anlamlarına da rastlıyoruz. Bu yüzden şerhler oldukça zengin sözcük anlamları içerir. Örneğin Lâmi'î Çelebi eserinde, nây ile ney arasındaki farkı şöyle dile getirir:

“Nây, kâmiş ma'nâsınadır. Ney lafzına murâdif, belki ondan tahfif olunmuşdur. Ammâ ekşeriya nây düdükdü ve ney kâmişde isti'mâl olunur. Ve neyistân 'ibâreti oña şahiddür. Nitekim luğat-ı Hüsâmiye'de kâmiş neydür, düdükdü nây diyü taşrih olunmuşdur.”¹² Bursevî ise Şerh-i Pend-i Attar'ında “tennür” ile ilgili şu ayrıntılı bilgiyi verir:

“Tennür haţab kıllit olan diyârda yir içinde itdükleri ocağdur ki anda nân pişürürler. Bu cihetten tennûra yel idecek yelpâzeyeye tennür-tâb dirler ve âteş karıştırdıkları köskiye tennür-âşüb dirler”¹³ şeklindeki örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bunun yanında şerhlerde kültür dünyasına katkıda bulunacak bilgiler de mevcuttur. Örneğin, Bursevî kılık kıyafet hakkında şu bilgileri verir: “ Arab'ufî

¹ Bkz. aşağıda, s. 136, 167, 190.

² Bkz. aşağıda, s. 164.

³ Bkz. aşağıda, s. 179.

⁴ Bkz. aşağıda, s. 177.

⁵ Bkz. aşağıda, s. 182.

⁶ Bkz. aşağıda, s. 182.

⁷ Duru: a.g.t., s. 109.

⁸ Duru: a.g.t., s. 116.

⁹ Dünder: a.g.t., s. 86.

¹⁰ Dünder: a.g.t., s. 121.

¹¹ Dünder: a.g.t., s. 132.

¹² Bkz. aşağıda, s. 111.

¹³ Duru: a.g.t., s. 107.

destârı ‘Acem’in tâcı yirinedür ve şadr-ı İslâmda kalensöve giyerlerdi. Şoñra mehcür oldu. Ba‘de zamân ‘ulema-yı ‘Arab hâlâ Rûm’da melbûs olan gibi kâvûk telebbûs itdiler. Vâlî olan müsta‘mel olup kaldı.”¹

Sonuç olarak diyebiliriz ki, mensur metin şerhleri bize her yönden bilgi sağlayacak oldukça verimli sahalardır. Gerek dil, gerek edebiyat gerekse kültür tarihine katkıları gözardı edilemeyecek niteliktedir. Fakat bu sahada yapılan çalışmalar çok yeni ve azdır. Biz bu çalışmamızda kürsümüzde yapılan mensur metin şerhlerinden yola çıkarak bazı sonuçlara varmaya çalıştık. Bundan dolayı yukarda yaptığımız sınıflandırma oldukça basittir. Mensur metin şerhleri üzerine yapılan akademik çalışmalar artıkça bu sınıflandırma genişleyecek ve bu konuda daha fazla bilgi verme yetkisine sahip olacağız.

¹ Duru: a.g.t., s. 97.

3. Lâmi'î'nin Şerh Metodu

Lâmi'î'nin “Şerh-i Dîbâce-i Gülistân” adlı eseri yapı itibarıyla iç içe geçmiş iki halkadan oluşur. Ortadaki birinci ve eserin büyük bir bölümünü kaplayan halkayı Sadi'nin “Gülistân” kitabının önsözünün şerhi oluşturur. İkinci halka ise bu halkaya geçirilen adeta ince bir kılıf gibidir. Bu iki halka eserde birbirinden ayrılmaz bir bütünlük içindedir. Fakat biz eseri daha iyi tanıyabilmek için bu iki halkayı ayrı ayrı ele alacağız..

Lâmi'î'nin şerh metodunu tesbit etmek için içindeki halkayı örneklerle daha yakında incelemeyi, eserin ikinci halkasını ise eserin bütünüyle ilgili olduğundan “Eser” başlıklı bölümde ele almayı uygun gördük.

Lâmi'î'nin şerh metodunu tespit ederken, eseri yapı ve içerik özellikleri olmak üzere iki kısma ayırdık. Bunu yapmaktaki amacımız Lâmi'î'nin şerh metodunu daha iyi tespit etmektir. Fakat eserde bu iki özellik birbirinden ayrı değil iç içedir. Yani yapı muhtevayla örülmüştür.

Lâmi'î'nin şerhine baktığımızda, şarihin şerhini sağlam bir yapı üzerine oturtmuş, şerhi bir sisteme bağlamış olduğunu görürüz. Şerhte her şey sırasıyla işlemektedir. Önce şerh edilecek cümle veya sözcük grupları verilir. Daha sonra sözcük ele alınarak eklere ayrılır. Sözcüğün anlamlarına geçmeden önce şarih yanlış okunuşlara yer vermemek amacıyla harekeleri verir. Böylece hangi sözcüğü ele aldığını açıkça ve hatasız olarak ortaya koyar. Sözcüğün temel anlamı daha sonra da yan anlamları, varsa mecaz anlamlarını verdikten sonra sözcüğe getirilen ekleri de ayrıntılı olarak okuyucuya tanıtır.

Şarih çeşitli yollarla da sözcüklerin ve eklerin kullanışlarını gösterir. Bu yollardan birisi beyit örnekleri getirmektir. Böylece hem anlamı pekiştirmiş olur, hem de metni monotonluktan kurtarır. İkinci yol, ayet ve hadislerden yararlanmaktır, bu şekilde inanışlara da yer vermiş olur. Üçüncü yol ise sözcüklerin çağrıştırdığı hikayelere ve anekdotlara başvurmasıdır. Bütün bunların hepsi birden değil metinde yeri geldikçe yapılır ve şarih asla tekrara düşmez.

Şerhin içerik özelliklerini ise şarihin okuyucuya verdiği bilgiler oluşturur. Klasik mensur metin şerhlerinde amaç, seçilen metni açıklamanın yanında okuyucuyu çeşitli

bilgiler ile bilgilendirmek olduğundan bu tür şerhlerde birçok bilgi mevcuttur. Bu bilgileri şöyle sınıflandırabiliriz:

- A) Dil Bilgisi ile İlgili Bilgiler (Şerhin büyük bir bölümünü kapsar.)
- B) Edebiyatla İlgili Bilgiler
- C) Dinî ve Tasavvufî Bilgiler
- D) Biyografik Bilgiler
- E) Ansiklopedik Bilgiler

Bütün bu bilgileri şarihler dillerdeki ve diğer sahalardaki bilgi, birikim ve yetkinlikleri ölçüsünde okuyucuya verirler. Bu ölçülerde de bu bilgiler bazı şerhlerde daha az bazılarında daha fazla olabilir.

Şarihlerin, seçtikleri metni şerh etmeye başlamadan önce yaptıkları hazırlıklardan birisi de şerh edecekleri metnin diğer nüshalarını görmektir. Örneğin Bursevî, Şerh-i Pend-i Attar'ında: "Vân diger-râ yirine ba'z-ı nüshada dîgerî-râ düşmüştür"¹, "Ba'z-ı nüshada tarfetu'l-'ayn İn cihân düşmişdür"² veya "Ba'z-ı nüshada lahn nî âvâz nî şekli alınmıştır"³ şeklindeki ifadelerine sıkça rastlanır. Şem'î de Şerh-i Gülistân'ı yazmadan önce diğer nüshaları hatta Lâmi'î'nin kendinden önce yazdığı Gülistân dibacesini de gördüğünü söyler: "Eger târek yirine tāk lafzı vâkı' olsa ziyâde laţif olırdı zirâ şan'at-ı terşî' bulmurdı. Lâkin fakîr iki yüzden ziyâde Gülistân gördüm"⁴ "Ber, lafzı bunda müstakîl ma'nâ ifâde eylemez ammâ Lâmi'î Çelebi bu maħalde ħaţâ-yı fâhiş idüp burdendür diyü taşriħ itmişdür."⁵

Lâmi'î Çelebi'nin de Sadi'nin "Gülistân" adlı eserinin dîbâcesini açıklamadan önce eserin diğer nüshalarına baktığı ve nüsha farklarını eserinde yansıttığı görülür: "Ve ba'zı nüshada 'âlem yirine 'avâm düşmiş"⁶, "Nitekim ba'zı nüshada öyle taşhih olunmuşdur"⁷, "Ve ba'zı nüshada mâ tulâ vâkı'a olmuşdur"⁸, "Ba'zı nüshada be-ħün-

¹ Duru: a.g.t., s. 96

² Duru: a.g.t., s. 111.

³ Duru: a.g.t., s. 125.

⁴ Dündar: a.g.t., s. 61.

⁵ Dündar: a.g.t., s. 73.

⁶ Bkz. aşağıda, s. 136.

⁷ Bkz. aşağıda, s. 138.

⁸ Bkz. aşağıda, s. 146.

ḥvārī ü tîz çengi düşmişdür”¹ gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Farsça ve Arapça dillerine hakim olan Lâmi’î’nin, sözcüklerin anlamlarını verirken birçok lügat kitabından ve çeşitli eserlerden de yararlandığını görüyoruz. Yer yer Cevherî’nin “Sıhah-ı Luga”sından, Lügat-ı Hüsâmiye”den ve Sıhahü’l-Fürs”den bahseder:

“Cevherî Şıhahü’l-Luga’da mâyide ile ḥvân arasında fark beyân eyledi”²

“Nitekim Müsteşhedât adlu kitâbında Esedî Tûsî ve Hindü Şâh-ı Nahçivânî Şıhâhü’l Furs adlu kitâbında ve ḥakim-i Kaṭrân-ı Urmevî, Şems-i Faḥri, raḥimehumu’llah aşl lügat ḥîzdur, diyu taşḥih eylediler”³ gibi ifadelere rastlarız.

Bütün bu hazırlıklardan sonra Lâmi’î okuyucusuna vermek istediği bilgileri şu yollarla iletir:

A) Dil Bilgisi ile ilgili bilgiler:

1) Sözcüklerin anlamlarına geçmeden önce yanlış okumalara meydan vermemek amacıyla sözcüğün hareketleri ile birlikte tam okunuşları verilir:

“Reved, rā’nuñ ve vāv’uñ fethaları ile reften şığasında fi’l-i muzâri’dür”⁴,
 “Mümidd, mîm-i evvelüñ zammesiyile ve mîm-i şanînuñ kesriyle ism-i fâ’ildür”⁵,
 “Müferriḥ, zamm-ı mîm’le ve kesr-i rā’ıla ism-i fâ’ildür, sevindirici ma’nâsına”⁶,
 “İrḳ, Kesr-i ‘ayn’la ve rā’nuñ sükûnuyla kök dimekdür”⁷ gibi biçimler çoğunlukla sözcüğün şerhine geçmeden önce okuyucuya verilir.

2) Şarih daha sonra sözcük anlamlarına geçer. Fakat bir tek anlamla yetinmeyip, sözcüklerin diğer dillerdeki karşılıklarını da verir:

“Bahr, denizdür, deryâ ma’nâsına. Daḥı tiz yürüyici ata ve kavaḳ dibine ve sevâd-ı şehre ve iki taḡ ortasına ve ucuzluk yıla ve sebze ve şill rencine ve devenüñ kulaḡın yarmaḡa ve korkmaḡa dirler”⁸,

¹ Bkz. aşağıda, s. 149.

² Bkz. aşağıda, s. 105.

³ Bkz. aşağıda, s. 85.

⁴ Bkz. aşağıda, s. 97.

⁵ Bkz. aşağıda, s. 98.

⁶ Bkz. aşağıda, s. 100.

⁷ Bkz. aşağıda, s. 148.

⁸ Bkz. aşağıda, s. 117.

“Hayāl, luğatda bir kaç ma'nâyâ gelür. Evvelâ şol şürete dirler ki 'âlem-i h'vâbda görünür. Ve şāniyen şol şürete dirler ki merdüm-ı dîdede müşâhede olunur. Ve şālişen ol şürete dirler ki bostānlarda ve ekīnlerde düzerler, qorlar. Tā kim vuḥūş u tıyur ürküp qaça. Ve rābi'en şahş ma'nāsına gelür. Ve ḥāmisen şol kuvvet-i müdrike-i bāḥniyyeye dirler ki her şuver ü eşbāḥı ki ḥiss-i müşterek-i maḥsūsâtıdan aḥz ider. Ol kuvvete anları ḥıfz eyler. Ḥaḳıḳaten ḥiss-i müştereküñ ḥizānesidür. burada ma'nā-yı āḥir maḳāma münāsibredür. Ve ol kuvvetden münezzeḥ dimekdür”¹,

“Arak, 'ayn'ıñ ve rā'nuñ fetḥalarıyla burada der dimekdür ki ādemden ḥāşıl olur, ḥoy ma'nāsına. Ve daḥı zenbile dirler. Ve az kemük ve et gūşt ma'nāsına. Ve bir qurı kerpıc dimekdür”² gibi.

3) Lāmi'î sözcüklere getirilen ekler ve edatlarla ilgili açıklamalarda da bulunur:

“Tā, Fārsīde dört ma'nâyâ gelür. Evvela edāt-ı gāyetdür. Ḥatta ma'nāsına. Şāniyen edāt-ı ta'fīldür. Şālişen tevḳīt için gelür . Rābi'en kat dimekdür. Ṭāḳ ma'nāsına. Yektā ve dūtā ve sitā dirler. Bir kat, iki kat, üç kat ma'nāsına”³,

“Bān edāt-ı nisbetdür ci ma'nāsına. Şuturbān ve sekbān, deveci ve itci demek olur. Pes puştībān demek arḳa tıttıcı demek olur. Murād andan zahır ü mesned dimekdür. Ve bennālar Türki'de puştvān diyu dīvār ḥaḫıllamakda ve ḫayāḳ urmaḳda isti'māl iderler”⁴ gibi.

4) Sözcükleri tanıtırken sözcük türlerine de yer verir. Sözcüğün sıfat, fiil olma durumlarını örneklerle açıklar:

“Baz, za-i 'Arabī'le burada girü dimekdür ve toğan ma'nāsına ve açık gūşāde ma'nāsına. Ve ḳol bāzū ma'nāsına ve fark etmek ma'nāsına gelür. Ve bāzīden lafzından emr şıḡasıdır. Ve ba'zı terkīblerde şıfat daḥı isti'māl olunur. Ḥoḳḳa-bāz ve mühre-bāz gibi”⁵,

¹ Bkz. aşağıda, s. 131.

² Bkz. aşağıda, s. 175.

³ Bkz. aşağıda, s. 108.

⁴ Bkz. aşağıda, s. 117.

⁵ Bkz. aşağıda, s. 121.

“Pās, burada hıfz ma'nāsına, ism-i maşdardur. Ve hem pāsiden lafzından şığa-i emr gelür. Ve ba'zı terkîblerde şıfat dağı isti'māl olunur. Hâtır-ı pās gibi. Pāsban lafzı dağı bundan me'hūzdur”¹,

“Çin, burada bir ma'rūf şehir adıdır. Ve dirler ki vilāyet adıdır, ta'rib idüp şin dirler. Ve çiden şığa'-i emr gelür, divşürmekdür. Ve vaşf-i terkîbi olur, gülçin ve 'araç-çin gibi. Ve togru dimekdür. Ve büklümdür, şiken ma'nāsına. Nigār-hāne-i Çin'den murād didiler ki Çin'ün deyrleridür ki garīb taşvîrler ve 'acib naqışlar ile bir vechle ārāstedür ki nazîri mutaşavvir degüldür”² gibi.

5) Sözcüklerin harf değişikliğinden doğan türevlerine de yer vererek okuyucusunun bilgisini genişletir:

“Hvān burada sofra ma'nāsınadır. Ve her nesne ki anuñ içüne ta'ām ārāste idüp yirler. Vāv resmîdür. Elif şābitdür. Ammā 'Arabî'sinde hā meksūr, vāv meftū', elif şābit isti'māl olunur. Cevherî Şiḫaḫü'l-Luġa'da māyide ile hvān arasında fark beyān eyledi. Eger içinde ta'ām olıcağ olursa māyide dirler, olmayıcak olursa hvān dirler, didi. Ve hvānden lafzından emr gelür. Oğı demek olur. Kıra't ve da'vet ma'nāsına. Vaşf-i terkîbi dağı isti'māl olur. Seb'-hvān gibi. Kaçan vāv şābit olsa kan ma'nāsına gelür. Ammā efşah oldur ki kân ma'nāsına isti'māl olıcağ vāv'la nūn arasında elif yazmayalar. Ve hā-yı zamme-i şariḫa ile telaffuz ideler”³,

“Akab, feth 'ayn ve kâfla ardca dimekdür, şon ma'nāsına. Ammā zamm-ı 'aynla ve feth-i kâfla çölmek dibinde olan ta'ām parelerine dirler. Ve kesr-i 'ayn'la ilüñ nişānlarına ve hurremliğe dirler. Ve zamm-ı 'ayn'la ve feth-i kâfla ayuñ baqiyesine ve serāncāma dirler. Ve feth-i 'ayn ve kesr-i kâfla ökcedür, pāşne ma'nāsına. Ve oğı oğına ve ardca gelmege dinür”⁴ gibi.

6) Şarih gerek sözcük anlamlarını verirken gerekse ek ve edat açıklamaları yaparken konunun daha iyi anlaşılması ve monotonluktan kurtulması için beyit, ayet ve hadis örnekleri getirir:

¹ Bkz. aşığıda, s. 153.

² Bkz. aşığıda, s. 183.

³ Bkz. aşığıda, s. 105.

⁴ Bkz. aşığıda, s. 188.

“Nev, yeñi dimekdür, cedid ma'nāsına. Feth-i nünla şāyi'dür. Ve zamm-ı nün'la dāhı luğatdur. Şeyh Kemāl-i Hıocendî:

‘İyd mî-āyed u merdum meh-i nev mî-ṭalebend

Dīdhā ṭāk-ı ḥam-ı ebru-yi ū mî-ṭalebend¹,

“Girāyide kesr-i ḳāf-ı ‘Arabî’le girāyiden lafzından ism-i mef’uldür. Meyl eylemiş dimekdür. Kemāl-i İşfahānî:

Gūzešt ‘ahd-ı cevānî vū zi-lahv sīr neī

Resīd novbet-i pīrī be-tovbe ne-girāyī²,

“Sallu, fi‘il-i nāḳıṣ-ı yā’yiden emr-i ḥāzıruñ cem‘idür. Şalavāt getüren dimekdür. Bilgilki şalāt luğatda bir niçe ma'nāya gelür. Evvelā namāza dirler: Kavluhu Te‘ālā inne’ş-şalate tenḥā ‘ani’l-feḥşā’ ve’l-münkir”³

7) Lâmi’î bir öğretmen gibi davranarak dil bilgisi kurallarında yer vererek çoğul yapma kurallarını da öğretir:

“Ve lisān-ı Fārsî’de ekşer oldur ki kaçan bir kelimeyi cem‘ etmek dileseler eger ḥayvānāt ḳabilinden olup āḫiri sākin olursa āḫirine yalñuz elif ve nün ilḥāk idirler. Ve ger āḫiri müteḥarrık olursa elif ve nün önünce bir ḳāf-ı ‘Acemî getirürler. Ḥvācegān ve ferīştegān gibi. Ammā cemādāta iṭlāk olanlardan olsa elif’le hā’ıla cem‘ idirler. Āsmānhā ve zemīnhā dirler”⁴

“Dıraḥtān, dirāḥtuñ cem‘idür. Ḳā’ide budur ki hā’ıla elif’le cem‘ olaydı dirāḥthā dinileydi. Ammā isti‘āre ṭarīḳiyle şol ki levāzım-ı insānidür. Ḥil‘at ve cāme gibi. Dıraḥta işbātıla insān mertebesine ilḥāk idüp elif ve nün’la cem‘ eyledi”⁵

8) Lâmi’î dil bilgisi ile ilgili açıklamalar yaparken asla tekrara düşmez. Tekrar açıklama gerektiren kısımlarda okuyucuya bu sözcüğün veya ekin daha önce şerh edildiğini hatırlatır:

¹ Bkz. aşağıda, s. 160.

² Bkz. aşağıda, s. 142.

³ Bkz. aşağıda, s. 119.

⁴ Bkz. aşağıda, s. 107.

⁵ Bkz. aşağıda, s. 109.

“Ki, kâf-1 ‘Arabî’nün kesresiyle ve hâ’-yı ‘alâmet ile kimse ma’nâsınadır. Zikri geçmiştir”¹

“Ve lafz-1 ye şol yâ’dur ki ef’âl evâhîrine lâhık olur. Hîţâb kaçdı zımnında keyfiyyet-i hâlden ta’bîr olunur. Ve bunuñ tafşîli geçmiştir”²

“Gül zamm-1 kâf-1 ‘Arabî’le meşhûrdur, bir çiçekdür. Niteki tafşîl ile beyân olındı”³

“Çün, câyiz ki burada imâle ve işba’ ve tefhîmle keyfe ma’nâsına ola. Nitekim zikri geçdi”⁴ gibi söyleyişlere yer verilir.

B) Edebiyatla İlgili Bilgiler:

Lâmi’î şerhinde, şiir, beyt, kıt’a, belâgat, kafiye, redif, seci gibi edebî terimleri de açıklayarak okuyucusuna edebiyatla ilgili bilgiler verir:

“Kıt’a lûgatda bâre dimekdür. İştîlâh-ı şu’arâda bir şi’ire dirler ki ma’la’ı olmaya Güyyiâ şi’ir-i tâmdan ki gâzel yâ kaçıde olsa gerekdür bir pâredür”⁵

“Belâgat, kelâmda şol vaşfa dirler ki müfredâtı tenâfûr-i hürüfdan ve garâbetden ve muhâlefet-i kıyâsdan ve mürekkebâtı mu’aqqad olmakdan ve tenfirden hâlis olduktan şofra ki feşâhat bu evşâfdan ‘ibâretdür ma’nâ-yı maqşûdı hûsn-i vechile ifâde idüp nikât-ı bedî’a-yı müstemil olmakdur”⁶

“İktifâen be-ahdihuma bilgil ki şu’ara-i ‘Acem ‘örfinde kâfiye şol nesneye dirler ki cemî’-i ebyât evâhîrinde, anuñ tekrarı vâcib yâ müstahsen ola. Şol şartla ki müstaķil kelime olmaya. Belki kelimedden cüz’ meşâbesinde ola. Ve ba’zılar kelime-i âhîre ve ba’zılar mücerred harf-i revîye kâfiye dirler. Ve redif şol kelimeye veyâ şol kelimâta dirler ki ber-sebîl-i istiklâl cemî ‘ebyâtuñ evâhîrinde be-‘aynıhuma tekrar gele ve bunuñ gibi şi’ire müreddef dirler.”⁷

¹ Bkz. aşağıda, s. 102.

² Bkz. aşağıda, s. 107.

³ Bkz. aşağıda, s. 144.

⁴ Bkz. aşağıda, s. 154.

⁵ Bkz. aşağıda, s. 103.

⁶ Bkz. aşağıda, s. 138.

⁷ Bkz. aşağıda, s. 95.

Ve sec lugatda gögercîn âvâzına dirler. Ve ıstılâhda fıkralar âhîrlerinde iki kelimât-ı mütevâfıka dirler.”¹

“Şi'r şînuñ kesriyle lugatda bilmekdür, dâniş ma'nâsına. İstılâh-ı şu'arâda bir kelâm-ı mevzûndur ki müretteb ve muğaffâ ve mütekerrir ola.”²

C) Dinî ve Tasavvufî Bilgiler:

Lâmi'î'nin Nakşibendî oluşu ve tasavvufa yakınlığı sebebiyle şerh ettiği sözcükler çerçevesinde okuyucuya yer yer dinî ve tasavvufî bilgilere verir:

“Mükâşefe, lugatda açışmağa dirler. Ve düşmenliğe dağı dirler. İstılâh-ı meşâyıhda rahîmehumu'llahu Te'âlâ ref-'i hücub miqdârınca 'acâibü'l-mülk ve melekûtı seyr etmege dirler. Zîrâ hadîş-i şahîhde vârid olmışdur ki: İmne'llahe seb'ine elfe hicâbım min nûrin ve zulmetin. Ya'nî Hakk Te'âlâ için yetmiş biñ hicâb vardır nûrdan dağı zulmetden dimekdür. Bilgil ki her hicâbuñ keşfinde bir 'âlem seyr olunur. Pes yetmiş biñ 'âlem seyr olunur. Ve bu yetmiş biñ 'âlem bi-temâmihâ nihâd-i insânda mevcûddur. Her 'âleme göre insânuñ bir gözi olur ki ol göz ile ol 'âlemi keşf hâletinde seyr ider. Çün mürîd-i şâdık cezbe-i irâdetle esfelü's-sâfilîn tabi'atından â'lâ-yı 'illiyyin-i şerî'ate müteveccih ola. Ve kıdem-i şıdkıla câdde-i tarîkatde kânûn-ı mücâhedet ve riyâzet üzerine sulûk ide. Pes ol hicâblardan mürûr u 'ubûr ide başlaya ve ol maqâma münâsib Hakk celle ve 'alâ oña bir çeşm-i 'ibret-bîñ bağışlaya. Evvel derecede 'aql gözi açıla. Bu dâyirenüñ hicâbları zâyil olduğü ve âyine-i 'aql şafâ hâşıl etdüğü miqdarı esrâr-ı ma'külât keşf ola ki oña keşf-i nazarı dirler. Ekşer hükemâ ve felâsife bu maqâmda giriftâr kaldılar. Ve bunı maqşad-ı haqîkiye vuşul şandılar. Çün keşf-i ma'külâtdan 'ubûr olına mukâşefât-ı kalbî zâhir olırsardur ki oña keşf-i şuhûdî dağı dirler. Ol maqâmda envâr-ı muhtelif müşâhede olınsa gerekdür. Andan soñra mükâşefât-ı sırrî 'ayân olırsardur ki oña keşf-i ilhâmî dağı dirler. Ol maqâmda esrâr-ı aferîneş ve her nesnenüñ vücûdi hikmetleri mekşûf olsa gerekdür. Andan soñra mükâşefât-ı rûhî zuhûr idiserdür ki oña keşf-i rûhânî dirler. İbtidâ-ı hâlinde keşf-i me'âric ve

¹ Bkz. aşağıda, s. 96.

² Bkz. aşağıda, s. 147.

‘arz-ı cennât ü cahīm ve rü’yet-i melâ’ike ve anlarıñla mükâlemât zâhir olırsardur. Ammâ çünki rûh bi-külli şefâ hâşıl ide ve küdürât-ı cismâniden pâk ola, nâ-mütenâhî ‘âlemler keşf olsa gerekdür. Ve ekşer havâriğ-i ‘âdât ki oña keşf ü kerâmât dirler. Bu maqâmda zühûra geliserdür. Ve kâbil-i mükâşefât-ı şıfât-ı Hakk olırsardur”¹

“Keffâret, her günâhuñ muqabelesinde ki ehl-i şer‘ bir nesne ta‘yîn ve taqđır etmişdür; meşelâ ramazândan bir günü bir kişi bilâ-‘özrin kaçdla yise bir kul âzâd etmek gerekdür, eger güci yitmezse altmış miskîn toyurmak gerekdür, eger güci yitmezse altmış gün muttaşıl oruc tutmak gerekdür, keffâret-i şavm budur. Keffâret-i yemîn üç kişinüñ qarnın toyurmağdur. Yâhud üç gün oruc tutmakdur”²

“Nebiyi luğatda haber vericidir. Yâhud yüce olmuş dimekdür. Ammâ ıstılâhda şol ‘unsur-ı lañife ve ol Zât-ı şerife dirler ki oña bi-tarikü’l-vañyi min ‘inde’llahe bir şer‘at nâzil ola ki ol şer‘at anuñ Hudâ’ya ta‘abbüdünüñ keyfiyeti beyânını mutezamın ola. Eger ol şer‘at ile gayre meb‘ûş olursa Resül dirler”³ gibi ayrıntılı örnekler vardır.

D) Biyografik Bilgiler:

Şarih yer yer okuyucusuna biyografik bilgiler verirken anekdotlardan da yararlanır:

“Sa’dî muşannifüñ mañlasıdır. Adı Müslihü’l-dîn’dür. Memdühı olan pâdşahuñ adı Sa’d idi kendüyi aña nisbet idüp tağallüşün Sa’dî kılmışdur.....Ve Hazret-i Şeyh’üñ mevlidi Şirâz’dur. Ve hem kabr-i müteberriki dağı andadır. Ziyâretgâh-ı ehl-i hâcât olmuşdur. Sene âhadî ve tısfîne ve sitte mi’e şevvâlinüñ cum‘a gicesinde vefât etmişdür. Ve kendüsi tabakât-ı meşâyiğdendür. Ve efâzıl-ı Şüfiyyedendür. Ve Şeyh Ebü ‘Abdu’llah Hafî’nüñ büka‘-i şerifi mücâvirlerindendür. Ve meşâyiğ-i kibârdan çok kişiye irişmişdür. Ve Şeyh Şehâbü’l-dîn Sohraverdî birle şöbet itmişdür. Ve hikâyet iderler ki müddet-i medîde beytü’l-muqaddesde

¹ Bkz. aşağıda, s. 127.

² Bkz. aşağıda, s. 169.

³ Bkz. aşağıda, s. 116.

ve bilād-ı Şām'da saçalığı idüp halka şu üleşdürmişdür. Tâ Hazret-i Hızır'la mülakāt olup anuñ zülāl-i en'ām ü efzālinden sırāb olmuşdur. Ve bütñane-i sümenāta girüp ulu bütleri şımışdur. Ve defa'atla piyāde sefer-i hac ve seyāhat-ı 'ālem kılmışdur. Nitekim hikāyetlerinden fehm olunur. Ve kıdve-i müteğazzilān-ı Fārisdur. Ondan muqaddem ol 'azūbetde gazel az vākı' olmuşdur. Ve kelimatı maqbūl-i cümle-i tevāyifdür."¹

"Ebū Bekr, pādşahuñ künyetidür. Bekr atası dimekdür. Ve eyttiler ki adı 'Abdu'llahdur. Sa'd, Ebū Bekr'üñ atası adıdır. Ve teberrüken Ebū Bekr bir oğlunuñ adını Sa'd virmişdür ki Hazret-i Şeyh kendüsini aña nisbet idüp Sa'dı dimişdür. Nitekim yukarıda tafşili geçdi. İbn Zengi, ol Sa'd dañı Zengi oğlıdur ve didiler ki Zengi dañı mevdūdu's-sulğah oğlıdur"² gibi.

E) Ansiklopedik Bilgiler:

Eserin büyük bir bölümünde, toplum, tıp, bitkiler, hayvanlar, yer adların kısacası birçok konuda ayrıntılı bilgiler bulunur. Örneğin şarihin aylarla ilgili verdiği bilgiler tam anlamıyla ansiklopedik niteliktedir:

"Māh-ı Celālī celāle mensüb ay dimekdür ki ol Celālū'd-dīn-i Melikşāh-ı Selcuķidür. Bilgil ki tārīh bir kaç vardur. Evvelā tārīh-i 'Arabī'dür. Devr-i kamer hisābınca bir yılı on iki aya taķsım idüp her birine bir ad virmişlerdür. İbtidā-yı tārīh-i Hazret-i Risāletüñ şalla'llahu 'aleyhi ve's-sellem Mekke'den Medīne'ye Şerrefuhumu'llah Te'ālā hicreti ve intikāli vaķtindendür ki muħarrem ayı idi. Şuhur-ı 'Arabiyye bulardur. Muħarrem, Şafer, Rebi'ül'l-evvel, Rebi'ü'l-āħir, Cumādi'l-ülā, Cumādi'l-āħire, Receb, Şa'bān, Ramazān, Şevvāl, Zī'l-ka'de Zī'l-ħicce. İkinci Tārīh-i Rūmīdür ki taķvımlerde yazılı mu'teber tārīhdür. İskender-i Rūmī ki Filikos-ı Yūnānī'nüñ kızından Dāra'nuñ oğlıdur. Anuñ zamānında bağlanmışdur şol ħinde ki belde-i Maķadonya'dan ħurūc itdi. Ve ol gün du-şenbe günü idi. Ve eytdiler ki on iki yıldan şoñra vaż' olunmışdur. Sene-i şemsiyye'yi zaḅt etmekçün ki üç yüz altmış biş gün ve rub'-ı yevmdür. Ve bu kesirden dört yılda bir

¹ Bkz. aşağıda, s. 134.

² Bkz. aşağıda, s. 139.

gün hâşıl olur. Ol yıla sâl-ı kebîse dirler. Ve ol güne yevm-i kebîse dirler. Ol yıl üçyüz altmış altı gün olur. On iki ay vaz' etdiler ki adları bunlardır: Teşrin-i evvel, Teşrin-i şânî, Kânûn-i evvel, Kânûn-i şânî, Şubât, Âzer, Nîsân, Ayâr, Hâzîrân, Temûz, Âb, Eylûl.

Ve bu mezkûr aylarun altında erkâm-ı Hindî birle günlerinün 'adedleri konmuşdur. Ammâ Şubât dört yılda bir ki kebîse yılıdur. Yigirmi toköz olur. Ve üçinci Târih-i Fûrs-i ka'dîmdür ki Cemşid zamanından kalmışdur. Her zamânda bir dürlü i'tibâr olurdu. Şimdiki zamânda takvîmlerde i'tibar olunanların mebde'i Melik Yezdcerd bin Şehriyâr bin Pervîz ki âhir-i mulûk-ı 'Acemdür tahta oturduğu gündendür. Rebî'ü'l-evvel ayınun ikinci günü Târih-i Hicretün on birinde. Ve bunlar dağı sene-i şemsiyye'i zabtçün on iki ay vaz' etdiler ki zîkr olunur. Ferverdîn, Urdbehişt Hurdâd, Tîr, Murdâd, Şehrîver, Mihr, Âbân, Âzer, Dey, Behmen, İsfendâr-mez. Ve bu aylarun her birini otuz gün tutdılar. Mecmû' üç yüz altmış gün oldu. Âbân ayınun âhîrinde biş gün dağı ziyâde etdiler. Sene-i şemsiyyeye muvâfîk üç yüz altmış biş gün oldu. Ve ol biş güne ki eyyâm-ı müsterîka dirler. Birer ad dağı virdiler. İhneved, İşneved, İsfendmend Heşt, Heştüyeş. Rub³-ı yevm i'tibârî ile eylemediler yüz yigirmi yıla dek yüz yigirminci yıl bir ay arturdılar. Rub⁶-ı yevmden hâşıl oldu. Ol aya bîhezek didiler. Ve ol ayı evvelden âhîrine dek bayrâm eylediler. Ol yıl on üç ay oldu. Ve aylarun otuz gününe bir ad virdiler ferîşte adlarından. Ol eyyâmda evkâtı bu adlarla zabt eylediler. Hafta günlerine i'tibâr etmediler. Ol adlar bunlardır ki zîkr olunur: Ūrmezd, Behmen, Urdbehişt, Şehrîver, İsfendâr-mez, Hurdâd, Murdâd, Dîbâder Âzer, Âbân, Hüd, Mâh, Tîr, Çevş, Dîmihr, Mihr, Merveş, Deş, Ferverdîn, Behrâm, Râm, Bâde, Dîbdîn, Dîn, Ard, İştâd, Asmân, Zâmiyân, Mârisfend, Eytrân. Ve gün adı ile ay adı muvâfîk geldüğü günde bayram ve zemzemeler eylediler. Meşelâ Ferverdîn ayınun on toközuncu günü ve Urdbehişt'ün üçü ve Hurdâd'ün altısı ve Tîr'ün on üçüncüsü ve Murdâd'ün yedüncüsü Şehrîver'ün dördüncüsü ve Mihr ayınun on altıncüsü ve Âbân'ün onıncüsü ve Âzer'ün toközüncüsü ve Dey ayınun sekizüncüsü ve on beşüncüsü ve yigirmi üçüncü günü Behmen ayınun ikinci günü ve İsfendâr

ayınuñ beşinci günidür. Ve dördüncü Tārīḫ-i Celālî'dür ki hem Tārīḫ-i Melikî dirler. Sultân Celâle'd-dîn-i Melikşâh-ı Selcûkî zamânında ḥakimler ve müneccimler bu zikr olan ayları kebîse i'tibâr eylediler. Ferredîn ayınuñ evvelini nevrüz gününden ta'yîn eylediler. Mûte'ayyen üç ay yaz faşlı oldu ki Ferredîn, Urdibeşti, Hurdâd'dur. Ve üç ay yay faşlı oldu ki, Tîr, Murdâd, Şehrivedür. Ve üç ay güz faşlı oldu ki Mîhr, Âbân, Âzer'dür. Ve üç ay kış faşlı oldu ki Dey, Behmen, İsfendârmez'dür. Ve bu aylaruñ altına ḥurufıa üçer ḥâne yazıldı. Evvel ḥâne güne delâlet ider. İkinci ḥâne sâ'ata, üçüncü ḥâne daқиқaya delâlet ider. Meşelâ Ferredîn altında "lam" otuz gün, "ye, he" on beş sâ'at, "le, ze" otuz yedi daқиқа dimekdür. Sâyirin dağı buña kıyâs eyle"¹

Lâmi'î'nin tıp ve bitkilere ilgisini Erünsal, "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları IV: Lâmi'î Çelebi'nin Terekesi" adlı makalesinde şöyle dile getirir: "Terekede mevcut tıpla ilgili kitaplar ve nebatlardan yapılmış çeşitli şuruplar Lâmi'î'nin bu konuya yakın ilgi duyduğunu ve muhtemelen de çevresindekilere bu konuda yardımcı da olduğunu göstermektedir."² Şerhte de adeta bu tezi destekleyici nitelikte bitkilerle ilgili bilgiler mevcuttur:

"Reyhân, muṭlakâ gökçek қоһulu nebâtât kısmından olana dirler. Ammâ 'ämme ortasında fesligen didikleridür.

Sünbülden murâd burada kısm-ı reyâhînden olandır. Zîrâ şol sünbül ki tıb kitâblaruñda zikr olunur, üç nev'dür. Biri sünbül-i Hindî'dür ki sünbül-i tayib ve sünbül-i 'aşâfîr dağı dirler. Yunân dilince nârdîn dirler. İkinci sünbül-i Rûmî'dür ki sünbül-i ıqlîṭî dirler. Fûrs dilince muntecûşe dinür, çetük otınuñ bir nev'idür. Ḥaқиқatde bunuñ sünbüllüğü yokdur. Râyihasında ve zühümetinde hemân sünbül-i Hindî'ye benzedüğinden ötrü sünbül dirler. Kökidür isti'mâl olınan. Üçüncüsü sünbül-i cebelîdür, yaprağı ve budaqları boğa dikenine beñzer giçirek ancılayın ḥaşîn ve dikenlü degül qarâ kökü olur. İki ve ziyâde kökçük olur. Қоһusu baldırı ve çiçegi ve yemişi olmaz; köki isti'mâl olunur. Buña dağı sünbül didikleri râyihada ve fi'ilde müşâbeheti olduğu sebebendür. Ve her nesnenün şalkûmına dirler,

¹ Bkz. aşağıda, s. 172.

² Erünsal: a.g.m., s.186.

sünbüle gibi. Ve eytdiler ki bir nev' çiçekdür, lâciverdî misk gibi қоқар, bahârda açılır.

Zeymerân, feslegündür ki Fârsî'de şahsiferem ve şahsiperem ve sipergam ve siperem dirler. Ve ba'zı luğatda bostân-ı efrûzla taşhîh etdiler ki üzerlik otı dirler. Eşah oldur ki tâc-ı horûs ve sultân borkî didikleri meşhûr kırmızı çiçekdür."¹

Bunun yanında şerhte toplumsal konulara ait bilgiler verilir:

"Türk, zamm-ı tâ'ıla ve sükûn-ı râ'ıla hıta ve huten ve deşt ü kıpçak memleketinuñ ehline dirler. Kamusı ak yüzlü ve kara gözlü ve kara kaşlı ve cefâkâr oldukları sebebden 'Acem şâ'irleri maḥbûblarına ber-sebîl-i teşbîh Türk dirler.

Zeng dört ma'nâya gelür. Evvelâ bir tâife âdîdur ki qaralardur. Aña nisbet idüp zengî dirler."²

"Nevruz, neyyir-i a'zam ya'ni güneş nokta-i i'tidâl-ı rebî'îye ya'ni burc-ı ḥameluñ evveline geçdügi güne dirler. Mulûk-ı 'Acem ol günde 'ıyd iderlermiş"³ gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, yukardaki örneklerden de anlaşıldığı gibi Lâmi'î, ilk önce sözcüklerle ilgili ayrıntılı dilbilgisi açıklamalarda bulunması, sonra sözcük anlamlarını çeşitli örnekleme yollarıyla ele alması ve en sonunda cümleye veya mısraya en uygun sözcük anlamını yerleştirerek okuyucuya vermesiyle tam anlamıyla klasik mensur metin şerhi metodunu eserinde uygulamıştır.

Ayrıca Lâmi'î sadece Sadi'nin "Gülistân" kitabının dibacesini şerh etmekle kalmamış, şerhin yapısını bozmadan, ele aldığı sözcükler vasıtasıyla okuyucusuna birçok alanda bilgiler verirken araştırmacılara da verimli bir çalışma sahası sunmuştur. Bu bakımdan Lâmi'î'nin "Şerh-i Dîbâce-i Gülistân" adlı eseri, klasik mensur metin şerhine örnek olan ve çeşitli bilgiler içeren zengin malzemenin bulunduğu bir eserdir.

¹ Bkz. aşağıda, s. 178.

² Bkz. aşağıda, s. 149.

³ Bkz. aşağıda, s. 110.

4. Eser

Bu bölümde “Şerh-i Dîbâce-i Gülistân”ın genel yapısını ele alıp değerlendirmesini yapacağız. Lâmi’î’nin şerh metodunu tespit ederken eserin iç içe geçmiş iki halkadan oluştuğunu birinci halkayı dibacenin şerhi, ikinci halkayı da şerhi çevreleyen diğer kısmının oluşturduğundan söz etmiştik. Şarih şerhin didaktik olan yapısından kurtulmak ve kendi sanatçı kişiliğini ortaya koymak amacıyla bu ikinci halkayı oluşturmuştur. Bursevî’nin¹ veya Şem’î’nin² şerhlerine bakıldığında bu ikinci halkanın olmadığı sadece ele alınan metnin şerh edildiği görülür. Bu yönüyle Lâmi’î’nin eseri bu iki şerhten farklıdır. Şerhler didaktik eserler olduğu için şarihlerin kendi yaratıcılıklarını bu tür eserlerde görmenin zor olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu tür olasılıklar sadece şerhten ibaret olan eserler için daha fazla geçerlidir. Ama Lâmi’î oluşturduğu bu ikinci halka sayesinde okuyucuya sesini duyurabilmiştir. Lâmi’î’nin eserinin genel görünümünü de oluşturan bu ikinci halka içteki halka gibi sitemli bir yapıdan oluşur. Bu yapı bir kompozisyon bütünlüğünün içine oturtulmuştur. Şarih bu yapıyı oluştururken devrinin edebî geleneğinden yararlanır.

Genel olarak eserin yapısına baktığımızda, eserin klasik bir girişle başladığını görürüz. Sebeb-i te’lif ve te’lif tarihi verildikten sonra şarih mukaddime bölümüne geçerek şerhe başlamadan önce okuyucusuna Farsça harfler hakkında bilgi verir. Daha sonra Gülistân’ın Dibacesi şerh edilir. Şerh bittikten sonra hâtîme yani sonuç bölümüyle bize eserin bitiş tarihi verilir ve eser 20 beyitlik bir şiirle son bulur. Şimdi bu yapıya daha yakından bakalım.

Lâmi’î’nin eserini düzenleyişinde profesyonel bir sanatçı tavrı gözükür. Eserde her şey yerli yerinde ve kuralına uygundur. Şarih, yukarda da bahsettiğimiz gibi klasik eserlerde görülen bir girişle başlar. Allah’ı ve Peygamberi över ve verdiği nimetlere şükreder. Bu şükürü de beyit ve rübailerle süsler:

Beyt:

Eyleyem her ni‘metüñ şükürin edâ
Ni‘met-i şükürüñ şenâsın kim ide

¹ Duru: a.g.t. s. 68-162.

² Dündar: a.g.t. s. 60-124.

Rübâ'î:

Her kı1 bedenimde bir dil olsa

Her sâ'at-ı 'ömr yüz yıl olsa

Her ni'metinüñ şenâsı dinmez

Yazsam niçe biñ resâyil olsa¹

Daha sonra şarih, bir arkadaşının ricası üzerine bu eseri kaleme aldığı söyleyerek te'lif sebebini açıklar:

“Taḥrîfât-ı 'avâmdan gelen iḥtilâlin ve muḥadderât-ı lügâtunuñ imtinâ'ın tezekkür idüp eytdi ki: Ne olaydı bu muḥaddere-i şaḥib-cemâlüñ ve nev-'arûs-ı ḥacle-i ḥayâlüñ perde-i kına'ını ve ḥicâb-ı imtinâ'ını ref' ider Türki libâsile bir şerḥ olaydı tâ kim müşkilâtı beyân ve mu'zîlâtı 'ayân olup 'ibârâtı ma'lûm ve isti'ârâtı mefhûm kânûnı mazbûḥ ve üslûbı merbûḥ düşeydi.”²

Te'lif sebebinden hemen sonra şarih adını ve te'lif tarihini verir:

“Hemân erbâb-ı 'irfândan mütevaḥḫı' ve eşḥâb-ı iḥsândan mütezarri' oldur ki bu bende-i kemterüñ ve zerre-i aḥḫaruñ a'nı bihi Maḥmûd bin 'Osmân bin 'Alî el-Lâmi'î 'efâ 'enhum bi-luḫfihi'l-'alâ vücûd-ı müste'ârın ve bûd-ı pür idbârın kâtib-i devrân elindeki ḥâme-i zebân-güşâde gibi ser-gerdân ve ḥalk-ı ciḥân önündeki ayine-i sâde gibi tercümân mülâḫaḫa ideler”³

“Şu dem kim verdi el bu şerḥe fırsat

Ṭokuz yüz ondı târiḫ-i hicret”⁴

Şarih bu klasik girişten sonra eserin mukaddimesine geçer. Bu bölümde, şarih, çeşitli lugat kitaplarından yararlanarak Fars dili hakkında ve Arapça'da olup Farsça'da olmayan harfler üzerine bilgiler vererek okuyucusunu şerhe hazırlar.⁵

Giriş niteliğindeki bu hazırlıklardan sonra gelişme yani eserin ana bölümü olan Gülistan dibacesinin şerhi başlar. Şarihin bu bölümü nasıl ele aldığını yukarıda ayrıntılı olarak verdik. Yalnız şerh kendi didaktik yapısıyla sürüp giderken

¹ Bkz. aşağıda s. 79.

² Bkz. aşağıda, s. 83.

³ Bkz. aşağıda, s. 84.

⁴ Bkz. aşağıda, s. 84.

⁵ Bkz. aşağıda, s. 84-88.

okuyucu zaman zaman şarihin kendi şiirleriyle verdiği örneklerden onun sesini duyar. Şarih adeta varlığını hissettirmeye çalışır:

Li-Mü'ellifihi:

Egerçi söylemiş ehl-i tarikat
Hakı Hakdur bilen el-Hakk hakikat

Kimesne olmadı bu sırdan āgāh
Hemîn Allāhı bilür yine Allāh

Yüri var Lâmi'î kesb eyle hâlât
Senüñ haddüñ degildür bu maqâlât

Bu meclisde bugün bîgānesin sen
Bu şem'e gerçi hoş pervānesin sen

Maqāmından yüce kıılma maqālūñ
Kelāmuñ gözle kim arta kemālūñ

Şedef gibi yum ağzuñ cümle gūş ol
Çıkarma gevherüñ elden hāmūş ol¹

Li-Mü'ellifihi:

Ola bir kaatre çün deryāya vāşıl
Vücūdundan nedeñlü bula hāşıl

Meşām-ı kevn almaz işbu būdan
Fenā bulmayıcak ma'nāyı būden²

Şerh tamamlandıktan sonra Lâmi'î eserin sonuç yani "Hâtıme" bölümüne geçer ve soğuk bir kış günü eserini tamamladığını çeşitli tarihlerle okuyucuya verir:

¹ Bkz. aşağıda, s. 125.

² Bkz. aşağıda, s. 131.

“Bu şerh-i dîbâce-i Gülistân bi-‘avni’l-meliki’l-mennân üşher-i hürmin evâilinde, dū-şenbe güninde üçüncü sâ‘atda ki Fuşûl’uñ dördüncüsü ve Zemherîr’uñ beşinci günü ve Şuhûr-ı Kâmeriyye’nüñ yedincüsü ve mâh-ı Receb’uñ tokuzuncu günü ve Hicret-i Nebeviyye’nüñ tokuz yüz onı Târîh-i İskender’uñ biñ seküzyüz on altısını ve Târîh-i Yezdcird’uñ sekiz yüz yigirmi ikisi ve Târîh-i Melikşâh’uñ dört yüz yigirmi sekizi idi ki kumûn-ı tesvîdden zühûr-ı beyâza ve maṭrah-ı riyâzetden masrah-ı riyâze çıkdı ki ḥaddâd-ı felek-ı culmûd kûre-i ğabrâ-yı pür-âḥdûd içinde menfeḥ-i hevânuñ enfâs-ı burûdiyle luçeyn-i mâyî maḳ‘ûd idüp çün i‘câz-ı Dâvûd ‘aleyhü’s-selâm bî-renc-i azer ayîne-i İskender ve zücâc-ı ter düzerdi”¹

Lâmi’î eserini, havanın çok soğuk olduğunu ve kışın çok şiddetli geçtiğini söyleyerek adeta ısınmak amacıyla yazılmış olan yirmi beyitlik “Ateş-i Lugaz” şiiriyle bitirir.²

Görüldüğü gibi eser, son derece sağlam ve tutarlı yapısından dolayı yalnız metin şerhi özelliği göstermez aynı zamanda bir te’lif eser niteliğindedir. Lâmi’î, gerek eserini düzenleyiş şekliyle kendini eserde hissettirme yollarını gerekse şerh metoduyla diğer dillerde olan yetkinliğini bize göstermiştir.

Kısacası “Şerh-i Dîbâce-i Gülistân”, hem klasik metin şerhi metodunu nasıl uygulanacağını hem de her hangi bir metni şerh ederken onun nasıl düzenleneceğini gösteren eserlerden biridir.

¹ Bkz. aşağıda, s. 201.

² Bkz. aşağıda, s. 203.

5. Eser Üzerinde Yapılan Bir Çalışma

Lâmi'î'nin “Şerh-i Dîbâce-i Gülistân” adlı eserinin edisyon kritikli metnini ve incelemesini yapmadan önce, her yüksek lisans öğrencisinin yapması gerekenlerden birini yaparak, bu konunun daha önce tez olarak çalışılıp çalışılmadığını araştırdık. Bu konuda en önemli kaynak Hatice Aynur'un¹ her yıl çıkan “Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları” adlı yayını taradık. Bu araştırma sonucunda “Şerh-i Dîbâce-i Gülistân”ın tez olarak çalışılmadığını gördük. Fakat son kez nüsha tavsiflerinin kontrolü amacıyla Bursa'ya gittiğimizde Uludağ Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde “Lâmi'î Çelebî Şerh-i Dîbâce-i Gülistân (İnceleme-Metin)”² adı altında bir tez yapıldığını öğrendik. Tezin yapıldığına dair hiçbir işaret bulamadığımızdan aynı eser üzerinde biz de çalışmış olduk. Fakat gördük ki her iki tezin sadece konusu aynı eserdir; ama bunlar içerik olarak birbirinden oldukça farklıdır. Söz konusu tezde nüsha tavsifleri, Lâmi'î'nin şerh metodu ve edisyon kritikli metin yoktur. Sadece nüshalar sırasıyla sayılmış, eser üzerine çok kısa bir inceleme yapılarak metin verilmiştir. Her iki tezin ortak olan kısmı ise sadece metin bölümüdür. Bu yüzden söz konusu tezin metnindeki bazı yanlışlıklara burada değinmeyi uygun bulduk.

Metinle ilgili değerlendirmeye geçmeden önce tezin nüsha adlarının verildiği bölüme değinmek istiyoruz. Eserin nüshaları, eser adı, kayıt numarası, bölüm adı, müstensihî ve hat türü şeklinde sıralanarak verilmiştir.³ Bizim dikkatimizi çeken kayıt numarasıyla neyin kastedildiğidir. Bunların kütüphane katalog numaraları mı yoksa kütüphanenin nüsha numaraları mı olduğu belli değildir. Bursa nüshalarına bakarsak bunların nüsha numaraları olması gerekir. Ama diğer numaralara baktığımızda bunların nüsha numaraları olmadığı görülür. Örneğin Süleymaniye Kütüphanesindeki Lala İsmail⁴ bölümündeki eserin nüsha numarası 525 olması gerekirken tezde 70254 olarak verilmiştir.⁵ Oysa nüshalar katalog numaralarına göre verildiyse hepsinin katalog numarası, nüsha numaralarına göre verildiyse hepsinin nüsha numaraları olması beklenirdi. Tutarlılık açısından bu şarttır.

¹ Hatice Aynur: Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları. Boğaziçi Ün. Yay., İstanbul 1991-1998.

² Öztahtalı: a.g.t.

³ Öztahtalı: a.g.t. s. 42.

⁴ Bkz. Nüsha Tavsifleri, aşağıda, s. 49.

⁵ Öztahtalı: a.g.t. s. 45.

Bu kısa açıklamadan sonra metinle ilgili değerlendirmeye geçebiliriz. Eserin tek bir nüsha esas alınarak okunmasının verdiği dezavantajla bu gibi yanlışlıkların normal olduğu düşüncesindeyiz. Fakat eseri incelediğimizde metni ortaya koymak için tek bir nüshanın ele alınmadığını gördük. Adı geçen tezin inceleme bölümüne bakıldığında sadece Bursa Genel 1519 numaralı nüshaya gönderme yapıldığı görülür.¹ Bundan yola çıkarak adı geçen tezde, metin okunurken temel olarak bu nüshanın esas alındığını sanıyoruz. Bizim çalışmamızda metni kurarken esas aldığımız dört nüshadan birisi Bursa Genel 1519 numaralı nüsha olduğundan elimizde bu nüsha mevcuttur. Elimizde bulunan bu nüshayla tezi karşılaştırdığımızda tezde olup Genel 1519'da olmayan veya nüshada olup tezde olmayan bazı bölümlerin olduğunu tespit ettik. Söz gelişi nüshada:

Ger hviş kuned sezed şenāyeş
Ez-bende hemîn fenā be-bāyed²

olması gerekirken tezde,

Çün gofte mā-bā vü şāyed
Ger feviş şenā kuned sezāyed³

gibi başka bir nüshada görülen şekil hatalı bir şekilde alınmıştır⁴. Yine bir şiir parçasının iki beyiti Genel 1519'da varolduğu halde teze alınmamıştır.

Ma'nā yüzünüñ götür niķābın
Aç hikmet ü ma'rifet kitābın

Yok lücce-i feyz-i haķda imsāk
Nādirdür eger çi gevher-i pāk⁵

şeklinde olan şiirin ikinci beyiti tezde yoktur.⁶ Eğer başka bir nüsha daha esas alınarak okunduysa bu nüsha veya nüshaların hangileri olduğu belirtilmeliydi. Metin, ister tek nüsha isterse birkaç nüshadan okunmuş olsa da eserin eksik nüshalardan okunduğu kesindir. Çünkü bizzat gördüğümüz 34 nüshanın 22'sinde

¹ Özahtalı: a.g.t. s. 9-42.

² Genel 1519 la veya Bkz. aşağıda, s. 79.

³ Özahtalı: a.g.t. s. 68.

⁴ Bkz. aşağıda dipnota, s.79.

⁵ Bkz. aşağıda, s. 81.

⁶ Özahtalı: a.g.t., s. 69.

Lâmi'î'nin eserinin, yukarda tespit ettiğimiz, genel yapısı mevcuttur. Giriş, Mukaddime, Şerh, Hâtîme ve Ateş-i Lugaz. Oysa tezde Hâtîme ve Ateş-i Lugaz bölümleri yoktur. Bu yüzden eserin okunuşunda neden eksik nüshanın veya nüshaların esas alındığını bilemiyoruz.

Metin bölümünde yapılan yanlışlıkları sınıflandırarak ele almayı uygun bulduk:

1. Farsça Okuma Hatalarından Kaynaklanan Yanlışlıklar:

Bu bölümde özellikle Farsça beyitlerin okunuşlarında sıkca rasladığımız hatalara yer verdik. Yanlış ve doğru okunuşları birarada vererek yanlış okunuşların altını çizdik. Bunlardan bazıları şunlardır:

Seres iy gül-i hazân ki dîdeet çün'ist Me-purs iy gül-i handân ki dîdeet çün'est
Zi-hicr-i lāle-i rüyet çü 'azka-i hün'est¹ Zi-hicr-i lāle-i rüyet çü garğa-i hün'est²

Der Sa'dî se kes peyem-berānend Der şî'r se kes peyem-berānend
Her çend ki lā-beniyye Sa'dî³ Her çend ki lā-nebiyye ba'dî⁴

Rüstem ü 'ahd ü Zāl sāl yādā Rüstem ü 'ahd ü Zāl sāl bādā
Bende-i der ki tū ez-yey-i Zer⁵ Dergeh-i bende-i tū ez-pey-i Zer⁶

Keşud 'ahd-ı cevānî vü lahv sîr nei Güzeşt 'ahd-ı cevānî vü zi-lahv sîr nei
Resîd novbet-i yirî be-tövve negirāyî⁷ Resîd novbet-i pîrî be-tovbe ne-girāyî⁸

Çün yend-i kurū-māye şevî çüje girāyed Çün pend-i furū-māye şevî çüje girāyed
Şāhîn-i sitbeh bend revān kuned heki⁹ Şāhîn-i sitenbeh pend revān kuned āheng¹⁰

¹ Özahtalı, a.g.t. s. 88.

² Genel 1519 9b-10a veya Bkz. aşağıda, s. 99.

³ Özahtalı, a.g.t. s.125.

⁴ Genel 1519, 27b, veya bkz. aşağıda, s. 135.

⁵ Özahtalı, a.g.t. s. 128.

⁶ Genel 1519, 28a, veya bkz. aşağıda, s. 138.

⁷ Özahtalı, a.g.t. s. 133.

⁸ Genel 1519, 32a, veya bkz. aşağıda, s. 142.

⁹ Özahtalı, a.g.t. s.156.

¹⁰ Genel 1519, 41b, veya Bkz. aşağıda, s. 164.

Şude cebhe sā'id-i su'ūdeş muḳaddem Şude cebhe sā'id-i mes'ūdeş muḳaddem
 Şude nūr ṭālī'-i sad yāyeş gārib¹ Şude şevr ṭālī'-i şüreyyāş gārib²

Bazen hem beyit hem de şair adı yanlış okunmuştur:

Mecdî:

Hem çün ruteteb endām ü çü avganeş serā-yāy
 Hem çün şebeh vūlfīn ü çü pīlesteeş ālet³

Escedî:

Hem çün ruṭeb endām ü çü raḡaneş serā-pāy
 Hem çün şebeh zūlfeyn ü çü pīlesteeş āl'est⁴

Kisālî:

Zi-hevl-i tāḥten u kīne āḥteneş ne-rā
 Hemî gūrāḥte hemçün kunāġ-ı tāḥte-gīr⁵

Kesā'î:

Zi-hevl-i tāḥten u kīne āḥteneş me-rā
 Hemî güdāḥte hemçün kunāġ-ı tāḥte-gīr⁶

gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

2. Beyit Ayırmada Yapılan Yanlışlıklar: Bazen beyitlerin mısraları yanlış ayrılmıştır. Tabii ki yine okuma hataları mevcuttur:

Ey dost derīn rāh me-rā hīç

Şumār men yilçem ü bel hīçter ez-yilçem dār⁷

¹ Öztahtalı, a.g.t. s. 168.

² Genel 1519, 49b, veya Bkz. aşağıda, s. 177.

³ Öztahtalı, a.g.t. s. 185.

⁴ Genel 1519, 59a veya Bkz. aşağıda s. 193.

⁵ Öztahtalı, a.g.t. s.187.

⁶ Genel 1519, 59b veya Bkz. aşağıda, s. 194.

⁷ Öztahtalı, a.g.t.

Ey dost derin rāh me-rā hiç şumār
Men hiçem ü bel hiçter ez-hiçem dār¹

Zebān ru-çiz ez-dilī seng-i saht birün tāhte Zi-bālā du-çiz ez-dil-i seng-i saht
Hemçu ric zenec ez-dıraht² Birün tāhte hemçün zenec ez-dıraht³

Bazen de beyitler eserin nesir kısmıyla karıştırılmıştır:

Feth yuyādem bezm-i ü hūrde
Her çi der-cām gired ez-cāme ‘lyd bayrām
ya’nī eyü bahtlularuñ bayrāmı kaftāmı gibi⁴

Feth ber-bād-ı bezm-i ü hūrde
Her çi der-cām gired ez-cāme
‘lyd, bayrām. Ya’nī eyü bahtlularuñ bayrāmı kaftāmı gibi⁵

Bazen de şair isimleri beyite dahil edilmiştir:

“Hüsrevī ey serā yāy ma’den-i huremī
Çeşm-i tū ber-dilem nihād kemer^{6a}”

yerine,

“Hüsrevī:

Ey serā pāy ma’den-i huremī
Çeşm-i tū ber-dilem nihād kemer^{7a}” olması gerekirdi.

¹ Genel 1519, 3b veya Bkz. aşağıda, s. 84.

² Özahtalı a.g.t. s. 187.

³ Genel 1519, veya Bkz. aşağıda, s. 194.

⁴ Özahtalı, a.g.t. s.164.

⁵ Genel 1519, 48a veya Bkz. aşağıda, s. 172.

⁶ Özahtalı, a.g.t. s.168.

⁷ Genel 1519, 49a veya Bkz. aşağıda, s. 176.

Bazen beyit örnekleri nesir zannedilip metne dahil edilmiştir:

“Netekim Tebrîz cemâ‘atınuñ ‘umūmen ‘âdetidür. “Şükür-ı tekâpi merd be-sûd ü ziyân ü benâd meger bersüyi tûziyân” PENC: Bâ-yi Fârisî‘yle biş dimekdür.....”¹ yerine,

“Nitekim Tebrîz cemâ‘atınuñ ‘umūmen ‘âdetidür. Büşekür:

Tekâpü-yı merdüm be-sûd u ziyân

Betâ vü me-ger her suy-i tâziyân

Penc bâ-i Fârsîle biş dimekdür.....”² şeklinde olmalıydı.

3. Metnin okunuşunda dikkatimizi çeken bir başka nokta ise özellikle dibacenin şerh edilen bölümlerinde gördüğümüz okuma ve tamlama hatalarıdır:

“Özr be-dergâh Hüdâi âvered”³

“Özr be-dergâh-ı Hüdây âvered”⁴

“Tü ki bâd-şemnân nazâr dâri”⁵

“Tu ki bâ-düşmenân nazâr dâri”⁶

“Heme ez-behr tu ser-keşte ü fermân-ı berdâr”⁷

“Heme ez-behr-i tu ser-geşte vü fermân-berdâr”⁸

“Nazm: ger kesî ü saf âvâz men persed-ney dil ez-ney-nişân çe gūyed bāz”⁹

“Nazm: Ger kesî vaşf-ı ü zi-men pursed
Bî-dil ez-bî-nişân çi gūyed bāz”¹⁰

¹ Öztahtalı, a.g.t. s. 146.

² Genel 1519, 39a veya Bkz. aşağıda, s. 155.

³ Öztahtalı, a.g.t. s. 92.

⁴ Genel 1519, 12a veya Bkz. aşağıda, s. 103.

⁵ Öztahtalı, a.g.t. s. 97.

⁶ Genel 1519, 14a veya Bkz. aşağıda, s. 107

⁷ Öztahtalı, a.g.t. s. 104.

⁸ Genel 1519, 17b veya Bkz. aşağıda s. 115.

⁹ Öztahtalı, s. 115.

¹⁰ Genel 1519, 22a veya Bkz. aşağıda s. 125.

“Mānend āsten dert me’men rızā” “Mānend-i āsitān-ı dered me’men-i rızā”
 “test pās hātır-ı bî-çārgān ü şükr”¹ “Ber tust pās-ı hātır-ı bî-çāregān ü şükr”²

“şeb temelli eyyām kez şene mi kerdem”³
 “Yek şeb te’emmül-i eyyām-ı güzeşte mi-kerdem”⁴

“ü seng serāçe bil-elmās-āb dīde misoftem”⁵
 “Ve seng-i serāçe-i dil be-elmās-ı āb-ı dīde mi-suftem”⁶

“Bāz dart piyāde-rāz sebīl”⁷ “Bāz dared piyāde-rā zi-sebīl”⁸

Aynı sayfada:

“B’ad ez-tākıl in ma’nī maşlahat ān dīdem ki”

“B’ad ez-te’emmül-i in ma’nī maşlahat ān dīdem ki”

“ü dāmen şoĥbet ferā-ĥod çitem”⁹ “Ve dāmen-i şoĥbet ferā-ĥod çinem”¹⁰

“ü besāt murāğabet gosterd”¹¹ “Ve besāt-i müdā’abet gusterd”¹²

“beçe kār āyedet zigol ŧabaķı ezgūlistān men be-berureķi”¹³

“Be-çi kār āyedet zi-gūl ŧabaķı ez-Gūlistān-ı men bi-ber varāķi”¹⁴

¹ Öztahtalı, a.g.t. s. 144.

² Genel 1519, 37b veya Bkz. aşağıda, s. 153.

³ Öztahtalı, a.g.t. s. 144.

⁴ Genel 1519, 38a veya Bkz. aşağıda, s. 153.

⁵ Öztahtalı a.g.e. s. 144.

⁶ Genel 1519, 38a veya Bkz. aşağıda, s. 154.

⁷ Öztahtalı a.g.t. s. 151.

⁸ Genel 1519 40b veya Bkz. aşağıda, s. 160.

⁹ Öztahtalı, a.g.t. s. 156.

¹⁰ Genel 1519, 42a veya Bkz. aşağıda, s. 165.

¹¹ Öztahtalı, a.g.t. s. 158.

¹² Genel 1519 43a veya bkz. aşağıda, s. 166.

¹³ Öztahtalı, a.g.t. s. 172.

¹⁴ Genel 1519, 51b veya Bkz. aşağıda, s.180.

4. Arapça Okuma Hataları:

“‘i‘melu lillāhi ve va‘bdūha şükran”¹

“a‘melū‘llah ve ā‘bdūhu şükren”²

“KAHMEL: Muşafā ‘aleyhi‘ş-şelaṭū ve‘s-selām”³

“Muḥammed Muşafā ‘aleyhū‘ş-şalaṭu ve‘s-selām”⁴

“çi gam dīvār emterā ki bāşed çün pūştibān”⁵

“Çi gam dīvār-ı ümmet-rā ki bāşed çün tu pūştibān”⁶

“mā ‘abd nāk Hakk ‘ibādetiñ”⁷

“mā ‘ebednāke Hakkā ‘ibādetike”⁸

“mā ‘arefnāk Hakk ma‘rifetiñ”⁹

“mā ‘arefnāke Hakkā ma‘rifetike”¹⁰

“her tām aşhābrā”¹¹

“Hediyye-i aşhāb-rā”¹²

“‘Aliyyū‘l-ḥuşūs ki dībāce-i humāyāneş”¹³

“‘Ale‘l-ḥuşūş ki dībāce-i humāyüneş”¹⁴

“rabb ırzanhū o ‘arzihi”¹⁵

“Rabbi ırza ‘anhu ve ‘arzihi”¹⁶

¹ Öztahtalı, a.g.e. s. 91.

² Genel 1519, 11b veya Bkz. aşağıda, s. 102.

³ Öztahtalı, a.g.t. s. 105.

⁴ Genel 1519, 18a veya Bkz. aşağıda, s. 115.

⁵ Öztahtalı, a.g.t. s. 106.

⁶ Genel 1519, 18b veya Bkz. aşağıda, s. 117.

⁷ Öztahtalı, a.g.t. s. 112.

⁸ Genel 1519, 21b veya Bkz. aşağıda, s. 123.

⁹ Öztahtalı, a.g.t. s. 113.

¹⁰ Genel 1519, 22a veya Bkz. aşağıda, s. 123.

¹¹ Öztahtalı, a.g.t. s. 119.

¹² Genel 1519, 25a veya Bkz. aşağıda, s. 129.

¹³ Öztahtalı, a.g.t. s. 123.

¹⁴ Genel 1519, 27a veya Bkz. aşağıda, s. 184.

¹⁵ Öztahtalı, a.g.t. s. 131.

¹⁶ Genel 1519, 31a veya Bkz. aşağıda, s. 141.

Bazen Arapça ve Farsça bazen de dibacenin şerh edilen nazım ve nesir kısımları karıştırılmıştır:

“ü zâ'if sevâb-ı cemîlehi ü hasenât”¹ “Ve zâ'ifu şevâbe cemîlehi ve hasenâtihi”²

“ki e'l-kerîm ez-‘ahd vefâ ü ez-ehâlif cefâ”³

“Ki el-kerîmu izâ ‘ahde vefâ ve izâ hâlife cefâ”⁴

“fekîf der nazâr â‘yân-ı hudâvendî ‘azz Nasrah”⁵

“Fe-keyfe der-nazâr-ı â‘yân-ı hudâvendî ‘azze naşrahu”⁶

5. Farsça Bilgi Eksikliğinden Kaynaklanan Hatalar:

“Kestered: Râ’nuñ fethiyle “kesterden” ve “kesteriden” lafzından fi‘l-i muzâri’dür. Döşeye dimekdür. Mâzîsinde râ’nuñ sükûniyle kesterd ve kesterid dirler.”⁷

“Güstered, râ’nuñ fethasıyla güsterden ve güsteriden lafzından fi‘il-i muzâri’dür. Döşeye dimekdür. Mâzîsinde râ’nuñ sükûniyle güsterd ve güsterdîd dirler.”⁸

“Gül-bite âyva güli”⁹

“Gül-i bih âyva güli”¹⁰

“Ârî, âverden lafzındandır. Ya hitâb içündür. Götüresin demek olur. “ârî ber” dağı ki ya nefes gelmeden ola âver ma’nâsına.”¹¹

¹ Öztahtalı, a.g.t. s. 136.

² Genel 1519, 33b veya Bkz. aşağıda, s. 145.

³ Öztahtalı, a.g.t. s. 173.

⁴ Genel 1519, 52a veya Bkz. aşağıda, s. 180.

⁵ Öztahtalı, a.g.t. s. 183.

⁶ Genel 1519, 58a veya Bkz. aşağıda, s. 191.

⁷ Öztahtalı, a.g.t. s. 98.

⁸ Genel 1519, 14b veya Bkz. aşağıda, s. 109.

⁹ Öztahtalı, a.g.t. s. 100.

¹⁰ Genel 1519, 16a veya Bkz. aşağıda, s. 111.

¹¹ Öztahtalı, a.g.t. s. 104.

“Ārī, āvurden lafzındandır. Ye hitāb içündür. Getüresin demek olur. Ārī bir dağı ki ya nefis-i kelimededen ola eved ma'nāsına.”¹

“Gülem: “gülemrā” taqdirindedür.”²

“Gülem, gül-i merā taqdirindedür.”³

“Beyā” ve “beyāī” “remā” ve “niyāhed” ve “niyāyed” dirler”⁴

“Beyā ve beyāzmāy ve neyāmed ve neyāyed dirler”⁵

“meşelā remekānda bir günü bir kişī...”⁶ “meşelā ramazānda bir günü bir kişī...”⁷

6. Farsça ve Arapça sözcüklerin okunuşlarında görülen hatalar Türkçe sözcüklerin okunuşlarında da vardır:

“Nederred: “deriden” lafzından fi‘il-i müstaḳbeldür. Yaratmaz dimekdür..... kullaruñ veḳarı perdesini yaramaz günāh ile yaratmaz”⁸

“Nedired, deriden lafzından fi‘il-i muzari‘dür. Yırtmaz dimekdür..... kullaruñ veḳarı perdesini yaramaz günāh ile yırtmaz”⁹

“Bād yīdür. Rıyḥ ma'nāsına”¹⁰

“Bād yildür. Rīḥ ma'nāsına”¹¹

“Bāsıḳa uzun ḥormā övez dikene dirler”¹² “Basıḳa uzun ḥurmā özdekine dirler”¹³

¹ Genel 1519, 17b veya Bkz. aşağıda, s. 114.

² Öztahtalı, a.g.t. s. 119.

³ Genel 1519, 24b veya Bkz. aşağıda, s. 129.

⁴ Öztahtalı, a.g.t. s. 120.

⁵ Genel 1519, 25a veya Bkz. aşağıda, s. 130.

⁶ Öztahtalı, a.g.t. s. 161.

⁷ Genel 1519, 45a veya Bkz. aşağıda, s. 169.

⁸ Öztahtalı, a.g.t. s. 95.

⁹ Genel 1519, 13b veya Bkz. aşağıda, s. 106.

¹⁰ Öztahtalı, a.g.t. s. 97.

¹¹ Genel 1519, 14b veya Bkz. aşağıda, s. 108.

¹² Öztahtalı, a.g.t. s. 103.

¹³ Genel 1519, 16b veya Bkz. aşağıda, s. 113.

“Pes ma‘nā şöyledür ki: “Kamusında omzını bî-ķarār ve buyruk dutucıdur”¹

“Pes ma‘nā şöyledür ki ķamu senden ötrü bî-ķarār ve buyruk ıtucıdur”²

“Yā nūr-ı nübüvvet birle mübārek elinnüñ tenvîrinden kināyet ola”³

“Yā nūr-ı nübüvvet birle mübārek alınınuñ tenvîrinden kināyet ola”⁴

“Baħr: Deniz, deryā ma‘nāsına daħı tiz yüzici ata ve ķavaķ dibine ve...”⁵

“Baħr, denizdür, deryā ma‘nāsına daħı tiz yüriyici ata ve ķavaķ dibine ve...”⁶

“Ve bütħāne-i sūmenāta girüp ulu bütleri saymıřdur”⁷

“Ve bütħāne-i sūmenāta girüp ulu bütleri řımıřdur”⁸

“Ve daħı şol gerek ki müstedîr ve içi boş ola”⁹

“Ve daħı şol kemük ki müstedîr ve içi boş ola”¹⁰

“Ĥaml: Feth-i Ĥa‘yla ve sūkün-ı Mîm‘le luġatda ĥayvānāt cinsinüñ ķarnında olan yir ki ve eřcār üzerindeki ĥāřıla dirler”¹¹

“Ĥaml, feth-i ĥa‘ıla ve sūkün-ı mîm‘le luġatda ĥayvānāt cinsinüñ ķarnında olan yüke ve ve eřcār üzerindeki ĥāřıla dirler”¹²

“Ya‘nî odlu ol kişi ki kendi ve daħı işin düzmedi”¹³

“Ya‘nî odlu ol kişi ki gitdi ve daħı işin düzmedi”¹⁴

¹ Öztahtalı, a.g.t. s. 105.

² Genel 1519, 18a veya Bkz. ařaġıda, s. 115.

³ Öztahtalı, a.g.t. s. 106.

⁴ Genel 1519, 18b veya Bkz. ařaġıda, s. 117.

⁵ Öztahtalı, a.g.t. s. 107.

⁶ Genel 1519, 18b veya Bkz. ařaġıda, s. 117.

⁷ Öztahtalı, a.g.t. s. 124.

⁸ Genel 1519, 27b veya Bkz. ařaġıda, s. 135.

⁹ Öztahtalı, a.g.t. s. 127.

¹⁰ Genel 1519, 28a veya Bkz. ařaġıda, s. 137.

¹¹ Öztahtalı, a.g.t. s. 129.

¹² Genel 1519, 29b veya Bkz. ařaġıda, s. 138.

¹³ Öztahtalı, a.g.t. s. 150.

¹⁴ Genel 1519, 40a veya Bkz. ařaġıda, s. 159.

“Üç harekâtla bile cāyiz. Cıblak ma'nāsına daḥı gelür ki, devlingec daḥı dirler”¹

“Üç harekâtla bile cāyiz. Çaylak ma'nāsına daḥı gelür ki, devlügec daḥı dirler”²

“Püşend, püşiden lafzından şığa-i cem' -i muzāridür. Burada örterler dimekdür. Kemük ma'nāsına daḥı gelür”³

“Püşend, püşiden lafzından şığa-i cem' -i muzāridür. Burada örterler dimekdür. Giymek ma'nāsına daḥı gelür”⁴

Tezde dikkatimizi çeken bir başka nokta ise tutarsızlıklardır. Örneğin cümle içinde doğru okunan sözcük şerh edilirken yanlış okunmuştur:

“getüre demek olur. Ya'nı özri Ḥudā kapusına götüre dāyimā i'tizār-ı taqşirāt ide”⁵

“getüre demek olur. Ya'nı özri Ḥudā kapusına getüre dāyimā i'tizār-ı taqşirāt ide”⁶

“hosunet cemī' u ḥışālihi. Hasenet, fi'l-i māzī-i müfred mü'enneş-i ğā'ibedür”⁷

“Ḥasunet cemī' u ḥışālihi. Ḥasunet, fi'l-i māzī-i müfred mü'enneş-i ğā'ibedür”⁸

“her ki meZRÜ' ḥūd be-ḥürd hüyed..... Hevid, kaşil ki biçerler ata yedirürler”⁹

“Her ki meZRÜ' -ı ḥod be-ḥürd ḥıyd..... Ḥıyd, kaşil ki biçerler ata yedirürler”¹⁰

Yukarda adı geçen tezde yapılan hatalardan ancak bazılarını sıralayabildik. Tezin metin bölümünde hemen her sayfasında yukarda sınıflandırdığımız hata çeşitlerini görmek mümkündür. Elbette bütün hataları burada vermemiz mümkün değildir. Bunun tezimizin sınırlarını aşacağı düşüncesindeyiz. Sonuç olarak şöyle diyebiliriz ki kaynak olarak bu teze ihtiyatla başvurulması gerekir.

¹ Öztahtalı, a.g.t. s. 156.

² Genel 1519, 41b veya Bkz. aşağıda, s. 164.

³ Öztahtalı, a.g.t. s. 190.

⁴ Genel 1519, 61a veya Bkz. aşağıda, s. 197.

⁵ Öztahtalı, a.g.t. s. 92.

⁶ Genel 1519, 12a veya Bkz. aşağıda, s. 103.

⁷ Öztahtalı, a.g.t. s. 108.

⁸ Genel 1519, 19b veya Bkz. aşağıda, s. 118.

⁹ Öztahtalı, a.g.t. s. 155.

¹⁰ Genel 1519, 41b veya Bkz. aşağıda, s. 164.

II. METİN İLE İLGİLİ BİLGİLER

1. Nüshaların Tavsifleri

A. Süleymaniye Kütüphanesi

1. Laleli: 1817

Miklepli, soğuk şemseli, zencirekli, sırtının alt ve üst kısımları yıpranmış, yer yer kahverengi lekeleri olan, vişne çürüğü renginde, 212x138mm. ölçülerinde deri cilt; az âharlı, mıstarlı, enine su yolu çizgili, krem renginde, orta kalınlıkta, 210x137mm. ölçülerinde, abadi kağıt; her sayfası 21 satırlı, önemli ibareler ve söz başları kırmızı, metin siyah mürekkepli, kırmızı cetvelli, 145x70mm. ölçülerinde nesih yazı. Eser 1b-78b arasındadır.

Baş 1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḫalāyık cenābu ḫudsike, lā-aḫşā şenā’en ‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 78b: Ḥaşşeten memdūḫı olan pādşāha ḫitāb ola. Ya ‘āmm..eten her kimki bu kitāba nazar u iltifāt ider ola. V’allahu ā’lem bi’ş-şevāb ve ileyhi’l-merce’u ve’l-meab.

Eserin baş ve son zahriye kısımlarında, “ḫazā vaḫafe sultānū’z-zamān ve’l-Ġazi Sultān Selīm Ḥān ibn-i Sultān Muştafā Ḥān ‘efi ‘enhumā’r-rahme 1217” (H. 1802) tarihli vakıf mührü mevcuttur. Eserin 78b sayfasında “ḫad vaḫae’l-ferāğ ‘an yed‘ine’l-zaif ‘Ömer Naḫī el-ḫatīb bi-ca‘mī ḫavşehi mevzūh fi yevmi’l-tāsi‘ ‘aşare fi şehri rabi‘i’l-evvel li-sene erba‘ ve sittin ve mābehi ve elf” şeklinde müstensih adı ve istinsah tarihi H.1164 / M. 1750 kayıtlıdır.

2. Aşir Efendi (A): 417/18

Miklepli, koyu kahverengi, kenarları sarı cetvelli, şirazesı ve sırt derısı yıpranmış, iç kapakları yeşil ebrulı, yer yer açık kahverenginde lekeleri olan, 265x137mm. ölçülerinde, yekpare deri cilt; az âharlı, kirli beyaz renginde, orta kalınlıkta, mıstarlı, enine su yolu filigranlı, 267x140mm. ölçülerinde abadi kağıt, her

sayfa 23 satırlı, söz başları ve önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, kırmızı cetvelli, 200x90mm. ölçülerinde talik yazı. Eser 296b-342a arasındadır.

Baş 296b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḥalāyık cenābu ḳudsike, lā-aḥşā şenā’en
‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 342a: Ki şevki revzen-i dilden urup tāb
Vücūdum mülkün itsün nūra ğarḳ āb

Çerāğ olup şeb-i ḥayretde cāne
İrişsün Ḥāzrete dil yane yane

Eser bir mecmua içindedir. Mecmua'nın 1a-1b zahriye kısmında fihrist bulunmaktadır. Eser, “Şerh-i Dibāce-i Gülistān” adıyla 18. eser olarak kayıtlı olan bu fihristte toplam 57 eser mevcuttur. Eserin müstensihisi ve istinsah tarihi belli değildir.

3. Kadızāde Mehmed: 410

Şirazesi ve koyu kahverenginde deri olan sırtı yıpranmış, alt kısımlarında kurt yenikleri bulunan pembe ebruli , 195x130mm. ölçülerinde, mukavva cilt; az âharlı, enine su yolu çizgili, koyu sarı renkli, kalın, 155x100mm. ölçülerinde abadi kağıt; muhtelif satırlı (en az 16, en fazla 18), önemli ibarelerin üstü kırmızı mürekkeple çizili, metin siyah mürekkepli, 160x105mm. ölçülerinde, kaba nesih yazı. Eser 3a-66a arasındadır.

Baş 3a: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḥalāyık cenābu ḳudsike, lā-aḥşā şenā’en
‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 66a: Ḥaşşeten memdüḫı olan pādşāha ḥiṭāb ola. Ya ‘āmm..eten her kim ki
bu kitāba nazār u iltifār ider ola. V’āllahu ā’lem bi’ş-şevāb ve ileyhi’l-
merce‘u ve’l-meab.

Eserin başında, ortasında ve sonunda olmak üzere Kadızâde Mehmet Efendi'ye ait üç tane vakıf mührü vardır. Eserin 66b sayfasının sonunda “temmetü'l-evrâk bi-ğudretü'l-ğallâk bi-ğamsetü'l-eş'ar şehrü'l-'ıydü'l-ramazân min yedü'l-za'ifü'l-nağîf İlhanü'd-dîn Buğârî ” şeklinde müstensih adı kayıtlıdır. Eserin 1b, 2a-b sayfalarında başka bir eser vardır. Eserin 1a zahriye kısmı boştur. İstinsah tarihi belli değildir.

4. Hacı Mahmud: 5133

Miklepli, sırtı yıpranmış ve koyu vişneçürüğü renginde deri parçalarıyla tamir görmüş, kirlili beyaz renginde, 211x135mm. ölçülerinde, mukavva cilt, az âharlı, enine su yolu çizgili, ilk sayfalarında yer yer koyu kahve rengi lekeleri bulunan, 210x135mm. ölçülerinde abadi kağıt; her sayfada 17 satır bulunan, söz başları ve önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkeple yazılmış, 155x75mm. ölçülerinde, kaba nesih yazı. Eser 1b-94b arasındadır.

Baş 1b: Yâ men Te'âlâ 'an şenâi'l-ğalâyık cenâbu ğudsike, lâ-ağşâ şenâ'en
'aleyke ente kemâ eşneyte 'alâ nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvâhib nûma'ike.

Son 94b: Ki şevki revzen-i dilden urup tâb
Vücüdüm mülkün itsün nûra ğarğ âb

Çerâğ olup şeb-i ğayretde cânê

İrişsün Ğazrete dil yanê yanê

Eserin 1a zahriye kısmında “Hâza'l-kitâb, Şerğ-i Kitâb-ı Ğülistân, Dîbâce” şeklinde eser adı kayıtlıdır. Bu kaydın altında:

Budur 'âded budur ğânün ezelden

Ğalâş olmaz kişi herğiz ecelden

Şeklinde bir beyit vardır. Ayrıca aynı sayfada okunmayan bir vakıf mührü vardır. Eserin ön iç kapak kısmında “Mü'ellif Lâmi'î, ölümü 938, eser Ğülistân Dîbâce Şerğ-i, te'lif 910” ibareleri vardır. Eserin 94b sayfasının sonunda “temâm şud fî la'i ramazân

yevmü'l-Çarşamba 'ale'ş-şabah sene.....” eksik bırakılmış bir kayıt vardır. Bundan dolayı istinsah tarihi ve müstensih adı belli değildir.

5. Halet: 708

Miklepli, sarı yaldızlı cetvelli, bordo renkli, iç kapakları ebruli kağıt kaplı, 170x103mm. ölçülerinde, meşin cilt; âharlı, orta kalınlıkta, enine su yolu çizgili, muhtelif renkte (açık sarı, koyu sarı), 170x104mm. ölçülerinde, abadi kağıt; her sayfa 19 satırlı, söz başları ve önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, kırmızı cetvelli, 122x52mm. ölçülerinde, talik yazı. Eser 1b-68-b arasındadır.

Baş 1b: Yâ men Te‘âlâ ‘an şenâi’l-ğalâyık cenâbu kıdsike, lâ-ağşâ şenâ’en ‘aleyke ente kemâ eşneyte ‘alâ nefsike. Allahümme keyfe etimmu şükre vü müvâhib nûma’ike.

Son 68b: Haşşeten memdühı olan pādşāha hitāb ola. Ya ‘āmm..eten her kimki bu kitāba nazar u iltifār ider ola. V’allahu ā’lem bi’ş-şevāb ve ileyhi’l-merce‘u ve’l-meab.

Eserin 1a zahriye kısmında “Şerh-i Dibāce-i Gülistān-ı Lāmi‘i-i Cāmi” şeklinde eser adı ve müellif adı kayıtlıdır. Eserin 68b sayfasında, “ bu kitāb ve aşl o tahriren fi evāsit-i şehri ramazānū’l-mübārek” kaydı mevcuttur. Ayrıca aynı sayfada mühür içinde “ilahī cem‘i kütüb kerde ehl-i vahdet-rā bedeh be-dest-i yemīneş kitāb-ı Halet-rā 1236” (M. 1820) şeklinde vakıf kaydı mevcuttur. Müstensih adı ve istinsah tarihi belli değildir.

6. Birinci Serez: 3956

Sırtı vişne çürüğü renginde, iç kapakları limon sarısı renginde kağıt kaplı, alt kısmında diğer sayfalara da geçmiş kurt yenikleri olan, koyu sarı renkte 213x127mm. ölçülerinde mukavva cilt; az âharlı, mıstarlı, enine su yolu filigranlı, kirli beyaz renginde, 213x126mm. ölçülerinde, abadi kağıt; muhtelif satırlı (en az 20, en fazla 21), ilk 20 sayfası kırmızı cetvelli, önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, muhtelif ölçülerde (en az 116x80mm., en fazla 167x80mm.) talik yazı. Eser 1b-54a arasındadır.

Baş 1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḥalāyık cenābu ḳudsike lā-aḥşā şenā’en
‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 54a: Ki şevki revzen-i dilden urup tāb
Vücüdum mülkün itsün nūra ğarḳ āb

Çerāĝ olup şeb-i ḥayretde cāne
İrişsün Ḥazrete dil yane yane

Eserin zahriye1a kısmında, H.1237 / M.1821 tarihli vakıf mührü vardır. Ayrıca 54b zahriyede “temelleketü’l-fakır ‘Abdu’r-rahmanü’l-hakır Abdu’r-rahman Ma’rif” şeklinde müstensih kaydı vardır. İstinsah tarihi belli değildir.

7. Ali Nihat Tarlan: 112

Şirazesi sağlam, cildi olmayan bir nüshadır. Âharsız, ilk sayfaları oldukça yıpranmış ve başka kağıtlarla tamir görmüş, yer yer su lekeleri olan, koyu sarı renkte, 204x130mm. ölçülerinde kağıt; her sayfası 23 satırlı, enine su yolu çizgili, söz başları ve duraklar kırmızı, metin siyah mürekkepli, 155x82mm. ölçülerinde, nesih yazı. Nüsha 75 sayfadan oluşan bir mecmuadır. Şerh-i Dîbâce-i Gülistân 1b-57b arasındadır.

Baş 1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḥalāyık cenābu ḳudsike, lā-aḥşā şenā’en
‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 57b: Ki şevki revzen-i dilden urup tāb
Vücüdum mülkün itsün nūra ğarḳ āb

Çerāĝ olup şeb-i ḥayretde cāne
İrişsün Ḥazrete dil yane yane

Eserin 1a zahriye kısmında “Şerḫ-i Gülistân li’l-merḫum Lāmi’i Çelebi” şeklinde eser ve müellif adı kayıtlıdır. Mecmua’nın 58a-70b sayfaları arasında:

İlahî gonce-i (?) be-güşây

Gül ez-ravza-i câvid be-nümây

beytiyle başlayan ve:

Keş ez-eyyâm ber-kerden çi âyed

Ve zîn şebhâ-yı âbisten çi âyed

beytiyle biten bir eser vardır. Mecmua'nın 71a-74a arasında çeşitli Arapça dualardan oluşan başka bir eser mevcuttur. 74a'da duaların sonunda “şabanü'l-mu‘azzam sene 973” (M. 1565) tarihi kayıtlıdır. Mecmua'nın 75a-b zahriye kısımları boştur. Müstensih adı belli değildir.

8. Serez: 2560

Miklepli, soğuk şemseli, sarı cetvelli, sırtı yıpranmış, üst kapağın köşesinde oldukça büyük kurt yeniği olan, bordo renkli, 212x137mm. ölçülerinde, kalın deri cilt; az âharlı, enine su yolu çizgili, ilk 30 sayfasında kurt yenikleri olan, açık krem renginde 210x127mm. ölçülerinde abadi kağıt; her sayfası 18 satırlı, çift çizgili cetvelli, duraklar ve önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, 138x81mm. ölçülerinde, talik yazı. Eser 1b-63b arasındadır.

Baş 1b: Yâ men Te‘âlâ ‘an şenâi'l-ğalâyıķ cenâbu ķudsike, lâ-ağşâ şenâ'en
‘aleyke ente kemâ eşneyte ‘alâ nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvâhib nûma'ike.

Son 63b: Ki şevķi revzen-i dilden urup tâb
Vücüdum mülkûn itsün nûra ğarķ âb

Çerâğ olup şeb-i hayretde cânê
İrişsün Hâzrete dil yane yane

Eserin 1a zahriye kısmında “ Hâşiye-i Dibâce-i Gülistân Mevlânâ Lâmi'î
ķaddeserrehu'l-‘azîz” şeklinde eser ve müellif adı kayıtlıdır. Eserin 63b sayfasının
sonunda “temmetü'l-kitâb bi-‘avnü'-l-mülkü'l-vahâb ‘an yedü'l-‘abdu'l-zaîf Mehmed

bin Recebū'l- naḥīf fī evāsiti rabi'ū'l-āḥir fī yevmi'l- esī 971" şeklindeki müstensih adı ve istinsah tarihi (H.971 / M.1563) kayıtlıdır. Bu kaydın altında "ez-menāḳıb-ı Ḥvāce Ḥāfız rahimetullah" başlığı altında bir kıssa ve Hafız'dan bir beyit vardır. Eserin 64a-b, 65a-b, 66a-b zahriye kısımları boştur.

9. İzmir: 564/1

Çâhar kuşeli, koyu kahverenginde deri sırtı olan, yer yer kurt yenikleri ve lekeleri bulunan, 212x135mm. ölçülerinde, açık kahverenkli mukavva cilt; az âharlı, enine su yolu çizgili, ilk sayfalarında kurt yenikleri bulunan, açık sarı, orta kalınlıkta, 210x135mm. ölçülerinde, abadi kağıt; her sayfası 13 satırlı, önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, 135x 65mm. ölçülerinde talik yazı. Nüsha iki eserden oluşmaktadır. Şerh-i Dîbâce-i Gülistân 2b-108b arasındadır.

Baş 2b: Yā men Te'ālā 'an şenāi'l-ḫalāyık cenābu ḫudsike, lā-aḫşā şenā'en
'aleyke ente kemā eşneyte 'alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nūma'ike.

Son 108b: Ki şevki revzen-i dilden urup tāb
Vücüdüm mülkün itsün nūra garḳ āb

Çerāğ olup şeb-i ḫayretde cāne

İrişsün Ḥāzrete dil yane yane

"Āmīn yā Rabbū'l-'ālemīn, duasıyla bitmektedir. Eserin 1b zahriye kısmında "kitāb-ı Şerḫ-i Gülistān li'l-Lāmi'ī Çelebī ma'a Luġat-ı Fārsī" şeklinde eser ve müellif adı kayıtlıdır. Ayrıca aynı sayfada "Bahıye oġlı 'Alī Rızā ma'rūf vaḳfidur" ibaresi mevcuttur. Eserin ön iç cilt kapağında "Şerḫ-i Dîbâce-i Gülistān sene 1101" (M.1592) tarihi kayıtlıdır. 108b-112a arasındaki sayfaları boş olan nüshanın 112b-120b sayfaları arasında Farsça-Türkçe bir lugat vardır. 121a-b sayfaları boştur. 122a-122b arasında "el-iḫtilāc" başlığıyla Türkçe bir metin vardır. Eserin ön ve arka zahriye kısmında Hacı Mehmet Efendi mührü vardır.

9. Lala İsmail (L): 525

Ebruli, kenarları kırmızı kağıtla çerçevelenmiş, 170x140mm. ölçülerinde, mukavva cilt; az âharlı, enine su yolu çizgili, orta kalınlıkta, açık sarı, 172x141mm. ölçülerinde abadi kağıt; önemli ibareler ve duraklar kırmızı, metin siyah mürekkepli, 110x60mm. ölçülerinde nesih yazı. Eser 1b-62a arasındadır.

Baş 1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḫalāyık cenābu ḫudsike, lā-aḫşā şenā’en
‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 62a: Urundu çün cihān kāfūrī ḫayme
Gel imdi oda ‘ūd ur ‘ūda zaḫme

Otur ḫalb-i şitāyı gülşen eyle
Furūgundan dil u cāmī şen eyle

Eserin 1a zahriye kısmında “Şerḫ-i Dībāce-i Gülistān-ı Lāmi‘i merḫūm” şeklinde eser ve müellif adı kayıtlıdır. Aynı sayfada Lala İsmail’e ait vakıf mührü mevcuttur. Eserin 62a sayfasının sonunda “temmet “Şerḫ-i Dībāce-i Gülistān” li’l-Lāmi‘i ‘aleyh bi-‘emru’l-luk el-muste‘ān fi sene ḡah” şeklinde bir ibare mevcuttur.

11. Atıf Efendi: 2152

Ebruli, sırtı vişne çürüğü, iç kapakları koyu lacivert renginde kağıt kaplı, 158x107mm. ölçülerinde, mukavva cilt; az âharlı, mıstarlı, enine su yolu çizgili, açık sarı renginde, 155x105mm. ölçülerinde abadi kağıt; her sayfası 21 satırlı, önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, 112x75mm. ölçülerinde talik yazı. Eser 2b-67b arasındadır.

Baş 2b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḫalāyık cenābu ḫudsike, lā-aḫşā şenā’en
‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 67b: Ki şevḫi revzen-i dilden urup tāb
Vücūdum mülkūn itsūn nūra ḡarḫ āb

Çerâğ olup şeb-i hayretde cânê
İrişsün Hâzrete dil yane yane

Eserin 1a-1b ve 2a zahriye kısmında çok iyi okunamayan Arapça bir hikaye ve beyitler var. Ayrıca 1b zahriye kısmında “Şerh-i Dîbâce-i Gülistân ez-ân Lâmi’î” şeklinde eser ve müellif adı kayıtlıdır. Nüshanın 70b-87b sayfaları arasında “kitâb-ı Gülistân-ı şeyh Sa’dî” kaydıyla bir başka eser vardır. Eserin 87b yaprağının sonunda “temmetü’l-kitâb şehri seferü’l-mübarek el-Mısrü’l-muazzam sene 962” (M.1554) şeklinde istinsah tarihi kayıtlıdır. 88a-b sayfaları boştur. 89a-b’de “Ebced” başlığıyla çeşitli harfler ve sayılar vardır. Eserin 90a-b zahriye kısmında müstensihin İstanbul’dan Şam’a giderken yolda durduğu şehir isimleri ve seyahata ait anekdotlar vardır. Müstensih adı belli değildir.

B. Beyazıt Umumî kütüphanesi

12. Beyazıt1: 5565

Koyu vişne çürüğü renginde, yer yer bordo renkli lekeleri olan, iç kapakları ebruli, yekpare, 202x132mm. ölçülerinde deri cilt; âharlı, mıstarlı, enine su yolu çizgili, krem renkli 200x131mm. ölçülerinde abadi kağıt; her sayfası 19 satırlı, söz başları kırmızı, metin siyah mürekkeple, 160x105mm. ölçülerinde nesih yazı. Eser 5b-76b arasındadır.

Baş 5b: Yâ men Te’âlâ ‘an şenâi’l-ğalâyık cenâbu kıdsike, lâ-ağşâ şenâ’en
‘aleyke ente kemâ eşneyte ‘alâ nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvâhib nûma’ike.

Son 76b: Ki şevki revzen-i dilden urup tâb
Vücüdum mülkün itsün nûra gârğ âb

Çerâğ olup şeb-i hayretde cânê
İrişsün Hâzrete dil yane yane

Eserin 1a zahriye kısmı boştur. 1b zahriye kısmında ise “Mehmed bin Kemâlî’l-Mevlâ” adı kayıtlıdır. 2a-b, 3a-b, 4a-b ve 5a sayfalarında Arapça bir metin vardır. Eserin 76b sayfasının sonunda “tahte’l-hâze’l-evrâk bi-inayeti’l-melik fî evâsiti cemağu’l-ulâ fî yevmü’l-şâlişa bin es-selatin 996” (M.1587) şeklinde istinsah tarihi kayıtlıdır. 77a-b zahriye kısımları boştur.

13. Beyazıt2: 5566

Miklepli, soğuk şemseli, sırtın üst ve alt kısımları oldukça yıpranmış, iç kapaklar ebruli kağıt kaplı, kahverengi 225x160mm. ölçülerinde deri cilt; az âharlı, enine su yolu çizgili, ilk 5 sayfasının alt ve üst kısımlarında su lekeleri bulunan, orta kalınlıkta, krem renginde 223x158mm. ölçülerinde kağıt; her sayfası 23 satırlı, duraklar ve önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, kırmızı cetvelli, 180x120mm. ölçülerinde kaba nesih yazı. Eser 1b- 85b arasındadır.

Baş 1b: Yâ men Te‘âlâ ‘an şenâi’l-ğalâyık cenâbu kudsike, lâ-ahşâ şenâ’en
‘aleyke ente kemâ eşneyte ‘alâ nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvâhib nüma’ike.

Son 85b: Ki şevki revzen-i dilden urup tâb
Vücüdüm mülkün itsün nûra garğ âb

Çerâğ olup şeb-i hayretde câne
İrişsün Hâzrete dil yane yane

Eserin 1a zahriye kısmında “vakafe hazâ’l-kitâb ‘ömre â‘ade’l-meşhûr pâsbân-zâde” şeklinde vakıf mührü kayıtlıdır. Bu kaydın hemen altında Sultan Selim’in Ayasofya’yı tamiri hakkında bir başka kayıt ve altında H.980 / M.1572 tarihi mevcuttur. Eserin 85b sayfasının sonunda “temmet bi-‘avnillahi Te‘alâ ve ħüsni ve tevfiğe ve hüve ħubbî na‘amü’l-veķil” şeklinde temmet kaydı vardır. Yine aynı sayfada mühür içinde “ferište-i luğat ve şahidü’l- luğat (?) ve pendnâme-i Attar ve deryâ-yı ebrâz sahibe ve katibe Mehmed bin Efrehü’l Miknavî” şeklinde müstensih adı kayıtlıdır. Eserin bundan sonra iki sayfası boştur.

14. Veliyüddin Efendi: 2683

Miklepli, ebruli, sırtı bordo deri, iç kapakları kirli beyaz kağıt kaplı, üst ve alt kısımlarında yer yer kurt yenikleri bulunan 250x140mm. ölçülerinde mukavva cilt; âharlı, çiçek filigranlı, krem renginde, ince, 252x 142mm. ölçülerinde kağıt; her sayfası 21 satırlı, söz başları ve önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, 163x 90mm. ölçülerinde talik yazı. Eser 1b-88b arasındadır.

Baş 1b: Yâ men Te‘âlâ ‘an şenâi’l-ğalâyık cenâbu kıdsike, lâ-ağşâ şenâ’en ‘aleyke ente kemâ eşneyte ‘alâ nefsike. Allahümme keyfe etimmu şükre vü müvâhib nûma’ike.

Son 88b: Hâşşeten memdûhı olan pādşâha hitâb ola. Ya ‘âmmeten her kimki bu kitâba nazâr u iltifâr ider ola. V’allahu â’lem bi’s-şevâb ve ileyhi’l-merce‘u ve’l-meab.

Eserin 1a zahriye kısmında “ vaqafa şeyh Veliyüddin Efendi el-merhum Hâcı Muştafâ Ağa bin merhum Hâcı Hüseyin Ağa sene 1175” (M.1761) şeklinde bir vakıf mührü vardır. Vakıf mührünün hemen altında “Şerh-i Dîbâce-i Gülistân-ı Lâmi’f” şeklinde eser ve müellif adı kayıtlıdır. Eserin 88b sayfasının sonunda “ve şahibü’s-siklin ve cedde’l-Hüseyin Mehmedü’l-Muştafâ el-muctebâ el-muhtâr ve a’la ilâhi’l-ağbâr ve eşhabi’l ebrâr ve’s-sellem teslimâ” şeklinde müstensih adı kayıtlıdır. Fakat İstinsah tarihi belli değildir. 89a-b zahriye kısımlarında çeşitli hesaplar mevcuttur.

C. Nuruosmaniye Cami Kütüphanesi

15. 4049

Miklepli, çiçek motifli kabartmalı şemseli, zencirekli, sırtı ve miklepi kopmuş, üst ve alt kenarları yıpranmış, iç kapakları mavi ebruli, kenarları siyah ve kahverengi 202x112mm. ölçülerinde deri cilt; âharlı, enine su yolu çizgili ilk sayfasının üst kısmında su lekeleri bulunan, kirli beyaz renkte, 200x110mm. ölçülerinde abadi kağıt; her sayfası 15 satırlı, kırmızı cetvelli, söz başları ve önemli ibareler kırmızı metin, siyah mürekkepli 130x60mm. ölçülerinde nesih yazı. Eser 1a-105b arasındadır.

Baş 1a: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḥalāyık cenābu ḳudsike, lā-aḥşā şenā’en
‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 105b: Ki şevḳi revzen-i dilden urup tāb
Vücüdum mülkün itsün nūra ğarḳ āb

Çerāĝ olup şeb-i ḥayretde cāne

İrişsün Ḥāzrete dil yane yane

“Temmetü’l-kitāb temām şud bi-‘avni Bāri āmīn yarabbü’l-‘alemīn” ibaresiyle eser bitmektedir. Eserin 1a zahriye kısmında “ḥazā’l-vaḳafe zıllullahu’l-muḥaşşas ve nurü’l-Lāmi‘ü’l-muşahhas es-sulṭanü’s-Selim es-sulṭanü’s-sulṭan ‘Osmān Ḥan ibnü’s-sulṭan Muştafā Ḥan vaḳafahullah” şeklinde vakıf mührü vardır. Mührün altında bu kitabın, Sultan Selim’e hediye edildiği yazılıdır. Yine aynı sayfada “Şerḥ-i Dībāce-i Gülistān-ı Lāmi‘ī” şeklinde eser ve müellif adı kayıtlıdır. 106a-b, 107a-b zahriye kısımları boştur. Müstensihin adı ve istinsah tarihi belli değildir.

D. Hacı Selimağa Kütüphanesi

16. Hüdaî Efendi: 1410

Ebruli, koyu kahverengi sırtı yıpranmış, şirazesı daĝılmış, yer yer üzerinde koyu sarı lekeler bulunan, 188x112mm. ölçülerinde mukavva cilt; az âharlı, mustarlı, enine su yolu çizgili, kalın, açık sarı renkte, 188x110mm. ölçülerinde abadi kağıt; her sayfası 17 satırlı, söz başları ve önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli 115x50mm. ölçülerinde talik yazı. Eser 1b-90a arasındadır.

Baş 1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḥalāyık cenābu ḳudsike, lā-aḥşā şenā’en
‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 90a: Ki şevḳi revzen-i dilden urup tāb
Vücüdum mülkün itsün nūra ğarḳāb

Çerâğ olup şeb-i hayretde cânê
İrişsün Hâzrete dil yane yane

Eserin 1a zahriye kısmında “Pîr, ĥudâ-yı kitâbhâne-i ĥâzret 1324” (M.1906) şeklinde vakıf mührü vardır. Bu sayfada yer yer mürekkep lekeleri mevcuttur. Eserin 90a sayfasının sonunda “Ketebe Ĥaşan bin Ĥâcî Ahmed el-Manasteri fî evâsiti rebîü’l-evvel 982” (M.1574) tarihiyle müstensihın adı ve istinsah tarihi kayıtlıdır. Ayrıca baş taraftaki zahriye kısmında bulunan mühür burada da mevcuttur.

17. Kemankeş: 477

Gömme şemseli, sırtı oldukça yıpranmış, yer yer siyaha yakın lekeleri olan, koyukahve renginde 203x135mm. ölçülerinde kalın, tek parça deri cilt; az âharlı, kirli beyaz orta kalınlıkta, enine su yolu çizgili, 203x135mm. ölçülerinde kağıt; her sayfası 19 satırlı, duraklar kırmızı, metin siyah mürekkepli, 160x85mm. ölçülerinde nesih yazı. Eser 2b-61b arasındadır. Sonu eksik bir nüshadır.

Baş 2b: Yâ men Te‘âlâ ‘an şenâi’l-ĥalâyiĥ cenâbu ĥudsike, lâ-aĥşâ şenâ’en ‘aleyke ente kemâ eşneyte ‘alâ nefsike. Allahümme keyfe etimmu şükre vü müvâhib nûma’ike.

Son 61b: Meger şâhib-dilî rûzî be- rahmet.. Ya’nî meger bir göñül issi bir gün esirgeyüp. Kuned der-ĥaĥĥ-ı dervîşân, du‘âyı eyleye dervîşler ĥaĥĥında du‘â.

Eserin 1a zahriye kısmında “Şerĥ-i Dîbâce-i Gülistân” şeklinde eser adı kayıtlıdır. 1b’de metnin üst kısmında “şâhib, emîr-i Ĥvâce Üsküdarî Kemânkeş” şeklinde vakıf mührü mevcuttur. Eserin 61b sayfasının sonunda ise “Temmet, ĥadd vaĥa‘a el-firâĥ min tesvîdinde el-evrakü’l-laĥife fî evâsiti şehri rabiü’l-evvel min sene seb‘a ve elf ala-yedi efĥarü’l-verb Salih bin Receb” şeklinde temmet kaydıyla müstensih adı ve istinsah tarihi verilmiştir. Ayrıca bu kaydın altında kurşun kalemle H.1007 (M.1598) tarihi yazılıdır.

18. Hacı Selimağa (H): 956

Miklepli, yaldızlı zencirekli, koyu vişneçürüğü rengindeki deri sırtı yıpranmış, şirazesini sağlam, iç kapakları açık sarı kağıt kaplı, 185x110mm. ölçülerinde sarı renkli mukavva cilt; âharlı, enine su yolu çizgili, orta kalınlıkta, açık sarı renkte, 188x114mm. ölçülerinde, abadi kağıt; her sayfası 19 satırlı, kırmızı cetvelli, söz başları ve önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, ayrıca şerh edilen bölümler surhla çizili, tezhipli mavi renkte ser levhali, 129x65mm. ölçülerinde nesih yazı. Nüsha iki eserden oluşmaktadır. Şerh-i Dîbâce-i Gülistan 1b-84b arasındadır.

Baş 1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḫalāyık cenābu ḫudsike, lā-aḫṣā şenā’en ‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 84b: Ki şevki revzen-i dilden urup tāb
Vücüdüm mülkün itsün nūra ğarḫāb

Çerāğ olup şeb-i ḫayretde cāne
İrişsün Ḥazrete dil yane yane

Eserin 84b sayfasının sonunda “ Ferağa min terḫimi haza’r-raḫim ve tanzimi cevāhiri haza’d-dürri’n-naẓim enāmülü’l-abdi’z-za‘if ilā raḫmeti rabbuhi’l-ḫavî Meḫammed bin Yūsuf el-Bursevî Ecrāllahu ḫalemehu bil-meşübātî ve efāze ‘aleyhi şā’abîbi’r-raḫmeti ve’l-berekāt fi’l-yevmi’l-‘urūbeti li-şelāşi ḫaleven min evveli’l-cumāzeyn sene işneteyne ve seb‘ine tis‘emi’e bi-beledullahü’l-emîn ve ḫaramihi’l-muṭāharri’l-mekîn zāhullahu Te‘ālā şerefen ve ta’zîmen ve mehābeten ve ‘izzen ve tekrîmen” şeklinde müstensih adı ve istinsah tarihi vardır. Ayrıca kurşun kalemle H.972 / M.1564 tarihi yazılıdır. Eserin 85a-b sayfaları boştur. İkinci eser 85a-245b arasında ve birinci eserle aynı ölçülerdedir. 85a’da eserin adı “Cināni’l-cinās luğat-ı Fārsiye Derviş Mahmud bende-i Gülşeni” şeklinde kayıtlıdır. Nüşhanın 1a zahriye kısmında yazıları okunamayan H.1190 / M.1776 tarihli bir vakıf mührü vardır. 246a-b, 247a-b ve 248a-b zahriye kısımları boştur.

19. Kemankeş: 476

Miklepli, câhar kuşeli, sırtı koyu kahverenginde, iç kapakları beyaz renkte, üzerinde yer yer su lekeleri bulunan, kirli beyaz renğinde, 210x140mm. ölçülerinde mukavva cilt; âharlı, enine su yolu çizgili, krem renğinde, 203x137mm. ölçülerinde abadi kağıt; her sayfası 23 satırlı, duraklar ve önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, kırmızı cetvelli, 160x88mm. ölçülerinde nesih yazı. Eser 2b-55a arasındadır.

Baş 2b: Yâ men Te‘âlâ ‘an şenâi’l-ğalâyık cenâbu qudsike, lâ-ağşâ şenâ’en ‘aleyke ente kemâ eşneyte ‘alâ nefsike. Allahümme keyfe etimmu şükre vü müvâhib nûma’ike.

Son 55a: Ki şevki revzen-i dilden urup tâb
Vücûdum mülkûn itsün nûra garqâb

Çerâğ olup şeb-i hayretde cânê
İrişsün Hâzrete dil yane yane

Metnin sonunda “li-muharrili’l-fakîr Aḥmedi’l-hakîr” şeklinde müstensih adı kayıtlıdır. Eserin 1a zahriye kısmında “vaḳafe hazâ’l-kitâb es-seyyidü’l-abdu’l-kâdir eş-şehir bi-emiri Ḥvâce’l-Üsküdarî 1135” (M.1722) tarihli iki tane vakıf mührü vardır. Mührün hemen altında “fî beyânı ta’rifât-ı ‘ulûm” başlığıyla birkaç satırlık bir metin vardır. Sayfanın alt kısmında:

İncinüp ‘ahd eylemişdün baña düşnâm itmeye
Gerçek incindiğimi luḫf et söyle ḳurbân olduğum

beyti mevcuttur. Eserin 55b zahriye kısmında “Ḥasanü’l-Başrî ḳaddeserrehu” başlığı altında dört satırlık Arapça bir metin vardır. Yine aynı sayfada “şâhib-i kâtib Aḥmed Muḫib Giyuvi” şeklinde bir kayıt mevcuttur. İstinsah tarihi belli değildir.

E. Ankara Türk Dil Kurumu Kütüphanesi

20. 159/2

Açık yeşil renkli miklebi olan, kenarları ve koyu kahverengi deri olan sırtı yıpranmış, şirazesı tamir görmüş, yer yer koyu kahverengi lekeleri olan, ebrulı, 172x118mm. ölçülerinde, mukavva cilt; âharlı, mustarlı, enine su yolu çizgili, açık krem renginde, bütün sayfalarda yer yer koyu sarı lekeleri bulunan, kalın, 170x122mm. ölçülerinde abadi kağıt; her sayfası 17 satırlı, söz başları ve önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, nesih yazı. Eser 41b-116b arasındadır.

Baş 41b: Yâ men Te‘âlâ ‘an şenâi’l-ğalâyık cenâbu qudsike, lâ-ağşâ şenâ’en ‘aleyke ente kemâ eşneyte ‘alâ nefsike. Allahümme keyfe etimmu şükre vü müvâhib nûma’ike.

Son 116b: Ki şevki revzen-i dilden urup tâb
Vücüdum mülkün itsün nûra garkâb

Çerâğ olup şeb-i hayretde cânê
İrişsün Hâzrete dil yane yane

Kitabın iç kapağında “kelâmü’l-mülük mülükü’l-keâm” şeklinde Şerh-i Dîbâce-i Gülistân’dan alınmış parçalar vardır. Kitabın 1b-39b arasında “Luğat-ı Dānistān” adıyla başka bir eser vardır. Bu eserin yazı karakterinin, kağıt cinsinin farklı ve iki eserin birleştiği noktadan tamir görmüş olması iki eserin daha sonra bir araya getirilerek birleştirildiğini düşündürmektedir. Eserin 40a ve 40b sayfaları boştur. 116a ve 117b zahriye kısmında okunamayan Arapça ibareler var. Eserin müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

21. 246/1

Ebrulı miklebli, adî bir kağıtla tamir gören iç kapaklar koyu sarı renkli, dış kapak alttan ve üstten yıpranmış, şirazesı çuval parçasıyla tamir görmüş, sırtı vişne çürüğü renginde, yer yer koyukahve rengi lekeleri olan, 214x165mm. ölçülerinde deri cilt; az âharlı, enine su yolu çizgili, açık sarı renkli, orta kalınlıkta 210x160mm.

ölçülerinde, abadi kağıt; her sayfa 19 satırlı, söz başları, duraklar ve önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, 153x75mm. ölçülerinde, talik yazı. Eser 1b-66b arasındadır.

Baş 1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḥalāyık cenābu ḳudsike, lā-aḥşā şenā’en
‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 66b: Ki şevḳi revzen-i dilden urup tāb
Vücūdum mülkün itsün nūra ğarḳāb

Çerāğ olup şeb-i ḥayretde cāne

İrişsün Ḥāzrete dil yane yane

Kitap iki eserden oluşmaktadır. Kitabın 1a zahriye kısmında “Şerḥ-i Dībāce-i Gülistān-ı Lami‘î” şeklinde birinci eserin adı, “Şerḥ-i Ebyāt-ı ‘Arabiyye-i Gülistān” şeklinde ikinci eserin adı kayıtlıdır. Birinci eserin sonunda “Zatım Ateşdür Kaşide” başlığıyla on iki beyitlik bir şiir vardır. İkinci eser 68b-102b arasındadır. İki eser arasındaki 67a, 67b, 68a sayfaları boştur. İkinci eserin yazı karakteri ve kağıt özellikleri birinci eserle aynıdır. Eserin 102b sayfasında “Muştafā bin Mehmet ğafferullahu lehu veli vālidine bi-raḥmeti Ahmed Temmet 986” (M.1578) şeklinde müstensih adı ve istinsah tarihi kayıtlıdır. Eserin 103a ve 103b zahriye kısımları boştur.

F. Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi

22. Muzaffer Ozak 392

Gömme şemseli, sarı cetvelli, kenarları, köşeleri ve sırtı oldukça yıpranmış, vişneçürüğü renginde, yer yer lekeleri olan iç sayfalar eflatun renginde, 180x125mm. ölçülerinde, yekpare deri cilt; âharlı, mıstarlı, enine su yolu çizgili, kirli beyaz renginde, orta kalınlıkta, 179x127mm. ölçülerinde abadi kağıt; her sayfa 19 satırlı, söz başları ve duraklar kırmızı, metin siyah mürekkeple, 125x65mm. ölçülerinde talik yazı. Eser 1a-63b arasındadır.

Baş 1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḥalāyık cenābu ḳudsike, lā-aḥşā şenā’en
‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nüma’ike.

Son 63b: Bāb-ı evvel der-sıret-i pādşāhān. Bāb, ḳapu dimekdür der ma‘nāsına
keennehu duḫül-ı maḳşūda nitekim burada kim buyurmuşlardır. Feād
ḫulū’l-ebiyāti min ebvābiha.

Eserin sonu eksiktir. Eserin 1a zahriye kısmında “Ankes ki be-dāned ü be-dāned
ki be-dāned. Āseb tarab ü kuned gerdün-ı be-cāhend” beyiti ile başlayan üç beyitlik bir
şiiir mevcuttur. Bunun dışında başka bir kayıt yoktur. Müstensihin adı ve istinsah tarihi
belli değildir.

G. Konya İzzet Şakir Koyuncuoğlu Müzesi Kütüphanesi

23. 13145

Ebruli, gömme şemseli, üst ve alt kenarları oldukça yıpranmış, yer yer
koyukahve rengini almış koyuvişne çürüğü renginde, yıpranmış olan iç kapakları ebruli
ve koyu portakal renginde, 206x140mm. ölçülerinde mukavva cilt; az âharlı, enine su
yolu çizgili, mustarlı, koyu kahve renkli lekeleri olan, kirli beyaz renginde, kalın,
206x140mm. ölçülerinde, abadi kağıt; her sayfa 17 satırlı, söz başları ve duraklar
kırmızı, metin siyah mürekkeple, 138x82mm. ölçülerinde talik yazı. Eser 1b-62b
arasındadır.

Baş1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḥalāyık cenābu ḳudsike, lā-aḥşā şenā’en
‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nüma’ike.

Son 62b: Ki şevḳi revzen-i dilden urup tāb
Vücüdüm mülkün itsün nūra ğarḳāb

Çerāğ olup şeb-i ḫayretde cāne

İrişsün Ḥazrete dil yane yan

Eserin 1a zahriye kısmında “yâ kebîkeç” şeklinde bir ibareyle “Gülistân Şerhi, Lâmi‘î 1050” şeklinde eser adı ve tarihi kayıtlıdır. Eserin 62b sayfasında “temmet Meḥmed Sa‘îd 1117” (M.1705) şeklinde müstensih adı ve istinsah tarihi kayıtlıdır. Eserin 63a sayfasında bir muamma ve Farsça bir beyitlik şiir vardır. Fakat bu muamma ve şiirin yazı karakteri eserle aynı değildir.

H. Manisa İl Halk Kütüphanesi

24. 2623

Soğuk şemseli miklepli, açık vişneçürüğü renginde çâhar kuşeli, üzerine mürekkepli kalemle çeşitli şekiller yapılmış olan kağıtla kaplı, sertabının iç kısmı koyu yeşil kağıtla tamir görmüş olan, 210x145mm. ölçülerinde mukavva cilt; az âharlı, açık krem renginde, enine su yolu filigranlı, 210x140mm. ölçülerinde, abadi kağıt; her sayfası 17 satırlı, söz başları ve duraklar 1b-12b ve 34a-67b arasında kırmızı, metin siyah, diğer kısımların tamamı siyah mürekkepli, 124x72mm. ölçülerinde talik yazı. Eser 1b-69a arasındadır.

Baş 1b: Yâ men Te‘âlâ ‘an şenâi’l-ḥalâyıḳ cenâbu ḳudsike, lâ-aḥşâ şenâ’en ‘aleyke ente kemâ eşneyte ‘alâ nefsike. Allahümme keyfe etimmu şükre vü müvâhib nüma’ike.

Son 69a: Ki şevḳi revzen-i dilden urup tâb
Vücüdüm mülkün itsün nûra ğarḳ âb

Çerâğ olup şeb-i ḥayretde câne
İrişsün Ḥazrete dil yane yane

Eserin 1a zahriye kısmında “ketebe ‘abdu’l-faḳîr Muştâfâ bin Aḥmed ve ḥızfû’l-vâcib ve’l yâ’ câyiz” şeklinde müstensih adı kayıtlıdır. 1a’dan önce boş olan zahriye kısmında “ḥazâ kitâbu Lâmi‘î ana ḥibe etmişdür” şeklinde bir ibare mevcuttur. Eserin 69a kısmında “ḳad vaḳa‘el-firāk min taḥrîren minde’l-nüşhatü’l-şerife fi vaḳti’l-şaha fi şehri şeferü’l-muzaffer temmet fi yevmi’l-Çârşembe sene şâlişâ ve sittîn ve tis‘imâ” şeklinde H.963 / M.1555 kayıtlı istinsah tarihi vardır. Eserin 69b zahriye kısmı boştur.

25. 2624

Miklepli, açık vişneçürüğü renginde, çâhar kuşeli, sırtı yıpranmış, miklebi, üst ve alt ön yüzleri mavi mürekkepli kalemle çeşitli şekiller yapılmış olan kağıt kaplı, iç kapakları koyu sarı kağıt kaplı, 215x154mm. üst, 215x160mm alt ölçülerinde cilt; az âharlı, kalın, krem renginde, enine su yolu filigranlı, ilk iki sayfası yıpranmış ve kenarları koyu sarı renk almış, 215x153mm. ölçülerinde, abadi kağıt; her sayfası 15 satırlı, söz başları ve duraklar kırmızı, metin siyah mürekkeple 215x153mm. ölçülerinde nesih yazı. Eser 1b-82b arasındadır.

Baş 1b: Yâ men Te‘âlâ ‘an şenâi’l-ḥalâyık cenâbu ḳudsike, lâ-aḥşâ şenâ’en
‘aleyke ente kemâ eşneyte ‘alâ nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvâhib nüma’ike.

Son 82b: Ki şevki revzen-i dilden urup tâb
Vücüdüm mülkün itsün nûra ğarḳ âb

Çerâğ olup şeb-i ḥayretde câne
İrişsün Ḥazrete dil yane yane

Eserin 1b zahriye kısmında okunamayan beyitler vardır. Eserin sonu 82b sayfasının der kenarındadır. Ayrıca 82b sayfasının sonunda:

Gerek mihr ü gerek sahib külâh ol
Kemâl-i ehli önünde ḥâḳ râh ol

Şeklinde bir beyit vardır. 83a ve 86a arasında Şerh-i Dîbâce-i Gülistân’dan alınan kelimelerin Türkçe karşılıkları verilerek bir luğat oluşturulmuştur. 86b sayfası boştur. 87a’da “destürü’l-‘amel li-riyâzi’l-âşım” şeklinde bir ibareden sonra 87b-129a arasında başka bir eser vardır. 129b ve 130a boştur. 130b-134b arasında başka bir eser vardır. Eserin son 12 sayfası boştur. Müstensih adı ve istinsah tarihi belli değildir.

26. 7551

Ebruli, oldukça yıpranmış olan koyukahve renginde sırtı vişneçürüğü renginde meşin parçasıyla tamir görmüş, üst kapağının alt kısmında kurt yenikleri ve iç kapakları

sarı renkli bir kağıtla tamir görmüş olan, 156x100mm ölçülerinde cilt; âharlı, orta kalınlıkta, açık krem renginde, kenarları koyu sarı renk almış, ilk 8 sayfasının alt kısmında kurt yenikleri bulunan, enine su yolu filigranlı, 150x100mm ölçülerinde, abadi kağıt; her sayfası 13 satırlı, söz başları ve duraklar kırmızı, metin siyah mürekkepli, 110x55mm ölçülerinde talik yazı. Eser 1b-131b arasındadır.

Baş 1b: ‘aleyke tevekkülî fi külli emr yâ kerîm
Yâ men Te‘âlâ ‘an şenâi’l-ḥalâyık cenâbu ḳudsike, lâ-aḥşâ şenâ’en
‘aleyke ente kemâ eşneyte ‘alâ nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvâhib nüma’ike.

Son 131b: Güyiyâ dem-i münfâḥ nefḥa-i ‘issi Mesîḥâ idi ki aḥker-i murdeyi her nefesde ihyâ iderdi ve her dâr u diyâr bu beytle tekellüm ve bu sürüdüla terennüm ḳılurdu.

Urundu çün ciḥan ḳâfûri ḥayme

Eserin sonu eksiktir. Eserin 1a zahriye kısmında “hazâ kitâb-ı Lâmi’î Şerḫ-i Dîbâce-i Gülistân” şeklinde eser adı ve “İnseleke hazâ’l-kitâb fî silki’l-fakîr Ahmed bin Maḥmud Maḥmud bin Ahmed amellaḥu’l-ahed bin Muḥammed ahıbbihim külle amuhum (?) ve’l-vâlide” şeklinde bir ibare vardır. Eserin 132a kısmında “ey ‘azîz bu kitâb-ı tercüme bir iki luḡât (?) idi ben bu kitâbı bir kaç bâb üzerine verdim” şeklinde bir ibare vardır. Eserin 132b,133a-b, 134a-b ve 135a kısımları boştur. 135b zahriye kısmında “ḳıymet-i hazâ’l-kitâb 578” ibaresi vardır. Eserin istinsah tarihi belli değildir.

I. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi

27. Genel 714

Kenarları yıpranmış, şirazesini çözülmüş, koyu sarı renkte, 195x120mm. ölçülerinde mukavva cilt; az âharlı, enine su yolu çizgili, kirli beyaz renginde, 197x125mm. ölçülerinde kağıt; her sayfası 17 satırlı, önemli ibareler kırmızı, metin

siyah mürekkepli, 130x72mm. ölçülerinde talik yazı. Eser 1a-51a arasındadır. Baş eksik bir nüshadır.

Baş 1a: Telaffuz ideler vāv'ı telaffuz itmeyeler meger kim elif'den ve yā'dan
şoñra vaqı'c ola ol vaqt vāv'a zamme hareket virüp telaffuz olmur.

Lañifi: Zāhid ü şūfi vü ħarābatyān

Her se be-yek cāy zi-āzdād dān

Son 51a: Ki şevki revzen-i dilden urup tāb

Vücūdum mülkün itsün nūra ħarqāb

Çerāĝ olup şeb-i ħayretde cāne

İrişün Ĥazrete dil yane yane

Eserin 51a sayfasının sonunda "Ferd" başlıklarıyla biri Türkçe biri Farsça olmak üzere iki beyit vardır. Türkçe beyit:

Yamāna naħşı itmekdür fütüvvet

Ĥitābçün 'eñā kılmak mütüvvet

Farsça beyit ise:

Du'ā güyem hemişe bā-icābet

Be-'izzet bād ħali'-i āftābet

şeklindedir. Aynı sayfada mühür içinde "Ahmed Bedreddin bende-i Mısrı 1252" (M.1836) tarihi mevcuttur. Eserin 51b zahriye kısmında ise eserle aynı yazı karakterinde olmayan çeşitli şiir parçaları vardır.

28. Genel 1519 (B)

Miklepli, sertabı ve sırtı koyukahve rengi meşin olmasına rağmen yer yer vişneçürüğü renginde deri parçalarıyla tamir görmüş, üzerinde yer yer kazıntılar bulunan, 200x145mm. ölçülerinde, ebruli mukavva cilt; az âharlı, enine su yolu çizgili, bazı sayfalarında yer yer lekeleri olan, açık krem renginde, kalın, 202x149mm. ölçülerinde kağıt; muhtelif satırlı (en az 19, en fazla 23), duraklar ve söz başları kırmızı, metin siyah mürekkepli, 150x85mm. ölçülerinde talik yazı. Eser 1b-63a arasındadır.

Baş 1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḫalāyık cenābu ḫudsike, lā-aḫşā şenā’en ‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 63a: Fārsī şaḫīhdür ammā aşlda sīn’le idi şofıra telaffuz tağlīz idüp şādla oқıdılar ve şādla yazdılar. Zīrā Fārsī’de şād yokdur beyānı geçdi.

Eserin sonu eksiktir. Eserin 1a zahriye kısmında “Şerḫ-i Dībāce-i Gülistān li’l Lāmi’fī” şeklinde eser ve müellif adı kayıtlıdır. 1b’de sağ üst köşede mühür içinde “Hasbiyallahū’l-mu‘in mine’l-kütübi’l-mu‘tebereti el-mübīn elleti vaқafa fi metni’z-zaviyetün Nakşbendiyeti eş-şeyh es-seyyid Mehmed bin Emin vaқafehullahu Te‘ālā mimma yuhibbu ve yurzahu amin 1215” (M.1800) tarihli başta ve sonda olmak üzere iki vakıf mührü vardır.

29.Ulu Cami 8068

Miklepli, sertabı ve sırtı meşin, şirazesi dağılmış, çâhar kuşeli, iç kapakları açık mavi kağıt kaplı, en fazla sırtında ve muhtelif yerlerinde kurt yenikleri olan, 210x123mm. ölçülerinde, ebruli, mukavva cilt; az âharlı, enine su yolu çizgili, ilk sayfalarında kurt yenikleri olan ve son sayfaları formadan kopmuş, üzerinde sel görmüş gibi su dalgaları olan, kirli beyaz 210x124mm. ölçülerinde abadi kağıt; her sayfası 23 satırlı, önemli ibareler kırmızı, metin siyah müekkepli, 150x62mm. ölçülerinde kaba nesih yazı. Eser 1b-72b arasındadır.

Baş 1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḫalāyık cenābu ḫudsike, lā-aḫşā şenā’en ‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 72b: Zīrā dū iki dimekdür ve bu mīm-i sākin edātdur ci ma’nāsınadır. Duvum ikinci suvum üçünci dimekdür bunuñ mā-қābli dāyimā mezmūm oқınur. Ya’ni ikinci bāb dervişlerüñ āḫlāқındadır. Bāb-ı suvum.....

Eserin sonu eksiktir. Eserin baş ve son zahriye kısımları yoktur. Yalnızca metnin başladığı 1b sayfasında mühür içinde, “Mevlevi Şems (?) ‘Ömer” adı kayıtlıdır.

Nüshada bundan başka herhangi bir kayıt yoktur. Müstensih adı ve istinsah tarihi belli değildir.

30. Haraçcioğlu 1024

Mavi ebruli, kenarları yıpranmış, 177x125mm. ölçülerinde mukavva cilt; az âharlı, enine su yolu çizgili, ilk sayfaları oldukça yıpranmış ve yer yer koyu sarı renk almış, orta kalınlıkta, 175x125mm. ölçülerinde, abadi kağıt; her sayfası 19 satırlı, söz başları kırmızı, metin siyah mürekkepli, 125x77mm. ölçülerinde, talik yazı. Eser 1b-41b arasındadır.

Baş 1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḫalāyık cenābu ḫudsike, lā-aḫşā şenā’en ‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 41b: Şi‘ir: Puşt-ı du-tā-yı felek rāst şud ez-ḫurremī. Ya‘nī felekūñ iki kat arkası toḡru oldı ferāhlıktan. Tā çü tu ferzend zād māder-i eyyām-rā. Zād zāden şığāsından fi‘il-i māzīdür.

Eserin sonu eksiktir. Eserin 1a zahriye kısmında “Aşere ḫarfe min nūri fi‘l-ḫıṭaṭ” şeklinde başlayan 6 beyitlik Arapça şiir ile beraber İsm-i Azam duası vardır. 2a sayfasının sağ üst kısmında okunamayan bir mühür vardır. Eserin 42a-44a arasında “Elḫāb ve esmā-yı eyimmü’ṭ-ṭayyib” başlığıyla Arapça bir metin vardır. Eserin 44b zahriye kısmında “terkib-i sultan beyānı ile ḫaranfıl, zencebıl, dārçın, muştāk, za‘ferān, çözek otı, kimnon, anāson, yüzerlik, cevz-i rümī, cevz-i hindī, turb toḫmı, hevc toḫmı, şoḡān toḫmı bu adviyeleri cümle beraber idüp dögüp elekten geçirüp ve aña edviye mikdarı asel alup kıvama getirüp andan ḫarıştırup terkib idersin” şeklinde bâharatlarla yapılan reçeteler vardır. 45a’da ise okunamayan bir mühür vardır. Eserin müstensih ve istinsah tarihi belli değildir.

İ. Topkapı Müzesi Kütüphanesi

31. 1884

Kırmızı deri miklepli, kenarları açık kahverenginde çâhar kuşeli, alt kenarları kurtlar tarafından yenmiş, iç kapakları kirli beyaz renginde, mavi ebruli, 205x190mm.

ölçülerinde mukavva cilt; âharlı, enine su yolu çizgili, orta kalınlıkta, krem renginde, 206x192mm. ölçülerinde abadi kağıt; her sayfası 15 satırlı, duraklar ve önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, 160x75mm. ölçülerinde talik yazı. Eser 1b-94b arasındadır.

Baş1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḥalāyık cenābu ḳudsike, lā-aḥşā şenā’en ‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 94b: Ḥaşşeten memdüḥı olan pādşāha ḥitāb ola. Ya ‘āmmeten her kimki bu kitāba nazār u iltifāt ider ola. V’allahu ā’lem bi’ş-şevāb ve ileyhi’l-merce’u ve’l-meab.

Eserin 1a zahriye kısmında “Şerḫ-i Dībāce-i Gülistān” şeklinde eser adı kayıtlıdır. Eserin 94b sayfasında metnin sonunda sadece 981 tarihi kayıtlıdır. Bu sayfanın alt kısmında iyi okunamayan Farsça bir beyit mevcuttur. Müstensih adı belli değildir.

K. İstanbul Üniversitesi Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi

32. 578

Sırtı bordo renginde meşin, 210x144mm. ölçülerinde, mukavva cilt; ince âharlı, enine su yolu çizgili, krem renginde, 212x145mm. ölçülerinde abadi kağıt; her sayfası 19 satırlı, duraklar ve önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, 140x90mm. ölçülerinde, nesih yazı. Eser 2a-65a arasındadır.

Baş 2a: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḥalāyık cenābu ḳudsike, lā-aḥşā şenā’en ‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 65a: Ki şevḳi revzen-i dilden urup tāb
Vücūdum mülkün itsün nūra ḡarḳāb

Çerāḡ olup şeb-i ḥayretde cāne
İrişsün Ḥāzrete dil yane yane

“Āmīn yārabbū'l-‘ālemīn” ibaresiyle bitmektedir. Eserin 1b zahriye kısmında, “Şerḥ-i Dībāce-i Gülistān” şeklinde eser adı kayıtlıdır. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir.

33. 1013

Mıklepli, sırtı bordo renkli meşin, yer yer üzerinde lekeler olan, 193x127mm. ölçülerinde bordo renginde bez cilt; ince âharlı, enine su yolu çizgili, kirli beyaz renginde, 192x126mm. ölçülerinde abadi kağıt; her sayfası 19 satırlı, önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, 140x90mm. ölçülerinde, talik yazı. Eser 1b-99b arasındadır. Baş kısmı eksik bir nüshadır.

Baş 1b: Şoñira ğalabe-i isti‘māl-i tahrīf-i ‘avām birle şād’la telaffuz ve kitābet olmur oldı. Ve dördünci đad yoğtur.

Son 99b: Ki şevki revzen-i dilden urup táb
Vücüdum mülkün itsün nūra ğarķāb

Çerāğ olup şeb-i hayretde cāne
İrişsün Hāzrete dil yane yane

Eserin baş ve son kısmında bulunan zahriye bölümleri boştur. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir.

34. 3068

Mıklepli, yaldızlı zencirekli, kabarma çiçek motifli şemseli, 190x124mm. ölçülerinde, bordo renginde deri cilt; âharlı, enine su yolu çizgili, çok ince, krem renginde, 188x122mm. ölçülerinde, abadi kağıt; her sayfası 17 satırlı, önemli ibareler kırmızı, metin siyah mürekkepli, sarı yaldız cetvelli, sayfa kenarları sarı ve yeşil renkte çiçek motifleriyle tezhipli, 125x60mm. ölçülerinde çok açık nesih yazı. Eser 1b-93b arasındadır.

Baş 1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḥalāyık cenābu ḳudsike, lā-aḥşā şenā’en
‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 93b: Ki şevḳi revzen-i dilden urup tāb
Vücūdum mülkün itsün nūra ğarḳāb

Çerāğ olup şeb-i ḥayretde cāne
İrişsün Ḥazrete dil yane yane

Nüshayla ilgili diğeri bilgiler saptanamamıştır.

Ayrıca eserin İstanbul Üniversitesi Basma ve Yazma Eserler Kütüphanesindeki, 1848, 3095, 3173, 3020, 3024, 3068 nolu nüshalar ile Fatih Millet Kütüphanesindeki, Ali Emiri Bölümü 357, 358, 359 ve Murat Molla 115, 336 ve 397 numaralı nüshalar 17 Ağustos Marmara depreminde buldukları kütüphaneler hasar gördüğü için tavsifleri yapılamamış. Bu kütüphaneler süresiz olarak okuyucuya kapatıldığı için ne yazık ki araştırmamız yarıda kalmıştır.

Bunların dışında il ve ilçe tespit fişlerinde kayıtlı olan nüshalar şunlardır:

47. Kastamonu Genel Kitaplığı’nda 170 ve 659 numaralı nüshalar.
49. Edirne Selimiye Kütüphanesi’nde 605 numarada kayıtlı nüsha.
50. Kütahya Vahitpaşa İl Halk Kütüphanesi’nde 1555 numarada kayıtlı nüsha.
51. Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesinde kayıtlı 698 numarada kayıtlı nüsha.
52. Samsun Gazi Üniversitesi’nde 402 numarayla kayıtlı nüsha.

Yalnız bu nüshaları, kısıtlı olan yüksek lisans süremiz nedeniyle, gidip yerinde göremedik. Bu yüzden kayıt numaralarından ve bu numarada bulunan eserin Şerh-i Dîbâce-i Gülistân olduğundan emin değiliz. Ayrıca eserin üç tane yurt dışı nüshası mevcuttur. Bunları da görme imkanımız olmadığından ancak katalog bilgilerini verebiliyoruz.

53. Marburg, Staatsbibliothek 519¹

Müstensih Mehmed b. Abdulmuttalib el-Üsküdari, istinsah tarihi H.1003 / M.1594 olarak verilmiştir. Yazı türü nesihdir.

Baş 1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḥalāyık cenābu ḳudsike, lā-aḥşā şenā’en
‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nūma’ike.

Son 77b: Ki şevḳi revzen-i dilden urup tāb
Vücüdüm mülkün itsün nūra ğarḳāb

Çerāğ olup şeb-i ḥayretde cāne
İrişsün Ḥāzrete dil yane yane

54. Rue² 5973

Eserin müstensihi, Mahmud bin Durmuş olarak verilmiştir. İstinsah tarihi H. 960 / M. 1552 olarak kayıtlıdır. Eser 18-80b arasındadır.

Baş 1b: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḥalāyık cenābu ḳudsike, lā-aḥşā şenā’en
‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nūma’ike.

Eserin sonu katalogda verilmemiştir. Fakat çeşitli tarihlerle eserin bitiş tarihinin dibacede verildiği söylenir. Bunlardan yola çıkarak eserin hâtime bölümünün olduğunu söyleyebiliriz. Ateş-i Lugaz’ın olup olmadığı bilmiyoruz.

55. Flügel 557

Eserin müstensihi veya istinsah tarihi hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

¹ Manfred Götz: Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, C. XIII/2, Türkische Handschriften, Teil II, Wiesbaden 1968, s. 419.

² Charles Rue: Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum Rue (1888), s. 156.

Baş: Yā men Te‘ālā ‘an şenāi’l-ḥalāyık cenābu ḳudsike, lā-aḥşā şenā’en
‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu
şükre vü müvāhib nūma’ike.

Eserin sonu verilmemiştir. Rieu katalogundaki bilgilerin aynısı mevcut olduğundan hâtime bölümünün varlığını saptamamıza rağmen Ateş-i Lugaz’ın varlığını saptayamadık.



II. Metni Kurmada Takip Edilen Yol

Lâmi'î'nin “Şerh-i Dîbâce-i Gülistân” adlı eserinin metnini kurmak için çalışmalara nüshaları tespit etmekle başladık. Önce İzmir’de bulunan kütüphanelerin kataloglarını taradık. Ayrıca Edebiyat Fakültesi Kütüphanesinde bulunan Türkiye’deki bazı yazma eserler kütüphanelerine ait katalogları ve Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazma eserlerin bilgisayar programını taradık. Bu çalışmalar sonucunda eserin 3’ü yurt dışında, 43’ü yurt içinde olmak üzere toplam 46 nüshasını tespit ettik. Daha sonra bu nüshaların tavsifi için gittiğimiz kütüphanelerin kataloglarını ve il, ilçe tespit fişlerini tarayınca kayıtlara geçmemiş veya başka adla kaydedilmiş 9 nüsha daha tespit ettik. Böylece toplam 55 nüsha tespit edebildik. Türkiye’de katalogu olmayan ve kayda geçirilmeyen birçok yazma eserin olduğunu düşünürsek bu sayının artacağı doğaldır. Bu nüshalardan 34 tanesini bizzat görerek şecereyi bu nüshalar üzerine oturttuk.

Tespit ettiğimiz bu nüshalardan DTCF kütüphanesi Muzaffer Ozak 392 numaralı, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi Haraçcioğlu 1024 numaralı ve Ulucami 8068 numaralı nüshaların önemli ölçüde eksik olması sebebiyle şecereye dahil etmedik.

Eserin sistematik ve planlı yapısı şecereyi oluşturmamızda bize yardımcı oldu. Lâmi'î'nin eserinin giriş, mukaddime, şerh, hâtıme ve ateş-i lugaz adlı yirmi beyitlik şiirden oluştuğunu 22 nüshada tespit ettik. Geri kalan 7 nüshada sadece Ateş-i Lugaz’ın olmadığını, 2 nüshada da sadece hâtıme ile Ateş-i Lugaz’ın olmadığını gördük. Böylece kabaca üç kolun varlığını saptamış olduk.

Süleymaniye Kütüphanesi Serez 2560 ve 3956, Aşir Efendi 417, Hacı Mahmud 5133, Ali Nihat Tarlan 112, İzmir 564 numaralı nüshalarda, Üsküdar Hacı Selimağa Kütüphanesi Selimağa 956, Hüdayi Efendi 1410, Kemankeş 476 ve 477 numaralı nüshalarda, Atıf Efendi Kütüphanesi 2152 numaralı nüshada, Beyazıt Umumi Kütüphanesi 5565 ve 5566 numaralı nüshalarda, Nuriosmaniye Kütüphanesinde 4049 numaralı kayıtlı nüshada, İstanbul Üniversitesi Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi 578, 1013 ve 1014 numaralı nüshalarda, Manisa İl Halk Kütüphanesinde 2623, 2624

numaralı nüshalarda, Ankara Türk Dil Kurumu Kütüphanesi 246 numaralı nüshada, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi 714 numaralı nüshada, Konya İzzet Şakir Koyuncuoğlu Kütüphanesi 13145 numaralı nüshada eserin tamamı mevcuttur.

Bu nüshalarda arasında Serez 2560, Hüdai Efendi 1410, Ali Nihat Tarlan 112, Atıf Efendi 2152, Hacı Selimağa 956, TDK 246, Beyazıt 5565 ve 5566, Manisa 2623 numaralı nüshalarda nüsha farklılıklarından biri olan Ateş-i Lugaz'ın 16. beyitinde geçen “ḥalāş it”¹ ve “ḥāş it”² sözcükleri ve Sadi'nin 28 beyitlik kasidesinin yer verildiği eserde, 22. beyitteki “ayb”³ sözcüğü ve yine bir nüsha farklılığı olan “şirket” sözcüğü hepsinde yer aldığı için birinci grubu oluşturdu.

Serez 3956, Hacı Mahmud 5133, Aşır Efendi 417, Nuriosmaniye 4049, Genel 714, Manisa 2624, TDK 159, Konya 13145, İzmir 564, Kemankeş 476, İstanbul Üniversitesi 578, 1013 ve 1014 numaralı nüshalarda, nüsha farklılığı olarak verilen “ḥalāş it” ve “ḥāş it” sözcükleri “ḥalāş ol” ve “ḥāş ol” şeklinde, “ayb” sözcüğü “sırr” şeklinde ve “şirket”⁴ sözcüğü “şükret” şeklinde ortak olduğu için ikinci grup nüshaları oluşturur.

Ayrıca birinci gruptaki nüshalar arasında bulunan Atıf Efendi 2152, Hacı Selimağa 956, Serez 2560, Hüdai Efendi 1410 numaralı nüshalarda der kenarda verilen “Çira” sözcüğüyle ilgili “Galiba çi ki kesr-i cimle hā ‘alāmeti gayr-ı zevil-i ‘uḳūlden su‘aldür. Ne dimekdür. Aña ‘alāmetdür. Ammā muttaşıl olup hā-ı ‘alāmet düşmişdür”⁵ şeklinde yapılan açıklama ikinci koldaki nüshalarda içeri alınmıştır.

Birinci koldaki nüshaların, istinsah tarihlerinin birbirine çok yakın olması aynı grup içinde yer almalarına neden oldu. Atıf Efendi Kütüphanesi 2152 numarada kayıtlı olan nüsha, H. 962 / M. 1554 tarihiyle en eski tarihli nüshadır. Fakat oldukça yıpranan bu eserin okunamayan kısımları çok olması sebebiyle metnin kuruluşunda bu nüshayı esas alamadık. Bunun dışında H. 963 / M. 1555 tarihiyle Manisa 2623 numaralı ve H. 973 / M. 1565 tarihiyle Ali Nihat Tarlan 112 numaralı nüshaların bazı sayfaları eksik olduğundan bu nüshalara da metnin kuruluşunda yer vermedik. H. 971 / M. 1563

¹ Bkz. aşağıda, s. 204.

² Bkz. aşağıda, s. 204.

³ Bkz. aşağıda, s. 158.

⁴ Bkz. aşağıda, s. 80.

⁵ Bkz. aşağıda, s. 148.

tarihiyle Serez 2560, H. 972 / M. 1564 tarihiyle Hacı Selim 956, H. 980 / M. 1572 tarihiyle Beyazıt 5566, H. 982 / M. 1574 tarihiyle Hacı Selim 1410, H. 986 / M. 1578 tarihiyle TDK 246 ve H. 996 / M. 1587 tarihiyle Beyazıt 5565 numaralı nüshalar iyi durumda olanlardır. Bu nüshalar arasında Hacı Selimağa 956 numarada kayıtlı olan nüsha hem birinci grupta yer alması hem de müellifin yaşadığı 16. yüzyılın dil özelliklerini iyi yansıttığı için metni kurarken H adı altında bu nüshayı esas aldık.

İkinci grup nüshalar arasından ise Aşir Efendi 417 numara da kayıtlı olan nüshayı metnin kuruluşunda ele alarak A adı altında yer verdik. İkinci grup nüshalar arasında H. 1117 / 1705 tarihiyle Konya 13145 numaralı nüsha, H. 1101 / M. 1689 tarihiyle İzmir 564 numaralı nüsha ve H. 1135 / M. 1722 vakıf tarihiyle Kemenkeş 476 ve İstanbul Üniversitesi 578, 1013 ve 1014 numaradaki nüshalarda nüsha farklılığı olarak görülen “ac-z-i şenâ güsteri ola”¹ şeklindeki ibarenin “ac-z güsteri ola” şeklindedir. Bu nedenle ikinci gruptaki nüshaların bir alt kolunu oluşturmaktadır.

Ayrıca ikinci grup nüshalar arasında yer alan Nuruosmaniye 4049 numarada kayıtlı olan nüshada “ac-z-i şenâ güsteri ola” şeklindeki ibare “güsteri ola” şeklinde olması ve Ateş-i Lugaz’ın 6. ve 7. beyitlerinin olmaması sebebiyle ikinci grup nüshalardan çok sonra istinsah edilen bir nüsha olduğu tespit edilince ikinci kolun en altındaki nüsha olarak şecere de yerini aldı.

Metnin genel yapısını koruyarak istinsah tarihlerine ve aralarındaki nüsha farklılıklarına göre kollara ayrılan bu nüshaların dışında yukarıda da bahsettiğimiz gibi metnin bir bölümünü ele alan nüshalar da vardır.

H. 1105 / M.1693 istinsah tarihli Lala İsmail 525 numaralı nüsha ile istinsah tarihi belli olmayan Manisa 7555 numaralı nüshada giriş, mukaddime ve şerh metni yer almaktadır. Bu nedenle bu iki nüsha ayrı bir alt kol oluşturmaktadır. Bu ayrı kol nüsha farklılığı olarak verdiğimiz “şirket” sözcüğü ve “ac-z-i şenâ güsteri ola” ibarelerinin yer alması sebebiyle bu nüshaların birinci koldaki nüshalardan istinsah edildiği anlaşılır. Bu iki nüsha ayrı bir kol oluşturduğu için metnin kuruluşunda Lala İsmail 525 numarada kayıtlı olan nüshayı da L adı altında esas aldık.

¹ Bkz. aşağıda, s. 79.

Kadızzade Mehmet 410, Halet 780, Topkapı 2203, Genel 1519 Kemankeş 477, Laleli 1817 ve Veliyüddin Efendi 2623 numarada kayıtlı nüshada giriş mukaddime, şerh metni ve hâtıme vardır. Bu yapılarından dolayı bu nüshalar ayrı bir grup teşkil etti. Nüsha farklılığı olarak görülen “şirket” sözcüğünün “şükret” şeklinde yer alması ve diğer bir farklılık olan “Galiba çi ki kesr-i cimle hâ ‘alâmeti gayr-ı zevil-i ‘ukûlden su‘aldür. Ne dimekdür. Aña ‘alâmetdür. Ammâ muttaşıl olup hâ-i ‘alâmet düşmişdür” şeklinde ki ibare de metin içinde yer aldığından dolayı ikinci koldan gelen nüshalardan istinsah edildiği anlaşılır.

Bu nüshalar arasında tespit ettiğimiz nüsha farklılığı olarak “işâret-i pür”¹ ve “tağliz-i tahrîf”² şeklindeki ibare, Halet 708, Kadızzade Mehmet 410, Topkapı 2203 ve Genel 1519 numaralı nüshada varolduğu halde Kemankeş 477, Laleli 1164 ve Veliyüddin Efendi 2683 numaralı nüshada “işâret” ve “tağliz-i tahrîf” şeklindedir. Bu yüzden H. 1007 / M. 1598 istinsah tarihli Kemankeş 477, H. 1164 / M. 1750 istinsah tarihli Laleli 1164 ve H. 1175 / M. 1761 istinsah tarihli Veliyüddin Efendi 2683 bir alt kol olarak seçererede yerini almıştır. Bu üç nüsha arasında Kemankeş H. 1007 / M. 1598 tarihiyle diğer iki nüshadan daha eskidir. Bu yüzden bu iki nüshanın, bu nüsha esas alınarak istinsah edildiğini zannediyoruz.

Bu nüshalar arasından Genel 1519 numaradaki kayıtlı nüshaya B adı altında metni kurmada yer verdik.

Böylece metni kurmada ayrı koldan gelerek nüsha farklılıklarını yansıtan H adı altında Hacı Selimağa 956 numaralı nüshayı, A adı altında Aşir Efendi 417 numaralı nüshayı, B adı altında Genel 1519 numaralı nüshayı ve L adı altında Lala İsmail 525 numaralı dört nüshayı esas almış olduk. Seçereyi Ahmet Ateş’in “Metin Tenkidi Hakkında”³ adlı makalesi ve Yusuf Ziya Kavakçı’nın İslam Araştırmalarında Usul⁴ adlı kitabındaki görüşler doğrultusunda oluşturmaya çalıştık. Buna göre seçereyi, metnin genel yapısını ve birçok nüshada tespit

¹ Bkz. aşağıda, s. 81.

² Bkz. aşağıda, s. 85.

³ Ateş: a.g.m., s. 253-267.

⁴ Yusuf Ziya Kavakçı: İslam Araştırmalarında Usul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara Tarihsiz, s. 80-116.

edebildiğimiz istinsah tarihini ayrıca nüsha farklılıklarını esas alarak kurmaya çalıştık.

Metni oluştururken Arapça ve Farsça kelime ve kelime gruplarının yazımında İsmail Ünver'in "Çeviri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler"¹ adlı makalesine, Türkçe kelimelerin imlasında Zeynep Korkmaz'ın "Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler"² adlı makalesine, aparatlarda Ahmet Ateş'in "Metin Tenkidi Hakkında"³ makalesine bağlı kalınmış, makalelerin ışığında metin tenkidi yaparken şu teknik özellikler esas alınmıştır:

1. Metinde imla kurallarına bağlı kalınarak büyük harf, nokta, virgül, soru işareti gibi noktalama işaretleri kullanılmıştır.

2. Metinde ilmi transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

3. Orijinal metne sadık kalınarak şerh edilen cümle ve kelimelerin altı çizilmiştir: "Kes ne-tavāned ki be-cāy āvered. Kes, feth-i kāf'la kimse dimekdür. Nun, nefy içündür" şeklindedir.

4. Arapça, Farsça kelime başına gelen ek ve edatlar kısa çizgiyle ayrılmıştır: "be-der", "ne-kuned", "li-Mü'ellifi" gibi.

5. Arapça ve Farsça kelime sonuna gelen ek ve edatlar, kelimeye bitişik yazılmıştır: "giryān", "pervedgār", "gerdiş" gibi.

6. Farsça kelime sonuna gelen edatlardan rā, başa gelen edatlar gibi kısa çizgiyle ayrılarak yazılmıştır: "Hudāy-rā", "ümmed-rā", "dırahtān-rā" gibi.

7. Arapça ve Farsça tamlamaların okunuşunda bu dillerin gramer yapılarına bağlı kalınmıştır: "beynü'd-dāl", "Şerefü'd-dīn" gibi.

¹ Ünver: a.g.m

² Korkmaz, Zeynep: "Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler", Türkoloji Dergisi, C.VIII/1, s.67-77, Ankara 1979.

³ Ateş: a.g.m

8. Farsça atıv vavı ile 3.tekil şahıs zamirini birbirinden ayırmak amacıyla atıv vavı u, 3. tekil şahıs zamiri ü şeklinde gösterilmiştir.

9. Medli okunuşlarda kelimenin aslına sadık kalınmıştır: “pādšāh”, “āftāb”, “āsmān”, “kirdgār” gibi.

10. Şeddeli kelimelerin okunmasında eğer kendinde sonra kelime konsonantla başlıyorsa şedde kaldırılmış, eğer vokalle başlıyorsa şedde korunmuştur: “Hāḫḫa”, “Hāḫda” gibi.

11. Arapça kelimelerin iç seslerindeki hemze yazılmayıp sadece onun kürsüsü olan y’li yazılışlar tercih edilmiştir: “cāyiz”, “ḳāyim”, “dāyim” gibi.

12. Farsça tamlamalarda ilk kelimenin ā yahut ü sesi ile bitmesi durumunda izafet kesresinden önce bir y ünsüzü getirilmiştir: “sevdā-yı ḳayd”, “simā-yı pūr-ḥurūṣi” gibi.

13. Farsça vāv-ı ma’düle “ḥvāce”, “ḥviṣ” şeklinde gösterilmiştir.

14. Tekrarlanan kelimeler arasına giren ek ve edatlar kısa çizgiyle ayrılmıştır: “gūn-ā-gūn”, “reng-ā-reng” gibi.

15. -up/-üp gerindiumlu yazılışlarda metinde geçen “b” şekli yerine yaygın tercihe uyularak “p” li şekiller tercih edilmiştir: “idüp”, “idinüp” gibi.

16. Metinde g’yi k’den ayırmak için kullanılan üç noktalı ke’f’in bulunduğu yerlerde g tercih edilmiştir: “gel”, “gū” gibi.

17. Türkçe kelimelerde esre veya esreli y ile yazılmış olan ünlüler i ile fethalı yazılışlar ise e ile gösterilmiştir: “idinmişdür”, “dimek”, “eylediler”, “etmişlerdür” gibi.

18. Dilin tarihi gelişim çizgisini göstermesi açısından nüshalardaki imla farklılıkları aparatta gösterilmiştir.

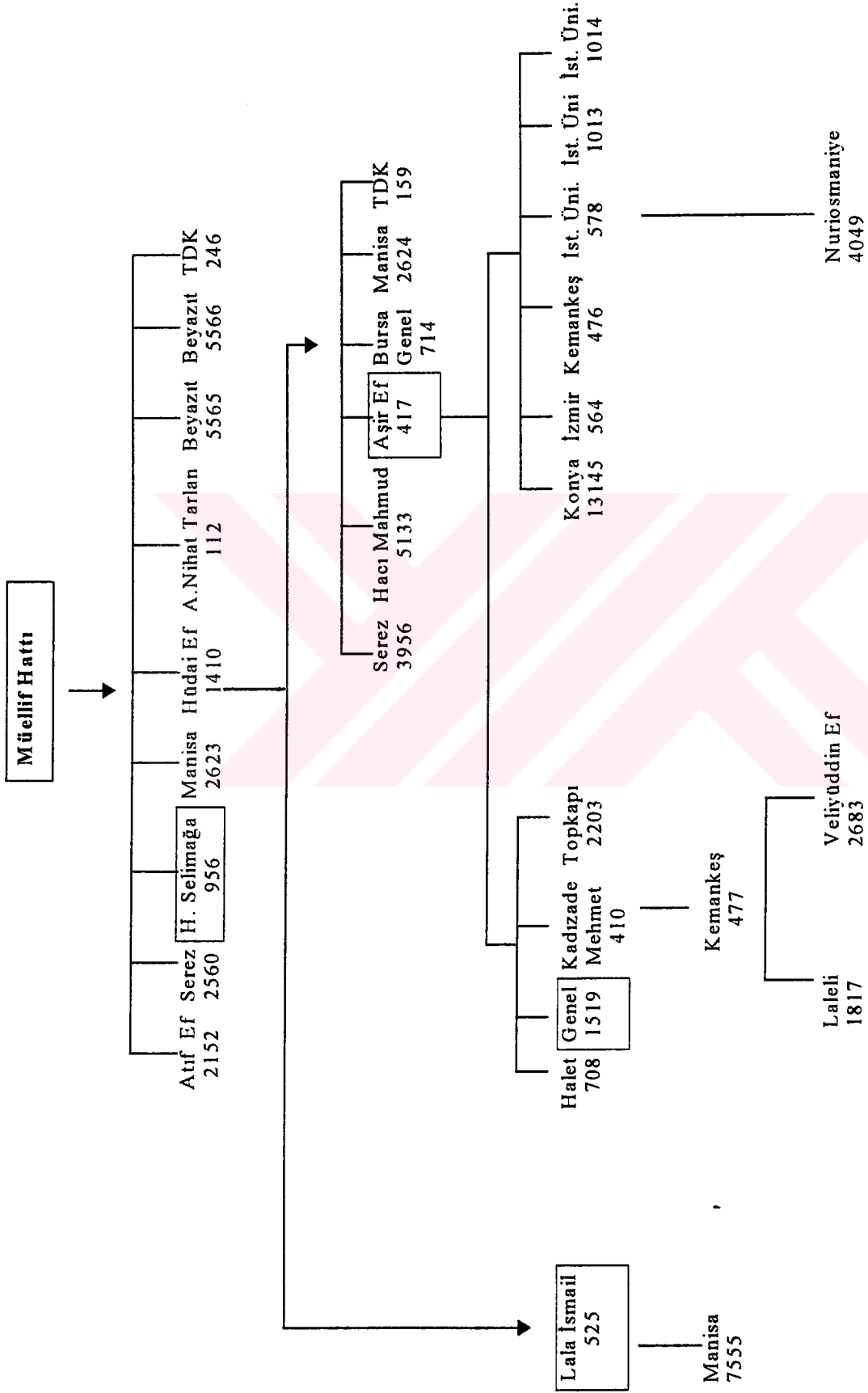
19. Aparatlarda her tür fark gösterilmiştir. Bunun için metne beşer beşer satır sayısı verilip farklar bu sayılara göre numaralandırılmıştır. Numaralı farklar // işareti ile, numarasız farklar / işareti ile ayrılmıştır: “19 deminde HLA: debinde B / füsünsın HLA: fününsın B // 25 nādirdür HLB: nādir A” şeklindedir.

20. Kabul edilen rivayet başa alınıp : işareti ile ayrılmış, kabul edilmeyen rivayetler arasına virgül konulmuştur: “bir şugla HB: bu şugla L, bir şu'le A” şeklinde gösterilmiştir.

21. Eksik kelimeler “-“ işareti ile, silik çıkan kelimeler “?” işareti ile gösterilmiştir. Eğer eksik olan bölüm uzun ise cümlenin başı ve sonu alınarak araya “.....”koyularak farklılıklar aparata alınmıştır.

22. Metne dahil olan derkenarlar parantez içinde verilmiştir.

23. Ayet va hadislerin açıklamaları dipnotta gösterilmiştir.





METİN

[A1b] [L1b] [B1b] [H1b]. Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm¹ Yā men Te'ālā 'an ṣenāi'l-ḥalāyık cenābu ḳudsike, lā-aḥṣā ṣenā'en 'aleyke ente kemā eşneyte 'alā nefsike. Allahümme keyfe etimmu şükre vü müvāhib nūma'ike. V'el-şükre ni'meti min cümleti ālā'ike². Beyt:

5 Eyleyem her ni'metüñ şükriñ edā
Ni'met-i şükriñ ṣenāsın kim ide

Rübā'î:

Her ḳıl bedenimde bir dil olsa
Her sâ'at-ı 'ömr yüz yıl olsa

10

Her ni'metinüñ ṣenāsı dinmez
Yazsam niçe biñ resāyil olsa

Nesr; Pes ol ziver-i ṣenā ki lāyık-ı Ḥazret-i Ḥaḳḳ ve pırāye-i cemāl-i muṭlaḳdur. Yine meşşāta-i ḳudret eliyle ārāyiş olan zülf ü ḥāl-i muḥadderāt-ı ibdā' kün fe-yekündür. Ve nev 'arus-i ḥikmeti yüzünden sitāyiş ḳılınan āḥvāl-i ciḥān buḳalemundur. Rübā'î:

15

Ez-dest ü zebān-i mā çi āyed
Tā şükri Ḥudāy rā be-şāyed³

20

Ger ḥvîş kuned sezed ṣenāyeş
Ez-bende hemîn fenā be-bāyed⁴

Ol yirde ki pîşrev-i ḳāfile-i sālār-ı enbiyā gıru gide. Ya'nî 'itirāf-ı 'özü ve ızhār-ı 'aciz ide. Her vā-peşmānde-i bî ser ü pāye ne-mecāl ḳadem-i sūḥan-perverî ve ne-tāḳat 'azm-i 'aciz-i ṣenā güsterî ola. Rübā'î: [H2a]

1Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm ALH: Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm ve bihi nesta'in // 3 müvāhib ABH: müvācib L // 5 eyleyem H: eylesem ALB // 6 ṣenāsın HL: edāsın AB // 11 her ni'metinüñ L: bir ni'metüñ BH: bir ni'metinüñ // 14 ḳudret H: ḳudreti ABL / olan ABH: olınan L / kün fe-yekündür H: kün fe-yekün ABL // 17 zebān-ı mā HBL: zebānhā // 20 sezed HA: sezā LB // 21 bāyed HAB: bāyed, Çün gofte-i mā be-ü şāyed, Ger ḥvîş ṣenā kuned sezāyeş L // 22 enbiyā HAB: - L // 23 her vā-peşmānde HA: revā peşmānde L, peşmānde B.

¹ Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla.

² Ey varlıkların övgüsünde kutsallığı yüce olan Allah, *sana olan övgüleri sayamam*. Sen kendini övdüğün gibisin. Allah'ım şükür bir nimetken verdiğin nimetlere nasıl şükredebilirim. Mehmet Yılmaz: Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler, Enderun Yay. . İstanbul 1992, s.156.

³ Elimden ve dilimden Allah'ın şükürüne yakışacak ne gelir?

⁴ Ancak kendi şükrederse ona yakışır. Kulun yaptıkları ise fena işlerdir.

‘Acz-i, şükr-i Hakk makâm-ı Muştâfâ’st

Da’vî-i şirket der ü mâ-râ hatâ’st¹

Goft-e-i ân-şeh çü ney der-ğürd-i mâst

5 ‘Ăcizî zân ‘acz ger bâşed revâ’st²

Şallâllahu ‘aleyhi ve’s-sellem ve ‘alâ âlihi ve eşhâbihi’s-sâbiķin fî-mizmârü’l-hidâyet ve’l-mürşidîne li-erbâbi’l-ğavâye³. Ammâ ba’d bir şabaķ ki ebvâb-ı sa’adet [L2a]meftûh ve esbâb-ı kasâvet maṭrûh idi. Ve cām-ı şabûh-ı feyyâz fütûh ve ṭab’-ı cümûh münķâd-ı sultân-ı Fârs rûh olmış idi. Ve simât-ı inbisât mebsût ve neşât-ı irtibât merbût düşmiş idi. Ve dil bu beytle gūyân ve cân bu sūrûdile sirâyân idi.

Beyt:

Herkes ki dil tû-râ dâd ü-râ gam-ı cihân nîst

Hakkâ cihân çi bâşed sevdâ-yı kayd-ı cân nîst⁴

15 Nâgâh ufķ-ı hâtiften bir berķ-i hâṭif direşşân ve tutuķ-ı hâṭırdan bir seḫâb-ı mâṭır dūr-efşân olup cân ḫulağına bir âvâz-ı ṭarab-sâz ve bir ser âğâz-ı [A2a] gam-perdâz irişdi ki:

Ey muķîm-i makâm-ı ḫuzûr

Ve ey maḫrem-i serâ-yı sūrûr⁵

20

Ey muṭtekif-i ḫarîm-i ka’be-i dil

V’ey muktenif-ı ḫarâbât-ı âb ü gil

[B2a] Meşnevî:

Ey merd-i suḫân fisâne-perdâz

25

V’ey murg-ı ḫarem hümâ-yı pervâz

2 şirket HL: şükret AB // 7 ki HL: kim AB // 9 ruh HLB: ruhu’l-ḫuds A // 16 ser HLA: - B // 18 ḫuzûr HLA: sūrûr B // 22 âb ü gil HLB: âb-ı gil.

¹ Allah’a şükürde âciz kalmak Hz. Muhammed makamıdır. Bu konuda ortaklık davası bizim için hatadır.

² O şahun sözleri bize ney gibi hoş gelir; şükretme âcizliğinde âciz kalırsak, uygundur.

³ Salat ve selam Peygamberimize, ailesine, hidayet alanında önde gelen ve günah sahiplerine gönderilmiş olan ashabına olsun.

⁴ Sana gönül bağlayan bir kimsenin dünya gamı yoktur. Allah için: Dünya neymiş; can derdi bile yoktur.

⁵ Ey neşe sarayının yakınında ve huzur makamında oturan.

İklîm-i. suhende zû-fünûnsın
Efsâne deminde pür-füsûnsın

5 Ma'nâ yüzünüñ götür niķâbın
Aç hikmet ü ma'rifet kitâbın

Yok lucc-e-i feyz-i haķda imsâk
Nâdirdür eger çi gevher-i pāk

10 Nesr: Ki ķadrü'l-mer'î fi-ṭayyi lisânihi lâ fi-ṭaylasânihi¹ ki yüz yıl hâmuş olmaķdan bir güftâr-ı nağz ve biñ yıl fâriğ oturmaķdan bir girdâr-ı pür mağz yekdür. Beyt [H2b]:

Bi-ḥamdi'llah ki var her nev'e kuvvet
Niçün fi'ile gelmez ol mürüvvet

15 Çün dil bu semâ'-yı pür-ḥurûşı güş etdi. Şafâdan semâ'a girüp cüş etdi. Ve yaķın bildi ki bu ḥiṭâb-ı müsteṭâbuñ âḥkâmı ve bu işâret-i pür beşâretüñ kabûl-i bâ-iḥtirâmı vâcibü'l imtişâl ve'l-iltizâm ki kelâmü'l-mülûk mülûkü'l-kelâmdur. Ammâ çün bizâ'at-i müzcâtına ve devrûñ nekebâtına ve mihr-i sipiḥrûñ zevâline ve iķbâli ḳalbinüñ me'âline ve cihân devletinüñ gâyetine ve işreti gülzârınuñ nihâyetine
20 nazar ķıldı. Ḥacâlet yiñini yüzine tutup ma'zeret etegine teşebbüş idüp ol cenâb-ı mekremet-me'âba ve ol ḥiṭâb-ı [L2b] 'izzet-cenâba bu resmile 'özt-i cevâb eyledi.
Meşnevi:

Ey vâķıf-ı sırr-ı âferîneş
V'ey câm-ı ciḥân nümâ-yı bîneş²

25

Ey ḥükm-i tû-râ niķâd lâzım
V'ey emr-i tû inķiyâd lâzım³

2 deminde HLA: debinde B / füsûnsın HLA: fünûnsın B // 8 nâdirdür HLB: nâdir A // 10 Nesr çün LA: - çün HB // 11 mağz ABH: nağz L // 16 işâret-i pür HBA: - // 18 bizâ'at-i HLB: bi-'inâyet-i A / müncâtına HL: müzcâtına AB / iķbâl-i ḳalbinüñ AL: iķbâli ḳalbinüñ H: iķbâl ḳıblesinün B: L // 19 gâyetine HLA: ğayma B // 20 yiñini H: yeñini ALB // 21 'özt-i HBL: 'özt ü A // 24 câm HBA: cân L / bîneş HLA: beneş B // 26 niķâd HLA: niķaz B // 27 tû HBA: tûrâ L.

¹ Kişinin kaderi sarığında değıl, dilinde gizlidir.

² Ey yaratılış sırrını bilen ve ey bakışın dünyayı gösteren kadehi.

³ Ey hükümlerini uygulamak ve ey emirlerine uymak gereken.

Her beyānuñ sihr-i, muḡlaḡ ve her kelāmuñ sırr-ı muḡlaḡ her fermānuñ ‘ayn-ı ḡaḡḡ ve her merāmuñ icābete mülḡaḡdur. Cenābuñ gibi ḡimmetüñ ā‘lā ve ḡiḡābuñ gibi nazāruñ isnādur. Ve her šuver-ı pür-zıver ki çehre-i ayınemde görürsin. Hemān ol [B2b] cemāl-i pür-envāruñ ‘aksi galeyānındandır. Ve her dürer-i ḡurer ki ḡücre-i
5 ḡazınemde bulursın. Temām ol baḡr-ı züḡḡāruñ feyż-i rešaḡātındandır. Nitekim buyurmuşlardır. Beyt:

Bād-ı tekebbür egerem der-ser’est

Hem zi-dem-i tust ki dermen demîd¹

Pes bu emre bizā‘at-ı vāfir ve ferāḡat-ı ḡāḡır ve sermāye-i belāḡat ve ta‘biyye-i
10 leḡāfet ve mecāl-i fikr ü ḡayāl-i bikr gerekdür. Tā ‘arūs-ı ma‘nā ‘arz-ı [H3a] cemāl ve ḡunc-ı delāl idecek kisvet-i ‘ibārātla ārāste ve ḡilye-yi isti‘ārātla pırāste olup manzūr-ı zürefā-yi devrānve maḡbul-ı ehl-i ‘irfān ola. Çünki bunlar mefküd ve rāḡ-ı maḡšad mesdüddür. Lā-cerem bu ḡizmete [A2b] ibrām ve bu işārete iḡdām ḡarīb belki muḡāla ḡarīb fehmi olınur. Lākin çün ‘ināyet mašrıḡından ḡidāyet āftābı
15 bu ḡāksār üstüne tāli‘ ola. Ancaḡ bu ḡubār-ı bî-miḡdār degül her zerre raḡš-künān-ı ḡüršid-ı cihān gibi lāmî‘i ola. Mešnevî:

Olursam ‘ayn-ı ‘avnüñ birle manzūr

Virem ḡüršid-veš ‘ālemlere nür

20 İderseñ zerrece faḡluñdan iḡsān

Olam bir ḡatre iken baḡr-ı ‘ummān

Diriḡ olmazsa iksir-i nazardan

Geçe ḡāḡüm ‘ayarı ḡadr-i zerden

25

Virirseñ ger šeref mihrüñ yüzinden

ḡamer nür ala baḡtum yıldızından

1 nesr her LAB: her H // 4 galebātındandır LAB: galeyānındandır H // 8 demîd HLA: remîd B // 9 pes HAB: nesr pes L // 11 ḡunc-ı HLA: ḡunc u B. // 13 işārete HB: işārāta AL // 14 çün HB: - AL. // 16 ḡüršid-ı cihān HLB: ḡüršid-i cihān biñ A / Mešnevî HLA / ḡıt‘a-i Mešnevî B // 24 ḡāḡüm ḡubārı LB: ḡāḡüm ‘ayarı H, ḡadrüm ḡubārı A.

¹ Eḡer kafamda gurur esintisi varsa, senin nefesinden dolayıdır.

Olursa bāg-ı dil, lütfuñla sırāb

Olam gülzār-ı cennet gibi şādāb

Pes kur'a-zenān bir şugla ikdām ve tefe'ül-künān bir emre ihtimām kaçdında iken *el-fālu 'alā mā-cerā'*¹ mūcibince erbāb-ı şafādan ve aşhāb-ı vefādan [L3a] biri
5 *şekkera'llahu mesā'ıye ve yessere bil-ḥayri devā'ıyyehu*² kapudan içerü girüp geldi. *Pes el-ke'lāmu yucerru[B3a] el-ke'lām ve yensāku ile'l-merāmdur*³. Dībāce-i Kitāb-ı Gülistān'uñ ki u'cūbe-yi ehl-i ḥayāl ve numūne-yi sihr-i ḥelāl ve nev-bāve-yi bostān-ı beyān ve tezkire-yi dostān-ı zemān ve nūzhet-gāh-ı ulu'le'l-bāb ve kıble-gāh-ı tūllābdur. Rübā'ı:

10 'An küllü ma'nā fīhi lafzı muḥbirun
Fī külli ḥarfı minhu remzi zāhirun⁴

[H3b]Ravzun ve lakine'z-zuhūru kevākibun

Guşnu ve lakine's-şemārı cevāhirun⁵

15 Tahrifāt-ı 'avāmdan gelen iḥtilālın ve muḥadderāt-ı lügātunuñ imtinā'ın tezekkür idüp eytdiki: Ne olaydı bu muḥaddere-i şāhib-i cemālūñ ve nev-'arūs-ı ḥacle-i ḥayālūñ perde-i kına'ını ve ḥicāb-ı imtinā'ını ref' ider. Türki libāsile bir şerḥ olaydı tā kim müşkilātı beyān ve mu'zilātı 'ayān olup 'ibārātı ma'lūm ve isti'ārātı mefhūm kānūnı mazbūṭ ve üslūbı merbūṭ düşeydi. Eytdim ki: Bi-'inayet-i Yezdān ve
20 himmet-i yārān bu każiyyenūñ ḥuşūli bir ednā iltifāta mevşūldur. Heman dem ol yār-ı muvāfiḳ ve muḥḥib-i şadık *va'ddū'l-kerfmi deyn ve ḥulfehu şeynun*⁶ diyüp libās-i iltimās eteğin muḥkem tūtop giriz yolların sedd ve bahāne sözlerin redd kıldı. Egerçi kim Türki 'ibāret zerāfetdendür lakin el-me'mūr ma'zūrun ve hem Pārsi lügātı şerḥe Türki 'ibāret mülāyım ü münāsib belki lāzım u vācibdür.

3 pes HA: nesr pes LB / bir şugla HB: bu şugla L: bir şu'le A / bir HAB: bu L // 7 gülistānūñ HA: gülistān BL // 10 muḥbirun HBA: mu'cizun L // 13 kevākibun H: kevkebun ALB // 14 guşnu HBA: - L // 15 imtinā'-ı vişālin BLA: imtinā'm H // 16 Ne olaydı HBA: Nolaydı L / ḥacle-i HAB: ḥücre-i cümle-i L // 17 iḳna'ını ABL: kına'ını H / imtinā'ını HLA: imtinā'ı B // 18 mu'zilātı HBA: mufaşşalāt L / isti'mālātı ABL: isti'ārātı H // 21 şeynun HLB: neşinun A // 23 kıldı HBA: idüp didi L / zerāfetdendür HBA: zerāfetden degüldür L / ma'zūr HBA: maz'ürdur L.

¹ Geçmiş olanlara iyimser bir görüşle.

² Allah'a şükür çabasını ve işlerin hayırlı olmasını kolaylaştırarak.

³ Öyleyse söz, sözü açarak amacına ulaşır.

⁴ Her mananın içinde haber veren bir söz vardır. Onun da her harfinde görünen bir rumuz vardır.

⁵ Çiçekleri yıldızdan oluşan bir bahçe, dallarındaki meyveler de mücevherlerdendir.

⁶ Şerefli insanın sözü borç, sözünü yerine getirmemesi kusurdur.

Lā-cerem qadre'l-maḳdūr bil-acz ve'l-ḳuṣūr fī zamānin huve aksaru min mühletü'l-
 ā'mār be'l-huve lahzatun min li-hazāti'l-leylü ve'n-nehār harc oldı¹. Ve maḳāmına
 münāsib ḳavānından iştihādla Fārsī devānından derc ḳılındı. Hemān erbāb-ı
 'irfāndan mütevaḳḳı' ve eşhāb-ı ihsāndan mütezarri' oldur ki bu bende-i kemterüñ
 5 ve zerre-i aḳḳaruñ a'nı bihi Maḳmūd bin 'Osmān bin [H4a] 'Alī el-Lāmi'ī 'efā
 'enhum bi-luḳfihī'l-'alā [B3b] vücūd-ı müste'ārın ve būd-ı pūr idbārın kātib-i
 devrān elindeki ḫāme-i zebān-güşāde gibi ser-gerdān ve ḫalk-ı ciḫān önündeki
 ayine-i sāde [L3b] gibi tercümān mülāḫaza ideler. Beyt:

Ey dost derīn rāh me-rā hiç şumār

10 Men hiçem ü bel hiçter ez-hiçem dār²

Ve her 'ayb u ḳuṣur ve noḳşān u fütūr ki göreler seḫv-i ḳaleme rāci' ve āyine-yi
 inḫināsına 'āid bilüp dāyire-i egrāz içinde noḳta-i i'tirāza nāzır olup işlāḫı
 ihsānından i'fraz ve iḡmāz etmeyeler. Vellahü'l-muvaffaḳ ilā sebīlür-reşād ve huve
 re'ufu bi'l-'ibāde ve huve ḫasbī ve ni'emü'l-vekil³. Meşnevī:

15 Şu dem kim verdi el bu şerḫe firşat
 Tokuz yüz ondı tārīḫ-i hicret

Ġaraż bu naḳşdan kim oldı ābād
 Kim anı görse ider āferīn-bād

20 Du'ā-yı ḫayrdur ehl-i nazardan
 Dirīḡ olmaya luḳf-ı mā-ḫazardan

Muḳaddime: Bilgil ki bu Fārsī dil bir leḫāfet ü zārāfet üzerine vaż' olunmuş
 lügātdur. Ve bir adı daḫı derīdür. Erbāb-ı luḡāt vechin böyle beyān eylediler
 25 kim Behrām-ı Gūr⁴ yasāḡ eylemiş idi ki kendü ḳapusında Fārsī dilin söyleyeler ve

3 İstişādla LAB: iştihādla H // 6 ber vücūd-ı pūr idbārın B: bud-ı pūr-idbārın H, bud-ı pūr-erbābın
 A: burd-ı ber- idbārın L // 10 dār H: - BLA // 11 ve HLA: nesr ve B / noḳşān u HAB: noḳşān-ı L //
 12 inḫināsına HA: inḫiḫāsına B: inḫāsına L // 13 reşād HLA: rüşdī B // 14 Meşnevī HLB: Tārīḫ-i
 naẓm-ı kitāb A//16 ondı HA: on idi BL//23 dil HAB: dili L/ leḫāfet ü zārāfet HAB: zārāfet ü leḫāfet L

¹ Muhakkak ki, takdir-i İlahi kadar acizlik ve kusur vardır. Ömürlerden daha kısa bir süre içinde hatta gece ve gündüzün anlarından bir anda ortaya çıktı.

² Ey dost, bu yolda beni yok say. Ben hiçbir hatta hiçten de hiç.

³ Yüce Allah doğru yola ulaştırandır. Kullarına acıyandır. *Vekil olarak o buna yeter. O ne güzel vekil.* Mehmet Yılmaz: Edebiyatımızda İslami Kaynaklı sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s.64.

⁴ Behram-ı Gur: 15. Sasani padişahı ve 4. Behram olarak bilinir. Babasının diğer çocukları öldüğü için onu Araplar arasına gönderdiği ve onun da orada yaşadığı rivayet edilir. Sirius Şemisa: Ferheng-i Telmihât, Mecid Yayınları, Tahran 1995, s.170-172.

berâtları ve mektûbları Fârsîce yazalar. Ol zamânda anuñ kapûsına mensûb olduğıçün derî didiler. Şerefü'd'dîn-i Yâzdî¹ beyt:

Zi l'al-i yâr hvâhem zıdd-ı şarkî

Be-tâzî vü derî vü kalb ü taşhîf²

- 5 bûse çıksa gerekdür. [H4b] Pes bu dil-i zarâfet üzerine olduğı hayşiyettendür ki bir niçe harf bunda gelmişdür. Evvelâ harf-i şe yokdur, ikinci harf ha yokdur. Ve ol luğât ki bu dilde hâ'ıla telaffuz olunur. Ya 'Arabî'dür veyâ gayrî dilden menkûldur, veyâ taḥrîf-i 'avâm kabîlindendür. Ve luğat-ı hîz ki Fârsî'de şâyi³ olmuşdur, muḥanneş oğlana dirler. Ol daḥı aşda hâ idi. 'Avâm taḡliz ü taḥrîf idüp hâ'ıla
- 10 isti'mâl [B4a] eylediler. Nitekim Müsteşhedât adlu kitâbında Esedî Tûsî³ ve Hindû Şâh-ı Naḥçivânî⁴ Şihâhü'l Furs adlu kitâbında ve ḥakim-i Kaṭrân-ı Urmevî⁵, Şems-i Fahri⁶ rahimehumu'llah aşl luğât hîzdur, diyu taşhîh eylediler. Zîrâ hîz Pehlevî dilince ḥamâm taşına dirler kim gerekse tutduğından ötrü muḥanneşlik iden er kişîye ber-sebîl-i isti'âre hîz [L4a] dirler. Ve üçüncü şad yokdur. Zîrâ harf-i
- 15 şad da şîfat-ı isti'lâ ve ıtbâk cem⁶ olduğı sebebden [A3b] ḡilzetden ḥâlî degildir. Ve ol ki bu dilde şad'la müsta'meldür. Yâ gayr-i elseneden menkûldur. Yâ taḥrîfât-ı 'avâmdan gelmişdür. Meşelâ şad ki yüz dimek, mi'e ma'nâsına. Aşda sîn ile idi. Şoñra ḡalabe-i isti'mâl-i taḥrîf-i 'avâm birle şad'la telaffuz ve kitâbet olunur oldı. Ve dördüncü dad yoktur. Ve beşinci tı yokdur. 'İlletleri harf-i şad'da zikr
- 20 olmandur. Ḥattâ Furs ehli gayrî dilden naḡl olman luğâtta harf-i tā vâkı⁶ olsa tā

2 Yâzdî H: Yezdî ALB // 5 üzerine HLA: üzere B // 6 yokdur HB: - AL // 7 'Arabîdür veyâ H: 'Arabîden yâ BAL // 8 taḥrîf-i H: taḥrîfât-ı BLA // 9 aşda HLA: aşında B / taḡliz HA: taḡlîz BL // 10 eylediler H: etdiler ABL / Müsteşhedât adlu kitâbında HL: - BA / Hindû HL: Hind BA // 11 Şihâhü'l-Furs adlu kitâbında HL: - BA / Kaṭrân HLB: Buḡrâṭ A / Tefâsîr adlu kitâbında HL: - BA // 12 luğât HLA: - B // 13 gerekse HBA: gerekse herkes L/ ötrü HL: ötrü ve BA // 17 sîn ile HA: sînle BL // 19 yokdur HBA: - L.

¹ Şerefüddin-i Yazdi:(?-1430) Yezde doğan şairin, bir Divan'ı vardır. Fakat daha çok Zafernâme adlı eseriyle tanınmıştır. Zebîhullah Safâ: Tarih-i Edebiyat der-İran, C.IV, Tahran 1995, s. 483-486

² Derice ve Tazice, deḡiştirerek ve bölerek şarkın zıddı olan yarin dudağından istiyorum.

³ Esedî (?-1072): Horasan'da doğmuş, İranlı şairdir. Kitab-ı Luğat-ı Furs adlı eseri ünlüdür. Münazirat ve Gerşasname manzum eserleridir. Şiirleri epik tarzdadır. Zebîhullah Safâ, a.g.e. , C.II, s.421-423

⁴ Hindu Şah: 13. yy sonu, 14.yy başında yaşadığı tahmin edilen İran tarihçisidir. Tecarübü's-Selef meşhur tarih kitabıdır. Zebîhullah Safâ, a.g.e. , C. III, s.1243-1244

⁵ Katran: (?-1072) Tebrizli şairdir. Luğat-ı Furs adlı kitabı ve bir Divan'ı vardır. Zebîhullah Safâ, a.g.e. , C. II, S.421-430

⁶ Şems-i Fahri: 14. yy şair ve yazarlarındandır. Miyar-ı Cemali ve aruz-kafiye, bedi hakkında Miyar-ı Nusreti adlı meşhur bir eseri vardır. Zebîhullah Safâ, a.g.e. , C.III/2, s. 1280-1281

okurlar. Egerçi kim kitâbetde yine tâ şüretinde yazarlar. Ve altıncı zı [H5a] yokdur. Ve yedinci ‘ayn yokdur. Egerçi kim ba‘zı elfâz ‘ayn ile bu dilde şâyi‘ olmuşdur. Ve sekizinci kaf yokdur. Egerçi kim erbâb-ı luğâtдан ba‘zı, kâfda haylî luğât naql etmişlerdür. Ammâ tefahhuş olınsa ya gayri elseneden menkûldür. (Meşelâ kazâ ve kâder ve kâmet ve kabâ gibi. ‘Arabî’den menkûldür. Fârsî luğâtlarda yazarlar.)

5 Veyâ kabîl-i gâlaṭ-ı meşhûrdandır. Huşuşâ kim ekşeri a‘lâm-ı ricâl ve gayr-i hum kabîlindendir. Nitekim ba‘zı ekâbir bu każiyye huşuşunda nazm idüp buyurmuşlardır. Kıt‘a:

10 Heşt harf est ân ki ender-Fârsî nâyed hemî
Tâ neyâmûzi ne-bâşî enderîn ma‘nâ mu‘âf¹

Bişnev eknûn in hurûf ü yâdgîr ey ehl-i dil
Se vü ha vü şâd ü ḡad ü tı vü zı vü ‘ayn ü kâf²

15 Ol ki erbâb-ı luğât kitâblarında bâb-ı zâl yazmadıkları zâl-i mu‘ceme olmadığı sebebden degüldür. Belki Fûrs ehli isti‘mâlâtında ve kâfiyelerinde dâl ile zâl-ı mu‘cemeyi fark etmedikleri ecildendir. Ve illâ her lafz-ı müfredde harf-i şaḡîḡ ve sâkinden sonra gelen dâldür. Ve bâkî zâl-ı mu‘cemedür, diyü taşriḡ etmişlerdür. [B4b] Mevlânâ Şerefü’d-dîn, nazm

20 İ‘refe’l-farḡ beyne’d-dâl ve’z-zâl
Ve huve fi’l-Fârsiyyeti mu‘zemun³

Külle mâ-ḡablehi sâkinu bilâ vâv
Fe-dâlnun mâ-sevâhu mu‘cemun⁴

2 yokdur HBA: - L // 3 kim HLA: kim erbâb-ı luğâtдан B // 5 menkûldür HLA: menkûl B / Meşelâ kazâ ve kâder ve kâmet ve kâba gibi. ‘Arabî’den menkûldür. Fârsî luğâtlarda yazarlar HL: -BA // 6 veyâ kabîl-i gâlaṭ-ı meşhûrdandır HL: veyâ gâlaṭ-ı meşhûr-ı kabîlindendir: -B // 7 hum HLB: ism A // 8 Kıt‘a H: Nazm BL: Rubâ‘î A // 10 neyâmûzi HLB: beyâmûzi A // 14 ol HLA: ammâ ol B / ki HLB: kim A // 15 isti‘mâlâtında HLB: isti‘mâlâtlarında A // 17 etmişlerdür HLB: etmişlerdür. Nitekim A // 22 vâv HLA: vâyi B // 23 mâ-sevâhu mu‘cemun HLA: ve mâ-sevâhu fe-mu‘cemun B .

¹ Farsça’da her zaman olmayan sekiz harf vardır. Bunları öğrenmeden manayı çıkaramazsın.

² Ey gönül ehilleri şimdi bu harfleri duy ve öğren. Se, ha, sad, zad, tı, zı, ayn ve kaf.

³ Dal ve zal arasındaki fark Farsça’da bellidir.

⁴ Onların önünde herşey sessiz ve vavsız olursa dal, onun dışındaki zaldır.

Reşîdü'd-dîn. Vatvât¹, kıt'a:

Der-zebân-ı Fârsî fark-ı miyân-ı dâl ü zâl

[H5b]Yâdgir ez-men ki İn-nezd-i efâzıl mübhem est²

- 5 Pîş ez ü der-lafz-ı müfred ger sahih ü sâkin'est
Dâl-hvân [L4b] ân-râ ve bâkî cümle zâl-ı mu'cem est³

Egerçi ki bu zıkr olınan hurûf gılzetden ve şıkletden hâli olmaduğı sebebden Fârsî dilde terk olınmışdır. Ammâ luğat-ı 'Arabîyye i'câz-ı şân-ı Muhammedî 'aleyhü's-şalatu ve's-sellâm ve belâgat-ı kûrâniyye ve feşâhat-ı terkîbiyye ve muhessenât-ı marziyye bir vechile melâhat ü letâfet virmişdür ki hîç bir dil anuñ dâyiresine mütekârib olmaz. Ve dahı bilgil ki beş harf vardır ki 'Arabî dilde yokdur. Üçer nokta ile 'alâmetlenür. Anlara harf-ı 'Acemî dirler. Evvelâ pâ'dur, pây ve pervîn gibi. Ve bu harf bâ-yı 'Arabî'le fâ ortasında telaffuz olunur. Ve altında üç nokta korlar. İkinci çim'dür, çiz ve çâh gibi. Ve bu harf çim-i 'Arabî ile şin ortasında telaffuz olunur. [A4a] Altında üç nokta 'alâmet korlar. Ve üçüncü je'dür, kej ve muje gibi. Ve buharf zâ-yı 'Arabî ile cım-i 'Arabî ortasında telaffuz olunur. Üzerinde üç nokta 'alâmet korlar. Ve dördüncü fâ'dur, fevr ve fikende gibi. Ve bu harf fâ-yı 'Arabî ile vâv ortasında telaffuz olunur. Ve üzerinde üç nokta 'alâmet korlar. Ve beşinci gâf'dur, gâv ve güy gibi. Ve bu harf kâf-ı 'Arabî ile kâf ortasında telaffuz olunur. [H6a] Üstünde üç nokta 'alâmet korlar. Pe vü çim ü je vü fe vü gef'dür.

1 kıt'a HL: beyt B: guft beyt A // 6 ân-râ HLB: ân-râ ez u A // 8 ki HL: kim AB // 9 terk HLB: terki A // 12 olmaz HL: olamaz AB // 13 pervîn HBA: pervîn L// 15 korlar HAB: 'alâmet korlar L/ ikinci HAB:ve ikinci // 16 nokta 'alâmet korlar HLB:nokta ile 'alâmetlenür A // 17 'Arabî ile H: 'Arabî'le BLA // 18 ve HLA: -B / üzerinde üç nokta HLB: üç nokta üzerinde A // 20 ve HLA: -B 'Arabî ile H: 'Arabî'le BLA .

¹ Reşidüddin-i Vatvat: (?-1182) Belh'de doğmuştur. Divan'ından başka Hadaiku'l-Seher, Tuhfetü'l-Sadık min Kelami Eba Bekrû'l-Siddik gibi mensur eserleri de vardır. Zebîhullah Safâ, a.g.e. , C.II, s.628-636.

² Erdemliler yanında kapalı olan, Farsça'daki dal ve zal arasındaki farkı benden öğren.

³ Ondan önce bir söz doğru ve sakinse onu dal, gerisini zal oku.

- Minnnet hudāy-rā Minnet, şükr ü sipâsdur. Ve şol ni‘mete dirler ki anı i‘tâ iden ecr ü ‘ivaz taleb etmeye menne şîğasından [B5a] müştakdur ki kaç‘ ma‘nâsınadır. Zîrâ ol ni‘met-i ‘i‘tâ iden ecr ü ‘ivaz kaçd etmeyüp mücerred ol kimsenüñ hâcetini kaç‘ murâd idinmişdür. Hudāy yâ‘ıla ve yâsuz luğatdur, humā ve humāy gibi. Bilgil elif ve vāv-ı memdüdeden sonra lafz-ı yâ vâkı‘ olsa hazfınuñ cevâzı kâ‘ide-yi külliyyedür, ‘ilm-i hâşdur. Tañrı dimekdür. Ğayre ıtlâkı câyiz degildür. Aşda şâhib ü mâlik ü ‘azîz ma‘nâsınadır. Ve didiler ki bi-ğasbi‘t terkîb kendü gelici dimekdür. Haķıķaten çün mâlik-i muṭlaķ Zât-ı Haķ‘dur celle ve ‘alâ ve kendü gelicilik kemâlle anuñ şânında müyesserdür ki [L5a] vücudı zâtındandır.
- 10 Lâ-cerem Zât-ı Bârî‘ye ıtlâķ olunup keşret-i isti‘mâl ile ‘ilm-i hâş oldu. Andan gayriye ıtlâkı küfr ü dâlâletdür. Meger ki ma‘nâ-yı terkîbî murâd olına. Zîrâ hod vāv-ı resmî ile ki bed ve ded kâfiyesinde isti‘mâl olunur, kendü dimekdür. Ve lafz-ı âmeden lafzından şîğâ‘-i emrdür, gel dimekdür. Ve kâide-i muķarreredür ki her şîğâ-i emr bir lafz-ı âherle terkîb olınsa vaşf isti‘mâl olunur. Anuñ gibi terkibe
- 15 vasf-ı terkîbî dirler. Pes hodâ demek, kendü gelici demek olur. Nitekim şâ‘irüñ şî‘irinde [H6b] vâkı‘ olmuşdur. Beyt:

Âmed ber-i men ki men resülem

Goftem tû ber-ü ki men hod âyem

- 20 Ve ba‘zı fetāvâ ki düşmiş ki bir kimsene ben hudâyım dise ya‘nî ki ben hod âyem ma‘nâsına murâd idinse yine kâfir olur. Ammâ ki hudây lafzı bir şey-i âherle terkîb

1 rā HLB: rā ezze ve celle A / şükr ü sipâsdur HLA: - B / ki HBL: - A / ve şol HA: - BL // 2 iden HAB: iden şükr-i lafz ya vâkı‘ iden / ki HLB: - A // 3 kaçd HBA: taleb L // 4 hâcetini HBA: hâceti L // 5 bilgil HL: belki BA / elif ve vāv-ı memdüdeden sonra H: elif-i memdüdeden sonraki / lafz-ı yâ HBA: ya L / vâkı‘ olsa HB: - LA // 6 kâ‘ide-i külliyyedür HBL: fâ‘ide-i külliyyedir // 7 şâhib ü mâlik HBA: şâhib-i mâlik L // 10 isti‘mâl ile H: isti‘mâlle BAL // 11 gayriye HLA: Ğayri B / dâlâletdür HLA: dâlâldur B // 12 resmî ile H: resmîle ABL / ded HBL: - A // 14 âherle HL: âher ile B: âher birle A // 16 olmuşdur HLA: olmuş B // 20 fetāvâ ki düşmiş HL: fetāvâda düşmüşdür A: fetāvâda vâkı‘ olmuş B / ben H: men ALB // 21 hudây HA: hudâ BL.

¹“Ben göndericiyim” diyerek yanıma geldi. “Sen git, ben kendi geliciyim” dedim.

olinsa, dih-*hudāy* ve *hāne-hudāy* gibi. Ol vakt gayre i¹lākı bil-ittifāk cāyızdır. Şeyh Sa'dī¹, beyt:

Hāne-*hudāy* gū der-burc-i kebūterān

Be-güşāy veyā be-kuş ki be-murdīm der-*kafe*²

- 5 Ve *hudāvend* ü *hudāygān* dađı bu kabildendür. *Hudāvend-i māl* ve *hudāvend-i mülk* ve *hudāvend-i 'ilm* dirler. Māl ü mülk ve 'ilm ıssi demek olur. Gāh olur ki muzāfun ileyhsüz [B5b] bir uluya *hudāvend* dirler. Cemī'-i muta'allakātına şumūlin eş'ār ü ihām idüp ta'zīm kaşd iderler. Ve bu lafzıñ şol kadar [A4b] keşret-i isti'māli olmışdur ki 'avām taħrīf ü taħfif idüp hūnkār ve hūvānd ve hūvan dirler. Rā
- 10 'alāmet-i mef'ūldür. Aña ve anı ve anuñçün demek olur. Gāh olur ki taħşış için gelir. Lām-ı cārre ma'nasına. Hāfiz³, beyt:

Zi raķīb-i dīv sīret be-*hudāy*-ı hod penāhem

Meger ān şahāb-ı şāķib mededī kuned *Hudā-rā*⁴

Ve gāh olur ki kaşem için gelür. Mevlānā Cāmī:

- 15 Cefāhā hūvāhemet fermūd gofti

Hudā-rā mäh-ı men inhā me-fer mā⁵

Hāfiz, beyt:

[L5b]Dil mī-reved zi-destem şāķib-dilān *Hudā-rā*

[H7a]Derdā ki rāz-ı pinhān hūvāhed şud aşikārā⁶

- 20 Ve gāh olur ki ber vech-i ziyādet isti'māl olunur. Şöyle ki zikr olunmasa dağı ma'nāya zarar gelmez. Enverī⁷ beyt:

.1 olinsa HL: olsa BA / i¹lākı HLB: - A / bi'-i- ittifāk HLA: - B // 2 Sa'dī HBA: Sa'dī rahimetullah 'alayh L // 5 dađı HLB: - A // 6 māl ü mülk HLB: mālīk ma'nāsına A // 8 eş'ār HBL: ızhār A / keşret-i isti'māli HLB: isti'māl A // 9 taħrīf HL: taħrīf ü tağyir Ataħrīf idüp B / hūnkār ve hūvānd ve hūn H: hūndigār ve hūnd ve hūn B: hūndigār ve hūvānd ve hūñ L: hūvāndigār ve hūvān ve hūñ A // 10 olur ki HLB: - A // 11 Hāfiz-ı Şirāzī BAL: Hāfiz H // 12 penāhem HA: niyālem L: be-nālem B // 15 hā HBA: rā L // 17 Hāfiz HB: Hāfiz fermāyed AL // 20 dađı aşl LB: dađı H: aşl A // 21 zarar HL: hālel BA / Enverī HLB: Enverī fermāyed A.

¹ Sa'di: (1209-1291) Şiraz'da yaşamış olan şairin en meşhur eserleri Gülistan ve Bostan'dır. Zebihullah Safā, a.g.e. , C. III, s.584-622.

² Güvercinler kulesindeki evin büyüğüne söyle, ya bu kafesi açsın ya bizi öldürsün. Çünkü kafeste öldük.

³ Hafız: (1326-1389) Nerede doğduğu belli değildir. Şiraz'da yaşamış ünlü İran şairidir. 5 kaside, iki mesnevi, gazeller, kıta ve rubailerden oluşmuş Divan'ı meşhurdur. Zebihullah Safā, a.g.e.,C. III, s.1064.

⁴ Şeytan ruhlu rakip elinden Allah'a sığınıyorum. Belki yangın şulesi (Saffāt S.(37) / 11.A.) Allah'ın emriyle bana yardım eder.

⁵ Benim ay gibi olan sevgilim, "sana eziyetler edeceğim", dedin. Allah aşkına ay yüzüm bana bunları söyleme.

⁶ Ey gönül sahipleri, Allah için gönül elden gidiyor. Ah derd, benim gizli sırlarım ortaya çıkacaktır.

⁷ Enveri: (?-1187) Tus'da yaşamış olan şair, gazel, kaside ve kıta söylemiştir. Gazel ve Kaside'de ustalar arasında gösterilir. Zebihullah Safā, a.g.e. , C. II, s. 656-681.

Her ân mişâl ki tevķî‘-i tû ber-ân ne-buved
Zamâne tayy ne-kuned cüz berâ-yı cinnî-râ¹

Pes minnet Hüdây-râ dimek, şükr ü sipâs ve yâhud ecr ü ‘ivażsuz ni‘met virmek
Haķķ Te‘âlâ‘ya maḥşüşdur, dimek olur. Ve cümle-i ni‘metu’llah Te‘âlâ‘dan
5 olduğına i‘tirâfdur. Ve bu i‘tirâf ‘aynı şükr ü şenâdur. Kemâ revî enne Dâvüdu’n-
nebi ‘aleyhü‘s-selâm ve ‘alâ nebiyena kâle ilahî keyfe eşkürüke ve’l-şükrü ni‘mete
uḫra minke yested‘i şükrân âḫare fe-evhe’llahe Te‘âlâ izâ ‘arefte enne mâ bike min
ni‘metin minnî faķad şekerteni². Ve nitekim ba‘zı ekâbir bu beyti buyurmışlardır.
Beyt:

10 Şükr-i in‘âmet eger güyem heme
Bâşed in‘âmî diger der-şân-ı mâ³

‘İzze ve celle, ancılayım Hüdâ ki ‘aziz oldı daḫı, celîl oldı. Azamet ü celâl elfâz-ı
müterâdife kabîlündendür. Ki tã‘ateş Ki kâf-ı ‘Arabî ile ve hâ-i ‘alâmetle ve kesre
hareketle burada edâtdur. Mâ-ḫablinî mâ-ba‘dına irtibât içün gelmişdür. Ve gâh
15 olur ki ism isti‘mâl olunur. Zevî‘l-‘uķûlda olanuñ zâtına delâlet ider, kim ma‘nâsına.
Her ki cüyed ü püyed [B6a] ve ki cust ki ne-yâft dirler. Şin, şin-i sâkin Fârsî‘deki
kelimenüñ âḫirine lâḫıķ olur. İki ma‘nâya gelür. Evvelâ zamîr-i gâyibdür, ismiñ
âḫirine ulaşur. Muzâfun ileyh [H7b] ma‘nâsına. Sereş ve çeşmeş gibi, anuñ başı ve
gözi, dimekdür ve fi‘iliñ âḫirine mülḫaķ olur. Ve me‘ûliyyet ma‘nâsına. Dîdeş,
20 gördi anı, dîdemeş, gördüm anı, bînedeş, göre anı. Ve revâbiṭ ve edevât âḫirine
lâḫıķ olan daḫı bu kabîldendür. Egereş gibi keş gibi. Latîfî, beyt:

Be-resed dilem be-küyet egereş naşîb bâşed
Çü delîl-i baḫt hesteş kerem-i Hüdâ a‘mîm est⁴

2 cinnî HB: ḫüsnî L: cinn A1 şükr ü sipâs ve yâhud HLA: - B // 4 dimek olur HLB: - A // ve ‘alâ
nebiyena HLB: - A // 7 yested‘i HBA: yesdet‘i ‘alâ L // 9 beyt HLA: - B // 11 enâmî HA: enâm-i BL
// 12 daḫı HLA: ve daḫı B / celîl oldı HBA: celîl oldı ya‘ni dâyimâ bu iki şıfat ile muttaşıfdur L // 13
‘Arabî ile H: ‘Arabîyle BLA // 16 püyed HAB: püyae bâyed L // 17 lâḫıķ olur H: lâḫıķ olunur L:
ilḫâķ olunur AB // 18 ulaşur HLB: ilḫâķ olunur: A / başı HAB: anuñ başı L / dimek olur BAL:
dimekdür H // 19 mülḫaķ HLB: lâḫıķ A // 20 gördüm anı HAB: anı gördüm L / bînedeş göre H:
bînedeş göre A: bînedeş gördüler L: be-bînedeş göre B / âḫirine HLB: evâḫirine A // 21 olan daḫı
HLB: olanlarda A / keş gibi HBA: - L / Latîfî HBL: Latîfî fermâyed A // 22 be-resed HLB: büse A//
23 hesteş HBA: bîneş L.

¹ Senin onaylayıcı imzan olmayan hiç bir misalde zaman cinlerden başkası için geçmez.

² Davud Peygamber’in (selam onun ve bizim peygamberimizin üzerine olsun) şöyle dediği rivayet edilir:
Allah’ım şükür senin başka bir nimetinken sana nasıl şükredeyim? Allah ona şöyle vahy etti: Eğer sen
içinde benden gelen nimeti kavırıyorsan, o zaman bana şükretmiş olursun.

³ Senin nimetlerinin hepsine şükretsek, yine de şükredecek şeyler vardır.

⁴ Eğer Allah benimle olur, baht da ona kılavuzluk ederse, kismetse gönlüm onun mahallesine varacaktır.

Bu ūn'ın mā-ıablını ba'zı t̄ayife meftūh ve ba'zısı meksūr okıdılar. Ve gāh olur ki maşlahat-ı vezn için sākın dađı olur. Esedī:

Ten-i gande-rā pāy bāyed nuḥust

Pes angāh ḥalḥāl bāyedeş cust¹

- 5 Ve ḥarf-i medden ve hā-yı 'alāmetden ūfıra bunuñ aḥkāmı tā-i [A5a] ḥitāb aḥkāmı gibidür. Eger ḥarf-i medd elif ūretinde ola, onda iki vech cāyızdır. Sākın telaffuz etmek cāyiz ve elifden sonra yā-yı meftūh ziyāde etmek cāyiz. Dilhāş ve dilhāyeş gibi. Ve eger vāv ūretinde ola üç vech cāyızdır. Sākın telaffuz etmek ve meftūh telaffuz etmek. Ve mā-ba'dında yā ziyāde etmek. Geysūs ve geysūveş ve geysūyeş gibi. Ve ger yā ūretinde ola yine üç vech cāyızdır. Dūstīş ve dūstīyeş ve dūstiyīş gibi. Āḥirinde hā-i 'alāmet olan kelimeye ulaşsa aralarında bir hemze-i müctelibe ziyāde iderler. Bendeş gibi. Gāh olur, hā-i 'alāmeti telaffuzdan dūşürüp ūn'ı hemzesüz sākın telaffuz iderler. Żarūret-i veznün ḥazīneş dirler. Ve bu zamīri [H8a] elif ve nūn ile cem' idüp serişān ve dīdemşān dirler. Şāniyā 'alāmet-i ism-i maşdardur ki emr-i mücerredūñ āḥirine ulaşur. Maşdarı ma'nāsına. Dāniş ve biniş ve perveriş gibi. Ve bu ūn'ın mā-ıabli meksūr telaffuz olınmađ gerekdür. Pes t̄a'ateş dimek ya'nı ol Haḫḫ'a t̄a'at etmek. [B6b] Mūcib-i kurbet'est lafz-ı mūcib de cīm meksūrdur. Mūcib dimek, sebep dimekdür. Kurbet yakınlıkdur. Est elif'ün fetḥası ile edāt-ı rābıḫadur. Mā-ıablinde bir isme muttaşıl olduđda elif'i dūşer.
- 15 Sīn-i sākın birle telaffuz olınur. Cān'est cāndur ve ser'est başdur. Ve gāh olur ki zaruret-i ūir için sīn'i taḥrīk iderler. [L6b] 'Ammārī² beyt:

Ma'zūre'st er bā-tū ne-sāzed zenet iy garr

Zān gunde dehān-i tū vū zān binī-i fergānd³

1 ba'zısı HLA: ba'zı kimse B / okurlar AB: okıdılar H: olurlar L // 2 sākın dađı HBA: - L // 3 ten HLA: naz B // 5 medden HLB: medden ūfıra A / ūfıra HBA: ūfıra vāqı' olsa // 6 ola HBA: olacak olursa L // 9 yā-yı meftūhe LAB: yā H / geysūveş ve HLB: - A // 10 eger BAL: ger H // 12 olur HL: olur ki AB / dūşürüp HLB: dūşürürler A // 13 ḥazīneş HAL: ḥarbīş B / dirler HLB: dirler.Şeyḫ Nizāmī baḫamallahu 'aleyh beyt: Der-i bende gūşāde ḥazīnem, Tersem zi-kilid āb kunim // 14 ve nūn ile H: ve nūnla BL: nūnla A / dīdemşān HL: dīdeşān BA // 15 emr-i HAL: - B // 16 gibi HBL: - A / olınmak HB: olunmuş AL / gerekdür HLA: gerek B // 18 meksūrdur HLA: meksūre B / dimek HLB: - A / elif'ün HLA: elif B // 19 fetḥası ile H: fetḫiyle A: fetḫayla B: fetḫiyle ve sinun sūkūniyla L // 20 cān'est HBA: cānīst L // 21 'Ammārī H: 'Ammāre BAL // 22 ne-şāred HL: ne-sāzed BA.

¹ Örümceğın vücudunda ilk önce ayak olması gerek, daha sonra onda halhal aramalıyız.

² Ammari: (?-1004) İrānlı şairdir. Gazneli Mahmut'a yazdığı övgülerle tanınır. Zebīhullah Safā, a.g.e., C.I, s. 452-455

³ Ey muhannes erkek, eşin seninle geçinmiyorsa, senin kocaman ağızın ve çirkin burnun yüzündendir.

Faşıh budur ki bunun gibiler sükün ile hareket ortasında telaffuz olma. Āhirinde hā-i ‘alāmet olan’ isme ulaşırsa efşah budur ki elif’i düşmeye. Şeyh Kemāl-i Hocendî¹beyt:

Zi-ser tā pā gülī ey şāh-ı nāzik

5

Ki berget şive est ü meyveet nāz²

Pes mūcib-i kırbet’est dimek ya’nı yakınlığa sebebdür. Mevlānā Celāle’d-dīn beyt:

Goft ve’scūd ve’kıterib yezdān-ı mā

Kırb-ı cān, şud secde-i abdān-ı mā³

Ve be-şükr endereş. Be, fethā hareket’ ile her kaçan bā-yı müfrede meftūh olsa bir

10

kaç ma’nāya gelür. Evvelā ilşāk için gelür. Hāfız:

[H8b] ‘Āşık ki şud ki yār be-ḥāleş nazar ne-kerd

Ey ḥvāce dert-nīst ve gerney tabīb ḥest⁴

Şāniyā müşāhebet için gelür. Bā ma’nāsına. Hāfız:

Be-hest u nīst mer cān zamīr u ḥūş dil bāş

15

Ki nīst’ist serencām-ı her kemāl ki hest

Ya’nı varla yoğla zamīrini incitme. [A5b] Hoş dil ol ki yoklukdur. Her kemālūñ

ma'nāsınadır ki, cemi'î eṭrāf gelür. Ve daḡı göz dimekdür, çeşm ma'nāsına. Pes yeg oldur ki mestürlük şatmayalar sizüñ mestleriñüze. Ḥāmisā ziyāde gelür ki zıkr olunmasa daḡı [L7a] āşl-ı ma'nāya ḡalel gelmez. Şeyḡ Kemāl-i Ḥocendî:

Be-ṭaleb yaft nişān ez-leb-i Şirîn Ferhād

5

Reh suy-i la'fı ne-burdend be-cüz küh-kenān¹

Ya'nî ṭalebiyle nişān buldı. [H9a] Şirîn ṭaḡından Ferhād la'fı ṭarafına yol bulmadılar ṭaḡ kazıcılıḡ etmeksüz. Kenān'deki elif ve nün fā'iliyet için ola. Yāḡud ṭaḡ kazıcılarıñ ḡayri demek ola. Bu ṭaḡdırce elif ve nün cem' için olur. Burada ḡarf-i bā zāyiddür. Cüz küh-kenān daḡı dise ma'nāya ḡalel gelmez. Kaçan ki meksür olsa edāt-ı tevessüldür ki eḑ'āl ve müştakāt evāyiline dāḡil olur. Bi-dānist māzî ve bi-dāned muzārî ve bi-dānisten maşdar ve bi-dānende ism-i fā'il gibi. Ve kaçan ki müfred olsa elifle isti'māl olınsa bile dimekdür. Bā-filān ya'nî filānla. Ve şükṛ, ni'met muḡabilesinde olan şenāya ve ḡizmete dirler. Ender, burada fî ma'nāsınadır, der gibi. Ender filān, filānda demek olur. İçerü ve öñ ma'nāsına isti'māl olunur. Ba'zılar eytdiler: Der, derün ve ender, enderün lafzından terḡim ve taḡfif olunmuşdur. Ve Şiḡāḡ-ı Fürs'de ender er ḡarındaş ve kız ḡarındaş oḡlına daḡı dirler, didi. Ammā terakibde ziyāde isti'māl etmegi ta'yib etmişler. Ve ḡāḡ olur ki bir kelime-i āḡerle terkib olunur. Ender-ḡür ve ender-ḡürd gibi, [B7b] lāyık demek olur. Ve ender-ḡürden lāyık olmak. Ḥvāce Senāyî²:

20

Mer zenān'ist cāme ender-ḡür

Ḥeyder-i merd çevşen ender-ber³

Latîfî, beyt:

Zinet ez-behr-i zen bñved ki be-merd

Cüz karākend ne-buved ender-ḡürd⁴

¹ 2 oldur ki H: ol ki AL: ola ki B / ziyāde HA: ziyāde ma'nāsına L: ziyāde için B // 3 olunmasa HLA: olınsa B / aşı HLA: - B / gelmez HLA: virmez B // 7 bulmadılar HAB: alınmadılar L // 9 gelmez HBA: gelmez lakin zarüret-i vezn için be-cüz küh-kenān dimişdür L / ki HLB: - A // 11 māzî H: - ALB / muzārî H: - ALB / be-dānisten HBA: be-dāsten L / ism-i fā'il H: -ALB // 12 dimekdür HA: demek olur L: demek olur me'a ma'nāsına B // 14 ma'nāsınadır HAB: ma'nāsına isti'māl olunur L / ender HLB: - A , demek olur HBA: dimekdür L / ve HLA: - L / ma'nāsına HBA: ma'nāsına daḡı L // 15 terḡim HBA: tercim L // 16 er ḡarındaş H: er ḡardaş ABL / kız ḡarındaş H: kız ḡardaş ABL / daḡı HBA: - L // 17 didi HBA: - L / isti'māl etmegi H: isti'mālını AL: isti'mālın B // 18 olunur HA: olur BL // 20 mer HBA: her L // 21 merd-i çevşen HBA: merd-i çüş L // 24 karākend HAB: ḡajākend L.

¹ Ferhat istediḡi için Şirîn'in dudaklarını buldu. Daḡ kazıcılarından başka yakutu bulan olmadı.

² Hacı Senayi: 13.yy şairlerindedir. Gazneyn'de doğan şairin, Hadikatü'l-hakikat, Seyrül-ibad gibi eserleri vardır. Şiirleri irfani tarzdadır. Zebihullah Safā, a.g.e. , C.II, s. 552-586

³ Elbise yalnızca kadına yakışır. Erkek Haydar'a zırh giyer.

⁴ Süs kadın içindir. Erkeḡe zırhtan başka bir şey yakışmaz.

Firdevsî¹ beyt:

Ḳünün ey ḥiredmend vaşf-ı ḥired
Be-dān cāygeh goften ender-ḥared²

5 Ve gāh olur taḥsīn-i lafz için baʿzı effāl ve meşādir evāyiline idḥāl olunur. Meşelā ender-niger ve der-niger [H9b] dirler. Hemān nazar et demek olur. Ve endereşdeki şīn zamīr-i gāyibdür. Ḥudāy-ı [A6a] Teʿālā'ya rāci'dür. Be-şükr endereş [L7b] demek, der-şükr-i ḥudā taḥdīrinde olur. Bu taḥdīrce ḥarf-i bā zarfıyyet için olur. Lafz-ı ender mücerred bā'nuñ bu maʿnāsına taʿyin ü teḳid için gelmiş olur. Şöyle ki lafz-ı ender daḥı gelmeşe maʿnāya noḳşān gelmez. Ammā bu vecḥile istiʿmālī
10 keşīrun min en-yuḥşā³dur. Nitekim Ḥāzret-i Şeyḥ raḥmehu'llah nice mevāzi'de daḥı bunuñ emşālī ve nezāyiri terkībler İrād etmişdür, mişāl:

Ḥasūd-rā çī kunem ki ū zi-ḥud be-renc der'est⁴

Hemān der-renc est dimekdür. Yaʿnī ḥasūda ne eyleyem ki ol kendüsünden renc içindedür. Diğer:

15 Be-deryā der-menāfi' bī-şumār'est⁵
Eger ḥvāhi selāmet der-kenār'est

Yaʿnī dervāda menāfi' hicābsızdur. Diğer:

idücidür. Yoksa bir şükr kîm. t̄a'atden 'ārī ola, ni'met ü ihsān ziyādehîgına [B8a] sebep degildür. Belki ni'met ü hizlān izdiyādına illetdür. Bu taqdırce harf-i be, bā ma'nāsına olur. Vāllahu'l-mürşidu [H10a] ilā sebīli'ş-şevāb ve ileyhi'l-merci' ve'l-meāb¹. Mezīd-i ni'met Mezīd, mīm'ūñ fethāsıyla maşdar-ı mīmīdür. Ziyāde ma'nāsına. Mezīd-i ni'met est taqdīrindedür. Ve kā'ide-i muḡarreredür ki fıkra-i ūlāda sec' temām olduḡdan soñra ya'nī ba'de'l-kāfiye redif ṡarīḡiyle bir kelime veyā ziyāde zıkr olınsa gerekse revābiṡden olsun gerekse ḡayrī olsun belki vaşl ve ḡurūc ve mezīd ve nāyire harflerini fıkra-i uḡrāda ḡazf iderler. Gāh olur ki fıkra-i şāniyede işbāt idüp fıkra-i ulāda zıkr etmezler. İktifāen be-ahdihuma bilgil ki şu'ara-i 'Acem 'örfinde kāfiye şol nesneye dirler ki cemī'-i ebyāt evāḡirinde, anuñ tekrārı vācib yā müstaḡsen ola. Şol [L8a] şartla ki müstaḡil kelime olmaya. Belki kelimeden cüz' meşābesinde ola. Ve ba'zılar kelime-i āḡire ve ba'zılar mücerred harf-i revīye kāfiye dirler. Ve redif şol kelimeye veyā şol kelimāta dirler ki ber-sebīl-i istiḡlāl cemī' ebyātuñ evāḡirinde be-'aynīhuma tekrar gele ve bunuñ gibi şifire müreddef dirler. Ḥāşşa-i şu'arā-yı 'Acemdür. Eḡerçi kim müte'ahḡirīn-i 'Arab redīfle daḡı şifir söylediler. Ve revī ki kāfiyenüñ harf-i aşliyesinden āḡirki ḡarfe yā ānuñ meşābesinde olan ḡarfe dirler. Eḡer onā bir ḡarf muttaşıl olsa vaşl dirler. [A6b] Ve vaşıla lāḡıḡ olan ḡarf-i vaḡide ḡurūc dinür. Ve ḡurūca ilşāḡ olman ḡarfe mezīd oḡurlar. Ve mezīde peyvend olan bir ḡarfe [H10b] veyā ḡurūf-ı müte'addideye nāyire ışılāh iderler. Meşelā bu beytde, beyt:

An meh ki be-çeşm-i mihr dīdestīmeş

Ez-cümle-i nīkuvān ḡüzīdestīmeş²

Ḥarf-ı revī lafz-ı dīd ve ḡüzīdūñ dāl'leridür. [B8b] Sīn'ler vaşl ve tā'lar ḡurūc ve yā'lar mezīd ve mīm'lerle şīn'lar nāyiredür. Ve fıkara-i inşāda nazımda mışrā' gibidür. Fıkra diyu luḡatda eyegü kemüḡüne dirler. Nitekim eyegü kemükleri bi-

2ni'met ü hizlān HA: ni'met-i hizlān B: ni'metde ḡudlān L // 3 vāllahu'l-mürşidu ilā sebīli'ş-şevāb ve ileyhi'l-merci' ve'l-meāb HLB: vāllahu'l-muvaffāḡ ve'l-mürşid L // 4 fethīyle HBA: fethāsıyla L // 5 muḡarreredür H: muḡarridedür ABL // 7 veyā HA: veyā bir ḡarf BL // 8 uḡrā H: āḡirīde LBA // 11 yā HBL: ve A // 13 kelimeye veyā şol HBL: - A / ki HBL: - A // 14 huma H: hā ABL / gele HBA: gelse L // 16 ḡarf-i HBA: ḡurūf-ı L // 17 oña HBL: aña A // 18 olman HBL: olan A // 20 beyt HL: - BA 23 dālleridür HB: dālleridürler A: āḡir ḡarfleridür L / vaşl HBL: - A // 24 mīm'lerle şīnlar H: mīm'lerle şīn B: mīmleriyle şīnlar L: mīmler şīnlara A // nāyiredür HBL:nāyiredür dirler A // 25 kemüḡüne H: kemüklerine ABL.

¹ Allah sevabı doğruya giden kılavuzdur. O'na dönülecek ve sığınılacaktır.

² Sevgi gözüyle baktığımız o ay yüzlüyü bütün iyiler arasında seçkin bir yere koyduk.

hasbi't-tertib muntaẓam ve bi-hasbi'l-mikdâr mütefâvitdür. Bunlar dağı kimî uzun ve kimî kıŖa olduğı sebebden, fıkrâ diyü erbâb-ı inŖâ ıŖılâh idindiler. Ve sec' lugatda gögercin âvâzına dirler. Ve ıŖılâhda fıkrâlar âhirlerinde iki kelimât-ı mütevâfıka dirler. Pes mezîd-i ni'met demek ni'met ziyâde olur dimekdür. Kemâ 5 kâle ve in Ŗekertum lâ ziyedennekum¹. Ve mim'ün zammıyla dağı oqurlar. Bu taqdırce mezîd ism-i fâ'il olur. Ya'nî ol Ŗükr içinde olanlara veyâ tâ'at içindekilere ni'met ziyâde idicüdür. Hađđ budur ki bu tekellüfdür, üslûb-ı 'Acem'den Ėurücdur. Kemâ lâ-yuğfâ 'alâ zî-mesketin fî-hazâ fenn². Her nefesi ki furû mi-reved Nefes, fâ'nuñ fetĖasıyla ma'rüfdür. Yâ vağdet içündür bilgil ki yâ-yı sâkin lugat-ı Fürs'de 10 kağan ef'âl ve meŖâdir [L8b] ve esmâdan bir kelimenün âhirine lağık olsa üç ma'nâya gelür. Evvelâ maŖdariyyet için lağık olur. Yâ-yı maŖdariyye dirler. [H11a] Ėalet-i izâfetde ve Ėalet-i tavŖifde kesre Ėareket virirler. Ėübî-i düst ve dilnevâzî-i bî-Ėayet-i ü gibi. Ve rabıta-i est ve end miŖüllülere lâğık olduğda câyizdür ki aŖl üzerine sâkin koyalar. Laťifi, beyt:

15 İhtiyâr-ı 'ıŖĖ ber-gül mihter'ist
Ser niğâden der-bün-i reh server'ist³

Ve câyizdür ki fetĖa Ėareket vireler. Laťifi beyt:

Ehl-i 'irfân-râ du diden düriyyet
Ez-duyî ender tu ez-mestüriyyet⁴

20 Ve gâh olur ki mücerred tenkîr için ilĖâĖ olunur. Ol sebebdendür ki meŖâdıra dağı dağil olur. Sâniyâ ĖitâbĖün lâğık olur. Ėvâce Senâyî, beyt:

Ėi kunem zağmet-i tûyî vü düyî
Ėün yağîn Ŗud ki men menem tu tûyî⁵

Fi'il âhirine lâğık olıcağ [B9a] zamîr-i Ėitâb olur. Zedî urduñ sen, zenî ura sen,

25

'1be-hasbü'l-mikdâr mütefâvitdür HBL: be-hasbü't-tefâvüt mutarattibdür A // 2 idindiler HLA: itdiler B // 3 âhirinde ABL: âhirlerinde H // 5 kâle HLB: kâla'llahu te'âlâ A / ve in HL: lein AB / zammıyla HBA: zammesiyile L / oqurlar HBA: okıdılar L // 6 Ŗükr HBL: Ŗükrün A // 7 Ėurücdur HL: Ėâricdür BA // 8 fenn HB: Ėann LA / nefes H: nefesî BA: nefes nünüñ ve fa'nuñ L // 9 Fürs'de HBA: Fârsîde L // 11 maŖdariyyet HAL: maŖdar B / dirler HBA: didiler L // 13 rabıta-ı HLB: revâbit A / miŖüllülere HA: miŖüllülerine B: miŖüllülere âğırlarına L / olduk da HLB: olur A // 15 gül HBA: gül zi- L // 16 der- bün-ı HB: ber- derin L: enderin A // 17 ve câyizdürmestüriyyet HLA: - B // 19 in LA: ez HB // 20 tenkîr HLB: tenekkür A // 22 düy HL: düyî AB // 23 tütüy HL: tütüyî AB // 24 urduñ sen HLA: urduñ B.

¹ Ŗayet verdiğim nimetlere Ŗükr ederseniz ben de bu nimetleri artırım. İbrahim S.(14) / 7.A. Yazır, a.g.e., s.255; Mehmet Yılmaz, a.g.e., s.110

² Bu sanatta az bilenlere de gizli kalmadığı gibi.

³ AŖkı seçmek gül için büyüklüktür. Bu yolun sonuna baŖ koymak yiğitliktir.

⁴ İrfan ehlinden ikilik anlayıŖı uzaktır. Senin bu ikilik anlayıŖın takvandandır kaynaklanıyor.

⁵ Senin ve ikiliğinin eziyetini ne yapayım? Ėünkü ben benim, sen sensin. Bu belirlendi.

mîzenî urarsın dimek olur. Ve yâhud idi ma'nâsına sâbıka olan bir haletüfî keynûnetine delâlet etmek için lâhık olur. Fi'îl-i mâzî âhîrine ilhâk olunur. Hikâyet-i hâl-i mâzî kaçd olunur. Ve ba'zı revâbiğ ve edevât evâhîrine ilhâk olunur. Yâ muta'allıklarınun hâleti ile ittişâf kaçd olunur veyâ muta'allıklarına muta'allık olanun hâletiyle ittişâf kaçd olunur. Nâsır-ı Hüsrev¹ beyt:

Men zi dest-i in harân âhîr be-Yemkân ber-şudem
Verne hergiz âdemî didî ki ü 'ankâstî²

[H11b]Puşt-i in muşt-i muqallid ham ki kerdî der-sucûd

10 Verne der-cennet-ümîd-i kalye vü halvâ'stî³

Ve şâlişâ vahdet için gelür. Laţîfî, beyt:

Pâdşâhî-râ şudem bende kunûn
K'ehl-i 'âlem tayı'-i fermân-ı üst⁴

15 Ammâ lügât-ı 'Arabiyyede nisbet için gelür. Mekki ve medenî dirler. Ve mübâlağa için gelür aherî dirler. [L9a] Vaşf-i hamretde şiddet kaçd olunur. Lafz-ı Ki, irtibât içündür. Tafşîli geçmiştir. Furû fâ'nuñ zammesiyle aşağı dimekdür. Bundandır ki yudmak ma'nâsına furû-burden dirler. Ve şuya talmak ma'nâsına furû-reften dirler. Mî kesrile muzâri evvelinde gelür, hâl olur. Mî-dânîd şimdiki hâlde bilür ve mi-reved şimdiki hâlde gider. Ve emr evvelinde dağı hemân bu 20 ma'nâyadur. Ve mâzî evvelinde gelür. Hikâyet-i hâl-i mâzî olur, mî-dânîst ve mî-şinâht gibi. Ya'nî bilürdi ve añlardı. Ve gâh olur evvelinde bir hâ dağı ziyâde iderler. Hemân bu ma'nâları ifâde ider. Laţîfî, beyt:

Tu hemî dâñ ki hiç ni'met hvâst
Ne-bûd hemçü ten-duristî râst⁵

25 Reved râ'nuñ ve vâv'uñ fetğaları ile reften şığasında fi'îl-i muzâri'dür. Gider

4 veyâ HA: yâ BL // 5 hâleti ile HAL: hâliyle B / Hüsrev HA: Hüsrev 'aleyhe mâ-yeste Hağka BA // 6 dest-i HBL: destem A / Yemgân HBL: Yemgâm A // 9 kerdî HBA: kerden L // 14 'Arabiyyede HL: 'Arabiyyâtda B: 'Arabîde A // 15 şiddet H: şiddeti ABL // 27 ve HBL: -A // 18 kesrile HBA: kesr-i mîmle L / evvelinde HBL: evveline A / hâl olur HBA: hâle delâlet ider L//19 bilür ve mi-reved. şimdiki HBL: - A/ hâlde HL: - AB / hemân HBL: - A // 21 olur HL: olur ki AB / dağı HBL: -A // 25 râ'nuñ ve HLA: -B / fetğaları ile H: fetğalarıyla AL: fetğasıyla B

¹ Nasır-ı Hüsrev: (1003-1088) Bedenşah'da doğan şair, Yemkan'da ölmüştür. Divan'ı, Sefername'si ve Han-ı İhvan adlı eserleriyle tanınmıştır. Zebîhullah Safâ, a.g.e. , C. II, s.893-898.

² Ben eşekler elinden sonunda Yemkan kalesine çıktım. Yoksa kimse onun anka olduğunu görmedi.

³ Secdede bu taklitçinin arkasında cennetteki et ve helva umuduyula ezildin.

⁴ Şimdi öyle bir sultanın kulu oldum ki bütün insanlar onun emirlerine itaat ediyorlar.

⁵ Hiç bir nimet vücut sağlığı kadar önemli değildir. Bunu bil.

dimekdür. Bilgil ki dāl-i sâkin fi‘ilüñ âhîrinde zamîr-i gâyibdür. Şîga-i hâl ve şîga-i istikbâle maḥşûşdur. [B9b] Eger şîganuñ evvelinde mî veyâ hemî gelse şîga-i hâl olur, mî-dâned ve hemî-şînased gibi. Ve ger mücerred gelse veyâ evvelinde be gelse şîga-i müstakbel olur. [H12a] Şînâset ve be-dâned gibi. Cem‘inde bu dâl‘uñ

5 mâ-ķabilinde bir nûn-ı sâkine getürürler, dânenend ve şînâsend dirler. Pes ma‘nâ şöyle olur ki her nefes ki aşğa gide. Mümidd-i hayâtest Mümidd mîm-i evvelüñ zammesiyle ve mîm-i şanînüñ kesriyle ism-i fâ‘ildür. Uzadıcı dimekdür. Hayât dirilikdür. Ya‘nî diriliği uzadıcı demek olur. Ve çün ber mî-âyed, Ve meftûḥ ki ‘Arab dilinde ḥarf-i ‘aḫḫdur. Fârsî‘de daḫı isti‘mâl olunur. Efşâḫ budur ki mâ-

10 ķablinde gelen kelimenüñ âhîrin maẓmûm telaffuz ideler, vâv‘ı telaffuz etmeyeler. Meger ki elif‘den ve yâ‘dan soñra vâķı‘ olsa ol vaķt vâv‘a zamme ḥareket virüp telaffuz olunur. Laḫîfî, beyt:

Zâhid ü şüfî vü ḥarâbatiyân

Her se be-yek cây zi-âzdâd dâñ¹

15 Ve gâḫ olur ki mâ-ķablindağı kelimenüñ [L9b] [A7b] âhîrini işbâ‘-ı zammeyle telaffuz iderler vezin zarûretinden ötrü. Hümmâm-ı Tebrizî, beyt:

Ber-ser u çeşm-i men guzer-kun tâ

Cüybârî be-gül beyârâyî²

Çün burada imâlesüz ve işbâ‘-suz ḥarf-i ta‘lîldür. Çünki ma‘nâsına. Beyt:

20 Çün ‘âķıbet zi-şoḫbet-i yârân burîden‘est

Peyvend bâ-kesî ne-kuned her ķı ‘âķıl‘est³

Ve ḥarf-i teşbîḫ daḫı gelür, gibi ma‘nâsına. Ḥâfız, beyt:

Ger ḥalvet-i mâ-râ şebî ez-ruḫ be-furûzî

Çün şubḫ der-âfâķ-ı cihân ser-be-ferâzem⁴

25 Ve gâḫ olur terḫîm tarîķiyle nûn‘un ḥazf idüp yine bu iki ma‘nâda isti‘mâl [H12b]

1 ki HLA: - B / hâle ABL: hâl H / hâl.....şîga HAB: - L HAB: - L 6 her HBA: her bir L / gide HBA: gider L / mümidd HBA: - A // 7 zammesiyle HL: zammıyla BA / kesriyle HBA: kesresiyle L / dimekdür HBA: demek olur L // 8 dirilikdür HAB: dirilikdür est elifiñ fetḫasıyla ve sinüñ sükûniyle edât-ı rabıḫadur tafşîli geçdi / uzadıcı HL: uzadıcıdır AB // 10 âhîrin HBA: âhîrinde L // 11 olsa H: ola AB: olan L // 14 cây HLA: câ B / dâñ HLA: yân B // 15 ķablindağı HLB: ķablindeki A // 16 vezin zarûretinde HLA: zarûret-i vezinden B // 19 çün HL: lafz-ı çün B: çü A / ma‘nâsına HBA: ma‘nâsına nitekim sâ‘irüñ biri bu beyt dimiş L // 22 teşbîḫ HLB: teşbîḫ için A // 25 terḫîm HBA: tercîm L.

¹ Zahid, Sofî ve meyhane ehilleri; her üçünü aynı yerde birbirinin zıddı bil.

² Benim gözümün ve başımın önünden geç ki bu ırmak çiçeklerle süslensin.

³ Akıllı olan kişi kimseye bağlanmaz. Çünkü sonunda dostlar sohbetinden ayrılacaktır.

⁴ Eğer birlikteliğimizi bir gece yüzünle aydınlatırsan, sabah güneşi gibi dünyanın ufuklarına çıkacağım.

iderler. Hâfız-ı Şîrâzî:

Çü bā-habîb neşînî vü bāde peymāyî
Be-yād-dār muhibbân-ı bāde peymārā¹

Hâfız beyt:

5 Çü bād ‘azm-i ser-i kûy-ı yâr h̄vāhem kerd
Nefes be-bûy-i h̄uşeş müşk-bār h̄vāhem kerd²

Ammā çün imāleyle ve işbā‘ıla ve tefhîmle nice ve niye demek olur. Keyfe ma‘nāsına. Kâtibî³:

10 Me-purs iy gül-i handân ki dîdeet çün’est
[B10a] Zi-hicr-i lāle-i rûyet çü garğa-i h̄ün’est⁴

Ber, bā-ı ‘Arabî’le ve fetħa hareket ile burada harfdür, ‘alā ma‘nāsına. Üzre dimekdür. Ber-cân dirler. Cân üzre demek olur. Ve bu ma‘nâda ism dağı isti‘mâl olunur. Nitekim Hâfız demişdür, beyt:

15 Sāgar-i mey ber-kefem nih tā zî-ber
Ber-kenem in dalk-i ezrağ-fām-rā⁵

Tā zi-berem takdirindedür. Ve ism dağı gelür göğüs ma‘nāsına. Sîneye mürādif olur. Bundandur ki maḥbūblara sîm-ber ve sîmîn-ber dirler. Ve yemiş ma‘nāsına gelür. Şeyḥ Sa‘dî beyt:

20 Ebr eger āb-ı zindegî bāred
Herkiz ez-şāḥ-ı bîd ber ne-ḥorî⁶

Ve naşîb ma‘nāsına gelür. Şems-i Fahrî beyt

Zîn ḥarân ān kes ḥored ber-kû müdām
Der-dum-ı işân buved çün pārdum⁷

Ve burden lafzından şîga²-i emrdür. Ba‘zı terkîblerde, şıfat dağı isti‘mâl olunur,

1 idirler HBA: olunur L / Şîrâzî H: - ABL // 3 bāde HL: bād AB // beyt HLA: - B // 6 müşk-bār HBL: misk-i bār A // 7 nice HLA: nice gelür B / niye HLA: nite B // 11 ber HLA: lafz-ı ber B / hareket ile HA: hareketle BL // 12 ve bufām-rā HLA: -B // 13 Hâfız HA: Hâfız-ı Şîrâzî L // 15 kenem HL: keşem A // 16 tā zi-berem takdirindedür H: - ABL // 17 ki maḥbūblara HBL: kim maḥbūblar A / sîm-ber HLA: -B / yemiş HLA: semer B //18 beyt HA: - BL //22ḥarân HLA: ḥazân B

¹ Sevgilinle oturup bade içtiğin zaman, aşk badesi için (ve sana ulaşamayan) aşklarını da hatırla.

² Rüzgar gibi sevgilinin mahallesinden gideceğim ve nefesimi onun kokusuyla güzel kokulu yapacağım.

³ Kâtibi: 15.yy şairlerindedir. Divan’ı ve Gülşen-i Ebrar, Deh Bab, Muhib u Mahbub, Macmeü’l-Bahreyn Deh Bab-ı Tecnisat mesnevilerinden oluşan bir hamsesi vardır. Zebîhullah Safâ, a.g.e. , C.I, s.441-449

⁴ Ey gülümseyen çiçek, gözlerinin nasıl olduğunu sorma. Gözlerim, lale gibi olan yüzünün ayrılığından kana bulanmıştır.

⁵ Şarap kadehini elime ver ki yeşil dervişlik hırkamı üzerimden çıkarayım.

⁶ Bulutlardan yaşam yağmuru yağsa bile söğüt dalından yemiş yiyemezsin.

⁷ Bu yiyeceklerden yiyen eşiğin daima kuyruğu üzerinde bir kuyruğu daha olması gerekir.

dilber gibi. Ve gâh olur ki fi'illerüñ [H13a] maşdarlaruñ evāyilinde hemān taḥsīn-i lafz için gelür. Ammā rā'ya kesre ḥareket virüp izāfetle isti'māl olınsa 'inde ma'nāsına gelür. Ber-i filān dirler. Filānuñ yanında dimekdür. Bu taḥdirce yine ism olur. Āyed, āmeden lafzından fi'il-i muzar'ıdır, gelür dimekdür. Pes ma'nā [L10a] 5 şöyle olur ki daḥı çünki ol nefes yukarı gele. Müferrih-i zāt. Müferrih, zamm-ı mīm'le ve kesr-i rā'ıla ism-i fā'ıldür, sevindirici ma'nāsına. Zāt, ma'rūfdur. Ve yine rābıṭa-ı est muḳadderdür. Ya'nı zātı sevindiricidir. Ve tenhā aṣaḡa gidene ve yukarı çıkana nefes demek ıtlākü'l-küllü 'ale'l-cüz'¹ ḳabilindendür. Ve illā malūmdur ki nefes havā-yı dāḥil ve ḥāricüñ mecmū'undan 'ibaretdür. (Nitekim 10 ḥabs-i nefes itdi dirler. Nitekim der-her nefesi du ni'met mevcüdest, bu ma'nāyı taḥḳik eyler.) Ḥazret-i Şeyḫ rahmehu'llah imdād-ı hayātı dāḥile ve tefriḥ-i zātı ḥārice nisbetde şol münāsebeti gözledi keennehu havā [A8a] ḥāricden gelüp ḥin-ı duḥūlde ḳalbe mülāḳatla ḥayāta mu'ın oldı. Ve dāḥil olduḡdan soñra bir pāre meḳşile cigerden ḥāreret kesb idüp müteḥalḳil olup zıḳ-ı cevfi ḥayvāniden ıztırāb 15 ḥaşıl ḳıldı. Daḥı ḥurūcla ḥıffet ḥaşıl oldı ki mücib-i meserretdür. Pes der-her nefesı du ni'met mevcüd'est. Pes, fetḥ-i bā-ı 'Acemī'le ba'd ma'nāsına ard ve şon dimekdür. [B10b] [L8b] Ve gâh olur ki tefri' bile ḳaşd olunur. [H13b] Der, fetḥ-i dāl'le edāt-ı zarfiyyedür, fī ma'nāsına. Ender gibi der-fülān fülān da demek olur. Ve ḳapu ma'nāsına daḥı gelür. Ve mücerred taḥsīn-i lafz için de gelür. Laṭıfı:

20 Şodem ḥvār-ı bi-çāre ey çāre-ger

Rehī-rā be-çeşm-i kerem der-niger²

Ve deriden lafzından şıḡa'-ı emr gelür. Yırt demek olur. Ve vaşf-i terkibi olur, perde-der gibi. Ve nefesideki ye vaḥdet içündür. Du iki ma'nāsına 'aded ḳısmındandır. Efsāḥ oldur ki vāv telaffuz olunmaya. Gâh olur zarūret-i nazm için 25 telaffuz olunur. Esedī:

1 fi'iller ve maşdarlar ABL: fi'illerüñ maşdarlaruñ H // 2 ammāism olur H: - ALB // 4 pes HAL: - pes bu B // 6 fā'ıldür HLA: ism-i fā'ıldür // 7 est HBL: - A / gidene HBL: - A // 9 dāḥil HLB: dāḥilüñ A / nitekim der-her nefesi dü ni'met mevcüdest, bu ma'nāyı taḥḳik eyler H: - ABL // 11 rahmehu'llah H: rahmetu'llah 'aleyhi B: rahmehu buyurmışdur L: rahmetu'llah A / şol HLA: şu B // 12 gözledi HLB: gözler A / mülāḳatla HBA: mülāḳat ile L // 13 kesb-i ḥāreret LAB: ḥāreret kesb H // 15 ḥurūcla HBL: ḥurūc ile L // 17 bile HLB: birle A / dālle HAB: dālle burada L / edāt HLA: - B // 18 ma'nāsına HLB: ma'nāsına gelür A / demek olur HB: dimekdür AL / daḥı H: - BLA // 19 de HB: - AL // 20 ḥvār-ı HBL: ḥvār u A // 24 oldur HBL: budur A // 25 Esedī HBL: Esedī beyt A.

¹ Bütünüñ parçayı itlak etmesi.

² Ey çare veren, çaresiz kaldım. Bu yolcuya kerem gözüyle bakmanı dilerim.

Be-ḥande, ‘akıkeyn nokta-i mīm kerd

Şebāheng der-mīm dū nīm kerd¹

Ve gāh olur ki vāvdan soñra bir yā daḥı ilḥāk olunur, rüy ve müy kāfiyesinde isti‘māl olunur. Kemāl-i İşfahānī²:

5 Tāk u revākem zi-yekī tāk būd

Ḥod be-cihān taḥ ne-būdest dūy³

Belki her kelimenüñ āḥirinde vāv-ı sākin [L10b] olsa ilḥāk yā külliyyen cāyızdır. Cū ve cūy, ḥū ve ḥūy dirler. Ve bunuñ emşāli her ne var ise. Ammā āḥirine yā-yı maşdariyye lāḥıḳ olıcaḳ vāv elbette şābit olur. Ḥvāce Senāyī:

10 Çi kunem zaḥmet-i tūy u dūyī

Çün yaḳın şūd ki men menem tutuyī⁴

Mevcūd, ism-i mef‘ūldür. Ma‘rūf. Pes ma‘nā-yı terkīb böyle olur ki böyle olduğdan soñra her bir nefesde iki ni‘met mevcūddür. Ve ber-her ni‘meti şükrī vācib [H14a]

Vāv, ‘atf içündür. Ber, ‘alā ma‘nāsına. Ni‘metideki ye vaḥdet içündür. Şükr’deki ye

15 evlā budur ki yā-yı tenkīr ola. Vaḥdet içün daḥı olsa cāyızdır. Vācib ism-i fā‘ıldür.

Lāzımdur demek olur. Ya‘nī her bir ni‘mete şükr etmek vācibdür. Ferd, luḡatda yaluñuz dimekdür. Tenhā ma‘nāsına. İştılāḥ-ı şu‘arāda bir beyte dirler ki gerekse

iki mışrā‘ıñ āḥirleri mütevāfıḳ olsun gerekse olmasun. Ez-dest ü zebān ki ber-āyed.

Ez, ḥarfdür min ve ‘an ma‘nāsına. Ez-fülān, fülāndan demek olur. Gāh [A8b] olur

20 ki elifin ḥazf idüp zā’yı meksūr isti‘māl iderler. Hemān ma‘nā üzerine. Şeyḫ Sa‘dī:[B11a]

Eger rüzī be-dāniş ber-fuzūdī

Zi-nādān teng rüzī-ter ne-būdī⁵

3 der HLA: - B // 3 rüy HBA: rüy dirler L // 6 dūy HL: rüy AB // 7 cāyızdır HLA: cūzdür B // 8 cū ve cūy ḥū ve ḥūy HBL: ḥūd ve ḥūy cūd ve cūy A / emşāli HBA: emşāli daḥı L // 12 ma‘rūfdur BA: ma‘rūf HL / böyle HBL: şöyle A / ki böyle olduktan soñra HBA: - L // 15 yā-yı tenkīr ola HLA: yā da tekrār içündür yāḥud B / olsa HLA: olmak da B // 16 demek olur HBL: dimekdür A / etmek HLB: -A // 17 iştılāḥ-ı şu‘arāda HLA: iştılāḥda şu‘arā içinde B / ki HLA: - B / gerekse HLB: -a // 18 iki mışrā‘ıñ āḥirleri HLA: ikisinüñde āḥiri birbirine / mütevāfıḳ HA: muvāfıḳ LB // 19 ez-fülān fülāndan demek olur. Gāh olur ki elifin ḥazf idüp zā’yı meksūr isti‘māl idirler. Hemān üzerine HLA: - B // 20 hemān HA: hemān bu L // 22 be-dāniş ber-fuzūdī HL: be-isti‘dād būdī BA

¹ Gülüccikle iki akik taşı (gibi güzel olan dudaklarını) mim harfinin noktası gibi yaptı. Sabah yıldızı olan dişleri mim gibi dudaklarını ikiye ayırdı.

² Kemal-i İsfahani:(?-1295) Moğollar devrinde, İran’ın son ünlü kaside şairi olarak tanınır. Şiirlerinde ince manalar çıkarmasıyla ünlüdür. Bir Divan’ı vardır. Zebihullah Safā, a.g.e. , C. II, s:871-877

³ Bir kişiye karşı sabrım kalmadı. Düyanın bile iki çatısı yoktur.

⁴ Senin ve ikiliğinin eziyetini ne yapayım? Çünkü ben benim, sen sensin. Bu belirlendi.

⁵ Eğer bir gün ilimde ilerlersen, bilgisizden daha sıkıntıda olmazsın.

Dest, el. dimekdür. Zebân, feth-i zâ'ıla ve zammeyle ve bâ'nuñ yirine fâ'ıla luğatdur. Burada dil demek olur, lisân ma'nâsına. Od yahñına dağı dirler. Zebâne gibi. Ve her nesne ki dili ola. Meşelâ tûkâ dili gibi ve gayrihi anlarda dağı isti'mâl olunur. Ki, kâf-ı 'Arabî'nüñ kesresiyle ve hâ'-yı 'alâmet ile kimse ma'nâsınadır. 5 Zikri geçmişdür. Ber burada taħsîn-i lafz içündür. Ve ba'zılar eytdiler: İfâde-i ma'nâdan dağı ħâlî degildür. Ya'nî kimiñ elinden ve dilinden gelür. Ve bu mışra'da mevrîd-i şükrüñ 'umûmına delâlet kaşd olındı. Ya'nî şükr-i lisândan gayrî säyir cevâriħ ile olmasına işâret kılındı. [H14b] K'ez 'uhde-i şükreş be-der-âyed. Ki ta'lîl içündür. Zâ'ya muttaşıl ve münfaşıl olmağ câyizdür. [L11a] Ammâ bu yirde be-her-ħâl kırâ'atda ittişal ile telaffuz olunur. Žarüret-i vezn içün. 'Uhde, zamm-ı 'ayn ile ħağğı demek olur. Şin, yine zamîr-i ħâyibdür. Ĥağğ Te'âlâ'ya râci'dür. Be-der âyed, kapuya gele dimekdür, çıkmak murâddur. Ya'nî ol Ĥağğ'uñ şükri ħağğında çıka ħalâş ola olmaz keennehu istifhâmun bi-ťarîkü'l-inķâr¹dur. A'melü' âla Dâvüde şükren vekalîlun min 'ibâdiyi's-şeküru² A'melu, emr-i ħâzır-ı cem'-i 15 müzekkerdür. 'Amel idün dimekdür. 'Âl, ekşeriyâ 'azîmü's-şân olan yirlerde ehl-i beyt ma'nâsına gelür. Ve muşlakâ etbâ' vü eşyâ' ma'nâsına dağı gelür. Âl-i fira'vun gibi. Ve bir dağı âl serâb ma'nâsına. Ya'nî ħarâret-i âftâbdan ufķ-ı semâda řu gibi ırâğdan görünen nesneye dirler. Ve dağı âdem ħalıbına ve çadır ağaçlarına dirler. Ve Mekke'de bir yerüñ adıdur. Lakin burada bunlar murâd degildür. Dâvüd 20 'aleyhü's-selâm enbiyâ-yı benî İsrâ'ıldendür. Süleymân'uñ atasıdur. [B11b] Zebür aña inmişdür. Âl, burada manşübdur. Münâdâ-yı müzâfdur Dâvüda. Ve ħarf-i nidâ mağzûfdur. Tağdiri yâ âl-i Dâvüd. Şükren, manşübdur, yâ-yı maşdariyyet üzerine tağdiri ve'skeru şükran³ demek ola. Yâ ħaliyyet üzerine tağdiri ħâl kevnukum şakirîn demek ola yâ mef'ülünleh olmağ üzerine tağdiri a'melü'llah ve â'bdühu

25

1 zammeyle HBA: zamm ile L // 2 demek olur HLB: dimekdür A / od HLA: ve odB // 3 gibi HLA: ma'nâsına B / nesne HAB: nesnenüñ A / tûkâ HBA: tûğ L // 4 kimse HLB: kimesne A // 6 dağı HB: - AL // 7 delâlet HLA: - B / säyir HBL: -A // 8 cevâriħ ile H: cevâriħle ALB / dağı olmasına BAL: olmasına H / kılındı HBL: olındı A / k'ez HBA: ki ez L // 10 ittişal ile HB: ittişalle AL // 11 şin yine HLB: şükreşteki şin A / Ĥağğ Te'âlâ'ya râci'dür HLA: râci'dür Ĥağğ Te'âlâ'ya B // 15 dimekdür HLA: demek olur B / yirlerde HLA: yirlerde isti'mâl olunur B // 16 ve muşlakâ.....dağı gelür HBA: -L / etbâ' vü eşyâ' H: eşbâ' vü etbâ' pür-ihtirâm BA: âla fira'vun gibi H: - ABL // 16 ħalıbına HAL: ħalıbına dirler B // 19 burada bunlar HBA: bunlar burada L // 20 Süleymân nebînüñ BAL : Süleymân'uñ H // 22 Dâvüd HA:Dâvüd dimekdür BL // 23 Yâ, ħaliyyetşükran demek ola HBA:-L

¹ Sanki o, inkar yoluyla bir istifhamdır.

² Ey Davud Hanedanı şükür için çalışın! Kullarım arasında şükreden azdır. Sebe S. (34) / 13. A. Yazır, a.g.e., s.428

³ Allah'a şükrediniz.

şükren,¹ demek ola. Vāv ibtidā içündür veyā hāl içündür. Kalil, azdur. Min, den ma'nāsınadır. İbād 'abduñ [H15a] cem'idür. Ye, zamîr-i mütekellim-i vahdedür. Şekür fe'ül be-ma'nâ-yı fâ'ıldür. Şîğa-i mübâlagadır. Ya'nî benim şükr ider küllarım azdur. Ve bu âyetle muşannif istidlâl itdi. [A9a] Şükrüñ Hâk'ın edâ
5 etmek her kimseye müyesser olmaduğuna. Kıf'a luğatda bâre dimekdür. İştîlâh-ı şu'arâda bir şî'ire dirler ki ma'tla'ı olmaya. Güyyiâ şî'ir-i tâmdan ki gazel yâ kaşîde olsa gerekdür bir pâredür. Bende hemân bih ki zi-taksîr-i h'vîş. Bende, küñ 'abd ma'nâsına. Ve burada râ muqadderdür, bende-râ bendeye dimekdür. Hemân ma'rûfdur. Bih, bâ-i 'Arabî'nüñ kesriyle ve hâ-i aşlî ile eyü ma'nāsınadır. Nîk
10 lafzına mürâdifdür. Ve bir dağı ayva ma'nâsına gelür, âbî lafzına mürâdif olur. Ki harf-ı irtibâtdur. Zi, den ma'nāsınadır. Taksîr, maşdardur. Kuşurdandur. Eksiklük demek olur. H'vîş, vāv telaffuz olunmaz. H'vâce, elifi gibidür. Hâ'nuñ maħreci zirve-i dehânuñ [L11b] evvel munzamm olduğı yirdendür. Bu sebebden Fârsî'de ekşer budur ki hâ-i meftûhdan soñra ve hâ-i meksüreden soñra revm-i zammiye işâret
15 olhup vāv-ı resmî yazarlar. Şöyle ki telaffuzda hergiz daħlî yokdur. H'vâst ve h'vâb ve üstühvân ve h'vîş gibi. Burada kendü dimekdür. Ĥod lafzına murâdifdür. H'vîşten dağı bu ma'nâyadır. Ve bir dağı [B12a] kavm-i qarîb ma'nâsına gelür. Esedî ferd:

Mer in hâne tū hâne-i h'vîş dān

Me-rā gerçi bigāneem h'vîş dān²

20 [H15b] Ya'nî kula hemân yeñ keñdü taqşîrinden ya'nî keñdü eksiklüğüne i'tirâf idüp. Özr be-dergâh-ı ĥudây âvered. Özr, 'ayn-ı mühmele-i maẓmûm ile ve zâl-i mu'ceme ile ma'rûfdur. Be, şıla içündür. Dergâh kapu öni elif'üñ ĥazfı câyizdür. Belki her kelimenüñ ki âhiri elif'le hâ olsa elif'üñ ĥazfı cevâzı mu'ttariddür. Râh u reh, çâh u çeh, pâdşâh u pâdşeh gibi. Ve bunuñ emşâli dağı her ne var ise.
25 Āvered, râ'nuñ fetħasıyla âvurden lafzından şîğa-i muzâri'dür, getüre

¹ 1 azdur HLA: azdur demek olur B // 4 etdi HLA: ider B // 5 kimseye HLA: kimesneye B / luğatdabir pâredür HBA: -L / iştîlâh-ı şu'arâda HA: iştîlâhda şu'arâda B // 7 küñ 'abd ma'nâsına HBA: küldür L // 9 ile HB: ile burada AL // 12 maħreci ki LAB: maħreci H // 17 ma'nâyadır HBA: ma'nâyaya gelür L / ferd H: beyt A: - BL // 18 mer gāneem h'vîşdān HBL: - A / mer in HL: merâ ay u B // 20 yeñ ki ABL: yeñ H / eksikliğüne i'tirâf idüp HLB: eksikliğünden A // 21 maẓmûm ile HAL: maẓmûmla B // 22 mu'ceme ile HBA: mu'ceme-i sâkinle L / öni HBA: önine dirler L / ĥazfı HBA: ĥazfı dağı L // 23 belki HAB: bilgil L / elifle HBL: elif-i memdüdeyle A : olsa HAL: ola B // 24 dağı HAL: - B.

¹ Allah için amel işleyiniz. O'na şükürle kulluk ediniz.

² Bu evi sen kendi evin gibi bil. Beni de yabancı olduğum halde kendinden bil.

dimek olur. Ya'nî özri Ḥudā kapusına getüre dāyimā i'tizār-ı taqşîrât ide. V'er ne sezāvār-ı Hudāvendiyeş. V'er ve er taqđirindedür. Hemzesi vaşlıla sākîṭ olmuşdur. Er dağı eger lafzından taḥfîf olınmuşdur. Harf-i şartdur. Ne fetḥa hareket ile harf-i nefydür. Kelimelerüñ evveline dāḥil olur. Nefy ḥüküm kaşd [A10a] olınan yirlerde
 5 muttaşıl yazılır. Meşelâ fi'illerde ve maşdarlarda ve ism-i fâ'il ve ism-i mef'ül şîğalarında, ne-dānist ve ne-dāned, ve ne-dānisten ve ne-dānende, ne-dāniste ve ne-dānende gibi. Ve nefy zevât ü nu'ut ve selb-i sıfât-ı muta'allıka kaşd olınduğda
 10 münfaşıl yazılır. Āḫirinde hâ-i 'alâmetle esmâ-yı cevâhirde ve esmâ-yı meşâdirde ve ism-i zamân ve ism-i mekân ve nu'ut ve mübâlağa şîğalarında. Ve ism-i fâ'il ki mef'ülüne [L12a] muta'allıkdur. Anuñ nefy ü selbî kaşd olınduğda ve kasse alâ hazâ sāyirun¹. Laṭîfî:

Cebrî ne-Ḥayderî vü ne-dānâ-yı kāmilî

[H16a] Dānende-i gilî vü ne-dānende-i dilî²

Ve gâh olur ki āḫirine hâ yirine elif ilḥaḳ ider. Tavşîf-i nehy kaşd olınur. Ber-'aks
 15 evvel bu sebebdendür ki esmâ-yı maşdarı şîfât kıılır. Yâ-yı maşdariyye daḥil olmağa kâbil olur. Esedî:

Buved murde herkes ki nādān buved

Ki nâ-dānişî murden-i cān buved³

[B12b] Sezāvār, lāyıklı, sezâ, layıḳ. Ḥudāvend, şāḫib ü mālîk. Yâ maşdariyyedür.
 20 Şîn zamîr-i gâyib-i rāci'dür Ḥaḳḳ Te'alāya. Ya'nî ve eger 'özt etmez ise ol Ḥaḳḳ'ıñ mālîkiyyetine lāyıklı. Kes ne-tevāned ki be-cāy āvered. Kes, fetḥ-i kâf'la kimse dimekdür. Nun, nefy içündür. Tevāned, tevānisten lafzından fi'il-i muzâri'dür. Ne-tevāned kudret yetmez dimek olur. Ki, yine harf-i irtibâtdur. Be, şıladur. Cây, mekân ma'nāsına yir dimekdür. Ḥazf-ı yâ daḥı cāyızdır. Ya'nî kimsenüñ güci
 25 yetmez ki yirine getüre. Ve bārân-ı rahmet-i bî-hisābeş heme-râ resîde. Bārân,

1 dimek olur HBA: dimekdür L / taqşîrât HAL: taqşîr B // 3 ile HBA: ile ve hâ-yı 'alâmetle L // 4 evveline dāḥil HL: evveline laḫıḳ A: evyiline dāḥil B / yirlerde HB: yirlerde söze AL // 6 ne-dāned HAL: ne-dāned B, ne-dāniste HB, ne-dānende AL, ne-dānende HBA:ne-dāniste L // 12ḥaydarî HA: ne-ḥaydarî BA // 14 idirler ABL: ider H / nehy HLB: nefy A / ber 'aks ol bu HLB: ber-'aks-i evvelzahirdür ol bu A // 18 nâ-dānişî HLA: dānişî B // 19 mālîk ma'nāsına BA:mālîk ma'nāsınadır L: mālîk H // 20 gâyib-i rāci'dür HB: gâyibdür A: gâyibe rāci'dür L/ Te'alāya HBL: Te'alāya rāci'dür A // 21 kaş'la HBA: kaş-ı 'Arabîyle A // 22 dimekdür HLB: ma'nāsına A / fi'il HBA: şîğa L // 20 ve bārânirişmişdür HA: B 13a ve L 13a'dadır.

¹ Diğerlerini bununla mukayese et.

² Sen Ḥaydar'a mensup değıl Cebrisin (İnsan iradesinin olmadığına inanan kişiler). Mükemmel bilgi sahibi de değılsin. Sende gönül değıl vücut bilgisi var.

³ Bilgisiz olan kişi ölü gibidir. Çünkü ilimsizlik canın ölmesi demektir.

- yağmurdur. Reside, residen şığasından ism-i mef'üldür. Yetmiş dimekdür. Bulûğ vüşül ma'nāsına. Ya'nî ol Hudā'nun hisābsız rahmeti yağmurı kamūya erişmişdür. Ve hvān-ı ni'met-i bî-dirigeş heme cā keşide. Hvān burada sofrā ma'nāsınadır. Ve her nesne ki anuñ içüne ta'am ārāste idüp yirler. Vāv resmîdür. Elif sābitdür.
- 5 Ammā 'Arabî'sinde hā meksūr, vāv meftū', elif sābit isti'māl olunur. Cevherî Şıhaḥū'l-Luġa'da māyide ile hvān arasında fark beyān eyledi. [H16b] Eger içinde ta'am olıcağ olursa māyide dirler, olmayıcak olursa hvān dirler, didi. Ve hvānden lafzından emr' gelür. Okı demek olur. Kıra't ve da'vet ma'nāsına. Vaşf-i terkibi daḥı isti'māl olur. [L12b] Seb'-hvān gibi. Kaçan vāv sābit olsa kan ma'nāsına gelür. Ammā efşah oldur ki kan ma'nāsına isti'māl olıcağ vāv'la nūn arasında elif yazmayalar. Ve hā-yı [A10b] zamme-i şarīḥa ile telaffuz ideler. Ve hvānuñ ni'mete izāfetî ḥaḳıkiyyedür. Bî kesr-i bā-i 'Arabî'le ḥarf-i nefydür. Bî-cān cānsuz demek olur. Dirig, ma'ruf. Şın, zamir-i gāyib, rāci'dür Ḥaḳḳ'a. Heme kamū ma'nāsına. Keşide, keşiden lafzından ism-i mef'üldür. Çekilmiş dimekdür. Bilgil ki hā-ı resmî
- 15 daḥı mücerred mā-ḳablinūñ fetḥasını ḥıfz için gelür, ef'āl evāḫirine laḫıḳ olıcağ. Eger şığa-i māzî āḫirine laḫıḳ ola şığa-i ism-i mef'üldür. Dāniste ve şināḫte gibi. Ve ger şığa-i cem'-i muzāri' āḫirine dāḫil ola, şığa-i ism-i fā'il olur. [B13a] Dānende ve şināsende gibi. Ve sāyir esmā evāḫirinde mücerred muḫāfaza-i ḥareket içündür. Giryē ve müjde ve bende gibi. Ḥālet-i tavşifde ve ḫālet-i izāfetde yine hā
- 20 şüretinde yazarlar, yā okınur, üzerine bir hemze yazarlar. Şehzāde-i civān-baḫt ve şāyeste-i tāc u taḫt gibi. Eger elif ve nūn'la cem' iderlerse ve yā-yi maşdariyye lāḫıḳ olursa kāf-ı 'Acemî'le tevessül olunur. Ḥvācegān ve hemegî gibi. Ve 'Arab luġatında ki āhirinde tā-i te'nîş olan isimler Fārsî'ye naql olındukdan [H17a] soḫira bu ḳabileden olur. Ğamze ve ḫemze gibi. Ve yāḫud tā-i aşli gibi telaffuz olunur.
- 25 Uzun yazılır. Devlet ve şa'adet gibi. Gāh olur ki hā-i 'alāmet muḫāzāsında vezin zārüretinden ötrü bir ḫarf-ı sākine ihtiyāc olunur. Ol vaḳt daḥı şarīḥ hā telaffuz

1 şığasında HB: lafzında AL / mef'üldür HAB: mef'ülden L/ yetmiş HL: yetişmiş B: yetmiş ve erişmiş A // 2 bulûğ vüşül ma'nāsına HBL: - A // 4 içinde BLA: içüne H / resmîdür HLB: resmî ve A // 5 meftū' HLB: meftū' olup A // 6 luġada HL: luġatda da AB // didi HLB: -A // 8 emr HBA: şığa-i emr L / demek olur HLA: demek B // 9 olunur ABL: olur H // 10 oldur HBL: budur A / isti'māl HAL: - B // 12 demek olur HBL: dimekdür A // 13 ma'ruf HLB: ma'rufdur A / gāyib rāci'dür Ḥaḳḳa HBL: gāyibdür Ḥaḳḳa rāci'dür A // 14 dimekdür HL: ma'nāsınadır B: ma'nāsına olur A // 15 ki ABL: daḥı H / ḫıfz HBL: zabḫ A // ola HBA: olsa L / mef'ül olur ABL: mef'üldür H // 17 dāḫil ola HBA: laḫıḳ olsa L // müjde HA: muje L: mürde B // 20 yazarlar HBA: yazılır L // 21 idirlerse HBA: idirler L / ve HL: veyā BA // 23 luġatındaki āḫirinde HBL: dilindeki evāḫirinde A / te'nîş HLA: niş B // 24 ḳabilden ABL: ḳabileden H / aşli HLA: aşl B // 25 gāh HBA: ve gāh L/ muḫāzātında ABL: muḫāzāsında H.

etmek, kabîhdür. Efşah budur ki fethayı silkerek telaffuz ideler. Şöyle ki ne şarih [L13a] hâ telaffuz olma ve ne elif telaffuz olma. Lañifi:

Ey şâh-ı sitemkâre vey dilber-i 'ayyâre
Tâ-key dil-i bî-çâre bâşed be-firâket hûn¹

5 Ya'nî ol Hâkîk'ün dirîğsiz şofrası kâmu yirlere çekilmişdür. Beyt:

Adîm-i zemîn sofra-i 'âm-i üst
Derîn h'vân-ı yağmâ çî düşmen çî düst²

Perde-i nâmûs-ı bendegân be-günâh-ı fâhiş nedired Perde, ma'rûf. Nâmûs, 'Arabî'dür. Burada râz ü vaqâr ma'nâsımadur. Dağı şayyâdlarun hânesine dirler.

10 Cem'î nevâmîs gelür ve nâmûsü'l-ekber dirler. Ferište-i vahy ma'nâsına. Günâh, elif-i memdüde ile ve hazfla ma'şiyet ma'nâsına, yâzuğ dimekdür. Fâhiş, ism-i fâ'ildür. Çirkin iş dimekdür. Nedired, deriden lafzından fi'il-i muzari'dür. Yırtmaz dimekdür, [B13b] hark etmez ma'nâsına teşdîtsiz. Ammâ teşdîd ile dağı isti'mâlî çokdur. Gâlibâ tañrîfât-ı 'avâm kabilindendür. Pes ma'na şöyle demek olur ki

15 kullarun veğarı perdesini yaramaz günâh ile yırtmaz. Ve vazîfe-i rûzî be-hatâ-yı münker ne-burred. [A10b] Vazîfe ma'rûf. Rûzî rızğdur. Ve didiler ki câyizdür ki rûzîdeki yâ, yâ-yı 'Arabî ola, [H17b] nisbet için vazîfe-i yevmî demek ola. Hatâ, ma'rûfdur. Münker, nün'un sükunı ve kâf'un fethasıyla yaramaz işdür. Kâf'un [L13b] kesresiyle dağı okıdılar. Ya'nî ehl-i inkârın hañasıyla demek ola. Lâkin

20 sebâk-ı kelâma mülâyim degildür. Ne-burred, bâ'nun zammesiyle buriden lafzından fi'il-i muzâri'dür. Bunda dağı kıyâs oldur ki râ gayr-i müşedded ola. Ammâ teşdîdle isti'mâlî şayi'dür. Pes ma'nâ-yı terkîb budur ki dağı rızğ vazîfesin bir yaramaz hañâyla kesmez. Kıt'a: İy kerîmî ki ez-hizâne-ı gayb. İy, kesr-i hemze ile harf-i nidâdur. Karîbde isti'mâl olunur. Kerîm, ma'rûf, ye hitâb içündür. Vahdeti

25 mütezammın. Hizâne, kesr-i hâ'ıla hazîne ma'nâsına. Gayb, gizlü. Ya'nî, ey sen şol bir gizlüsün ki gayb hañinesinden. Gebr ü tersâ vazîfe-hor dârî, Gebr, feth-ı kâf-ı

1 etmek HLB: olınmak A // 2elif HBA: şarih elif L // 5 şofrası HBA: ni'met şofrası L//8 nedirred BLA: nedired H / ma'ruf HBA: ma'rufdur L // 12 nedirred BLA: nedired / muzâri'dür HLA: müstağbeldür B // 13 demek olur ABL: dimekdür H / teşdîd ile HL: teşdîdle AB / dağı HBA: - L // 14 tañrîfât-ı H: tañrîf-i ABL // 15 günâh ile H: günâhla ABL // 16 ma'ruf HLB: ma'rufdur A // 17 rûzîdeki yâ yâ-yı 'Arabî ola HBA: yâ-yı 'Arabî ola rûzîdeki yâ L // 18 sükunı HBA: sükunıyla L // 19 okıdılar HL: okırlar BA / ola HBL: olur L // 20 sibâk HBA: siyâk L / mülâyim HBL: münâsib A / şığasından LBA: lafzından H // 21 muza'ridür HAL: müstağbeldür B / oldur HBL: budur A // 24 karîbde isti'mâl olunur HAL: -B // 19 kerîmsün AB gizlüsün HL.

¹ Ey zulüm eden şah, ve kararsız sevgili, ne zamana kadar bu çaresiz gönül ayrılığından kan olacaktır.

² Yeryüzü O'nun herkese açık olan sofrasıdır. Bu yağma sofrasında dost da düşman da vardır.

‘Acemî’le ve sükûn-ı bâ’ıla oda tapan, kâfirlere dirler. Ve muṭlak kâfir ma’nâsına daḡı isti’mâl olunur. Şeyḡ Sa’dî:

Eger şad sâl gebr âteş fûrûzed

Eger yek dem der-û üftâd be-sûzed¹

5 Ve daḡı çuḡal ki şavaş güninde giyerler. Firdevsî beyt:

Yekî gebr pûşîd Zâl-i dilîr

Be-ceng ender-âmed be-kirdâr-ı şîr²

10 Tersâ, ekşer neşârî t̄âyifesine ıtlâḡ olunur. Vazîfe-ḡvor, vaşf-i terkîbidür. Vazîfe yiyici dimekdür. Dârî, dâşten lafzından müştakdur. Tutarıñ dimekdür. Ve lafz-ı ye şol yâ’dur ki ef’âl evâḡirine [H18a] lâḡık olur. Ḥiṭâb kaşdı zımnında [B14a] keyfiyyet-i ḡalden ta’bir olunur. Ve bunıñ tafşîli geçmişdür. Pes ma’nâ şöyle demek olur ki oda ve puta tapan kâfirlere vazîfe yidürirsin. Dostân-râ kucâ kunî maḡrûm. Dostân, dostıñ cem’idür. Ve lisân-ı Fârsî’de ekşer oldur ki kaçan bir kelimeyi cem’ etmek dileseler [L14a] eger ḡayvânât kabîlinden olup âḡiri sâkin olursa

15 âḡirine yalñuz elif ve nûn ilḡâḡ idirler. Ve ger âḡiri müteḡarrîk olursa elif ve nûn önünce bir kâf-ı ‘Acemî getürürler. Ḥvâceḡân ve ferîşteḡân gibi. Ammâ cemâdâta ıtlâḡ olanlardan olsa elif’le hâ’ıla cem’ idirler. Âsmânḡâ ve zemînḡâ dirler. Kucâ, ḡande dimekdür. Ya’nî dostlarıñı ḡande maḡrûm eylersin demek olur. Ne ḡoş dimişdür. Ḥâfız, rübâ’î:

20 Çi nâdân buved merdum-ı müktesib

Ki ez-behr-i rûzî şevved muṡtarib³

Ne-dâned ki dâdâr-ı heft âsmân

Ve yerzeḡhu min hayşu lâ yaḡtasib⁴

25 Tu ki bâ-düşmenân nazar dâri. Tu, sen dimekdür. Zâmîr-i ḡiṭâbdur. Ente ma’nâsına. [A11a] Fasîḡ budur ki vâv telaffuz olunmaya. Gâḡ olur ki zârûret-i

1 kâfirlere HL: kâfire AB // 5 beyt HLA: - B // 6 pûşîd HB: pûşîdeh AL // 8 ḡor LBA: ḡvâr H // 9 dimekdür HAB: demek olur L // 15 âḡiri HLB: âḡiri daḡı A // 16 gibi HLB: dirler A / ammâ H: eger LAB // 17 hâ’ıla elif’le ABL: elif’le hâ’ıla H // 18 maḡrûm eylersin H: eylersin maḡrûm AL: idersin maḡrûm B // 19 dimişdür H: dimişdür ol ki dimişdür ABL / Ḥâfız H: -LBA // 21 şevved HLA: buved B.

¹ Eḡer Zerdüşler yüz yıl ateş yaksalar bile içine düşdükleri an, o ateşte yanarlar.

² Yiḡit Zal bir zirh (gebr) giydi ve aslan gibi savaşa girdi.

³ Kazanan insanlar ne kadar akılsızdır ki rızık için sıkıntılılar.

⁴ Yedi kat gökleri yaratan Allah’ın onu, *hiç tahmin etmeyeceḡi bir yerden rızıklandırdıḡını* bilmiyor. Kuzâî:Şihâbü’l-Aḡbâr, Hzr. Ali Yardım, Damla Yayınları., İstanbul 1999, no: 339, s.111.

veznün, telaffuz olunur. Esedî, beyt:

Hem ez-baht tersem ki dem-sâz nîst
Hem ez-tû ki bâ-zen dil-i râz nîst¹

Ve Hummâm-i Tebrîzî, beyt:

5 Meger sengîn dil'est ü cân ne-dâred
Her ân kes ki çü tû cânân ne-dâred²

Ve, rābīta-i est oña mülhâk olıcağ [H18b] elif dağı, vāv dağı sâkıt olur. Tust dirler. Gâh olur ki maşlahat-ı şi'ir için vāva fetḫa hareket virirler. Esedî, beyt:

10 Heme bâ-tuest er be-cüyîş bāz
Neyâyed kesî tâ güşâyedet rāz³

Ammâ tû ki işbâ'-ı vāvla ola ḫaymağ ma'nâsınadır ki südden ḫâşıl olur. Ma'nâ şöyledür ki sen düşmenlere nazâr dutarsın. Ya'nî nazâr idersün Ferrâş-ı bād-ı sabâ-ra gofte. Ferrâş, fâ'nuñ fetḫasıyla ve ra'nun teşdidiyle [B14b] ma'rûfdur. Döşeyici dimekdür. Bād yildür. Rîḫ ma'nâsına. Sabâ maşrık yiline dirler, bāduñ şabāya izāfeti izāfetü'l-āmm ile'l-ḫâşdur. Beyāniyyedür. Gofte, zamm-ı kâf-ı 'Acemiyle goften lafzından ism-i mef'üldür. Söylenmiş dimekdür. [L14b] Müstaḫbelâtında fâ'yı vāv'a ḫalb idüp mā-ba'dında bir yâ ziyâde iderler. Güyed ve güyende dirler. Ya'nî şabâ yeli ferrâşına dinmiş. Tâ ferş-i zümürüdîn be-güstered Tâ, Fârside dört ma'nâyâ gelür. Evvela edât-ı gâyetdür. Ḥatta ma'nâsına. Şāniyen edât-ı ta'lîldür.

20 Laṭîfi beyt:

Ez-mehd tâ be-laht beyâmüz u pāk zî
Tâ nezd-i Ḥaḫḫ u ḫalk-ı ciḫân mu'teber şevî⁴

Şālişen tevḫît için gelür. Kemâl-i İşfahānî beyt:

25 Tâ ciḫân'est sadr-ı 'âdil bād
Feyz u cüdeş çü 'adl şāmil bād⁵

1 beyt HLA: -B // 7 oña HLB: aña A / dağı HBA: -L // 8 beyt HLA: -B // 9 bātü est LA: bātuvest H: bātust B / er be-cüyîş H: ez-be-cüyeş B: er be-cüyeş: ez-ne-cüy pîş // 10 güşâyedet HAL: güşâyedeş B // 11 sen HA: sen ki L: -B // 15 izāfetü'l-'āmm ile'l-ḫâşdur HBL: ḫâşşuñ 'āmm'a izāfetidür A / beyāniyyedür HB: beyāniyyedür rā şıladur: beyāniyyedür ya'nî şabâ yeli ferrâşına dinilmiş A // 17 idüp HAL: idirler // 6 ya'nî şabâ dinmiş HBL: -A // 19 ma'nâsına HLA: ma'nâsınadır B // 21 -beyâmuz HLA: beyâmüzî B / u pāk HLB: pāk u A.

¹ Hem iyi olmayan bahttan hem kadının yanında sır tutamayan senden korkuyorum.

² Senin gibi sevgilisi olmayan her kimse taş yürekliymiş.

³ Eğer oyun arasan herkes seninle beraberdir. Kimse senin sırrını açmaya gelmez.

⁴ Allah ve insanlar yanında itibar kazanmak için beşikten mezara kadar öğren ve sağlam yaşa.

⁵ Dünya olduğu sürece adaletli makam sahibi ol, çünkü onun erdemi ve cömertliği adalet içerir.

Rābi'en kat dimekdür. Tāk ma'nāsına. Yektā ve dūtā ve sitā dirler. Bir kat, iki kat, üç kat ma'nāsına. Zümürüd, ma'rūf bir yeşil taşdur kıymeti zümürüdün [H19a] zümürüdleyin. Ya'nî yeşil ferş. dimekdür. Güstered, rā'nuñ fetḥasıyla güsterden ve güsteriden lafzından fi'il-i muzāri'dür. Döşeye dimekdür. Māzisinde rā'nuñ

5 sükūnuyla güsterd güsterdīd dirler. Ma'nā budur ki tā zümürüdleyin ferşi döşeye. Ve dāye-i ebr-i bahārī-rā fermūde Dāye, ma'rūfdur. Ebr, buluttur, şehāb ma'nāsına. Bahār, yaz ve bahārīdeki yā nisbet içündür. Fermūde, fermūden şıgasından ism-i mef'uldür. Buyurılmış dimekdür. Müstaḳbelâtında vāv yerine elif ve yā gelür. Fermāyed ve fermāyende dirler. Ya'nî bahār dāyesine buyurılmışdur.

10 Tā benāt-ı nebāt-rā der-mehd-i zemīn be-pervered Benāt, taḳdīm-i bā'ıla bintūñ cem'īdür. [A11b] Kızlar ma'nāsına. Nebāt nūn-ı muḳaddem ile yirden bitene dirler. Ve benātūñ nebāta izāfeti zāhir budur ki beyāniyye ola. Ve benāt ile nebāt tecnīs-i ḥaḫdur. Cism ile çeşm gibi. Mehd, bişikdür ki oḡlancıkları içine yatırur. [B15a] Fārsī'de gehvāre dirler. Zemīn yirdür. Arz ma'nāsına. Zemīn ve zemī nūnla ve

15 nūnsuz ikisi daḫı [L15a] luḡatdur. Pervered rā-ı şānīnūñ fetḥasıyla perverden ve perveriden lafzından fi'il-i muzāri'dür. Besleye dimekdür. Ve māzisinde sükūn-ı rā-i şāniyle perverd ve kesriyle perverīd dirler. Ma'nā ya'nî yirden biten kızları yir beşiginde besleye, demek olur. Ve dıraḫtān-ra be-ḫil'at-ı nevrūzī kabā-yı sebz-i varak der-ber-kerde Dıraḫtān, [H19b] dıraḫtuñ cem'īdür. Ḳā'ide budur ki hā'ıla

20 elif'le cem' olaydı, dıraḫthā dinileydi. Ammā isti'āre ḫarīkiyle şol ki levāzım-ı insānīdür. Ḳil'at ve cāme gibi. Dıraḫtā işbātıla insān mertebesine ilḫāḫ idüp elif ve nūn'la cem' eyledi. Ve dıraḫt şol tāze yaş ağaca dirler ki henüz kesilmemiş ola. Kesildikten soñra çüb dirler. Mevlānā Cāmī, beyt:

Dil nihādem ber-cefā çün dīdem ān ḫadd-i bülend

25 Ber-dıraḫt ān bih ki bīned merd-i 'āḫil çüb-rā¹

Ya'nî 'āḫıl kişiye ol gökçekdür ki kesilüp kendüye ḫoḫunacaḫ ağacı henüz bitdügi

1 ma'nāsına HBL: ma'nāsınadır A // 2 ma'rūf HLB: - A / kıymetli taşdur L: taşdur kıymeti H: kıymeti taş AB // 3 fetḥasıyla HLA: feḫiyle B // 4 muzā'ridür HA: müstaḳbeldürB, muzā'riden L // 5 güsterid AB: güsterdīd H, ve kesriyle güsterdīd L // 7 yaz HLB: yazdur ve A / fermūde HAB: fermūde L // 9 buyurılmışdur HBA: buyurılmış L // 11 cem'īdür HAL: cem'ī B / ma'nāsınaBA: ma'nāsınadır L // 12 zāhir budur HLA: zāhirdür B // 13 ile HL: - AB / yatırurlar ABL: yatırur H. // 15 daḫı HBL: - A // 16 ve perveriden HAL: - B // 17 ma'nā H - LBA: // 18 demek olur HBL: dimekdür A // 25 merd-i HBA: merdum-ı L // 12 gökçekdür ki kesilüp HBL: yekdür A / ḫoḫunacaḫ H: doḫunacaḫ ABL.

¹ O yüksek boyluyu görünce cefaya gönül verdim. Akıllı adamın yaş ağaçta kuru odunu görmesi iyidir.

yirde kesilmeden, göre ve ‘ākıbetün mülāhaza ide. Nitekim ben anuñ dıraht-ı kaddin görüp cefā ağacınıñ ‘ākıbet toqınmasın muqarrer tutdum. Ammā ol ki Maḥmūd Pāšā Ḥazretleri revha’llahe ruhahu bu beytdeki:

Lāle ḥaddūñden meger gül-reng ü bñ uğırladı

5

Kim dırahta şaruben gezdürdiler bāzārda

Dırahtı çüb yirinde isti’māl etmişdür. Hemān isti’āre tarıkiyle zıkr olınan kažiyye üzerinedür. Ya’ni reng ü büy maḥbübıla muḥarrā ve hoş büy ü taze vñ ter olmuş lāleye mükārin olmağla çüb-ı ḥakır kuvvet-i gādiye ve nāmiye isti’dādın giyüp dıraht mertebesin bulmuş. Hil’at ma’rūf. Be-ḥil’at, berā-yı ḥil’at taqdīrindedür.

10

Nevruz, neyyir-i a’zam ya’ni güneş noqta-i i’tidāl-ı rebī’iye [H20a] ya’ni burc-ı ḥamelūñ evveline geçdüğü [B15b] güne dirler. Mulūk-ı ‘Acem ol günde ‘ıyd iderlermiş. Yā nisbet içündür. Kabāy, yā’ıla yā’suz daḥı lügatdur. Ammā vaqt-i izāfetde [L15b] yā’nuñ işbātı lāzımdur. Ḳaftān dimekdür. Ve ḳabānuñ sebze izāfeti beyāniyyedür. Sebz, yaşıl varaq, rā’nuñ fetḥasıyla ağaç yaprağı. Ber burada ‘alā

15

ma’nāsınadır. Kerde kerden şığasından ism-i mef’uldür. Eylenmiş [A11a] dimekdür. Der-ber-kerde üzerine eylenmiş demek olur. Giydürilmiş ma’nāsından ta’bīrdür. Ya’ni daḥı ağaçlara nevrüz ḥil’atı için yaşıl yapraq ḳaftān giydürilmiş. Bu taqdīrce dırahtan-rā cümlesi, ferrāş-ı bād-ı şabā cümlesine ma’tūfdur. Niteki ve ‘uşāre-i nayı cümlesi bu ‘atfı mü’eyyed ü mü’ekkeddür. Ve’l-

20

ḥāşıl ma’nā şöyle dimekdür ki ol Ḥudā ḳablinden ferrāş-ı bād-ı şabāya ferş-i zümürüdini döşe, dinilmişdür. Ve dāye-i ebr-i bahāriye benāt-ı nebātı mehd-i zemīnde besleye diyu, buyurulmuşdur. Ve ağaçlara nevrüz ḥil’atı için yaşıl yapraq ḳaftān giydürilmişdür tā “*ve huve’l-ḳādir ‘alā mā yeşā^d*” cümlesine varınca. Ammā

25

evvel ki ve dırahtan-rā kažiyyesini benāt-ı nebāt cümlesine ‘atf idüp ḳarībine ‘atfı ri’āyet etmek ve kerde ve nihāde lafzını kuned ve nehed ma’nāsına almak ve ba’zı nüşhada kerde ve nihāde yerine kuned ve nehed vaqıf olduğını taşarruf-ı nāşiḥa

2 toqınmasın H: doqınmasın BAL / tutdum H: dutdum BAL // 3 revha’llahe ruhahu HBL: nūru’llahe ḳabrehu A / beytdeki HL: beytdeki buyurdı A, beytdeki müfred B // 7 üzerinedür HAL: üzerine B // 9 bulmuşdur ABL: bulmuş H / ma’rūf HBL: ma’rūfdur A // 11 ‘ıyd HLB: bayram A // 12 yā’ıla HBL: yā’ıla ve A / vaqt-i HLB: ḥālet-i A // 14 yaprağı HBL: yapraqıdır // 15 ma’nāsınadır HAL: ma’nāsına B // 16 demek üzerine LB: üzerine AH / demek olur HAL: dimekdür B // 17 nevrüz HLA: nevrüzü B / ḥil’atı için HA: ḥil’atçün BL // 18 bu taqdīrce HLB: - A / dırahtan-rā HBL: dırahtan A / şabā HBL: şabā-rā A // 19 nitekim AL: niteki H: nite B / bu HLB: - A // 21 döşkiye ALB: döşe H / benāt-ı nebātı HBA: nebāt-ı benātı L // 22 buyurulmuşdur HBA: sorulmuşdur L // 23 tā HLA: - B // 26 ve HBL: - A.

¹ O, istediği herşeyi yapabilir.

haml. itmeyüp [H20b] buna qarîne getürmek siyâkuñ sebâka irtibâtı mülâhaza
 olınmayup te'essüfâta ve tekellüfâta irtikâb etmezdür. Kemâ lâ yuñfâ 'alâ'l-
 müte'emmili el-muñakḫ¹ Ve etfâl-ı şâh-râ be-mevsim-i gül külâh-ı şüküfe ber-ser
nihade Etfâl, tıfluñ cemi'dür. Oğlancıklar dimekdür. Şâh, burada budak dimekdür.
 5 Ve boynuzda dağı dirler. Mevsim, vaqt-i cem'iyet dimekdür. [B16a] Gül, zamm-ı
 kâf-ı 'Acemî'le ma'rûf ve meşhür bir çiçekdür. Ve her çiçege dağı ıtlâk olunur.
 Gül-i bih äyva güli ve gül-i şeftälü şeftalü güli. Ve azcuk mergüb olan nesneyi gül
 dimekle ta'bir iderler. Meşelâ azcuk ki endüh u ta'ab olmaya gül-geşt. Ve bir
 muhtaşar yir ki ħurrem u ärâste ola gül-i zemîn dirler. Ve ba'zı nüşhada [L16a]
 10 mevsüm-ı kudüm-i gül düşermiş. Ve ba'zısında kudüm-i mevsim-i gül düşmiş.
Kudüm, zamm-ı kâf'ıla maşdardur. Gelmek dimekdür. Külâh, borkdür. Şüküfe
 çiçekdür. Ser başdur. Nihade, nihaden lafzından ism-i mef'uldür. Ķonmış
 dimekdür. Müstaḫbelâtında elif ħazf olunur. Nehed ve nehende dirler. Ya'nî budak
 oğlancıklarunuñ gül mevsiminden ötrü çiçek külâhı başına konmışdur. Ve bu
 15 cümleñüñ dağı 'atfı mâ-sabak gibi mülâhaza olına. Ve 'usâre-i nâyî be-kudreteş
şehd-i fâik şüde 'Usâre zamm-ı 'ayn'la ve taḫfif-ı şâd'la sıkındı dimekdür. Nây,
 [H21a] kâmiş ma'nâsınadır. Ney lafzına murâdif, belki ondan taḫfif olınmışdur.
 Ammâ ekşeriya nây düdükde ve ney kâmişda isti'mâl olunur. Ve neyistân 'ibâreti
 oña şahiddür. Nitekim luğat-ı Ħüsâmiye'de kâmiş neydür, düdük nây diyü [A12b]
 20 taşriḫ olınmışdur. Ve hem ba'zı şu'arânuñ şifirinden dağı fehm olunur. Beyt:

Her nâveg-i ney k'ez tû resed ber dil-i çäkem

Nâyî şevded u nağme kuned ber-ser-i ħâkem²

ve Meşnevî Mevlevîde:

Bişnev ez-ney çün ħikâyet mi-kuned³

25 vâkı' olmışdur. Neyden murâd muḫlakâ kâmişdur ki ħaḫîkat-i insâniden kinâyetdür.

¹ 3 muñakḫ HLB: muñakḫak A / be- mevsim-i gül HBA: kudüm-ı mevsim-i rebî' L // 4 dimekdür
 HBL: dimek olur A / dimekdür HLB: ma'nâsınadır A // 5 dirler HBL: dirler kudüm zamm-ı kâfla
 gelmek dimek olur // 6 ma'rûf meşhür bir çiçekdür ve her HBL: ma'rûfdur ve bir A // 8 endüh HL:
 anda BA / gül-geşt HLB: gül-geştdür A // 10 mevsüm H: mevsim LAB / düşmiş HBA: düşermiş L //
 11 kudüm zamm-ı kâf'ıla maşdardur gelmek dimekdür HLB: - A // 13 olunur HBL: ulınup A // 15
 dağı HBL: - A / gibi HBL: gibidür A / nây HLB: nâyî A // 17 ney lefzına murâdif, belki ondan
 taḫfif olınmışdur HLA: - B // 18 Ammâ ekşeriya nây düdükde ve HLA:- B // 22 nâyî HBA: ân ney
 L / nâle ABL: nağme H // 23 Meşnevî Mevlevîde HLB: Meşnevîde A // 8 ki vâkı' ALB: vâkı' H.

¹ Dikkatle bakan ve dile getiren kişiye gizli kalamayacağı gibi.

² Senin kâmişından gönderdiğin okla pare pare olan gönlüm, nây olup mezarımın başında çalınır.

³ Neyden hikayesini dinle.

Ez. leb-i cüy ‘adü-yı tu ber-âmed zi-nuḥust
Z’în sebep kâste vü zerd tevân âmed nâl¹

Kâtibî, beyt:

Nâlî şudem zi-nâle-i in cân-ı derd-nâḳ

5 Müyî şudem zi-müye-i in çeşm-i eşk bār²

Fâyik, ‘alîdür. Şude, şuden şîğasından ism-i mef’ûldür, olmuş dimekdür. Zîrâ şuden intikâl maḳâmlarında şayrûred ma’nâsına gelür. Nitekim buden keynûnet ma’nâsınadır. Ve gâh olur ki [H22a] biri birinüñ maḳâmında isti’âmâl olunur. Nitekim ‘Arabî’de kâne ve şâr biri birinüñ ma’nâsına gelür. Ve şuden reften

10 ma’nâsına gıtmege daḫı dirler. Şeyḫ Sa’dî:

[A13a] HÛy-ı bed der-ḫabî‘atı ki nişest

Ne-şevêd cüz be-merg-i ḫvîş ez-dest³

Vāv’la daḫı luğatdur. [B17a] Şûden dirler. Şuden manâsına. Şems-i Faḫrî:

Der-devlet-i ü fitne be-ser-nâḫun-ı zaḫmet

15 Yek zerre rûḫ-ı emn neyârest ki be-şuḫud⁴

Bâ-himmet u baḫşâyîş-i ü der-kerem u dâd

HÛn ez-dil-i kân âb zi-ruḫsâre yem şevêd⁵

Pes ma’nâ böyledür ki daḫı nâyıñ ‘uşâresi ol Hüdâ’nuñ kudretiyle ‘âlî şehd
20 olmışdur. Ve tuḫm-ı ḫurmâ be-terbiyeteş nahl-i basık geşte Tuḫm zamm-ı tâ’ıla ve sükûn-ı ḫa’ıla ma’rûfdur. Gâh olur lafz-ı murğla terkîb olur, tuḫm-ı murğ dirler. Yumurda ma’nâsına. Hurmâ, ma’rûfdur. Terbiyet, beslemekdür. Nahl, ḫurmâ ağacıdur. Ve çiçeklerden istifân resminde kızlar ve gelünler ve oḫlancuklar teferrüclerde düzûp başlarına ve boyunlarına tokudukları ziynet ve esbâbına daḫı
25 dirler. Ammâ burada murâd ma’nâyı evveldür. Ve maşdar daḫı gelür. Elemek ve ḫâlîş ma’nâsına. Bâsık uzundur. Basıḫa uzun ḫurmâ özdekine dirler. Ve cem’i basıḫât

¹ 8 ve HLA: - B // 9 şâre AB: şâr H, şâne L // 11 bed HBA: bedebed L // 12 be-mergi ḫvîş H: be-vaḫt-
i merg ABL // 15 neyârest HBA: niyâzest L // 17 himmet u HBA: himmet-i L // 18 ḫÛn HBA: ḫvân
L // 19 daḫı HBL: - A // 21 olur HL: olur ki AB // 23 istifân HA: istifânda BL // 24 daḫı HBL: - A //
25 elemek HBL: elemek ma’nâsına A // 26 ḫâlîş etmek ALB: ḫâlîş H.

¹ Arkın kenarından ilk önce düşmanın dışarı çıktı. Bundan dolayı kalem sarı ve solmuş görünmektedir.

² Bu derdli canın inlemesinden bir kamyş gibi oldum. Yaşlı gözlerimin yüzünden sızlayan oldum.

³ Kötü huy, bir kişinin tabiatındandır, ölümden başka bir şeyle terkedilmez.

⁴ Fitne, onun iktidarında ne kadar uğraştıysa güven bulmadı.

⁵ Bağışlamada ve adalette onun gayreti ve çalışmasıyla, yüreğin kanı maden, yüzün suyu deniz olur.

gelür. Geşte, feth-i kâf-i ‘Acemî’le burada olmuş dimekdür. Geşten şığasından
ism-i mef’ûldür. Dönmek dimekdür. Meşelâ [H22b] giderken dönmek ‘avdet
ma’nâsına. Ve bir hâlden bir hâle dönmek inqılâb ma’nâsına. Ve bundandır ki
olmak ma’nâsına isti’mâl iderler. Şayrûret ma’nâsına ki bir hâlden bir hâle intikâl
5 etmekden ‘ibaretdür. Keynünet ma’nâsına isti’mâl olunmaz. Ve geşt ki seyrân
ma’nâsına gelür. [L17a] Bundandır ki, gül-geşt ve geşt-i gülzâr dirler. Câmî:

Bâ-tu Câmî heves-i geşt-i gülistân dâred

Lîk çün hemrehi-yi serv kuned şâh-ı giyâh¹

Pes ma’nâ böyledür ki hürmânüñ çekirdegi ol Hudâ’nuñ beslemesiyle uzun hürmâ
10 ağacı olmuşdur. Kıt’a: Ebr ü bād ü meh ü hürşîd ü felek der-kârend Meh, feth-i
mîm’le ve hâ’nuñ şübütiyle mâh lafzından taḥfîf olunmuşdur. Ay dimekdür. Kamer
ma’nâsına ve şehir ma’nâsına ki bir yılın on iki bahşından birine dirler. Yâ devr-i
kamer veyâ seyr-i şems hisâbınca. Ve daḡı Fûrs aylarınıñ on ikinci gününe dirler.
Hürşîd güneşdür. Vâv resmidür. [B17b] Ve yaluñuz hür vâv-ı resm ile ki ter ve ser
15 kâfîyesinde isti’mâl olunur. Güneş ma’nâsına daḡı gelür. Kemâl-i Ğiyâş², beyt:

Ma’şûk-ı men ki reşk-i meh u ğayret-i hür’est

Câneş fedâ kunem ki be-dîn pâyed der-hür’est³

Ve şîd yaluñuz güneşdür. Firdevsî:

Ber u goft ez-ân sū ki tâbende şîd

20 [H23a]Ber-âyed yekî perde bînem sepîd⁴

[A13b] Ve lafz-ı hür ile şîdi terkîb idüp ikisini bir ism idüp güneşe ıtlâk iderler.
Hürşîd dirler. Yaluñuz şîd ıtlâkıdan mürekkeb ıtlâkı ekser ve şâyi’dür. Felek,
fâ’nuñ ve lâmuñ fetḫalarıyla gökdür. Çarḡ ve âsmân ma’nâsına. Cem’i eflâk gelür.
Ya’nî bulut ve yel ve ay ve gün ve gök cümle işdedür. [L17b] Tâ tu nânî be-kef ârî
25 vü be-gaflet ne-ḡorî Nân, etmekdür. Ve andaḡı ye vahdet içündür. Kef, burada aya
ma’nâsınadır. ‘Arabca râḡa dirler. Ve daḡı köpük ma’nâsına gelür. Ârî, âvurden

¹ 2dönmek HLB: dönmek dimekdür A // 5 olunmaz HBL: olunur A // 6 geşt-i gülzâr HBA: gülzâr L / Câmî HBA: Mevlânâ Câmî L // 9 beslemesiyle HBA: beslemesi sebebiyle L // 12 ve şübür ma’nâsına BA: ve şehir ma’nâsına H, - L // 13 seyr-i şems HLA: şeb-i şems B // 14 güneşdür HLA: güneş B / ki HBA: hür L // 15 daḡı HLA: - B // 18 şîd daḡı ABL: şîd H // 21 hür ile şîdi HLA: hür ile şîd B // 22yaluñuz şîd HB: yaluñuz hür ve yaluñuz şîd AL // 25 andaḡı HBL: nândaki A.

¹ Cami seninle gülistanı gezmeyi istemiştir. Çünkü bitki dalı selvi ağacıyla yolculuk eder.

² Kemal-i Ğiyas: 17. yy şairlerindendir. İsfahan’da yaşadığı tahmin ediliyor. Sadece 3000 beyitlik bir Divan’ı vardır. Zebîhullah Safâ, a.g.e. , C.V/2, s.1087-1090.

³ Ayın ve güneşin kıskandığı sevgilime canım feda olsun. Çünkü bu makama layıktır.

⁴ Ona: Parlak güneşin çıktığı yerden beyaz bir perde görürüm, dedi.

lafzındandır. Ye hitâb içündür. Getüresin, demek olur. Āri bir dağı ki ya nefsi kelimededen ola eved ma'nāsına. Heye dağı dirler. Ne'nam ve belî ma'nāsına gelür. Ġaflet, ma'rûfdur. Ne-horî vāv-ı resmîdür, ħorden lafzından fi'il-i muzâri'dür. Nün nefy içündür. Yimeyesin demek olur. Ba'zî nüshada bâ'ıla be-ħori düşmiş. Ol

5 taqdîrce istifhâm-ı inkâri olur, ya'nî yir misin, yime. Pes ma'nâ böyle olur ki tâ sen bir etmeği elüne getüresin ya'nî ħaşıl idesin ġafletle ile yimeyesin. Heme ez-behr-i tu ser-geşte vü fermân-berdâr Behr, ħarf-i taşşîşdür. Lâm-ı cârre ma'nāsına. Behr-i ū anunçün, behr-ı men benim içün demek olur. Ser-geşte vaşf-ı terkîbidür. Bî-ķarâr demek olur. Fermân-berdâr vaşf-ı terkîbidür. Buyruk tutucu demek olur. [H23b]

10 Berdâr bâ'nuñ fetħasıyla burden lafzından ism-i fâ'ildür. İletici dimekdür. Kıyâs ol idi ki berdâr dağı ma'zûm olaydı. Lâkin müstaķbelâtında bâ meftûħ kılınur. Ve eytdiler ki beriden kesmek dimekdür. Anuñ müstaķbelâtıyla fark içün meftûħ kılındı. Pes ma'nâ şöyledür ki kamu senden ötrü bî-ķarâr ve [B18a] buyruk tutucıdır. Şart-ı insâf ne-bâşed ki tu fermân ne-berî Şart, ve insâf ma'rûflardur.

15 Bâşed, bâşiden şîğasında fi'il-i muzâri'dür. Ola dimekdür. Ne-berî, bâ'nuñ ve râ'nuñ fetħalarıyla burden şîğasından şerħi geçdi. Pes ma'nâ şöyle olur ki inşâf şartı olmaya ki sen buyruk iletmeyesin ya'nî buyruk tutmayasın vaķtâ ki muşannif beyân-ı taħmîd ve taħriş-i 'ibâdet ve targîb-i [L18a] şükr ve tenbîh-i 'aciz ü kuşur ve i'lâm-ı taqdîr-i erzâķ ve tenbîh-i țarîķ-i tevekkül ve tebyîn-i 'acâyib-i

20 Ķudretu'llahdan fâriğ olduysa elťaf-ı Ĥaķķ'uñ zikri tevťiyesinde taşliyye şürûf idüp buyurdı ki: Der ħâber est ez-server-i kâyinât. Server, sîn-i meftûħ ve râ-yı sâkin ve vāv-ı meftûħ birle 'azîm şânî olan kimsede isti'mâl olunur. Kâyinât, maħlûķât [A14a] ma'nāsına. Ya'nî ħaberdedür maħlûķâtıñ serverinden. Ya'nî ħadîş-i nebevîde şâbit olmuşdur. Şâbit olan aşığıda yekî ez-bendegân didüğü olsa

25 gerekdür. Ve mefħar-ı mevcûdât ve rahmet-i 'âlemiyân ve safvet-i âdemiyân [H24a] 'Âlemiyân, 'âlemînuñ cemî'dür. 'Âlem ehilleri dimekdür. Safvet, şâdda ħarekât-ı şelâse câyizdür. Hâlis, ma'nāsına. Ve tetimme-i devr-i zâman. Ya'nî devr-i zamanıñ temâm idicisi. Muħammed Mustafâ 'aleyhü's-salatu ve's-selâm Beyt,

2 dağı HLA: -B // 6 idesin dağı ABL: idesin H / ġafletle HA: ġaflet ile BL // 9 fermân-berdâr HBA: fermân L // 10 fetħasıyla HLA: fetħıyla B // 11 kılınur HA: kılındı LB // 12 dimekdür HBA: demek olur L // 14 ma'rûflardur HBL: ma'rûfdur A // 15 bâşed HBL: ne-bâşed A / muzâri'dür HLA: muzâri' B // 16 fetħalarıyla HLB: fetħasıyla A / şîğasında HBA: şîğasından fi'il-i muzâri'dür L / geçdi LH: geçmişdür AB // 17 ya'nî ABL: ya'nî buyruk H // 18 beyân-ı taħmîd ve BHL: - A // 22 'azîm şânî HBL: 'azîmü's-şân A / kimsede HBA: kimesenede L // 24 ez-bendegân BAH: ez-bendegân-ı ġünâhkâr L // 25 rahmet-i 'âlemiyân HBA: - L // 27 devr-i zamânıñ HBA: devrin anuñ L // 28 idicisi HL: idicisidür B / 'aleyhü's-salatu ve's-selâm HB: şallallahu te'âlâ 'aleyhu ve's-sellem A.

luġatda evdür, ħāne ma'nāsına. İştılāhda iki mısrā'a dirler. Gerekse āhirleri mutavāfiķ olsun gerekse olmasun. Şefi'un muta'un nebiyyi kerim. Şefi' şefa'at idicidür. Ya'nî fi'îl bunda fā'il ma'nāsınadır. Ba'zı şāriħler eytdiler, maķbūlu'ş şefā'e dimekdür. Ġālibā mutā'i müşeffa' ma'nāsına aldılar. Pes eytdiler, şefi'un

5 muta'un, maķbūlu'ş şefā'a dimekdür. Muta' zamm-ı mîmle itā'at olunmuşdur. Nebiyyi luġatda ħaber vericidür. Yāħud yüce olmuş dimekdür. Ammā iştılāhda şol 'unşur-ı laṭife ve ol Zāt-ı şerife dirler ki ofıa bi-ṭariki'l-vaħyi min 'inde'llahe¹ bir şerī'at nāzil ola ki ol şerī'at anuñ Ĥudā'ya ta'abbūdünüñ keyfiyeti beyānını mutezamın ola. Eger ol şerī'at ile ġayre meb'üş olursa Resül dirler. Kezā fi'l-

10 bābi'r-rabi 'aşere min el-Fütühāti'l-Mekkiye². Kerim, şol kimesneye [B18b] dirler ki aħlāk-ı marziye ve eṭvār-ı sünniye birle mutahallî ola. Kasim, cesim, besim, vesim. Kasim, eger kıssāmdan olursa ħasenü'l-vech dimekdür. Ya'nî göycek yüzlü ve ger kaseinden olursa kāsım [L18b] ma'nāsına olur. Ya'nî ümmetine [H24b] ħikmeti ve ma'rifeti kısmet idücidür. Cesim, luġatda gövdelü kişiyedir. Burada

15 murād ya 'azimü'l-ķadr demek ola ya ol Ĥazretüñ şol mu'cizesine işāret ola ki itidāl-ı ķāmetle iken her nedenlü uzun boylu kişinüñ yanına gelse andan 'ālî görünür idi. Besim, gülicidür. Nitekim ibn 'Abbāsdan rażı'allahı 'enhumā mervîdür ki bizim peyġamberimizin adı ve şıfatı Tevrāt'da Aħmedu'd-ḍaħḥaku'l-ķattāl yerkebi'l-ba'ir ve yelbesi'ş-şemlet ve yectezi bi'l-kisreti seyfe 'alā 'āniķadur.³

20 Ma'nā-yı zaħḥak oldur ki da'ima ħandān ola ve nefsi kerimi ħiç bir nesneden münķabız olmaya. Ve buyurmuşdur ki ben laṭife idiciyim ve lākin doğrudan ġayri söylemezem ve hemîn bu ma'nānuñ mişline işāretdür. Kavlulu Te'ālā, fe-bimā rahmetin mine'llahi linte lehum ve lev kunte fezzān ġalīze'l-kalbi lenfedḍu min ḥavlike⁴. Vesim, vesmdendür 'alāmetlenmişdür, demek olur. Ya'nî mühr-i nübüvvet

25

⁴ şefā'e dimekdür. Ġālibā mutā'i müşeffa' ma'nāsına aldılar. Pes eytdiler, şefi'un muta'un H: - ABL // 6 vericidür HAL: verici B / yaħud yüce olmuş dimekdür H: - ABL // 7 'unşur-ı HLA: 'anber-i B / 'inde'llahe HAL: inde'llahe te'ālā BL // 8 anuñ HAL: onuñ B / keyfiyeti AHL: keyfiyetin B // 10 şol aşl ABL: şol H / kimesneye HL: kimseye AB // 11 maħall ABL: mutahallî H // 12 kıssāmdan HBL: āksāmdan A // 15 'azimü'l-ķadr HBL: 'āzimü'sşān ve'l-ķadr A // 16 nedenlü HBA: denlü L / kimesnüñ LB: kişinüñ H, kim A // 17 görünür idi HA: görünürdi BL // 21 ġayri HAL: ġayrisin L // 24 'alāmetlenmişdür HL: 'alāmetlenmiş AB.

¹ Allah indinden vahiy yoluyla.

² Fütuhat-ı Mekkiye'nin on dördüncü babında.

³ Öldüren ve güldüren Ahmed deveye biner, aba giyer, ekmek kırıntısıyla yetinir, kılıcı da omzundadır.

⁴ Allah buyurdu ki: Sen yalnızca Allah'ın rahmetinden dolayı onlara yumuşak davrandın. Eger katı yürekli olsaydın şüphesiz etrafından dağılıp gitmişlerdi. Ali-İmran S.(3) / 159. A. Yazır, a.g.e. , s. 70.

ile zahrında ‘alāmet vardır. Yā nūr-ı nübüvvet birle mübārek alınıñ tenvirinden kināyet ola ki ‘alāmet-ı şıdk-ı risāletdür. Nitekim dimişlerdür: Levlem tekun fihi āyātun mübeyyineten lekāne manzarahı yenbıke¹ [A14b] bi'l-ḥayr kāle ba'zu'l-ulema'u fi kavluhu Te'ālā yekādu zeytuhā yuzıyu velev lem-temsesehu nāru². Bu
 5 bir meşeldür ki Ḥaḫḫ Te'ālā resülü ḫaḫḫında urmuşdur. Ya'nı onuñ manzarı nübüvvetine dāldür. Ve egerçi tilāvet-i kurān dāl olmasa da ve daḫı vesım, ḫüsnü'l-vechi [H25a] ma'nāsına gelür. Ve bu bir mışra'da şanā'at-ı şı'riye ri'āyet idüp dört lafzı tecnis-i muṭarraf üslubuyla getürdü. Çemen, semen, zemen yemen gibi. Beyt: Çi gam dıvār-ı ümmet-rā ki bāşed çün tu puştibān [L19a] Çi, cım-i 'Acemı'nüñ
 10 kesresiyle ve hā-i resmıyle ne dimekdür. Zevi'l-ukūluñ ḡayrında isti'māl olmur. Hā telaffuz olunmaz. Ammā ḡāh olur ki zarūret-i vezinden kesreyi işbā' iderler, ya ḫāşıl olur. Puştibān, puşt arḫadur. Bān edāt-ı nisbetdür ci ma'nāsına. Şuturbān ve sekbān, deveci ve itci demek olur. Pes puştibān demek arḫa tıtcı demek olur. Murād andan zāhır ü mesned dimekdür. Ve bennālar Türki'de puştivān diyu dıvār
 15 ḫatıllamakda ve ṭayaḫ urmaḫda isti'māl iderler. Ve ma'nā böyle olur ki ya'nı ne ḡam 'ümmeṭ dıvārına ki senüñ gibi zāhır ola. Çi bāk ez-mevci baḫr ān-rā ki bāşed Nüh keştibān. Bāk, bā-i 'Arabı'le eyemenmek mübālāt ma'nāsına. Mevc, ma'rūfdur, deñizüñ ıztırābından ḫāşıl olan hey'ete dirler. Baḫr, denizdür, deryā ma'nāsına. Daḫı tiz yüriyici ata ve ḫavaḫ dibine ve sevād-ı şehre ve iki ṭaḡ ortasına ve ucuzluk
 20 yıla ve sebzeve ve şill rencine ve devenüñ kulaḡın yarmaḡa ve korkmaḡa dirler. Ān, burada ol dimekdür hāzā ma'nāsına işāret içündür. Ammā zammeyle imāleye isti'māl efsāḫdur. Ve ḡāh olur ki maḫbūblaruñ ḫūbluḡı ḫāletine daḫı ıtlāḫ olur. Şirinlik [H25b] demek olur. Ḥāfız:

25 Şāhid ān nıst ki müyī vü miyānı dāred
 Bende-i ṭal'at-ı ān bāş ki ānı dāred³

¹tenvirinden HBA: nūr-ı tenvirinden L // 4 bu bir HBA: nūr L // 5 onuñ HL: anuñ AB // 7 ma'nāsına HBA: - L // 7 zemen HBA: - L / yemen HLA: yemen taḫten baḫten B // 9 bāşed HBA: dāred L / çı HBL: -A // 11 hā HLA: yā B // 12 edāt-ı nisbetdür HBA: nisbetdür L // 13 sekbān dirler LAB: sekbān H // 14 Türki'de HBL: zebān-ı Türki'de A // 15 diyu binālarda ABL: diyu H // 18 deñizüñ HAL: deñizler B // 20 ucuzluk HBA: ucuz L / rencine HBL: rencine A // 22 isti'māli ABL: isti'māl H // 23 Ḥāfız-ı Şirāzı BL: Ḥāfız HA.

¹ O'nda gözle görölür deliller olmasaydı bile görünüşü hayra alamet olurdu.

² Bir zeytin ağacından tutuşur. Onun yağı ateş dokunmasa bile ışık verir. Nur S.(24) / 35. A. Yazır, a.g.e., s. 353.

³ Saçı ve belı (güzel) olan şahid (=etkileyici güzel) değildir. (Gerçek) güzelliḡe sahip olana kul ol.

Nūh ‘aleyhū’s-selām mürseldür kıssası meşhūr tufānı ve gemisi ve necātı kažiyyesi ma’rūfdur. Taṭvīle ihtiyāc yokdur. Keştibān, gemici dimekdür. Mellāh ma’nāsına. Zīrā lafz-ı keştī feth-i kāf-ı ‘Arabī’le gemidür sefine ma’nāsına. Bān lafzıyla mürekkeb olmuştur. Ma’nā şöyle olur ki ne korğu deniz mevcinden oña Nūh ‘aleyhū’s-selām

5 gemici ola. Beleğā’l-‘ulā bi-kemalihi. Beleğā, fi‘il-i mazi’dür. Zamīri içinde [L19b] fā‘il müstekindür. Rāci’dür Hāzret-i Muhammede şalla’llahu ‘aleyhe beleğahu ve beleğā ileyh dirler. Ya’nī irişdi oña. Fa’ala yef’alu bābından maşdarı bilāğan ve bulūğan gelür.[B19b] ‘Ulā, zamm-ı ‘ayn’la ve kaşrıla u‘lyānuñ cem‘i olur. Nihāyetde rıf’atlar dimekdür. Ve ‘ulyā zamm-ı ‘ayn’la ā‘lānuñ mü’ennesidür. Lakin [A15a]

10 lafzat-ı ‘ulyāda kaşr ve medd cāyızdür. Es-semā’ü’l-ulyā ve’s-semavātü’l-‘ulā¹ dirler. Ammā ‘alyā, feth-i ‘ayn’la ve kaşrıla ve medle mekân-ı müşerref ve ‘alī dimekdür. ‘Alā feth-i ‘ayn’la ve kaşrıla ḥarf-i cerdür. Üzere dimekdür, ber ma’nāsına. Ve ammā ‘alā ki şüret-i elif’de yazılır. Fi‘il-i mazi’dür. ‘Alā ya’lū ‘ulven bābından ‘alā fi’l-ārız dirler. Tekebbür ma’nāsına. Ya’nī kibir ehli oldı. Ve ‘alā’l-ḥalk dirler qahrehum ma’nāsına. Ya’nī qahr eyledi ḥalkı. Daḥı ‘alā fi’ş-şeref kesr-i lām’ıla ya’lā ‘alā’en ve ‘aliyen ve hem ‘alā ya’lī dirler. Ve daḥı ‘alā feth-i ‘ayn’la [H26a] şüret-i elif’de ism gelür. Bu taqdırce medd ve kaşr cāyızdür ‘alā ve ‘alā’e dirler. Rıf’at ma’nāsına. Ma’nā şöyledür ki muntehā-yı rıf’atlara irişdi ol resül kemāliyle. Keşefe’d-duccā be-cemālihi. Keşefe, fi‘il-i mazi’dür fe’ala yef’ilu

20 bābından açdı dimekdür. Duccā zamm-ı dālle ve kaşrıla burada ducyenüñ cem‘idür. Gice karañulukları dimekdür ve ziyāde karañulukları dimekdür. Ve bal arusunüñ geçireklerine dirler. Ya’nī küfr ve cehālet karañuluklarını açdı cemāliyle. Hasunet cemī’u hısālihi. Hasunet, fi‘il-i mazi-i müfred mü’enneş-i gāyibedür. Lafz-ı cemī’ egerçi zāhirde müfreddür. Ma’nāda cem‘ olup külli cem‘i mü’enneş i’tibāriyle buña

25 müsned olan fi‘il daḥı şīga-i mü’enneşde getürildi. Hısāl, kesr-i ḥa’ıla ḥaşletüñ cem‘idür. Ḥūylar dimekdür. Ya’nī gökcek oldı ol Resül’uñ cümle ḥūyları. Sallu

1 meşhūr HBA: meşhūrdur L / kažiyyesi ma’rūfdur HBL: kıssasın A // 3 gemidür HBA: gemi dimek olur L // 5 fa’ili içinde LBA: zamīri içinde H / zamīr AL: fa’il H, - B // 6 şalla’llahu ‘alleh HLA: Muştafā ‘aleyhū’s-selām B // 7 oña HBA: aña L / bābından HAL: bābındandır B // 8 ve kaşrıla u‘lyānuñ cem‘i olur. Nihāyetde rıf’atlar dimekdür. Ve ‘ulyā zamm-ı ‘ayn’la HBA: - L // 10 lafz-ı AB: lafzat-ı LH // 11 ve medle mekân-ı müşerref ve ‘alī dimekdür. ‘Alā feth-i ‘ayn’la ve kaşrıla HBA: - L // 12 üzere dimekdür HBL: üzere dimek A / ber HAL: - B // 14 bābından HL: - AB / kibir ehli oldı HBA: kibir oldı ehli L // 18 şöyle olur ki BAL: şöyledür ki H // 21 dimekdür HLB: dimek olur A // 22 dirler HLB: didiler A // 24 mü’enneş AHL: - B.

¹ Gök yücedir. Gökler yücedir.

'aleyhi ve ālihi Sallu, fi'îl-i nâkış-ı yâ'yiden, emr-i hâzıruñ cem'idür. Şalavât getüren dimekdür. Bilgilki şalât lûgatda bir niçe ma'nāya gelür. Evvelā namāza dirler: Kavluhu Te'ālā inne's-şalate tenhā 'ani'l-fehşā' ve'l-münkir¹. İkinci du'āya dirler: Kavluhu Te'ālā ve şalla 'aleyhim inne's-salavatike [L20a] sekene
 5 lehum². Ve üçüncü rahmet dimekdür: Kavluhu Te'ālā inne'llahe ve melā'iketehu yuşallune ale'n-nebiyye³. Dördüncü dîn dimekdür: Kavluhu Te'ālā eşalavatike ta'mirüke en netrüke⁴. Beşinci istiğfâre dirler: [B20a] U'la'ike 'aleyhum şalavata min rabbihim [H26b] ve rahmetehi⁵. Altıncı neşârî kiliselerine dirler. Deyr ü küneşt ma'nāsına: Kavluhu Te'ālā lehuddimmet sevāme'u ve bî'eun ve şalavātun⁶.
 10 Yedinci şure-i Elhamda dirler: Kavluhu 'aleyhi's-selām kûsimmet es-şalat beynî ve beyne 'abdi bi-nişfeyne fe-nişfihālî ve nişfihā li-'abdi ve hiye sûretü'l-fātiha⁷. Āl, den murād yine bu maqamda yâ ehl-i beyt-i Hâzret-i Resûlü'llah ola şalla'llahu 'aleyhi ve's-selem ve rażıu'llahu 'anhum ecma'in veyā külli mü'minen taqiyyen naqiyyen fe huve āl⁸ muktezāsınca sâyir mü'minlere dağı şāmil ola. Ya'ni şalavât
 15 getüren ol Resûl'üñ üzerine dağı Āli üzerine. Zîrâ buyurmışdur ki: [A15b] Hadîs İzâ şalleytemünî fe'emmemu⁹ Ki yeki ez-bendegân-ı günahkâr-ı perişân rûzgâr. Yekî bir dimekdür. Vâhid ma'nāsına. Yâ-yı şaniyle ve yâ'suz lûgatdur. Ammâ efşah oldur ki yâ-yı evvel meftûh okına. Aḥmed-i Kirmānî:

Der-mezbele-i vücüd her yek

20 Çü ḥûk u seg hemîşe der-tek¹⁰

Gâh olur ki imâle-i kesre ile okınur. Günahkâr, iki kâf dağı 'Acemî'dür. Egerçi kim

¹ fi'îl-i mâzî cem'-i müzekker gâyibdür BAL: fi'îl-i nâkış-ı yâ'yiden emr-i hâzıruñ cem'idür H // 5 ve HL: - AB // 7 istiğfâre dirler HBL: istiğfârdur A // 12 yine HL: - BA // 13 rażıu'llahu 'anhum ecma'in HL: - AB // 14 naqiyyen HLA: naqiyyen ilâ yevmi'l-kıyamet B / Āl ABL: Āli H // 17 yâ'suz HB: yâ'suz dağı AL // 20 çün ABL: çü H / tek HB: yek L, nek A

¹ Muhakkak ki namaz kötülükten ve fuhuştan alıkoyar. Ankebut S.(29) / 45.A. Yazır, a.g.e., s.400

² Ey Muhammet, onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için bir güvendir. Tevbe S.(9) / 103. A. Yazır, a.g.e.,

³ Muhakkak ki Allah ve melekleri Peygambere salavat getirirler. Ahzab S.(33) / 56.A Yazır, a.g.e.,

⁴ Onlar: "Ey Şuayb, atalarımızın taptıklarını terketmemizi ve mallarımız hususunda dilediğimizi yapmamızı sana namazın mı emrediyor? Herhalde sen çok uslu ve akıllısın." dediler. Hud S.(11) / 87.A

⁵ Rablerin marifet ve rahmeti onlarıdır. Bakara S.(2) / 157. A. Yazır, a.g.e., s

⁶ Şüphesiz manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı çok anılan mescitler yıkılır giderdi. Hac S.(22) / 40. A. Yazır, a.g.e., s

⁷ Ben namazı kulum ile kendi aramda ikiye böldüm. Yarısı benim yarısı da kulumdur. İşte o Fatiha Suresidir. El-Kassanî:Takricü'l-Ehadisi'l-Da'af, s.245.

⁸ Her takva sahibi temiz mümin Al'dendir.

⁹ Bana salavat getirdiğiniz zaman onu genelleştiriniz.

¹⁰ Her biri, vücut çöplüğünde köpek ve domuz gibi hep koşarlar.

isti'mâli 'âmmede kâf-ı şânî 'Arabî telaffuz olunur. Ve sıyehkâr ve cefâkâr ve bunuñ emşâli dağı her ne var ise bu kabildendür. Zîrâ lafz-ı kâr kâf-ı 'Arabî'le ya ismdür, iş demek olur, fi'il ma'nâsına, ya kâşten lafzından şığa-i emrdür, ek dimekdür. Beher-ğâl vaşf-i terkîbî isti'mâl olunmaz. Nitekim tettebbü-'î kütüb-ı lügât-ı Fûrs idenlere ma'lûmdur. [H27a] Ammâ kâr lafzı kâf-ı 'Acemî ile edât-ı mübâlağadır. Şığa-i mâzinüñ âhirine lahık olur. Mübâlağa-i fâ'il ma'nâsına, perverdigâr gibi Rabb ma'nâsına, aferidigâr gibi Hallâk ma'nâsına. [L20b] Ve gâh olur ki emr şıgası âhirine lahık olur âmurgâr gibi, ğafûr ve ğaffâr ma'nâsına. Ve âmüzgâr gibi, keşirü't-ta'allûm ve keşirü't-ta'lim¹ ma'nâsına. 'Azîz-i Kaşîşî²:

10 Çirâ mî-neyâmüzed âmüzgâr
Heme dâniş ez-gerdiş-i rûzigâr³

Ki tâ ân çi mând'est ez-û yâdgâr
Buved digerân-râ çü âmüzgâr⁴

15 Ve esmâ âhirine lâhık olan dağı bu kabildendür. Pes günahkâr demek mübâlağa ile günâh idici demek olur. Perişân, tağıkudur. Ve gâh olur ki lafz-ı şân ile lafz-ı perî ortasında terkîb-i tavşifi kâsd olunur. Perî sıfatlı demek olur perişânuñ. [B20b] Rûzgâr, kâf-ı 'Acemî ile isti'mâl olunur. Terkîb-i tavsîfi kabîlindendür. Ya'ni rûzgârı tağık. Pes ma'nâ şöyle olur ki günâhı çok idici ve rûzgârı tağık kullardan biri. Dest-i inâbet be-ümîd-i icâbet be-dergâh-ı Hak celle ve 'alâ berdâd. Inâbet dönmezdür, rücû' ma'nâsına, ya'ni peşimânlık. Ümmîd umuddur recâ ma'nâsına. Mîm'üñ tağfîfi ve teşdîdi câyiz. Mışra⁵:

Darem ümîd ân ki be-ümmîdhâ resem⁵

Şeyhi:

25 Ne hoşdur inîzâr ardınca bârî
Ümîde irgüre ümmîd vâri

¹ İsiyahkâr HLB: sitemkâr / ve HLB: gibi A / ve bunuñ emşâli dağı her ne var ise bu kabildendür HLB: - A // 4 Fûrs HBA: Farsî L // 8 gibi HBA: - L // 13 Ki tâ ân çi mând'est ez-û yâdgâr; Buved digerân-râ çü âmüzgâr HAB: - L // 16 tağıkudur HB: dağıkudur LA // 18 rûzgâr kâf-ı 'Acemî ile isti'mâl olunur HA : rûzgârı BL / kabîlindendür HLA: - B // 20 biri HBL: birisi A / berdâred ABL: berdâd H // 21 ya'ni peşimânlık HLA: -B / umuddur HAL: umu B // 22 tağfîfi HA: tağfîfi câyizdür BL / câyiz HA: câyizdür BL // 24 Şeyhi: Ne hoşdur inîzâr ardınca bârî; Ümîde irgöre ümîd vâri HL: -BA

¹ Çok öğretmek ve çok öğrenmek.

² Aziz-i Kasisi: Edebiyat tarihlerinde hakkında bilgiye raslanmamıştır.

³ Neden öğretmen her bilginin zamanın dönüşünden olduğunu öğretmiyor?

⁴ Çünkü ondan geriye kalanlar, diğerlerine öğretmen gibidir.

⁵ Umarım ki ümitlerime kavuşurum.

İcâbet, kabûldür pes ma'nâ şöyledür ki peşimanlık eli kabûl umusuyla Hakk Te'âlâ dergâhına tutsa [H27b] ya'nî kaldırsa. İzd-i Te'âlâ ber vey nazar ne-kuned. İzd 'ism-i hâşdur. Allah gibi, Tañrı Te'âlâdur. Vey, o dimekdür. Zamîr-i gâyibdür. Ya'nî Hakk Te'âlâ oña nazar etmeye. Bazeş be-hvâned bâz i'râz kuned. Baz, za-i 'Arabî'le burada girü dimekdür ve toğan, ma'nâsına ve açık güşâde ma'nâsına. Ve qol bâzû ma'nâsına ve fark etmek ma'nâsına gelür. Ve bâziden lafzından emr şîğasıdır. Ve ba'zı terkîblerde şîfat dağı isti'mâl [A16a] olunur. Hoqqa-bâz ve mûhre-bâz gibi. Ya'nî girü ol du'âyı okıya Hakk Te'âlâ i'râz ide. Bazeş be-tazarru' vü zârî be-hvâned Hak Sübhâne ve Te'âlâ gûyed. Ya'nî girü ol kûl du'âsını tazarru' ve zârilik birle okıya Hakk Sübhânehu ve Te'âlâ ide. Yâ melâ'iketî lakad istehyeytu min 'abdî. [L21a] Yâ, harf-i nidâdur. Melâ'ike melek lafzınıñ cemi'dür. Ferişteler dimekdür. Ye, zamîr-i mütেকellim-i vahdedür. Lam, tâkid içündür. Kad, taḥkîk içündür. İstehyî, istehyâ bâbından fi'îl-i mâzîdür. Hayâ utanmaqdur. Ya'nî dehşet ü vahşet ve mülâhaza-i medḥ ü zemden insâna bir halet 'arız olur ki levnine tağayyür lâzım gelür. Ekşeriyâ humret târî olur aña hayâ dirler. Te, maẓmûm 'alâmet-i nefsi mütেকellim-i vahdedür İstehyeytu, fi'îl ve fâ'ildür. Ben utandım dimekdür. Ve Hâzret-i Hakk [B21a] huşuşunda hayâdan murâd lâzımdür. Ya'nî bendesine celâl ve qahırla nazar iderken şîfat-ı cemâl ve luḥfla bakmadur. Min, den dimekdür. Ez ma'nâsına. 'Abd, küldür. Bende ma'nâsına. Ye, zamîr-i [H28a] mütেকellim-i vahdedür kemâ şabaqe. Ma'nâ söyle dimekdür ki yâ ferişterim ben külumdan utandım ya'nî ben külumdan nevmîz eylemezem. Müsteḥaq-ı 'uqûbet olmışken terk itdim. Nitekim, müstehyâ olan maḳâmuñ muḳtezâsı olan niçe huşuşiyâtı terk iderler. Fe-kad gafertu lehu. Fe tefrîf içündür. Gafertu fi'îl-i fa'ildür. Yarlıgadım dimekdür. Ya'nî ben ol külmı yarlıgadım. Da'veteş-râ icabet kerdem. Kerdem, kerden lafzından kaf-ı 'Arabî'le şîğa-i mâzî-i nefsi mütেকellim-i vahdedür. Eyledim dimekdür. 25 Müstakbelâtında râ yirine nûn getürürler. Kuned ve kunende dirler. Bilgil ki mîm-i sâkin ki kelimenüñ âḫirine lâḫıq olur. Zamîr-i mütেকellimdür. İsimler âḫirinde zamîr mecrûrdur. Muzâfun ileyh ma'nâsına. Cânem, benim cânım, dilem, benim gönlüm

1 ki HLA: - B / elini AL: eli H, olan B / umusuyla HBL: ümidiyle A // 2 kaldırsa HLB: kaldıra A / ber HB: der AL / 'ilm- hâşdur Allah gibi HAL: - B // 3 Te'âlâdur HBL: dimekdür A / zamîri gâyibdür HAL: - B // 4 oña HBA: aña L // 5 güşâde HL: güşâ B, - A / bâzû ma'nâsına HBA: tefhîmle bâzu L // 6 lafzından HLA: şîğasında B / şîğasıdır HLA: veznidür B // 8 okıya girü LAB: okıya H // 8 ve AHL: - B // 9 zârilik birle HAB: zârilikle L // 10 'abdî HLB: 'abdî veyse lehu rabbe gayrî A // 11 dimekdür HBA: demek olur L / vahdedür AHL: vahde B // 12 hayâ HLA: - B // 14 lâzım HLA: - B // 15 maẓmûm HLA: - B / ben HLB: ya'nî ben A // 19 kemâ şabaqe HLB: - A / dimekdür HLB: olur A // 20 utandım HLA: taḥkîk utandım B // 22 fi'îl-i fâ'ildür H: - ALB // 23 külmı HLA: külmı taḥkîk B // 26 olur HLB: olsa A / isimler âḫirinde HLB: ve esmâ âḫirine lâḫıq olsa A

dimek olur. Ve gâh olur ki zamîr menşüb dağı olur. Büy-i gülem mest kerd gibi. Büy-i gül-i merâ taqdîrindedür. Fi'il âhirinde zamîr-i merfû'dur, fâ'aliyyet ma'nâsına. Dānistem bildim ve dānem, bilürem [L21b] dimek olur. Ve gâh olur ki mef'ûliyyet ma'nâsına lâhîk olur. H'vâce Selmân¹ ferd:

5 Zîr-i leb mî-dehîm va'de-i kâmet be-dehem
Gâlib ân'est ki mâ-râ be-zebân mî-dâred²

Her kaçan bu mîm müfred olsa zamîr-i mütekellim-i vaħde olur. Ve kaçan kim mîm'ûñ mâ-ķablinde yâ olsa zamir-i mütekellim-i ma'e'l-ğayr olur. Dānistîm gibi bildik dimek olur. Ya'nî da'vetini ķabul etdüm. Ve haceteş-râ ber-āvurdem. Dağı ģacetini ģaşıl etdüm. Ki ez-bisyârî-i du'â ve zârî-i bende hemî şerm dârem. [H28b] Bisyâr çok dimekdür. Ye, maşdariyyedür. Du'â meddile oķımaķdur, ģayrda lâm ile du'â'un leyh dirler. Ve şerde 'alâ ile du'â'un aleyh dirler. Ammâ muṭlaķ zikr olınsa ģayr [A16b] murâd olur. Meger kim ģilâfına ķarîne ola. Ya'nî ķûluñ çokluk du'âsından dağı zârîsinden utanurum. Beyt:

15 Kerem bîn ü luṭf-i Ĥudâvendigâr
Güneħ bende kerde est ü şermsâr

[B21b] Kerem, kâf-ı 'Arabî ve râ'nuñ fetħalarıyla lafz-ı 'Arabî'dür. Eyilükdür, cevdet ma'nâsına. Ma'rûfdur. Ammâ Fârsî dilde ker diyu şağıra dirler. Kerem dimek sağırım dimek olur. Lakin fetħ-i kâf ve sükûn-ı râ'ıla olınca bağ çubuğına dirler. Ve kesr-i kâf ve sükûn-ı râ'ıla ağac ķurdına dirler. Nitekim bu beytde cem' olmuşdur. Beyt:

Kerem be-bağ-ı irem kerm bud u kirm be-ķurd
Be-ğuş her ki be-goftem Kerem be-goft ker'em³

25 Bîn, dâden lafzından ģayr-i kıyâsca şîğâ-i emrdür. Gör dimekdür. Zârüret-i vezn ecilinden ma'ṭûfun 'aleyh ile ma'ṭûf ortasında. Ya'nî keremle luṭf beyninde fâşıla oldı. Kerem ü luṭf-ı ģudâvendigâr bîn taqdîrindedür. Ve vaşf-ı terkîbi dağı olur. Dürbîn [L22a] uzaķ ģorici ve bârîk-bîn ince ģorici. Ve sâyir müstaķbelâtı dağı

2 fi'iller ABL: fi'il H // 4 ferd H: beyt A, - LB // 5 dehîm HLB: dehem A / va'de ki BAL: va'de-i H / be-dehem HBA: mi-dehem L // 7bu HBA: bir L // 10 ģacetini HBA: ģacetini yukaru getürdüm ya'nî L // 11 du'â meddile.....ķarîne ola HLA: - B // 17 eyilik dimekdür ALB: eyilükdür H // 19 olunca HLA: olıcaķ B // 20 nitekim HBA: nicekim L // 27 ģorici gibi ABL: ģorici H.

¹ Hâce Selman: (1309-1376) Selman-ı Saveci olarak tanınır. Divan'ının yanında, Cemşid u Hurşid ve Fırakname adlı iki mesnevisi vardır. Zebîhulah Safâ, a.g.e., C. III, s. 1004-1022.

² Senden kâm (almanın) vaktini belirlemek için fisıldıyorum; Bizi konuşturan galiptir.

³ Kerem, İrem bağındaydı ve kurt yiyordu. Kulağına "Kerem!" diye bağırdım. "Ben sağırım" dedi.

bunuñ üzerine gelür. Bined ve binende gibi. Şerm, oddur, hayā ma'nāsına. İsm-i maşdardur ve şığa-i emr ve vaşf-i terkibi dahı olur. Sar, edāt-ı keşretdür. Aşlı zārdur. Ammā ba'zı kelimelerde zā'sına mübeddel kıılunur. Meşelā ruhsār [H29a] dirler. Yüzi çok demek olur. Yüzüñ büyüklüğinden ve degirmiliğinden ta'bırdür.

5 Pes şermsār demek hayāsı çok dimekdür. Ya'ni Hakk Te'alā'nuñ keremini ve luftını gör kıl günāh eylemişdür ol utancıdur. 'Ākifān-ı Ka'be-i Celāleş be-taksir-i 'ibādet mu'terif ki mā 'ebednāke Hakka 'ibādetike. 'Ākifān, 'ākif burada mülāzımdur. Elif ve nuñ cem' içündür. Qā'ide-i Fārsi üzerine mülāzımlar dimekdür. Zīrā 'akefe 'aleyh¹ dirler. Eylezemehu ve edāme muqbilen 'aleyhi ve minhu ya'kufüne ve

10 'akefuhu², dirler. Hābese ma'nāsına ve minhu ve'l-hedyi ma'-kūfen³ ma'nā-yı āhır maħalle münāsibrek degıldür. Ka'be, Hakk Te'alā'nuñ evidür. İştılāh-ı meşāyihda ka'be dinse maħām-ı lāhūt ve dāyire-i vahdet murād olur. Zīrā cemī' 'āriflerün ve sālīklerin maħşadı ve kıblesidür. Celāl, [B22a] cīm'üñ fetħasıyla meşhūr ve müte'ārifdür. Luğatda ululukdur ve iştılāh-ı meşāyihda Hakk Te'alā'nuñ halkdan

15 istignā cihetiyle ve halkıñ gurūrını nefy ve bī-çāreligine intibāh tārīkiyle ululuğunuñ zühüruna dirler. Beyt:

Cemālike fi-küllil-ħaķāyık sāyirun
Ve leyse lehu illā celālūke sātirun⁴

'İbādet, küllükdür. Mu'terif, ikrār idicidür. Mā, harf-i nefydür. 'Abdunā fi'ıl fā'ildür [L22b] 'ibādetden. [A17a] Ke, hitāb içündür. Hakka ibādetike ey kemāl 'İbādetike yāhud İbādeten Hakkten demek ola izāfeti ta'kis iderler. Mübālağa için kā'ide-i 'Arabıyyetdür meşhur. Ya'ni Hakk'ıñ [H29b] ululuğı ka'besinüñ teveccühle mülāzımları ikrār iderler ki biz saña lāyık küllüğe kıllık idemedik. Ve vāsıfān-ı hilye-i cemāleş be-tahayyür mensüb ki mā 'arefnāke hakka ma'rifetike.

25 Vāsıfān, vāşıfuñ cem'idür. Vaşf idiciler dimekdür. Kemā Sabāke mişlühu. Hilye, bezekdür. Ziver ma'nāsına. Cemāl, ma'sūkuñ kemāl-i ħüsnünüñ zühüruna dirler.

1 bined HL: bined ve binend AB // 2emr HAL: emrdür B / olur HBA: gelür L // 5 Te'alā'nuñ keremini HA: Te'alā keremin BL // 7mü'terif HB: mü'terif end AL / 'ākif HLB: - A // 9 ve HLB: -A // 11 iştıla-ı meşāyihda 'āriflerün ve HAL: - B / iştılāh-ı HL: ammā iştılāh-ı A // 12 olur HL: olunur A / 'Āriflerün HL: 'ārifler A // 13 sālīklerin HL: sālīkler AL // 14 ululukdur HBL: ululuğa dirler A // 19 idicidür HBA: idicidür. End ka'ide-i Fūrs üzere cem' için gelmişdür L // 21 -ABL yāhud İbādeten Hakkten demek ola izāfeti ta'kis iderler. Mübālağa için kā'ide-i 'Arabıyyetdür meşhūr H // 26 ziver ma'nāsına HL: - AB .

¹ Üzerine mülazım edildi.

² Yani onu tuttu ve devamlı ona doğru döndü.

³ Meşgul olunmuş hayat.

⁴ Senin güzelliğın tüm gerçelerde görünüñ. Ancak onlarda senin büyüklüğün gizli değıldir.

‘Aşıkun rağbetin ve talebin ziyâde itmek için burada Zât-ı Hakk’uñ şifât-ı luftiyye birle halâyıkun kulübını celb itmekçün tecellisine dirler. Tahayyür, hayretgendür. Mensüb, ma’rûf. Mâ, harf-i nefydür. ‘Arefnâ, fi’il-i fâ’ildür ma’rifetden. Ke, hitâb içündür. Hakka ma’rifetike ey kemâl-i ma’rifetün. Ya’ni ol Hakk’uñ cemâli ziverinün vaşf idicileri hayrete müte’allıklardur ki biz seni bilmedik, saña lâyıq bilmekle. Nitekim buyurmışlardur: Men ‘arefe’llahe kelle lisānehu ve küllü’n-nāsi fī Zati’llahi hamkāun¹. Ammā evvelki ba’zı ekābirden mervîdür ki lākin ‘arefnāke Hakk’a ma’rifetike diyu Hakk’uñ celle ve ‘alānuñ şifāt-ı ulūhiyyet ve rubūbiyyet ve vaḥdāniyyet vesāyir-i nu’üt-ı celāl ve cemāl birle ittişāfinuñ ma’rifeti ‘ilme’l-yakīn² ve ‘ayne’l-yakīn³ ve ḥakke’l-yakīn⁴ ḥuşūlma işāretdür. Lev kuşufe’l-ğatāu mā ezdedde yakīnen⁵, bundan ‘ibāretdür Ve illā Ḥazret-i Emîrū’l-mü’minin İmām ‘Alī bin Ebī Ṭālib’den ma’rifet-i Hakk’uñ celle ve ‘alā ḥuşūşunda istifsār olundu, [B22a] buyurdı ki: [H30a] En ta’leme inne fī taşavvuri ḳalbike fa’llahu ‘azze ve celle bi-ḥilāfehi ḳāle Muhammed bin Vāsı’i rahimehu’llah men ‘arefe azze ve ‘alā ḳalle kelāmuhu [L23a] ve dāme taḥayyūruhu ve ḳāle Ebū Bekr-i Vāsıfı men ‘arefe’llahe inkata’a be’l-ḥorasa ve’nḳama’a⁶. Ve cāyızdır ki mā ‘arefnāke Hakk’a ma’rifetike makām-ı fenāfi’llaha işāret ola. Ya’ni seni saña lâyıq ma’rifetle bilen yine sensin. Bu ma’rifet daḫı senindür, dimek ola. Buyurmışlardur ki: ‘Areftu rabbı bi-ziyyi velevlā faḫlu rabbı mā ‘areftu ziyyi kemā ḳālu’llahu Te’ālā ve mā-remeyte iz remeyte ve lakina’llahe remı’l-āye⁷. Beyt:

Hıç zātı be-Zāt-ı ü ne-resed

‘Aḳl-ı küll der-şifāt-ı ü ne-resed⁸

1 ‘aşıkun HBA: ‘aşıkun ve ḫālibün L // 3 ma’rûf HB: ma’rûfdur AL // 6 buyurmışlardur HL: buyurmışlar B, dimişlerdür A // 8 rubūbiyyet ve ulūhiyyet LB: ulūhiyyet ve rubūbiyyet, rebūbiyyet A. // 11 imām HL: - AB // 12 Ṭālib’den HBL: Ṭālib keremu’llahu vecchehu A // 14 ‘alā HBL: celle A // 15 dāme HBL: idāme A / Bekr-i Vāsıfı HBA: Bekrū’IVāsıfı L

¹ Allah’ı bilenin dili tutulur. Bütün inananlar Allah’ın zatı konusunda divanedir.

² Kesin elde edilmiş bilgi. Mehmet Yılmaz, a.g.e., s.26

³ Gözüyle görmüş gibi. Tekâsür S.(102) / 5. A. Yazır, a.g.e., s.600; Mehmet Yılmaz, a.g.e., s.26

⁴ O, hiç şüphesiz gerçeğin ta kendisidir. Hakkâ S.(69) / 51.A. Yazır, a.g.e., s.567

⁵ Şayet örtü açılsaydı yakın bilgim artmazdı.

⁶ Muhakkak ki, Allah senin kalbinde tasavvur ettiğin her şeyin dışındadır. Muhammed bin Vasi: kim Allah’ı bilirse sözü az, hayreti devamlı olur. Ebu Bekr Vasıfı der ki : Kim Allah’ı bilirse dili kesilir, dilsiz olur ve konuşamaz.

⁷ Rabbimi kıyafetimle bildim Şayet kıyafetimi tercih etseydim Rabbimi bilmezdim. Yüce Allah’ın şöyle dediği gibi: Attığın zaman sen atmadın Fakat Allah attı. Enfal S.(8) / 17. A. Yazır, a.g.e., s.178

⁸ Hiç kimse onun yüce makamına ulaşamaz. Akl-ı küll bile onun sıfatlarını anlayamaz.

Li-Mü'ellifihi:

Egerçi söylemiş ehl-i tarîkat
Haķı Haķdur bilen el-Haķķ haķiķat

5 Kimesne olmadı bu sırdan āgāh
Hemīn Allāhı bilür yine Allāh

Yüri var Lāmi'î kesb eyle hālāt
Senüñ haddüñ degıldür bu maķālāt

10 Bu meclisde bugün bî-gānesin sen
Bu şem'e gerçi hoş pervānesin sen

15 Maķāmından yüce kıлма maķāluñ
Kelāmuñ gözle kim arta kemālūñ

Şedef gibi yum ağzuñ cümle güş ol
Çıkarma gevherüñ elden hamüş ol.

Nazm:

20 Ger kesî vasf-ı ü zi-men [A17b] pursed
Bî-dil ez-bî-nişān çi güyed bāz

Ger, kāf-ı 'Acemî ile burada eger lafzından taħfif olınmışdır, edāt-ı şartdır. Türkî'de müsta'meldür. Ve daħı uyuz ma'nāsına gelür. 'Arapca cereb dirler. Ve daħı edāt-ı fā'il gelür. İsmiñ āhirine ulaşur. Anuñ fā'iline delālet ider. Meşelā
25 küzeger ve keşger dirler. Bardaķcı ve başmaķcı [H30b] ma'nāsına. Kes fetħ-i kāf-ı 'Arabî'le kişidür. Pursed, pursiden şıgasından fi'il muzāri'dür. Şora dimekdür. Dil, yürek ve göñül dimekdür. Bāz, burada enseb budur ki daħı ma'nāsına ola. Ma'nā böyledür ki eger bir kimse anuñ vaşfını benden şora, göñülsüz nişānsızdan daħı ne

1 mü'ellifihi HLA: mü'ellifihi Mevlānā Lāmi'î // 3 el-Haķķ HBL: ancak A // 9 haddüñ HBA: haķķuñ L // 18 ol HLA: ol ilāhi cümleten her şey' yā Rab, İlet maķşūda kim 'alā-yı maṭlab B // 20 nazm HLB: hıṭ'a şerhi geçmişdir A // 23 uyuz HLB: āviz A // 24 fā'iline HLA: fā'iliyyetine B / meşelā HBA: - L // 25 dirler HLA: - B / ma'nāsına HLA: - B / fetħ-i kāf-ı 'Arabî'le kişidür HL: - BA // 26 'Arabîyle H: 'Arabīnūñ fetħasıyla L / şıgasından HBA: lafzından L/ dimekdür HB: demek olur AL // 27 dimekdür HBA: demek olur L.

söyleye. Ya'nî hâl [L23b] böyledür, dağı ne söyler. Ve yâhud bir niçe def'a beyân olındı. Dağı ne beyân eyler dimek ola. [B23a] Ve açık ma'nâsına dağı murâd olsa câyiz. Ya'nî andan ne keşf ide bilür dimek, ola. Çün lafz-ı bâz burada bu iki ma'nâsında isti'mâl olınmak râst ü mülâyim olıcağ taħsîn-i lafz için gelmişdür.

5 Zâyiddür diyü hükm münâsib degildür. 'Āşıkân kuştegân-ı ma'sûkend ber-neyâyed zi-kuştegân âvâz. 'Āşıkân, 'âşikuñ cem'idür 'âşıklar dimekdür. Kuştegân, kuşte zamm-ı kâf-ı 'Arabî'le kuşten lafzından ism-i mef'uldür. Elif ve nûn ile cem' olmışdur. Kâf-ı şânî ki 'Acemî'dür. Āhir-i kelime hâ olduğ için kâ'ide-i sâbıka üzerine cem' için ziyâde kılınmışdur. Depelenmişler dimekdür. Ma'sûkend ma'sûk end tağdirinde. Lafz-ı end burada râbıta-yı est cem'idür. Bigâne end ve refte end dirler. Yâdlardur. Ve gitmişlerdür, dimek olur. Āhirinde elif veya vâv olan isme ulaşsa câyizdür ki elif yerine yâ getüreler. Āşinâyend ve mehrüyend gibi. Ve āhirinde hâ-yı resmî olan isme [H31a] lâhık olsa elif'in işbât iderler. Mişâli geçdi. Bunlardan gayri isme muttaşıl olsa elif'in hâzıf iderler. Cânend ve şâfi'yend gibi.

15 Gâh olur ki est râbıtası tûrurken getürürler. H'vâce Senâyî beyt:

İN gürühî ki nevrside estend
 'işve-i cân u zer hâridestend¹

Ve dağı niçe ma'nâsına gelür ki mechül 'adedden 'ibâretdür. Enverî:

Mudrec ender kemîne-i nûkte-i tû
 End sâle zahîre-i hûkemâ²

20 Ber, burada 'alâ ma'nâsınadır. Neyâyed, gelmez dimekdür. yukarı gelmez dimek, çıkmazdan ta'bîrdür. Ehl-i isti'mâl yanında ma'lûmdur. Āvâz, ündür şavt ma'nâsına. Ve āhirine bir hâ-i resmi ziyâde idirler, çav dimek olur. Şıyt u şadâ [L24a] ma'nâsına. Ma'nâ-yı beyt şöyle dimekdür ki 'âşıklar ma'sûklaruf depelenmişleridür. Depelenmişlerden âvâz çıkmaz. Yekî ez-sâhib-dilân [A18a] ser

25 be-ceyb-i mürâkabet fûrû-burde bûd. Yekî, bir dimekdür. Sâhib, ma'rûf. Dilân,

1 söyleye HL: söyler BA / dağı HLA: ki dağı B // 3 câyiz HB: câyizdür AL / çün HB: - AL // 4 ma'nâsında HBL: ma'nâya A / râst ü mülâyim HLA: mülâyim ü râst B // 5 diyü HBA: - L // 6 kuşte HL: - AB // 8 'Acemî HBA: kâf-ı 'Acemî L / āhir-i kelime hâ HLB: āhirine kelime-i hâ // 9 dimekdür HBA: dimek olur A // 10 tağdirindedür ABL: tağdirinde H / cem'idür HLA: cem' B // 14 şâfi'yend HLA: fi'yend B // 15 olur HAL: olur ki B / tûrurken HLA: dururken L / beyt HLA: - B // 18 ma'nâsına HLB: ma'nâya A / 'adedden HLB: 'adedinden A // 23 ve āhirine bir hâ-i resmi ziyâde idirler, çav dimek olur. Şıyt u şadâ ma'nâsına HAL: - B / Āhirine HL: āhirinde A // 16 bir HLB: birisi A / ma'rûf HL: ma'rûfdur BA.

¹ Yeni yetmeler grubu can nazı ve altın almışlardır.

² Senin basit bir nüktende (bile) bilginlerin kaç yıllık azığı vardır.

dilüñ cem'îdür gönüller dimekdür. Ser, feth-i sîn, ile başdur. Ceyb, feth-i cîm ve sükün-ı yâ'ıla [B23b] burada yağa dimekdür. Giribân ma'nāsına. Ve dağı sîne ma'nāsına. Ve dağı kesmek ya'nî mesâfe kesmek ma'nāsına gelür. Mürakabet, luğatda göz tutmağa ve çalışmağa ve kimseden korkmağa dirler. Meşâyih 5 kaddesa'llahe esrârehum dilinde 'abd olan ma'lûm idinmekdür, Hakk Sühanehu kendüye muṭṭali' olduğına ve ol 'ilme müdâvemet taleb itmekdür. Ve fi'r-risâleti'l- Kuşeyriyetin [H31b] fi bâbi'l-murākabeti 'ilmü'l-'abdi bi'l-ittilai'l-Hakki 'aleyhi ve istidâmetihi li-hâze'l-'ilm mürākıbeten li-rabbihî 'azze ve celle¹. Cafer bin Naşrû'l- Huldîye rahimehu'llah murākabeden sū'âl olındı buyurdı ki: Murā'ātu's-sırrı li- 10 mülâhazati'l-Hakki ma'e külli hıtratin naf'enâ'llahu ve iyyâkum bi'l-murākabeti ba'de'lmuḥasebeti². Furû-burden, aşğa iletmiş dimekdür. Çekmiş dimekten ta'birdür. Būd, burada idi ma'nāsına rābıtadur. İki vechle isti'mâl olunur. Vücüd ma'nāsına. İsm-i maşdar dağı isti'mâl olur. Nizâmî³:

Ey cihân dîde buved h'vîş ez-tu

15

Hiç bûdî ne-buved pîş ez-tu⁴

Ve hem bûden lafzından şîğa-i mâzîdür. Keynûnet ma'nāsına. Muzâri'inde vāv'ı meftûh okurlar. Buved dirler. Emr-i gâyibde bād dirler. Aşlda buvād idi keşret-i isti'mâlla vāv ḥazf olındı. Ma'nâ şöyle olur ki gönül şâhiblerinden biri başını mürākabet yağasına çekmiş idi. Ve der behr-i mükâşefe müstagrak şude. 20 Mükâşefe, luğatda [L24b] açışmağa dirler. Ve düşmenliğe dağı dirler. İştılâh-ı meşâyihda rahimehumu'llahu Te'âlâ ref-'i ḥucub miqdârınca 'acâibü'l-mülk ve melekûtı seyr etmege dirler. Zîrâ hadîş-i şaḥîhde vârid olmışdur ki: İnnel-lahe seb'îne elfe hicâbın min nûrin ve zulmetin⁵. Ya'nî Hakk Te'âlâ içün yetmiş biñ

¹ sînle BAL: sîn ile H / başdur HAB: başdur rās ma'nāsına L / cîm HB: cîmle AL // 2 ve sükün-ı yâ'ıla HBL: - A / ve dağı HLB: - A // 5 kaddesa'llah HBA: kaddesa'llah Te'âlâ A / subhanehu HLB: subhanehu Te'âlâ A // 6 ve ol 'ilme HLA: - B // 7 'ilmü'l-'abdi HBA: - L // 9 rahimehu'llah HBL: - A // 11 iletmiş HAB: alınmış L // 12 ekşer bu BLA: iki H // 13 olunur BAL: olur H // 17 gâyibde HLA: gâyibinde B / aşlda HBA: aşlında L // 19 çekmiş idi HLB: çekdi A / behr HBA: - A // 20 dirler HA: - LB / etmege ABL: dağı H // 21 Te'âlâ HL: - AB / 'acaibü'l-mülk HL: 'acaib-i mülk AB.

¹ Kuşeyri'nin Er-Risalesi'nde murakabe babında, murakabe, kulun Allah'ın kendisine muttali olduğunu bilmesidir. Bu hali devam ettirdiği sürece Allah'ı sürekli murakabe etmiş olur, der. Kuşeyri: Er-Risale, Murakabe Babı, s.189

² Bütün hatalarla beraber Hakk'ın mülâhazası için sırları gözetmektir. Yüce Allah bizi ve sizi muhasebeden sonra murakabe ile faydalandırırın.

³ Nizami: 13.yy şairlerindedir. Genceli Nizami olarak bilinir. Divan'ı ve Pencgenc adlı beş mesnevisi oluşan bir hamsesi vardır. Zebîulah Safâ, a.g.e. , C. II, s. 798-824.

⁴ Ey cihan, senden önce gözdür olan, senden önce hiçbir varlık yoktu.

⁵ Allah'ın nurdan ve zulmetten yetmiş bin perdesi vardır. Gazalî: İhya'l-Ulûmid'd-din, Hzr.Ali Arslan, İstanbul 1981, s.1-337

hicāb vardır nūrdan daḫı zūlmetden dimekdür. Bilgil ki her hicābuñ keşfinde bir
 ‘ālem seyr olunur. Pes yetmiş biñ ‘ālem seyr olunur. Ve [B24a] bu yetmiş biñ ‘ālem
 bi-temāmiḫā nihād-i insānda mevcūddur. [H32a] Her ‘āleme göre insānuñ bir gözi
 olur ki ol göz ile ol ‘ālemi keşf ḫāletinde seyr ider. Çün mürīd-i şādīk cezbe-i
 5 irādetle esfelü’s-sāfilīn ṭabi‘atından, ā’lā-yı ‘illiyyin-i şerī‘ate müteveccih ola. Ve
 kıdem-i şıdkıla cādde-i ṭarīkatde kânūn-ı mūcāhedet ve riyāzet üzerine sulūk ide.
 Pes ol hicāblardan mūrūr u ‘ubūr ide başlaya ve ol maḫāma mūnāsib Ḥaḫḫ celle ve
 ‘alā oña bir çeşm-i ‘ibret-bīn bağışlaya. Evvel derecede ‘aḫıl gözi açıla. Bu
 dāyirenūñ hicābları zāyil olduḡı ve āyine-i ‘aḫıl şafā ḫāşıl etdüḡi [A18b] miḫdarı
 10 esrār-ı ma‘kūlāt keşf ola ki oña keşf-i nazārī dirler. Ekşer ḫükemā ve felāsife bu
 maḫāmda giriftār ḫaldılar. Ve bunı maḫşad-ı ḫaḫīḫiye vuşūl şandılar. Çün keşf-i
 ma‘kūlātın ‘ubūr olma mukāşefāt-ı ḫalbi zāhir olırsardur ki oña keşf-i şuhūdī daḫı
 dirler. Ol maḫāmda envār-ı muḫtelife mūşāhede olınsa gerekdür. Andan şoñra
 15 mūkāşefāt-ı sırrı ‘ayān olırsardur ki oña keşf-i ilḫāmī daḫı dirler. Ol maḫāmda
 esrār-ı aferīneş ve her nesnenūñ vücūdi ḫikmetleri meḫşūf olsa gerekdür. Andan
 şoñra mūkāşefāt-ı rūḫī [L25a] zūhūr idiserdür ki oña keşf-i rūḫānī dirler. İbtidā-ı
 ḫālinde keşf-i me‘āric ve ‘arż-ı cennāt ü caḫīm ve rü‘yet-i melā’ike ve anlarıñla
 mūkālemāt zāhir olırsardur. Ammā çünki rūḫ bi-kūlli şefā ḫāşıl ide ve kudūrāt-ı
 cismānīden pāk ola, nā-mūtenāḫī [H32b] ‘ālemler keşf olsa gerekdür. Ve ekşer
 20 ḫavāriḫ-i ‘ādāt ki oña keşf ü kerāmāt dirler. Bu maḫāmda zūhūra geliserdür. Ve
 ḫābil-i mūkāşefāt-ı şıfāt-ı Ḥaḫḫ olırsardur. Tā sa‘ādeti ṭaḫalluken bi-āḫlāḫū’llah¹
 birle mūşerref kılınsardur. Yesserunā’llahu ve iyyākum maḫāme’l-mūkāşefet
 b‘ade’l-mūcāhedet². [B24b] Mūstaḡrak ḡarkdandur. Şude, şude būd taḫdīrindedür.
 Ma’nā-yı kelām şöyle dimekdür ki mūkāşefet deryāsında ḡarḫ olmış idi. Ya’nī
 25 ṭalmış idi. Çün ezīn ḫālet bāz āmed. Ezīn, ez īn taḫdīrindedür. Vaşılıla hemze düşer,
 īn bu dimekdür. Esmā-yı işāretendür. Ya’nī çün ol ‘azīz bu ḫālet-i istiḡrāḫ ve
 mūkāşefeden girü geldi. Ya’nī rücu‘ etdi. Zīrā zevraḫ-ı ‘aḫıl ü rūḫ mādām ki

2 seyr olunur HB: olur AL // 4 gözle ABL: göz ile H // 5 esfelü’s-sāfilīne HLB: esfel-i sāfilīne A // 8
 aña ABL: oña H // 11 maḫşad-ı AHL: maḫşada B // 14 daḫı HLB: - A // 16 zūhūr HAB: - L / oña
 HB: aña AL // 17 ḫālinde HLB: ḫāletinde A // 18 zāhir HLA: - B // temām pak ALB: pak H // 19
 keşf ü kerāmet HLA: keşf-i kerāmet B // 22 mūşerref kılınsardur HBA: kılınsardur mūşerref A /
 yesseruna’llahu HLA: Allahümme yesseruna’llahu B / iyyākum HLA: iyyākum ya zātı Bārī fe-
 ahdena ve iyyākum B // 24 olmışdı ABL: olmış idi H / ṭalmış idi HL: ṭalmışdı BA // 26 düşmişdür
 LBA: düşer H / işāretendür HLB: işārtandur A.

¹ Allah’ın ahlakıyla ahlaklanınız.

² Allah, bizim işimizi kolaylaştırsın. Bizi ve sizi mücahededen sonra mūkāşafa makamına eriştirsın.

lenger-i vücūd ve esbāb-ı zarūri, birle merbūtdur. Her ne denlū bu deryā-yı bī-pāyān-ı haqīkide sergerdān gezse, girū sāhil-i hestī-i mecāzī tarafına ‘avdet etmekden hālī degildür. Nitekim Hıvāce-i ‘Ālem buyurmuşdur: Lī me‘al’līlahe vaqtun lā yasa‘unī fīhi melekun muḡarrebun velā nebiyyun mürselun¹. Yekī ez-ashāb be-tarīk-i inbisāt goft. Ashāb, fetḡ-i hemze ile yārān dimekdür. Tarīk, yoldur. Rāh ma‘nāsına. Inbisāt, küstāhlığa ve açılmağa dirler. Goft, fi‘il-i mazīdür. Goften lafzından söyledi dimekdür. Ya‘nī yārāndan biri küstāhlık yoluyla eytdi. Ez-în büstān ki būdī mā-rā çe tuhfe kerāmet āverdi. Mā, luġat-ı Fārsīde biz dimekdür. Naḡnu ma‘nāsına zamīr-i mütekelim-i ma‘e’l-ġayr. [H33a] Tuhfe, armaġandur.

5 Ya‘nī ol büstāndan ki anda idūñ bize ne kerāmet armaġan getürdüñ. Goft be-hātır-çünān dāstem ki eger be-dıraḡt-ı gül bi-resem dāmenī gül pür kunem. Çünān, öyle dimekdür. Kezalik ma‘nāsına. Aşılđa çün ān idi. Keşret-i isti‘mālden [A19a] ötrü vāv ḡazf olındı. Bi-resm, bā-i ‘Arabīnūñ kesriyle iki ef‘āl evāiline dāhil olan zāyid bā’dur. Resem, resīden lafzından fi‘il-i muzaridür. Nefs-i mütekellim-i vaḡdedür.

10 İrişem dimekdür. Dāmen etekdür. Zeyl ma‘nāsına. Dāmān daḡı ziyāde-i elifle luġatdur. Hemān ol ma‘nāya. Ve, vaḡdet içündür. Pür, zamm-ı bā-ı ‘Acemīyle tolu dimekdür. Memlū ve meşhūn ma‘nāsına. Kunem, kerden lafzından fi‘il-i muzaridür. Nefs-i mütekellim-i vaḡdedür. Eyliyem dimekdür. [B25a] Ma‘nā şöyle olur ki eytdi ya‘nī ol ‘aziz ḡātırumda öyle tutardum ki eger gül ağacına irişem bir

15 etek ḡolduram. Hediyye-i ashāb-rā. Ya‘nī yārāna armaġan içün. Çün be-resīdem būy-ı gülem çünān mest kerd ki dāmenem ez-dest be-reft. Resīdem, resīden lafzından fi‘il-i mazī-i nefsi mütekellim-i vaḡdedür. irişdüm dimekdür. Būy, yā’la ve ya’suz daḡı luġatdur. Ḳoḡu dimekdür. Gülem, gül-i merā taḡdīrindedür. Kerd, kerden lafzından fi‘il-i mazīdür. Eyledi dimekdür. Muzāri‘inde rā’yı nūn’a ibdāl

20 idirler. Kuned dirler. Reft reften lafzından fi‘il-i mazīdür. Gitdi dimekdür ma‘nā şöyledür ki çün ki irişdim ya‘nī gül ağacına gül ḡoḡusı beni şöyle mest eyledi ki

25

2 haqīkide HBL: haqīkatde A / gezse HBA: gezinse / hestī-i HLB: baḡşī-i A // 3 buyurmuşdur HL: sallallahu Te‘ālā ‘aleyhe ve’s-sellem buyurmuşdur A, buyurmuşdur ‘aleyhū’s-selām B // 4 fīhi HLA: - B / mürselun HLB. Mürselūn şadaġa resulullah A // 7 yoluyla eytdi HB: tarīkiyle söyledi // 10 ya‘nī HAB: - L // 11 gül H: - ABL / kunem HLA: kunīm B // 12 isti‘mālden HBA: isti‘mālından L // 13 zāyid bādur HB: bā-yı zāyidedür AL // 17 meşhūn HB: şenbūn L, - A / muzāri‘-İ ABL: muzāri‘dür H // 22 Vaḡdedür HL: vaḡde BA / daḡı luġatdur HAL: - B // 24 fi‘il-i HAL: şġa-i B / dimekdür HAL: demek B // 25 kuned ABH: kuned ve kunende L // 24 şöyledür HAL: şöyle olur B // 26 ağacına BHL: ağacına irişdüm A.

¹ Benim Allah ile olan öyle bir vaktim var ki o anda ne melek ne de bir peygamber bulunmaz. Aclunī, Keşfü’l-Hafā, C.II, No:2159, Beyrut 1988, s.259; Kuşeyri, a.g.e. , s. 212

eteğim elden gitdi. Kıt'a: [L26a] [H33b] iy murğ-ı seher 'ışk zi-pervâne be-yâmüz. Murğ, kuşdur. Burada murğ-ı seherden murād zāhir ve mütebādir budur ki bülbül ola. Zīrā kelām-ı şu'arāda mütedāvildür ve feryād ü figān ile meşhürdür. Ve sāyir murğ-ı seher-hız daḡı murād olınsa cāyızdır. 'ışk, farṭ-i muḡabbete dirler. Ve eytdiler ki 'ışk 'aşakadan müştakdur. 'Aşaka şarmaşuk didikleri otdur. Nitekim ol

5 eytdiler ki 'ışk 'aşakadan müştakdur. 'Aşaka şarmaşuk didikleri otdur. Nitekim ol şarmaşduḡı ağacı za'yıf eyler kurıdır. Bu daḡı şāhibini öyle ider ve farṭ-ı 'aşka derd dirler. Şeyḡ 'Aṭṭār¹ tābe marḡedehu:

Ḳudsiyān-rā 'ışk hest ü derd-nīst

Derd-rā cuz-ādemī der-ḡürd-nīst²

10 Pervâne, ma'rūf bir tāyirdür ki gice kendüyi şem'e urup yaḡar. Ve yumuş oḡlanına daḡı dirler. Ve ḡüccet ma'nāsına daḡı isti'māl olınur. Be-yāmüz, āmūḡten lafzından emr-i ḡāzır şıḡasıdır. Burada öḡren dimekdür. Öḡret ma'nāsına daḡı gelür. Zīrā āmūḡten hem lāzım hem müte'addī isti'māl olınur. Şeyḡ Sa'dī:

Mu'allimet heme şūḡı vü dilberī āmūḡt (müte'addī)

15 Cefā vü nāz ü 'itāb ü sitemḡerī āmūḡt³

Men ādemī be-ḡünīn şekl ü ḡadd ü ḡüy u reviş

Ne-dīdeem meḡer īn şive ez-perī āmūḡt⁴ (lāzım)

Müstaḡbelātında ḡā'yı zā'ya ḡalb idüp āmūzed ve āmūzende ve āmuz dirler. Ve fi'ilūñ ki [A19b] evvelinde hemze ola. Anuñ gibi fi'ilūñ ki evveline bir yā-ı tevessül ya nūn-ı nāfiye ilḡāk olınsa [B25a] ekşeriyā bā'dan şoñra bir yā daḡı ziyāde idirler. Beyā ve beyāzmāy ve neyāmed ve neyāyed dirler. Ma'nā şöyle [H34a] dimekdür ki iy seher kuşı 'aşḡı pervāneden öḡren. K'ān sūḡte-rā cān şud u āvāz neyāmed. K'ān, ki ān dur. Vezn iḡün vaşlıla ḡ'ān okınur. Sūḡte, sūḡten

20 lafzından ism-i mef'ül şıḡasıdır. Burada göyünmiş dimekdür. Ve şol ḡāva daḡı

25

1 elümden ABL: elden H // 3 figānla ABL: figān ile H // 4 'ışk der-ḡürd nist HLA: - B // 5 nitekim AH: - L // 6 za'yıf eyler kurıdır HL: kurıdır za'yıf eyler A // 7 tābe maredehu LH: - A // 10 tāyirdür H: tayyārdur ALB // 12 şıḡasıdır HLB: - A // 13 Şeyḡ Sa'dī HLB: beyt A // 14 müte'addī H: - ABL // 15 müte'addī H: - ABL // 17 ḡadd ü ḡüy HBA: ḡüy u ḡadd A // 18 lāzım HL: - AL // 19 idüp HLB: idüp āmāz A // 20 evveline ilḡāk olınsa HBA: - L // 23 dimekdür HLB: demek olur A // 24 ān dur HLB: ān ḡāḡdirindedür L/ okınur HLB: telaffuz olınur A // sūḡten lafzında HLB: - A // 25 mef'ül şıḡasıdır HB: mef'üldür AL.

¹ Attar: (1142-1221) Nişābur'da doğan şairin, Esrarname, İlahiname, Mantıku't-Tayr gibi eserleri vardır. Şiirleri tasavvufi tarzdadır. Zebihulah Safā, a.g.e., C. III, s.

² Meleklerle aşk var, derd yoktur. Derd insandan başkasına yakışmaz.

³ Öḡretmenin sana şuh olmayı, gönül çalmayı, cefalı olmayı, naz yapmayı ve zulüm etmeyi öḡretti.

⁴ Boyda, huyda bu şekilde birini görmedim. Sanki bu huyları melekten öḡrenmiş.

dirler ki bizi göyündürürler. Dağı anuñ üzerine [L26b] çaķmak çaķarlar. Ve sūhten Lāzım ve mūte'addı gelür. Göynemek ve göyündürmek ma'nāsına. Mūstakbelātında. hā'yı zā'ya kalb idirler. Sūzed ve sūzende dirler. Cān, Fārsi'de ve Türki'de mūsterek ma'rūfdur. Rūh-ı hāyvānı ma'nāsına. Amā 'Arabı'de tāife-i cinne ıtlāk olunur. Cān neslindendür. Ve dağı bir nev' ilana dirler. Şud, şuden lafzından fi'il-i māzıdūr. Burada gitdi ma'nāsınadır. Ma'nā şöyle dimekdür ki ol sūhtenüñ cānı gitdi āvāzı gelmedi. İn müdde'iyān der-talebeş bī-ħaberānend Müdde'iyān, müdde'inüñ cemi'dür. Da'vı ehilleri dimekdür. Bī-ħaberānend, bī-ħaberān end taķdırindedür. Vaşlıla hemze sāķıķ olmuşdur. Ya'nı bu da'va ehilleri ol 10 Ĥaķķ'ıñ talebinde ĥabersüzlerdür. K'ān-rā ki ĥaber şud ĥaberı bāz neyāmed K'ān, yine burada ki ān taķdırindedür. Vezni için vaşlıla k'ān telaffuz olunur. Ma'nā şöyledür ki oña ki ĥaber oldı. Bir ĥaberi girü gelmedi. Ya'nı ol kimse ki Ĥaķķ'dan ĥaberdār oldı andan kimse ĥaber almadı ve anuñ ĥaberi ma'lūm olmadı. Zırā maĥv-ı şuhūd ve fenā-ender fenā oldı. [H34b] Evvel vüçüdündan ve cem'-i 15 levāzım-ı kevnıyyeden el yudı. Pes ol maķāmdan ĥaberi kim alsa ve kim virse gerekdür. Li-Mü'ellifihı:

Ola bir kaķre çün deryāya vāşıl
Vüçüdündan nedeñlü bula ĥāşıl

20 Meşām-ı kevnı almaz işbu būdan
Fenā bulmayıcak ma'nāyı būden

[B26a] Dıger ve dıger luĥatdur. Burada dağı dimekdür ve ikindü vaķtine dirler. Ey ber-ter ez-ħayāl ü kıyās ü gümān u vehm. Ter, burada edāt-ı tafzıldür. Meşelā bed-ter yaramazlık ve ĥüb-ter eyürek dimek olur. Ve yaş dimekdür ruķub ma'nāsına. 25 Ĥayāl, luĥatda bir kaç ma'nāya gelür. Evvelā şol şurete dirler ki 'ālem-i ĥvābda [L27a]görinür. Ve şāniyā şol şurete dirler ki merdüm-ı dıdede mūşāhede olunur. Ve şālişa ol şurete dirler ki bostānlarda ve ekinlerde düzerler, ķorlar. Tā kim vuĥuş ü tuyyur ürküp kaķa. Ve rābı'ā şahş ma'nāsına gelür. Ve ĥāmisā [A20a] şol kuvvet-i müdrıke-i bātınıyyeye dirler ki her şuver ü eşbāhı ki ĥiss-i mūsterek-i maĥsūsātđan 30 aĥz ider. Ol kuvvete anları ĥıfz eyler. Ĥaķıķaten ĥiss-i mūstereküñ ĥızānesidür.

6 şöyle dimekdür HBA: şöyledür L // 10 yine burada HBL: - A // 12 oña HA: aña LB // 13 kimse HLA: kimesne B // 15 gerekdür HLA: gerekdür ĥaber duyulmaz B / meşnevi li-mü'ellifihı AL: li-mü'ellifihı HB // 22 dıger HLA: dıger dağı B // 25 'ālem-i HBA: - L // 26 olunur HBA: olır A // 27 düzerler HLB: düzüp A // 10 ĥiss-i mūsterek ĥiss-i mūstereküñ HLA: - B .

burada ma'nâ-yı âhîr ma'kâma münâsibrekdür. Ve ol kuvvetden münezzehe dimekdür. Ya'nî ol kuvvetde mahfûz olan şüverden münezzehe dimekdür. Zikrû'l-mahal irâdetü'l-hâl¹ kâbilünden ola. Ya ol kuvvet ile idrâk olmağdan ya mu'tlakâ şüretden münezzehe demek ola. Gümân, zamm-ı kâf-ı 'Acemîle zann ma'nâsına ism-i maşdardur. Ve şîğa-i emr ve vaşf-i terkibi gelür. Kıyâs, bir nesneyi [H35a] bir nesneye beraberleşirmege dirler. Ve delîl ma'nâsına dağı iştilâh olındı. Kıyâs-ı fikhî ve kıyâs-ı mantıkî dirler. Vehm, ma'rûfdur. Bilgil ki Hakk celle ve 'alâ hayvânâtında bir kuvvet komışdur ki anuñ vâsıtasıyla nefis-i maḥsûsât-ı cüz'iyeden ma'ânî-yi cüz'iyeye idrâk ider ki ol ma'ânî-yi maḥsûse degüldür. Meşelâ 'adâvet-i Zeyd ve şadâkat-ı 'Amru gibi. Ve koyün kurdı görüp bir ma'nâ idrâk itdügi gibi ki anuñ sebebiyle andan nefret idüp kaçır. Pes ol kuvvete kuvvet-i vâhime dirler. Ve ol müdreke'te vehm itlâk olunur. Ma'nâ şöyle dimekdür ki ey yücerek ya'nî ey münezzehe hayâlden ve dağı zannından dağı kıyâsdan dağı vehmden. [B26b] Ve'z her çe gofteend şenîdim ve ḥvândeîm. Şenîdim, şenîden lafzından fi'il-i mâzî-i nefis-i mütekellim-i ma'e'l-gayrdur. İştîdük dimekdür. Şunüden ve şenîden ikisi dağı lûgatdur. Ḥvândeîm, [L27b] ḥvânden lafzından ism-i mef'üldür. Zâmir-i mütekellim-i ma'e'l-gayr lâhîk olmışdur. Zîrâ lafz-i îm zâmir-i mütekellim-i ma'e'l-gayrdur. Okumışuzdur dimekdür. Ḥvânden lafzınıñ Fârsî'si dağı Türkî'si gibi müşterekdür. Kırâ'at ma'nâsına ve da'vet ma'nâsına gelür. Vâv resmîdür. Elif şâbitdür. Rânden ve mânden kâfiyesinde isti'mâl olunur. Ma'nâ şöyledür ki dağı her nesneden ki dimişler biz eşitdik dağı biz okumışuzdur. Ya'nî anlardan münezzehdür. Meclis-temâm geşt ve be-pâyân resîd 'ömr. Pâyân, âhîr dimekdür. Resîd, resîden [H35b] lafzından fi'il-i mâzîdür. İrişdi dimekdür. Müte'addîsi resânden ve resânîden gelür. Ya'nî meclis temâm oldı dağı 'ömr âhîre irişti. Mâ hem-çünân der evvel-i vaşf-i tû mândeîm. Hem çünân, öyle dimekdür. Aşda hemçün andan tahfîf olınmışdur. Mândeîm, mânden lafzından ism-i mef'üldür ki âhîrine zâmir-i mütekelim-i ma'e'l-gayr lâhîk olmışdur. Kalmışuzdur dimekdür. Ya'nî

1 münâsibrekdür HLB: ensebdür A // 2 şüretden LBA: şüverden H // 3 kâbilünden ola HLB: kâbilündendür A / olmağdan HLB: olınmağdan A // 4 gümân gelür HLB: - A // 7 dirler gümân dirler A: - HLB / ma'rûfdur HBA: ma'rûf L // 9 ma'ânî-yi cüz'iyeye HL: - AB // 11 ve ol olunur HLA: - A // 12 ma'nâ HLB: pes ma'nâ A / dimekdür HLB: demek olur A // 15 ma'e'l-gayr HL: ma'e'l-gayrdur AB / lâhîk ma'e'l-gayrdur HL: -AB // 18 Türkîsi HB: terkibi ki AL // 3 ma'nâsına HLB: -A / gelür HL: dağı gelür AB // 20 rânden HLA: ânden B // 21 dimişler HBA: dimişlerdür L

¹ Mahallin zikri, iradetin arzusudur.

biz ibtidā-yı hālîmizde gibi, senüñ vaşfuñ evvelinde kalmışuz. Ya'nî nesne beyân idemedük. Henüz şaded-i şurū' dayuz dimekdür. Mehāmid-i Pādşāh-ı [A20b] İslām hullide mülkehu. İn meḥāmid-i Pādşāh-ı İslām est. Ya, Meḥāmid-i Pādşāh-ı İslām İn'est taqdîrindedür. Mehāmid mehmedenüñ cem'idür. Gökcek şıfatlar dimekdür.

5 Hullid, fi'il-i māzî-i mechüldür. Mevki'-i du'āda vākı' olmışdur. Muḥalled olsun dimekdür. Muḥalled demek nihāyet bulmasun dimekdür. Ebed ü cāvid ma'nāsına daḥı vıldānun muḥalledün¹ dirler. Musevverün ve muḥarretün ma'nāsına. Ya'nî bilezüklü ve boğmaḳlu demek olur. Kezā fi'l-iḳnā² [B27a] Mülk, mîm'üñ zammıyla ve kesriyle ve luğatdur. Ma'rûf. Ya'nî Hāzret-i Şeyḫ raḫimehu'llah

10 taḥmîd ü taşliyeden fāriğ olduysa Pādşāh-ı İslām'ufñ medḥine şurū' itdi. Zikr-i cemîl-i Sa'dî ki (L28a) der-efvāh-ı 'avām üftāde est. Zikr, ma'rûfdur. Cemîl, gökcek dimekdür. Sa'dî muşannifüñ maḥlasıdır. Adı Müsliḥü'd-dîn'dür. Memdüḫı olan pādşāhuñ adı Sa'd idi kendüyi aña nisbet [H36a] idüp taḥallüşün Sa'dî kılmışdur. Ol Sa'd Bin Ātābeg Ebū Bekr Bin Sa'd Bin Zengî. Nitekim bu kitābuñ

15 evvelinde buyurmışdur beyt:

'Ale'l-ḫuşuş ki dîbāce-i humāyüneş

Be-nām-ı Sa'd Ebū Bekr Sa'd Bin Zeng'ist

Ya'nî 'ale'l-ḫuşuş³ ki bu kitābuñ dîbāce-i humāyünü Sa'd Bin Ebū Bekr Sa'd Bin Zengî adınadır. Ve ibn lafzınuñ terākîbde ḫazfı şāyi'dür. ḫuşuşen kim zarūrāt-ı

20 nazm olan yirlerde ve Mevlānā Cāmî⁴ 'aleyhü'r-raḫme Bahāristān adlu kitābuñda ki buyurmışdur. Kıt'a:

Gülistān gerçi Sa'dî kerd ez-în piş

Be-nām-ı Sa'd Bin Zengî temāmeş⁵

¹ 15 şıfatlar HLB: şıfatlular A // 17 demek HLA: - B / bulmasun HL: bulsun AB // 18 musevverün HLA: mesturün B / muḥarretun HLB: muḥarremun A // 19 demek olur HLA: - B / 20 ma'rûf HB: ma'rûfdur L, - A / raḫimehu'llah HLA: raḫimehu'llah 'aleyh B // 21 itdi HLB: eyledi // 22 'avām HBA: 'ālem L // 23 maḥlasıdır HL: taḥallüstüdür BA // 24 ol HLB: ol pādşāh A / bin HBA: ibn L // 25 Zengîdür LA: Zengîstür B, Zengî H / evvelinde HB: evvelinde aşāğda AL // 28 Sa'd HAL: - B 3 'aleyhü'r-raḫme HLB: -A // 5 ez-în piş HLA: bünyād B // 8 nām HLA: zîb B // 9 bāşed HLA: şāyed B.

¹ Ölümsüz kılınan çocuklar.

² İkna olduğu gibi.

³ Özellikle

⁴ Camî: (1414-1492) Horasan'da doğan şairin, Divan'ı, Heft Evreng, Baharistan gibi bir çok eseri vardır.

⁵ Şiirleri tasavvufi ve irfani tarzdadır. Zebihulah Safā, a.g.e., C. IV, s.647-649

⁵ Bundan önce Sadi, Gülistan'ı Sa'd bin Zengi adına tamamladı.

Bahāristān-ı men nām ez-kesī yāft

Ki bāşed Sa'd Bin Zengi gūlāmeş¹

Egerçi bi-ḥasbū'z-zāhir öyle fehm olmur ki kitāb-ı Gūlistān Sa'd Bin Zengi adına
ola. Sa'd Bin Ebī Bekr adına olmaya. Ammā Sa'd Bin Zengi burada Ḳaramān oğlu
5 ve 'Oşmān oğlu ḳabilinden vāḳı' olmuştur. Nitekim Ḥāzret Şeyḫ bunı mü'eyyid-i
kelām Bostān adlı risālesinde İrād etmişdür. Beyt:

Ki Sa'dı yekī gūy belāğat rubūd

Der-eyyām-ı Bū Bekr Bin Sa'd būd²

Diger:

10 Ne-reft ez-ciḫān Sa'd Zengi be-derd

Ki çün tū ḫalef nām-berdār kerd³

Bundan ma'lūmdur ki memdūh Şeyḫ Sa'd Bin Zengi degildür. Ve kitāb-ı Gūlistān
Bostān'dan bir yıl şofıra te'lif olınmışdür. Nitekim Şeyḫ tarihlerini içinde beyān
eylemiştür. Tārīḫ-i Būstān:

15 Zi-şeş şad fūzūn būd pençāh ü penç

Ki pūr dürr şud İn nām-berdār genc⁴

Tārīḫ-i Gūlistān [B27b]:

Der-ān müddet ki mā-rā vaḳt [L28b] ḫoş būd

20 Zi-ḫicret şeş şad ü pencāh ü şeş būd⁵ [H36b]

Ve Ḥāzret-i Şeyḫ'ūñ mevlidi Şirāz'dur. Ve hem ḳabr-i muteberriki daḫı andadur.
Ziyāretgāh-ı ehl-i ḫacāt olmuştur. Sene āḫadī ve tısfīne ve sitte mi'e şevvālinūñ
cum'a gicesinde vefāt etmişdür. Ve kendüsi ṭabaḳāt-ı meşāyihdendür. Ve efāzıl-ı
Şūfiyyedendür. Ve Şeyḫ Ebū 'Abdu'llah Ḥafī'nūñ būḳa'-i şerīfi mūcāvirleregendür
25 Ve meşāyih-i kibārdan çok kişiyeye irişmişdür. Ve Şeyḫ Şehābū'd-dīn Sohraverdī
birle şoḫbet itmişdür. Ve ḫikāyet iderler ki müddet-i medīde beytū'l-muḳaddesde

³ öyle HB: eyle L, şöyle A // 4 Ḳaramān oğlu ve 'Oşmān oğlu HAB: 'Oşmān oğlu ve Ḳaramān oğlu L
// 6 kelām-ı HLA: - B / risālesinde HLA: kitābında B // 7 yekī gūy-ı HLA: be-gūy-ı B // 13 Şeyḫ
HL: - AB // 14 eylemiştür HLA: eylemiştür B // 21 daḫı HLA: - B // .25 kimseye AB: kişiyeye H,
kimseneye.L.

¹ Benim Baharistan adlı kitabım adını (öyle) bir kişiden almıştır ki Sa'd bin Zengi ona kul olur.

² Benzersiz söyleyip belâğati yağmalayan Sadî, Ebu Bekr bin Sa'd devrinde yaşıyordu.

³ Sa'd bin Zengi senin gibi oğul yetiştirdiği için bu dünyadan dertli gitmedi.

⁴ Altı yüz elli beş yılında bu meşhur hazine incilerle doldu.

⁵ Hicret'ten altı yüz elli altı yıl geçtiğinde bizim iyi zamanımızdı.

ve bilād-ı Şām'da saķālġ idüp ħalka Őu üleŐdürmiŐdür. Tā Ĥazret-i Ĥızır'la mülakāt olup anuñ zülāl-i en'am ü efzālinden sîrâb olmuŐdur. Ve büthâne-i sūmenâta girüp ulu bütleri ŐımıŐdur. Ve defa'âtla piyâde sefer-i ĥac ve seyâhat-ı 'âlem kılmıŐdur. Nitekim ĥikâyetlerinden fehm olunur. Ve kıdve-i mütegazzilân-ı

5 Fârisdur. Ondan muķaddem ol 'azûbetde ġazel az vâķı' olmuşdur. Ve kelimâti maķbûl-i cümle-i tevâyifdür. Nitekim demiŐlerdür. Kıt'a:

Der Şı'r se kes peyem-berânend
Her çend ki lâ-nebiyye ba'dî¹

10 EvŐâf ü kaşide ü ġazel-râ
Firdevsî vü Enverî vü Sa'dî²

Ve ol zamānuñ meŐâyihinden biri meġer Ĥazret-i Őeyĥe münkir imiş. Bir gice vaķı'asında ġörür kim ġöklerüñ kaķusı açılmıŐ. Ve melâ'ike nürdan taķaķlarla nâzil olur. Őordı ki: "Bu taķaķlar nedür?" Eydiler ki: "Sa'dî-i Őirâzî bir beyt didi ki

15 maķbûl-ı Ĥazret-i 'izzet oldı. Bu taķaķlar anuñçündür." Ve ol beyt budur beyt:

[H37a] Berg-i dıraĥtân-ı sebz der-nazar-ı hüşyâr
[L29a] Her varakî defter'ist ma'rifet-i Kirdġâr³

Çün kim ol 'azîz-i 'âlem vâķı'adan uyandı. Fi'l-ĥâl yirinden turup Őeyĥ'üñ kaķusına geldi. İŐtidi ki hemân Ĥazret-i Őeyĥ bu beyti [B28a] tekrâr iderdi. Ve Ĥazret-i

20 Őeyĥüñ cümle-i letâyifindendür ki meġer seyâhatı 'âleminde iken Hümâm-ı Tebrîzî birle Tebrîz ĥammamında mülâķât vâķı' olmuş. İttifâķ Ĥazret-i Őeyĥ câmekânda Hümâm'uñ yanına vâķı' olmuş. Ve Hümâm'uñ öte tarafında oġlı vâķı' olmuş ki ġâyet maķbûblardan imiş. Ve Hümâm Ĥazret-i Őeyĥ'i bilmeyüp mevlüdin ve kûdumin ŐormuŐ. EytmiŐ ki: "Şirâz" ve "Sa'dî kelimâtından ĥiç ĥâtiruñda var

25 mıdur?" demiş. Ĥazret-i Őeyĥ bir iki taze ġazel okumuş. Ve yine ŐormuŐ ki: "Ĥiç Hümâm'uñ daĥı ol yirde ġazelleri [A21b] okunur mı?" EytmiŐ: "Belî okurlar." Pes

³ 3 bütleri H: bütlerini ALB // 4 ondan HB: andan AL // 5 'azûbetde HLB: ġurûbda A // 13 kaķuları ABL: kaķusı H / Taķaķlarla HL: taķaķlar ila AB // 14 olurlar ABL: olur H // 15 budur HLA: budur didiler B // 18 çün kim HL: - BA / 'azîz-i HL: 'azîz çün kim AB / yirinden HLB: - A // 21 birle HLB: ile A / olmuş HBA: olmuşdur L // 22 yanına HBA: yanında L // 23 mevlüdin HLB.

¹ Her ne kadar sonradan peygamber olmazsa da, Őiirde üç kişi peygambere benzer.

² Vasfetmede Firdevsî, kasidede Enverî ve ġazelde Sadi.

³ Akıllının ġözünde yeşil aġaçların her bir yapraġı, Allah'ı tanımak için bir defterdir.

Hümām gazellerinden. yâduñda var mıdır?" demiş. Hâzret-i Şeyh fi'l-hâl bu beyti okumuş ki Humām'ıñ diyu. Beyt:

Der miyân-ı men ü ma'sûk Hümām'est hicâb

Vaqt-i ân'est ki in perde be-yeksû fikenem¹

- 5 Hemân Humām ferâsetle fehm etmiş ki Sa'di'dür. 'İzzet ü mülâtefet ve 'özü-i hizmet etmiş. Efvâh, cem'-i fem ve cem'-i fevh gelür. Ağızlar dimekdür. Ammâ ba'zı luğatda fevh hoş çoğuya dinilmiş. Lâkin meşhûr oldur ki femle fevh lafzân-ı müterâdifân ola. Ve didiler ki fem aşlda fevh idi. Fâ'nuñ fethasıyla vâv'ıñ sükûnıyla gayr-i kıyâs üzerine hâ hâzîf olındı hafâsında [H37b] harf-i 'illet müşâbih olduğıçün. Nitekim harf-i 'illet hâzîf olınur. Vaqtâ ki kelâm-ı 'Arab'da harfeyn üzerine mütemekkin bir ism ki te'nîsî vâv ola, hûdan gayri bulunmadı ise vâv'dan bedel mîm getürdüler. [L29b] Kurb-ı mahrecleri olduğundan ötrü fem oldı. 'Âlem, fetî-i lâm'la ma'rûfdur. Cihân dimek olur. Ve bir zamânıñ ehline dağı 'âlem dirler. Cem'i 'âlemün ve 'avâlim gelür. Ve ba'zı nüshada 'âlem yirine 'avâm düşmiş.
- 15 Çünkü bu muqaddemeden 'ğarağ pâdişâhuñ medhidür. Maqâm-ı medhe münâsib 'âlemdür. Egerçi kendü huşuşunda 'avâm olmak tenezzül şüretidür. [B27b] Üftâde, üftâden, lafzından ism-i mef'ûldür. Düşmiş dimekdür. Vuqu' vü sükût ma'nâsına. üftâden ve üftiden ikisi dağı luğatdur. Müstağbelâtında elif ve yâ düşer. Üfted ve üftende dirler. Ma'nâ şöyle dimekdür ki Sa'di'nüñ göcek zikri ki âlem ağızlarına
- 20 Suhen, söz ve kelecî dimekdür. Zamm-ı sînle ve fetî-i hâ'ıla beden ma'nâsında isti'mâl olınur. Esedî:

Besâ cāyhā gofteend in suhen

Be-kun nîkî āneh be-deryā fiken²

- 25 Ve fetî-i sîn ve zamm-ı hâ'ıla bun ve kun kâfiyesinde isti'mâl olınur. Nizâmî:

Fâtiha-i fikret-i hatm-i suhen

Nâm-ı hudâyest u ber-ân hatm-kün³

Basît bunda mebsût ma'nâsınadır. Basît-i zemînden [H38a] murâd yiryüzidür. Ve

// 5 ü mülâtefet HAB: - L // 8 aşlda HLB: aşlda A // 11 te'nîsî HL: şânisi AB / bulunmadı ise H: bulunmadıysa ALB // 14 ve 'avâlim HLA: - B / düşmiş HLB: düşmişdür A // 15 muqaddemeden HLA: muqadderden L // 19 dimekdür HLB: dimek olur A / gökcek ABL: göcek H // 20 âvâze HL: âvâz AB // 21 dimekdür HLB: dimek olur A / kâfiyesinde BLA: ma'nâsında H // 28 bunda HB: - AL.

¹ Benimle sevgili arasında Humam perde gibidir. O perdeyi bir kenara çekmek zamanı gelmiştir.

² Bir çok yerde bu sözü söylemişlerdir. İyilik yap, denize at.

³ Allah'ın adı, düşüncenin başlangıcı ve sözün sonudur. (Allah'ın adıyla başla ve) onunla bitir.

hem lafz-ı zeminden kaç-ı nazar yiryüzüne basıt dirler. Ve basıt bir düzeye olana dirler. Yeksân. ma'nâsına. Refte, reften lafzından feth-i râ'ıla ism-i mef'uldür. Gitmiş ve yürümüş dimekdür. Müstaqbelâtında fâ vâv'a kalb olunup reved ve [A22a] revende dirler. Ve ma'nâ şöyledür ki dağı ol Sa'dî'nün kelâmı âvâzesi ki yiryüzünde gitmişdür. Ve kasbu'l-ceyb-i hadîses ki hem-çün şeker mi-hürend. Kasb, şâd'uñ sükûniyle burada şol hürmâdur ki ağızda tağılur. Bu taqdirce kaçbu'l-ceyb demek yâ peygâmbere hürmâsı demek ola ki ceypden murâd Hâzret-i Ceybu'llah aleyhü's-şalatu ves-selâm [L30a] ola. Ve yâ ceyp ma'habûb ma'nâsına ola. Nefis hürma demek ola. Ve kaçb sükûn-ı şâd'la üçinci bâbdan maşdar dağı gelür. Et paralamak ve bir nesne gizlemek ma'nâsına. Ve kaçbebe şâd'uñ fethasıyla burada kamış ma'nâsınadır. Bu taqdirce kaçbebe'l-ceypden murâd şeker kamışdır. Ya'nî yâ dost kamışı [B28a] demek ola. Yâ ma'habûb kamış demek ola. Ve dağı ince ketenden dokunmuş kumâşa dirler. Ve dağı şol kemük ki müstedîr ve içi boş ola. Ve dağı şu uğraqlarına dirler. Ve dağı üyegin tamarlarına dirler ki nefes yollarıdır. Ve dağı kuru yoncaya dirler. Ve şehriñ ortalarına dirler. Ammâ Fârsî'de kaçeb feth-i şâd'la kaçabeye [H38b] dirler ki 'avretler başlarına örterler. 'İşâbe lafzından tahriif olunmuşdur. 'Escedi:

Besî kaçb ender-serâ-yı dost be-müşti zer

Se buse be-deh ma-râ iy dost be-destân-râ¹

20 Hadîs, burada söz dimekdür. Kelâm ma'nâsına ve dağı taze dimekdür. Şeker, şin-i mu'ceme-i meftûha ile ve taħfif-i kâfla Fârsî'de ve Türkî'de müsterekdür ve şin-i mühmele-i mazmûmla ve kâf-i müşedded ile 'Arabî'dür. Mi-hürend, hürden lafzından cem'-i fi'il-i muzâri'dür. Yirler dimekdür vâv resmîdür. Ma'nâ şöyle dimekdür ki ol Sa'dî'nün sözünüñ nefis hürmâsını veyâ sözünüñ şeker kamışını ki şeker gibi yirler. Ve ruk'a-ı münşe'ateş ki çün kâgaz-ı zer mi-berend Ruk'a, pare dimekdür. Pare kağızda ekşer müsta'meldür ve satranç naçına dağı dirler. Ve eklenmek ma'nâsına dağı gelür. Münşe'ât mîm'üñ zammıyla ve şinuñ fethiyle şîga-i ism-i mef'uldür. Mükremât gibi inşâ olunmuşlar dimekdür. Kağaz gaynuñ fethiyle

.3 olunup HB: olunur AL // 4 şöyledür HLA: şöyle olur B // 7 demek ola HBA: - L /ceypden HLB: habîbden A // 12 demek ola HLB: ve dağı A // 16 örterler HBA: urunurlar A // 18 bestî HLA: - B // 19 be-destân-râ HLA: be-destân B // 21 müsterekdür HBA: müs'temeldür L / şin HLA: şin B // 22 müşedded ile HLA: müşeddedle B // 24 dimekdür HLB: demek olur A // nefis HLA: - B // 25 pare HLB: bir pare kağıd A // 26 kağızda HLB: - A / ekşer müsta'meldür HL: isti'mâl ekşerdür B, kağıdda A / dağı HLA: - B // 27 mîmiñ fethiyle H: - ABL // 28 dimekdür HBA: olur L.

¹ Bir çok baş örtüsü, dost evinde altın kadar değerlidir. Ey dost ellerinden bize üç buse ver.

ma'rûfdur. Zer, burada altun dimekdür. Ve pîr ma'nâsına dağı gelür. Ve Zâl'uñ atası, adıdur ki Rüstem-ı Cihāngîr anuñ torunudur. [L30b] Şems-i Faħrî:

Tâ ki ğitî zi-gerdiş-i ħûrşîd

Gâh bâşed civân u gâhî zer¹

5

Rüstem ü 'ahd ü Zâl sâñ bādâ

Dergeh-i bende-i tû ez-pey-i Zer²

Berend, feth-i bâ-ı 'Arabî'le burden lafzından ki zamm-ı bâ'ıladur, şîğa-i cem'-i fi'îl-i muzâri'dür. Burada [H39a] [A22b] eyledürler dimekdür. Ve burden bükme ma'nâsına dağı gelür. Müstakbelâtında bâ'yı ve râ'yı meftuĥ oĥırlar. Bered ve berende dirler. Ve ħûl ħarāvâş ki esir idüp ħâfir elinden süriyle çıkarurlar. Aña dağı berende dirler. Ve didiler ki buriden [B29b] lafzınuñ müstekbelâtından yâ'yı ħazf idirler berend ve berende dirler. Teşdîdle ve teşdîdsiz fark etmek için burden lafzınuñ müstekbelâtın meftuĥ kılırlar. Ve muĥtemeldür ki 'ibaret burend ola zamm-ı bâ'ıla. Nitekim ba'zı nüshada öyle taşĥîĥ olınmışdur. Ol taĥdirce altun kâğıdı gibi keserler dimek olur. Pes ma'nâ şöyle dimekdür ki dağı ol Sa'dî'nüñ inşâ olınmış ruĥ'aların ki altundan kağıd gibi iletürler. Yâĥud kesüp alurlar. Ber-kemâl-i faẓl ü belâgat-ı ü ħaml ne-tevân kerd. Kemâl, ma'rûfdur. Faẓl, artuĥluĥdur. Belâgat, kelâmnda şol vaşfa dirler ki müfredâtı tenâfir-ı ħurûfdan ve ħarâbetden ve muĥâlefet-i ħıyâsdan ve mürekkebâtı mu'aĥkad olmakdan ve tenfirden ħâlis olduĥtan soñra ki feşâĥat bu evşâfdan 'ibaretdür ma'nâ-yı maĥşûdı ħüsn-i vechile ifâde idüp nikât-ı bedî'a-yı müstemil olmakdur. Ve ol kişi ki bu ħâlete ħâdir ola. Aña belîĝ ve ehl-i belâgat dirler. Û, zamîr-i ħayibdür Sa'dî'ye râci'dür. Türki'de dağı müsta'meldür. O ve ol dirler. Ĥaml, feth-i ħa'ıla ve sükûn-ı mîm'le lûgatda ħayvânât cinsinüñ ħarınında olan yüke ve eşcâr üzerindeki ħâşıla dirler. Ammâ bunuñ gibi [L31a] maĥâmda izâfet ve nisbet [H39b] ma'nâsına isti'mâl olunur. Tevân, gücdür. Ĥudret ma'nâsına. Tevânisten lafzından emrdür. Ekşer vaşf-ı

1 dağı HBA: -L // 7 dergeh-i bende-i tû ez-pey-i zer HA: bende-i dergeh nevâz-ı bî-zer LB: // 8berend HBA: mi-berend L // 9 yeñmek LBA: bükme H // 10 kılurlar BA: oĥırlar H, kılup L // 11 süriyle HLB: sürüp A // 13 idirler HBA: idüp L / berend ve berende HL: burend veburende AB // 15 olınmış ALB: olınmışdur H // 17 altundan HL: altun AB // 18 artuĥluĥdur HBA: artuĥdur L // 21 ma'nâ yı HLA: me'ânî-i B // 22 nikât-ı HBA: zekât-ı L // 24 dağı HLA: - B // 25 yüke HLB: yüke dirler A // 27 ħudret HLA: ħuvvet B.

¹ Dünya güneşin dönmesinden bazen genç ve bazen yaşlıdır.

² Rüstem'in ve Zal'ın devri devam etsin. Senin dergahındaki kulun da Zer'in yolunda olsun.

terkibi olur. Ḳazā-tevān, gibi. Ve tevāned ma'nāsına gelür. Nitekim bu maḳāmda öyledür. Kemāl-i Ḥocendī, beyt:

Īn-çünĪn ūret-i maḳbū' zi-cān ne-tevān saḫt

Ve'r tevān sāḫt çü-ḳadd-ı tū revān ne-tevān sāḫt¹

- 5 Pes ma'nā şöyledür ki Sa'dī'nün kemāl-i fazlına ve belāgatına nisbet etmek olmaz. Belki ḥudāvend-i cihān ve kutb-ı dāyire-i zamān. Bel lafz-ı 'Arabīdür. İzrāb içündür. Kutb, ūol noḳtaya dirler ki āsmānuñ ve āsiyānuñ dönmesi anuñ üzerinedür. Ḳuḫb-ı ūimālī ve ḳuḫb-ı cenūbī dirler. [B30a] Miḫver-i felegūñ tarafeynidür ve bundandur ki ricāl-i ḡaybdan birine ki taṣarruf-ı 'ālem aña müfevvezdür ḳuḫb dirler. Zirā medār-ı 'ālemdür. Kāyim-i maḳām-i Süleymān nāsır-ı ehl-i imān. Kāyim, ḫurıcıdur. Nāsır, yardım idici dimekdür. Ātābeg-i ā'zam sāhenşāh-ı mu'azzam. Ātābek, luḡat-ı Türkmāndur, taṣarruf ehlī dimekdür. Cümletü'l-mülk ma'nāsına. [A23a] Şāhenşāh, ūehenşāh ve ūehenşeh hep luḡatdur. Begler begi dimekdür. Muzafferü'd-dīn Ebū Bekr Bin Sa'd Bin Zengī. Muzaffer ūīḡa-i ism-i mef'uldür. Zafer bulmuş dimekdür. Dīn, dāl'uñ kesresiyle her ūerī'at ki oña iḫā'at olunur, dīn dirler. Ve onuñ üzerine cem' olduḡı i'tibāla millet dirler. (Ve dīn ūāḡıū dimekdür ve pādāūdur. Cezā ma'nāsına. Ve töredür. Ḥūy ma'nāsına ve ḫücmdür ve pādūahlıḡa dirler. Ve ḫūr u maḫḫūr itmekdür. Ve ḫüccetdür. Ve ḫāl dimekdür. Ve biri biriyle dāyim muūāḫabet iden yārāna dirler. Ve der ma'nāsına isti'māl olunur. Kezā fī ḳānūni'l-edeḫ².) Burada Muzafferü'd-dīn pādūāhuñ eyyāmesidür. Bi-ḫasbū't-terḫīb izāfet bi-ma'nā'ü'l-lām ola. [H40a] Dīne zafer bulmuş dimek ola. Yā izāfet bi-ma'nā-yı fī ola dīnde zafer bulmuş dimek ola. Ve dīnden daḡı dīn-i İslām murāddur. Elif ve lām ol ma'nāyı ifāde ider. Ebū Bekr, pādūāhuñ künyetidür. Bekr atası dimekdür. Ve eyttiler ki adı 'Abdu'llahdur. Sa'd, Ebū Bekr'üñ atası adıdur. Ve teberrüken Ebū Bekr [L31b] bir oḡlunuñ adını Sa'd

¹ İ ḳazā tevān gibi HBA: tevān L // 2 ūeyḫ Kemāl LBA: Kemāl H // 4 çü ḳadd H: z-- ḳadd LAB // 5 şöyledür HL: dimek olur B, dimekdür A // 6 izrāb HA: āḫir BL // āsmānuñ ve āsiyānuñ HLB: esmānuñ ve eūyānuñ // 9 ricāl-i ḡaybdan H: ricālū'l-ḡayb ABL // 11 ḫurıcıdur HL: ḫurıcı dimekdür AB // 12 Tükmān HBA: Türkıde L // 15 bulmuş dimekdür HA: bulmuşdur dimekdür B, bulmuş dimek olur L // 16 dīn HLB: aña dīn A / onuñ H: anuñ ABL / olduḡları ABL: olduḡı H / (ve dīn fī ḳānūni'l-edeḫ) : HBA: - L // 18 ve ḫāl dimekdür H: ve ḫāl dimekdür ve ḫüccetdür A: - B // 21 bi-ma'nā'ü'l- lām HLA: bi-ma'nā-yı lām B // 22 dimek ola HLB: dimekdüe A // 23 dīn-i İslām murāddur HB: murād dīn-i İslāmdur AL

¹ Böyle güzel görünüşte insan olmaz. Olsa bile senin boyunda asla olamaz.

² Nitekim Kanuni'l-Edeb adlı kitapta açıklanmıştır.

virmişdür ki Hâzret-i Şeyh kendüsini aña nisbet idüp Sa'dî dimişdür. Nitekim yukarıda tafşîli geçdi. İbn Zengî, ol Sa'd dağı Zengî oğlıdur ve didiler ki Zengî dağı mevdüdu's-sulğah oğlıdur. Zillu'llahu fi arzihî. Zill, kesr-i zâ'ıla burada gölge dimekdür, sāye ma'nāsına. Ve ba'zılar ni'met ve hıfz ve heybet ma'nâlarıyla dağı tefsîr itdiler. [B30b] Arz yir dimekdür, zemîn ma'nāsına. Zâmir-i hâ maħallen mecrür lafzetu'llaha râci'dür. Ya'ni ancılayın Sa'd Bin Zengî ki, Allahuñ gölgesidür yir yüzünde. Nitekim hadîş-i nebevîde vârid olmışdur: Es-sultānu zillu'llah fi'l-'arz yaviyu ileyhe küllü mazlûm¹. Pâdşâhlara sāye-i Hâkķ dimekte nûkte çokdur. Bilgil ki salţanat haķıķatde Hâkķ Te'ālā'nuñ hilāfeti ve niyābetidür. 5 Yir yüzünde Hıvāce-i 'Ālem salla'llahu 'aleyhü ve's-sellem sultāna sāye-i Hâkķ buyurduğı hemān hilāfet ma'nāsınadır. Zîrā 'ālem-i şüretde her şahşuñ ki sāyesi yir yüzüne düşse anuñ zātınuñ halīfesi olur. Fülānuñ sāyesidür dirler, dāyima aña izāfet ve nisbet olunur. Hümāy ki bir za'ifce kuşdur. [H40b] Hâkķ celle ve 'alā anuñ vücūdunda esrār-ı luţfından bir sırrı emānet komağıla görgil anda ne eserler 15 zāhir olur. Ve ne hāşiyetler zuhūra gelür. Şöyle ki eger sāye-i pür-māyesi bir fakire düşse ehl-i sa'ādet ve şāhib-i mülk ü salţanat olur. Pes [A23b] Hâkķ Sübhānehu bir kulını ki kemāl-i 'atıfet ve mezîd-i hidāyet birle ihtiyār etse ve 'ināyet-i zıll-i ilahi ve sa'ādet-i kabûl-i 'aks-i zāt ve şifāt-ı ħudāvendî birle maħşûş kılsa ma'lûmdur ki ol Zāt-ı Şerîfûñ ve 'unsur-ı laţifûñ nihādında [L32a] ne denlü iķbāl ü devlet ve 'izz 20 ü kerāmet-i ta'biye olmuş ola. Ednā hāşiyet oldur ki her ehl ve nā-ehl ki anuñ 'ayn-ı 'ināyetiyle melĥûz ola, cümle-i 'ālemdede muķbil ü maķbûl olup 'izzet ü sa'ādet bula. Ve ne'üzibi'llah² ki ma'raż-ı ħiţābında ve maħall-i 'iţābında bulunup manzûr-ı kahr ü heybet ve mesû'l-i taķşîr-i ħizmet düşe. Merdûd u maţrûd olup müdebbir-i devrān ve 'aciz ü [B31b] sergerdān kıla. Lā-cerem anuñ gibi zāt-ı 25 mükerrem çün sāye-i mihr-i ā'zam ħarr-ı şedāyid-i zamāndan ve cevr-i mekāyid-i devrāndan mülcā-i enām ve melāz-ı ħavāş ü 'avām olup sebeb-i 'ıyş ü 'işret ve māye-i ħuzûr ü rāĥat düşer. Pes bu şifātıla mevşûf ve bu sa'ādātla ma'rûf olan

1 kendüsini H: kendüsünü ABL / idüp Sa'dî HBA: etmişdür ya'nî taħallüşün Sa'dî L // 2 geçdi HBL: geçmişdür A / dağı HB: - AL // 3 sulğar LBA: sulğah H'1ki HLB: - A // 12 düşse H: düşe ALB // 14 luţfından HLB: lafzından A / bir sırrı HLA: birini B // 15 fakire H: fakir u ħaķire LBA // 16 salţanat HLA: sa'ādet B // 17 'ināyet HB: hidāyet AL / zıll HLA: - B // 18 'aks HLB: - A / kılsa HB: kılmasına LA // 21 muķbil u HLB: -A / 'izzet HLB: 'izz A // 23 mesû'l-i taķşîr-i HBL: maķşûr-ı kaşr-ı A // 27 düşe HAL: düşer B / sa'ādātla HAL: sa'ādetle B.

¹ Padişah yeryüzünde Allah'ın gölgesidir. Bütün mazlumlar O'na sığınır. Suyutî: El-Camiu's-Sagir fi-Ehadisi'l-Beşeri'n-Nezir, C.I, Beyrut 1990, s.296; Kuzaî, a.g.e., no:219, s.81. Aclunî, a.g.e., s.162

² Allah'a sığınırım.

gevher-i laţif ve ‘unsur-ı şerif eger kendü pindârına giriftâr ola, ve bu te’sîrâtı
âşâr-ı luţf ü kahr-ı Hakk Subhânehu fehm etmeye, anuñ gibiye sultân-ı iklim-i
şûret ve pādşâh-ı mülk-i da’vâ dirler. Anuñ mişlî şol mâh-rüy ü müşk-büy [H41a]
dilberdür ki kendünün hüsni ü cemâline bi-haber halk-ı ‘âlem andan temettü’ler
5 idüp behreverdür. Beyt

Hoş bāşed ‘ışk-ı hūb-rüyî
Ke’z hūbî-yi hod haber ne-dāred¹

Ve ger ‘ināyet-i Bārî yārî kılp kendünün vücūd-ı mecāzisin mazhar-ı şifāt ü luţf ü
kahr-ı Hakk Subhânehu ańlaya. Ve bu şûret tılsımını tārīkat elinden şerif‘at
10 miftāhıyla fetḥ eyleye. Ve kendü nihādında olan hāzāyın ve dekāyık-ı mahzūn u
meknūnı ḥaḳīkat gözi ile muṭāla‘a ide. Taḥt-ı memleket-i ebedî ve serîr-i salṭanat-ı
sermedide melikū’l-mülūk olup mülk ü melekūt zîr-i niġn-i fermān ve ins ü cāna
Süleymān ola. Anuñ gibi servere sultân-ı iklim-i ḥaḳīkat ve pādşâh-ı mülk-ı ma‘nā
[H32b] okırlar. Nitekim Meşnevî-i Mevlevî’de dinilmişdür. Beyt:

15 Keyfe meddü’z-zıll naḳş-ı evliyā’st
K’ü delîl-i nūr-ı ḥurşid-ı ḥudā’st²

Enderin vādî me-rev bi-în delîl
Lā-ühıbbü’l-āfilin k’ü çün ḥalîl³

20 Rabbi ırza ‘anhu ve ‘arzihi. Rab, perverdigâr ma’nāsına besleyici dimekdür. Burada
yarabbi taḳdîrindedür. ırza, kesr-i hemzeyle vaşlıla rezi yerzâ bābından şıġa-i
emrdür. Kesr-i zād’la maziide ve fetḥ-i zād’la muzâri’de razi ol dimekdür. Rızâ
Hakk Te‘âlâ’dan irâdet-i şevâbdur, didiler. ‘Anhu [A24a] ol pādşâhdan dimekdür.
Ve arzihi fetḥ-i hemzeyle kat’la arzâ yurzâ bābından [B31b] şıġa-i emrdür. Daġı ol
25 pādşâhı razi kıl dimekdür. Rızâ kıldan it‘irazi terke dirler. Ve ‘an ba’zi’l-
meşâyihî’r-rızâ mine’l-‘abdi terki [H41b] irâdetehi fi irâdeti’llahi Te‘âlâ⁴. Ya’ni yâ

4 idüp HLB: idirler A // 8 vücūd-ı HBA: vücūd-ı L // 9 Subhânehu HLB: - A // 10 ve dekāyık-ı
HLA: - B // 13 ola HLB: olup A / mülk-i HBA: - L // 15 Zıll-ı HBA: zıll-ı mâ L / naḳş-ı HBA: naḳş-
ı rā L // 18 bi-în HBA: bā-în L // 20 dimekdür HLA: dimek olur B // 21 hemzeyle H: hemze-i ABL //
22 kesr-i zād’la muzâri’de H: - ABL // 24 hemze-i BLA: hemzeyle H.

¹ Kendi güzelliġinden haberi olmayan güzelin aşkı hoş olur.

² Gölgenin uzayışı evliyanın sanatıdır: çünkü o Allah güneşinin ışığının delilidir.

³ Bu çölde bu kılavuz olmadan gitme. O, dost gibidir ve *batanları sevmez*. Mehmet Yılmaz:a.g.e., s.107.

⁴ Büyüklere bazılarının der ki: Kulun rızası, kendi iradesini Allah’ın iradesine bırakmasıdır.

Rabb sen hoşnüd ol, ol Ebū Bekr'den, dađı, ol Ebū Bekr'i hoşnüd eyle senden. Niteki āyet-i kerīme vārid olmuřdur: Rażıu'llah 'anhum ve rażū 'anhu¹. Be-'ayn-1 'ināyet nazar kerde est. 'Ayn, luġat-ı 'Arab'da ĥayli ma'nāya gelür. Evvelā göz dimekdür. Burada dađı murād oldur. Nitekim Türkīde lafz-ı göz müřterekdür.

5 Ādem gözine, od gözine ve diz gözine ve řu gözine dirler. Kezalik 'Arabī'de dađı ol vechile müsta'meldür. Dađı altun ve dinār ve cāsūs ma'nāsına gelür. Ve dađı řol seĥāba dirler ki 'Irāk'ıñ kıble řarafından gele. Ve ĥurř-ı āftāba 'aynū'ş-şems dirler. Ve menazil-i ĥamerden deberānda süreyyādan řoñra bir surĥ reng yılduz vardur, 'aynū'ş -şur dirler. 'Ayn, altuna dirler. Ve cem'ī 'uyūn gelür. Ve dađı 'ayn dirler.

10 Varlık ve ber-güzide ma'nāsına cem'ī a'yān gelür. 'Aynū'l-mizān dirler terāzu gözine. Pes ma'nā şöyle demek olur ki ol ĥudāvend-i cihān ki bu elĥābla ma'rūf ve bu evřāf ile mevřūfdur. Sa'dī'ye 'ināyet-i 'ayn'ıla nazar etmiřdür. 'Ayn-ı 'ināyet [L33a] demek bi-ĥasbū'l-lafz dađı hem leřāfet-i řan'atdan ĥalī degildür. Zīrā 'ināyet lafzında ĥarf-i 'ayn vardur. Nitekim 'ayn-ı sa'ādet ve 'ayn-ı tama' dirler bu

15 ma'naları ri'ayet iderler. Ve tahşın-i belig fermüde. Dağı taĥřın-i belig buyurmuşdur. Ve irādet-i [H42a] sādık nümüde irādet dilemekdür. Sādık gerĥekdür. Nümüde, nümüden lafzından řıġa-i ism-i mef'uldür, göstermiş dimekdür. Müstaĥbelātında vāv yirine elif ve yā gelür, nümāyed ve nümāyende dirler. Ya'nı gerĥek irādet göstermişdür. Lā-cerem kaffe-i enām ez ĥavās ü 'avām

20 be-maĥabbet-i ū girāyide. [B32a] Lā-cerem cim'ūñ ve rā'nuñ fetĥalarıyla ile Türkī'de dađı müsta'meldür. Lā-bud ve lā-maĥāle birle tefsir olunmuřdur. Bi'z-zarüre dimekdür. Kaffe fānuñ teřdidiyle dükelü dimekdür, cümle ma'nāsına. Enām fetĥ-i hemze ile ĥalk dimekdür. Girāyide kesr-i ĥāf-ı 'Arabī'le girāyiden lafzından ism-i mef'uldür. Meyl eylemiř dimekdür. Kemāl-i İřfahānī:

25 Güzeş 'ahd-ı cevānī vü zi-lahv sır neī¹
Resid novbet-i piri be-tovbe negirāyī²

¹ ol Ebū Bekr'i HLB: añı A // 2 nitekim ABL: niteki H / olmuşdur HBA: olmuşdur Kavlehu Te'ālā L // 3 luġat-ı 'Arabda HB: luġat-ı 'Arabidür L, lafz-ı 'Arabda L // 4 dağı HBA: - L / lafz-ı göz HBA: lafz L // 5 od gözine HBA: - L / ve řu gözine HBA: - L / dağı HBL: - A // 8 deberānda HLB: ve ber-eřer A / reng HBA: - L // 9 dirler HBA: - L // 11 demek olur H: dimekdür ALB // 13 evřāfla ABL: evřāf ile H // 14 ĥarf-i HLA: - B // 20 girāyide end ABL: girāyide H / fetĥalarıyla HB: fetĥiyle A, fetĥi ile L // 21 bi'z-zarüret HLA: bi'z-zarüri B // 23 girāyide HBA: girāyide end L // 24 eylemiş HBA: eylemişler L.

¹ Allah onlardan, onlarda Allah'dan razı olsun. Māide S.(5) / 119. A. Yazır, a.g.e., s.126

² Gençlik çağın geĥti ama eġlenmeye doymadın. Yaşlılık sırası geldi ve tövbe etmiyorsun.

Ve bir nesneyi şallamak ma'nāsına dağı gelür. Ya'nî bi'z-zarüre. cümle-i ħalâyık ħavāşdan ve 'avāmdan ol Sa'dî'nüñ muĥabbetine meyl eylemişlerdür. [A24b] Ki en-nāsu 'ālā dîni mülûkehum Nās merdumlar ma'nāsınadır. Ve 'Arab'da bir ħabîlenüñ adıdır. Mulûk meliküñ cem'îdür, begler dimekdür. Ya'nî ħalâyık begleri dîni üzerine olıcıdır. Naẓm: Z'āngeh ki tu rā ber men-i miskîn nazar est. Z'āngeh ez angāh lafzından taĥfîf olunmuşdur. Ķāf-ı 'Acemî'nüñ fethasıyla ve hā-i aşliyle ez ān vaĥt ma'nāsınadır. Ol vaĥt dimekdür. Bilgil ki gāh ve geh hā-i aşliyle luġatdır. Dört ma'nāya gelür. Evvelā vaĥt ma'nāsına şāyi' [H42b] ve meşĥūr luġatdır. Niteki burada öyledür. Sāniyen taĥt ü mesned [L33b] ma'nāsına. Esedî:

10 Fezāyem zi-cān āferîn şāh-rā
Ki zîbāst ber-ĥüsrevî gāh-rā¹

Şālîşen, ħuyumcılaruñ potasıdır ki altün gümüş eridürler, ġıldan ve ġışdan arıdurlar. Ferruĥî:

15 Çünān be-ĥızmet-i ü ez-'avār pāk şevend
Ber-ān mişāl ki sîm-i ne-behre ender-gāh²

Rābî'en, ism-i mekān ve menāţ-ı fi'ildür ki ġirizgāh ve taĥtgāh ve destgāh dirler. Turā zamîr-i ĥiţābla 'ālāmet-i mef'ûlden mürekkepdür. Vāv-ı resmi aralıġdan düşüp muttaşıl yazılmışdur. Aşlda tu rādur, saña dimekdür. Men burada zamîr-i mütekkellim-i vaĥdedür, enā ma'nāsına. Ben dimekdür. Ve ġernî didiklerü nesnedür ki havādan yaġar. Ve batmān ma'nāsına dağı gelür ki [B32b] vezn-i maĥşuşuñ adıdır. Ve teşniyesinde menevān dirler, her iġlîmde bir dürlü şāyılır. Ħaġġ budur ki ma'nā-yı evvelde isti'māl olıcaġ nün-ı muĥaffefe birledür, Fārsî'dür. Ve mu'înin āĥirinde isti'māl olıcaġ nün-ı müşeddede birledür, 'Arabî'dür. Miskîn ma'rûfdur. Cem'î mesākîn gelür. Ve Farsî'de miskleyn dimekdür. Ma'nā şöyle dimekdür ki şol vaĥtdan berü ki ben miskînüñ üzerine nazāruñ vardır. Āsārem ez-āftāb meşĥūr-terest. Āsār eşerüñ cem'îdür. Āftāb güneşdür, şems ma'nāsına. Ter

¹ dağı HBA: - L / bi'z-zarüret HLA: bi'z-zarüri B // 3 merdumlar HLA: burada merdum L / ma'nāsınadır HAB: dimekdür L // 4 dimekdür HLA: ma'nāsınadır B // 5 olıcıdır HLA: olıcılardır B / nazm HLB: rübā'î A // 7 vaĥt den ALB: vaĥt H / bilgil ki HBA: ki L // 9 ma'nāsına HB: ma'nāsına gelür LA // 12ki içinde BAL: ki H // 14 'avār HLA: ġavār B // 18 yazılmışdur HBA. Yazılır bilmişdür L / aşlda HLA: aşldır B // 19 ben dimekdür..... betmān ma'nāsına HBA: - L // 21 ismdür BLA: adıdır H // 23 birledür HBA: - L // 24 Ve Farsîde miskleyn dimekdür HBA: - L // 25 ki senüñ ALB: berü ki H.

¹ Tahtına yakışan sultana canım feda olsun.

² Saf olmayan altının potada arındığı gibi ben de onun hizmetinde kusurlardan arınıyorum.

burada edât-ı tafzıldür. Ya'ni eſerlerüm güneſden meſhûrakdur. [H43a] Ger hod heme 'aybha bedîn bende derest Hod vāv-ı resmî ile ki bed ve ded kâfiyesinden isti'mâl olunur. Burada edâtdur ki bir ismüñ âhîrine ulaſur. Hük-m-i mürettebede ğuſûſ-ı hâline delâlet ider. Türkî dilde daĝı ſâyi'dür. Laţîfi:

5 Men hod ne-mî-resem ki pây-i seget be-büsem

Yârab rakîb-i nâ-pâk ez çî verâ be-büsed¹

Ve kendü ma'nâsına gelür. Nitekim Hüdâ ma'nâsında zîkr olındı. Bedîn be'in ma'nâsınadır. Hemânâ ki elif dâl'a kalb olınmıſdur. Der fetĥ-i dâl'la burada bedîn lafzındaki, bâ ki fî ma'nâsınadır. [L34a] anı [A25a] taĥkîk ve tâkîd için gelmiſdür. Ya'nî ger hod kamû 'ayblar bu kûlda vardur. Her 'ayb ki sultân be-pesended hünereſt. Pesend, pesendîden lafzından fi'il-i muzârî'dür. Begenür dimekdür. Ya'nî her 'aybı ki sultân begenür hünerdür. Kıf'a: Gilî hoſ büy der hammâm rûzî Gil kâf-ı 'Acemî'nüñ kesriyle balcık dimekdür, ĩn ma'nâsına. Ve toprak maĥallinde daĝı isti'mâl olunur, gil-i ermenî gibi. Hammâm ma'rûfdur. 15 Mîm-i âhîrûñ sükûnıyla okımaĝ gerekdür. Tâ kim izâfet fehmlinmaya. Rûzî'deki yâ vahdet [B33a] içündür. Bir gün dimekdür. Ve didiler ki izâfetle der-hammâm-ı pâdiſâh gibi, ol taĥdîrce yâ nefis-i kelimeden olur. Veyâ nisbet için gelür. Ma'nâ ſöyledür ki bir hoſ koĝulu balcık hammâmında bir gün. Resîd ez-dest-i maĥbûbî be-destem İriſdi bir maĥbûb elinden elüme. Bedü goftem ki miskî yâ 'âbirî Bedü be ü gibidür. Nitekim bedîn lafzınıñ ſerĥinde beyân olındı. Ya'nî ana eytdim, misk misin, yâ 'âbir misin. Ki ez-büy-ı dil-âvîz-i tû mestem Dil-âvîz terkîb-i tavſîfidür ki goñül aşıcı dimekdür. Ya'nî senüñ goñül ĥayrân idici koĝundan sarĥoſam. Be-goftâ men gil-i nâçîz bûdem Be-goftâ be-goft ü takdîrindedür. Eſâĥ budur ki tâyi fetĥa ile zamme mâbeyninde telaffuz ideler. Ve didiler ki elif zâiddür. İfâde-i 25 ma'nâ eylemez. Nâ edât-ı nefydür. Bununla tavſîf-i nefy kaſd olunur. Ve tafſîli nûn-ı nafiyeñ ſerĥinde geçmiſdür. Çîz nesnedür, ſey ma'nâsına. Ya'nî eytdi evvel ben bir nesnesüz balcık idim. Ve lîkin müddetî bâ-gül niſestem Gül zamm-ı kâf-ı 'Arabî'le meſhûrdur, bir çiçekdür. Niteki tafſîl ile beyân olındı. Lafz-ı gil ve

2 ile ki olunur HLB: - A // 4 maĥſûſ ABL: ğuſûſ H // 7ve daĝı ABL: ve H // 11 muzârî'dür HLA: muzârîc ſîĝasından B // 12 kıf'a HLB: kıf'a ſerĥi sabaĝat etmiſdür A // 13 dimekdür HLA: ma'nâsına B // 14 toprak HBA: toprak ma'nâsına L // 15 okımaĝ HA: okınmaĝ LB / kim H: - ABL // 19 miskî HLB: müſkî A // 20 misk HLB: müſk A // 26 nafiyeñ HLB: nafiye A / ben bir nesnesüz HBA: ben nesne deĝil L // 28 'Acemîyle ABL: 'Arabîyle H / meſhûrdur HL: meſhûr AB.

¹ Ben, senin baſtığın yeri öpemiyorum. Allah'ım pis rakip neden onu öper.

gül tecnîs-i [L34b] nâkışdur, sivârla suvâr gibi. Nişestem nişesten, lafzından şîga-i fi'îl-i mâzî-i nefis-i mütekellim-i vahdedür, oturdum dimekdür. Müstağbelâtında sîn-i mühmile hazf olunup anuñ yirine yâ ve nûn gelüp nişined ve nişinende dirler. Ve gâh olur ki evvelinden nûnı dağî hazf idüp şînid dirler. Ve mü'teaddîsi
5 nişâñisten gelür, oturtmak iclâs ve ik'âd ma'nâsına. Kıyâs bu idi ki nişâniden dinileydi, nişânisten işidildi. Esedî:

Sipehbed mer ũ rā be-kuştî nişānest

[H44a]Be-kîn custen-i dīv haftān be-ḥvāst¹

Ma'nā şöyledür ki ve lîkin bir müddet gül birle oturdum. Ya'ni muşāhebet etdim.
10 Cemāl-i hem-nişîn ber-men eser kerd Hem-nişîn, bile oturan. Gâh olur ki ortadağî nûnı hazf [A25b] iderler, hemşîn dirler. Şems-i Faḥrî:

Eger kalem zi-cevāz-ı kefet guher bâşed

Sezed ki gîred hemşîn u hem-nişîn āreng²

Ya'nî bile oturanuñ cemāli, baña eşer etdi. Ve gernî men hemān hākem ki hestem
15 Hāk toprağdur, türāb ma'nâsına. Hest var dimekdür. Ya'nî ve eger öyle olmasa ben hemān toprağum ki varım. Allahümme metti'î'l-müslimine bi-tûli hayâtihi Allahümme başarıyyün yanında aşılđa yâ Allah idi. Harf-i nidādan 'ivāz-ı mîmeyn getürünüldi. İbtidā-i ḥaḳîkî ismu'llah birle olsun diyü, ol iki mîm te'ḥîr oldı. Ve Ferrā yanında yâ Allah āmennā bi'lḥayrdur. Be-her-ḥāl yâ Allah dimekdür. Metti'ü
20 mîmüñ fetḥasıyla ve tā-i müşeddedüñ kesriyle mett'a yemett'a bābindan şîga-i emr-i ḥāzırdur. Metā'landur ve intifā'landur dimekdür. Müslimîn müslimüñ cem'idür. Tül ṭanuñ zammesiyle uzunluğdur, dirāzî ma'nâsına. Ya'ni yâ Allah müslimānları intifā'landur, ol pādışāhuñ ḥayâtı uzunluğuyla. Ve zā'ifu sevābe cemīlehi ve hasenātihi. Zā'if 'aynuñ kesriyle [L35a] yuzā'ifden şîga-i emr-i ḥāzırdur. Ḳat ḳat
25 eyle dimekdür. Sevāb ma'rūfdur. Cemîl gökcek. Hasenāt ḥayrāt. Ya'nî dağî ḳat ḳat eyle ol pādşāhuñ [H44b] gökcek sevābını dağî ḥayrātını. V'arfe' dereceti eviddā'ihî

¹ sivârla HL: sivâr ve B // 2şîga-i HLB: - A // 3 gelüp HBA: getürüp L // 4 idüp HLB: olunup A // 5 nişânisten H: nişāsten BLA // 6 nişâniden HBA: nişînāniden L / işidildi HLA: işlemedi B // 7 sipehbed be-ḥvāst HBA: - L / nişānest H: nişāst AB // 10 cemāl HBA: kemāl L / ber-men HB: der-men AL // 11 Şems-i HBA: - L // 14 ya'nî HBA: ma'nā şöyledür ki L / cemāli HBA: kemāli L / eşer HLB: te'sîr A / etdi HBA: eyledi L // 17 başarıyyun HBA: şarfiyyun L // 18 oldı HB: olındı AL // 22 derāzî HLA: derāz B // 25 ma'rūfdur HA: ma'rūf L, - B / gökcek HLB: gökcek dimekdür A / ḥayrāt HBL: ḥayrāt dimekdür A / dağî HBL: - A.

¹ Komutan onu öldürmeye kalkıştı. Devden intikam almak için zırhını istedi.

² Eğer kalem avucunun içinde cevher saçarsa, dostlarının bundan sevinmesi uygundur.

ve vülâtihi Arfe ref'e yurfa' bâbından. 'aynü'l-fi'ilüñ fetħalarıyla mazîsinde ve muzâri'inde emr-i hâzırdur, ƣaldır dimekdür. Derece mertebe ve menziledür. Eviddâ'i vedîdüñ cem'îdür. Ehibbâ habîbüñ cem'î olduğu gibi, dostlar dimekdür. Vülât fu'ât veznî üzerine, vâlinüñ cem'îdür. Hâkimler dimekdür. Bilgil ki her fi'il-i

5 [B34a] nâƣışdan gerekse vâvî gerekse yâyi olsun ism-i fâ'ilüñ cem'î fu'ât vezni üzerine gelür. Ƙâzın ve ƣuzâtin, gâzin ve guzâtin, 'âşin ve 'uşâtin, hâmin ve humâtin gibi. Ya'nî dostlarınun ve hâkimlerinüñ mertebesini ƣaldır. Ve demmir 'alâ â'dâ'ihî ve şünâtihi Demmir mîm-i müşeddedüñ kesriyle, demmer yudemmer bâbından emr-i hâzırdur, helâkluk vir dimekdür. Â'dâ 'adünüñ cem'îdür. Şünât

10 yine fu'ât veznine şânîñ cem'îdür. Bugz idenler dimekdür. Ya'nî helâklık vir anuñ 'adüvlarına dağı aña bugz idenlere. Bi-mâ tulâ fi'l-kurâni min âyâtihi Be ģarf-i cerdür, burada ƣasem içündür. Mâ ism-i mevşüldür, nesne dimekdür. Tulâ fi'il-i mâzîdür, binâ'î ism-i mef'üldür. Burada tilâvetdendür, oƣındı dimekdür. Fî ģarf-i cerdür. Zarfîyet içündür, der ma'nâsımadur. Der de dimekdür. Fî'l-fülân fülâdadur.

15 Kurân furƣân gibi kelâm-ı mecîdüñ ismidür ki deffetî meşâhifde mektüb ve şıfat-ı hâƣıƣıyye-yi ƣâyimedür, Zât-ı Hâƣƣ Te'âlâyla. Min [H45a] ģarf-i cerdür. Burada beyâniyyedür, den dimekdür. Mine'l-fülân, fülâdadur. Âyât âyetüñ cem'îdür. Âyet luğatda nişâna dirler. Ammâ iştilâhda kurândan bir mîkdâra dirler ki [L35b] ehl-i kurân surħla ģudüdun ta'yîn itmişdür. Ma'nâ şöyledür ki şol nesne hâƣıƣün ki

20 tilâvet olunur. Kurânda ki ol Ƙurânuñ âyetlerindendür. Ve ba'zı [A26a] nüşhada mâ tulâ vâƣı'a olmuşdur. Ol taƣdırce mâ maşdariyye olur. Müddetü'l-tilâveti fi'l-kurâni min âyâtihi¹ taƣdirinde olur. Âmin beleduhu ve ahfaz veleduhu. Âmin hemze-i memdüde ve mîm-i meksüre ile ve nün-i sâkine ile âmene yümenden şığa-i emr-i hâzırdur. Emîn eyle dimekdür. Beled beldenüñ cem'îdür, şehir-i ma'mûrlar

25 dimekdür. Beled gibi bıldân ve bilâd dağı cem' gelür. Âhfaz hafeze yeħfezudan emr-i hâzırdur şaƣla, dimekdür. Veled oğul dimekdür, zekere ve ünşâye şâmidür.

¹ 'aynü'l-fi'ilüñ fetħalarıyla HLA: - B / mazîsinde ve mu'zari'inde HL: - AB // 2menziledür HBA: menziledür L // 4 her HBA: - L // 5 fâcilüñ HLA: fâ'il B / vezni üzerine H: veznine ABL // 6 gâzin ve guzâtin 'âşin ve 'uşâtin HB: - AL // 8 demmer HLA: ve merr B // 11 bi- mâ BAL: be H // 12 ƣasem içündür kelâm-ı mecîdüñ ismidür HLA: - B // 13 ism-i mef'üldür HL: meçhüldür A // 14 fülâdadur HL: fülânda dimekdür A // 15 ki deffetî mîn ģarf-i cerdür HL: - AB // 17 fülâdadur AL: fülâdur H, fülâdan dimekdür A // 18 ammâ HLB: - A // 19 itmişdür HL: itmişlerdür AB // 20 ƣurânuñ HLA: anuñ B // 22 Allahümme âmin ALB: âmin H // 23 yâ'menden ALB: yümenden H // 25 cem'î gelür ALB: cem' gelür H.

¹ Kur'ân'dan ayetler okuyacak kadar bir süre.

Müfred ve cem' gelür. Ya'nî yâ Allah şehirlerini emîn eyle dağı oğlunu şakla. Şif şinuñ kesriyle luğatda bilmekdür, dâniş ma'nāsına. İştılâh-ı şu'arâda bir kelâm-ı mevzündür ki müretteb ve [B34b] muğaffâ ve mütekerrir ola. Ve didiler ki bir kelâm-ı muhayyel ü mevzündür kaçdla ancak. Lekad sa'ide'd-dünyâ dâme sa'uduhu. Lekad kâsem-i maḥzûfuñ cevâbıdır. Sa'ide yes'edu dördüncü bâbından 5 fi'il-i mâzîdür. Nîkbaht şud ma'nâsınadır. İyü bahtlı oldu dimekdür. Dünyâ ednânuñ mü'ennesidür. Nitekim 'ulyâ â'lânuñ mü'ennesidür, dunuvv kurbeli dirler. [H45b] dünyâya dünyâ didikleri bize hal ü maḥal-i ḥayşiyetinden karîb olduğu içündür. Bihî zamîr-i hâ râci'dür pâdşâha ki adı Ebû Bekr'dür. Dâme fi'il-i 10 mâzîdür dâyim oldu dimekdür. Mevķ'i-i du'âda vâķi' olmışdur. Dâyim olsun dimekdür. Sa'uduhu ol pâdşâhuñ sa'âdetidür. Şan'at-ı iştikâķıla ol pâdşâha du'â hem oğlunuñ ism-i şerîfine kinâye tarîķiyle işâretdür. Ya'nî taḥķiķ dünyâ sa'âdetlendi ol pâdşâhla. Anuñ sa'adî dâyim olsun. Ve eyyedehü'l-mevlâ [L36a] bi-elviyeti'n-nasr Eyyede fi'il-i mâzîdür, mevķi'-i du'âda olmağın mü'eyyed kılsun 15 dimekdür. Mevlâ burada ḥudâvend ma'nâsınadır. Dağı âl ü asl dimekdür. Ve 'amma oğluna ve âzâd olmaşa ve âzâd olıcıya ve hem 'ahde dirler. Elviyye livânuñ cem'idür sancaklar dimekdür. Nasr yardımdur. Ya'nî dağı Ḥaķķ Te'âlâ mü'eyyed kılsun, ol pâdşâhı yardım sancakları ile. Kezalike tenşâ' leynehu huve 'ırkuhâ Kezalik mişlihu ma'nâsına ol Ebû Bekrleyn dimekdür ve ba'zı nüshada lizalik 20 düşermiş. Ya'nî kâf-ı evvel yirine lâm vâķi' olur imiş. Ol dağı münâsibrekdür. Bundan ötrü dimek olur. Müşarun ileyh huve 'ırkuha ola. Yenşâ neşâ'a yenşâ'u şinuñ fetḥıyla mâzîsinde ve muzâri'nde maşdarı [B35a] neş'en ve neşe'ten ve nuşu'en gelür. Neşâ'e'l-gulâm dirler. Oğlan boyı çekdi ve uzadı dimek olur. Burada hemze zarûret-i vezniçün [H46a] ḥazf olunmuşdur. Tenşâ' okunur. [A26b] 25 Leyne ḥurmâ ağacınıñ özdeklerine dirler. Leyne anuñ vâhididür, temürle temre

1 müfred ve cem' ALH: kısm-ı maḥzûfuñ cevâbıdır A / oğlunu HAL: oğlun B // 2 kesriyle HLB: kesriyle A // 4 bihi dâme ALB: dâme H // 5 yes'edu HB: sa'ide yes'edu AL / bâbından HL: bâbdan AB // 7 â'lânuñ mü'ennesidür dunuvv HLA: â'lâ mü'ennesi dinür B // 8 didikleri HLB: iştikâķı A // 11 dimekdür HBA: dimek olur L / sa'âdetidür H: sa'âdeti dimekdür ABL // 12 ve hem ABL: ve H / kinâyet ABL: kinâye H // 13 pâdşâhla HBA: şâhla L // 15 dimekdür HLA: dimek olur B // 16 olmuş HLB: olmuş kula A // 17 dağı HL: - BA // 18 leynehu HL: leynetubu AB // 19 mişlihu HBL: mişl A // kâf-ı HLB: - A / olur imiş H: olurmuş ABL // 21 ola HBL: - A / tenşâ BAL: yenşâ H / neşâ'a yenşâ'u şinuñ fetḥıyla HLB: şinuñ fetḥasıyla neşâ'a yenşâ'u A // 23 dirler HLA: - B // 24 olunmuşdur HBA: olunur L // 25 leyne HLA: leynetun B / özdeklerine HLA: özdekine B / temre HLA: temret B.

gibi. Burada budağdur ki pādšāhuñ oğlundan ta'birdür. Huve rāci'dür pādšāha. 'İrk, Kesr-i 'ayn'la ve rā'nuñ sükūniyla kök dimekdür. Hā rāci'dür leyneye. Ya'ni ol pādšāhleyn fidānı dağı yücelür ki o pādšāh ol fidānuñ köki ve aşıldur. Ve hüsni nebāti'l-ārzi min keremi'l-bezir Ya'ni yirde bitenüñ gökçekliği tohm
5 iylügüñdendür. Bilgil ki bu iki beyt şeyhüñ rahimehu'llah Ebü'l Muzaffer Ebü Bekr'üñ medhinde bir kaşidesi vardır. Andandur. Kaşidenüñ evveli budur, şi'ir:

Habestu bi-caffeti'l-medāmi 'a lā-tecrā
Fe-lemmā tağe el-mā'u istiñāle 'ale'l-şükri¹

Ve mağlaşı dağı budur ki zıkr olunur, beyt:

10 Yubālhü fi'l-infāki ve'l-'adli [L36b] ve'l-tuğā
Mübāligatu's-Sa'di fi nükti's-şi'iri²

İzed Te'ālā ve takaddes hıttā-i pāk-ı Şirāz-rā Hıttā kesr-i hā'ıla ve tã-yı müşedded ile mekşüf yir dimekdür. Ve didiler ki dāyire-i şehrdür. Cem'î hıttā gelür. Şirāz vilāyet-i Fārs'uñ tahtıdır. Şehr meşhürdür. Ya'ni Haqq Te'ālā ve takaddes Şirāz'uñ
15 pāk yirini. Be-heybet-i hākimān-ı 'ādil ve himmeti 'ālimān-ı 'āmil 'Ādil hākimler heybetiyle ve 'amel idici 'ālimler himmetiyle. Tā zemān-ı kıyāmet der-emān-ı selāmet nigāh dāred Nigāh kaçan dāšten şığasıyla isti'māl olınsa şaklamak dimekdür. Hıfz ve şıyānet ma'nāsına ve kaçan ki kerden şığasıyla isti'māl olınsa bakmak demek olur. İltifāt ü nazār ma'nāsına. Ya'ni kıyāmet zamānınadek emān-ı
20 selāmetde saklaya. Kıt'a: Ne-dāni ki men der-ekālīm-i ğurbet Ne-dāni dānisten lafzından fi'il-i muzāri'-i muğātabdur. Müstağbelātında sını [B35b] hazf idüp dāned ve dānende dirler. Mağām-ı istifhāmda vaqı' olmağın bilmez misin dimekdür. Ekālīm iklimüñ cem'idür. Ya'ni bilmez misin ki ben ğurbet iklimlerinde. Çirā rüzgāri be-kerdem direngi Çirā cım-i 'Acemī'nüñ kesriyle nite
25 ve niçün dimekdür. Mağām-ı ta'lilde isti'māl olunur. Ve nite dimekdür. Mef'ülden su'āl olunur. (Ğaliba çi ki kesr-i cimle hā-i 'alāmeti ğayr-ı zevil 'uğülden su'aldür. Ne dimekdür. Aña 'alāmetdür. Ammā muttaşıl olup hā-i 'alāmet düşmişdür.)

¹ budağ murāddur ABL: budağdur H // 2 kesr-i 'aynla H: 'aynuñ kesriyle ABL / leyneye HB: leyne AL // 5 ki HBA: kim L / rahimehu'llah HLB: rahimetu'llah A / Ebü Bekr'üñ HL: - AB // 6 kaşide B: şi'ir H, beyt L, - A // 9 beyt HL: - BA // 14 Fārsuñ HLA: Pārsuñ B // 15 hākimler HLA: begler B // 17 şaklamak olınsa HLA: - B // 19 ü nazār HLA: - B / zamānınadek HLB: zamānına değın A // 20 şaklaya HBA: şaklayı duta L / dānisten HLB: ne-dāniste A // 21 idüp HLB: olunup A // 24 nite HLB: niçe A // 25 dimekdür HLB: demek olur A / nite HLA: niye B.

¹ Canlılığımı göz pınarlarımı hapsettım. Böylece akıyor. Çünkü taşıdığı zaman şükretmek uzar.

² Sadi onun adaletini, dinini ve harcamasını şiirinin nüktesinde herkese duyuruyor.

Direng, eğlenmekdür, terâhî ma'nāsına. İsm-i maşdardur ve şîğa-i emr ve vaşf-ı terkibîdür. Kemāl-i İşfahānî:

Reft ānki rüz-i mā zi-sitem tîre reng bûd
Ve'ndüh-rā be-nezd-i dil-i mā direng bûd¹

5 Laţîfî:

Goftem încā be-direngem be-şafā goft direng
Ki be-ḥilmî vü berā māh-rev ü küh direng²

Ya'nî niçün bir müddet-i medîd eğlenmek eyledim. Bürün refkem ez-neng-i Türkân ki didem Bürün, zamm-ı bâ'ıla taşra dimekdür. Neng, 'ardur. Türkân, Türkün cem'idür. Türk, zamm-ı tā'ıla ve sükün-ı rā'ıla ḥıṭa ve ḥuten ve deşt ü kıpçāk [L37a] memleketinüñ [A27a] ehline dirler. Kamusı ak yüzlü ve kara gözlü ve kara kaşlı ve cefākār oldukları sebebden 'Acem şā'irleri maḥbūblarına ber-sebîl-i teşbîh [H47a] Türk dirler. Mısra': Türk-i men-terk-i cefākun ki vefā ez-heme bih. Ya'nî taşra gitdim. Türklerüñ 'arından ki gördüm. Cihān derhem üftāde çün müy-ı zengî. Derhem bir yire gelmiş dimekdür. Ekşer qarış murış yirinde isti'māl olunur. Müy kıl dimekdür. Zeng dört ma'nāya gelür. Evvelā bir tāife ādidur ki kāraldur. Aña nisbet idüp zengî dirler. Ve iklimlerine zengbār dirler. Şaniyen şol çıñrağa ki [B36b] peykler ve kalenderler billerine taqarlar. Sālişen güneş ışığı. Rābi'en pās ki demürde ve gayrî nesnelerde ḥaşıl olur. Ammā bu ma'nāda 'ämme ja-yı 'Acemî ile 20 isti'māl iderler. Ma'nā şöyledür ki cihān qarış murış düşmüşdi. Zengî saçı gibi. Heme ademî-zāde budend velikin. Zāde zāden lafzından ism-i mef'uldür. Ṭoğmış ve toğurmuş dimekdür. Müstakbelâtında dāl yāya kalb olunur. Zāyed ve zāyende dirler. Lāzım ve mü'teaddî isti'māl olunur. Ya'nî dükelisi ādemden toğmışlardı velikin. Çü gürgān be-ḥün-ḥvāregî tiz çengî Gürgān, iki kāf daḥı Fārsidür, gurguñ 25 cem'idür kurtlar dimekdür. Ḥün-ḥvāregî vaşf-i terkibîdür, kân içici dimekdür. Kāf-ı 'Arabî burada tevessül içündür. Ḥvāceği kāfı gibi. Ba'zı nüşhada be-ḥün-ḥvārî ü tiz çengî düşmişdür. Ve āhirinde ki yā maşdariyyedür. Tiz imāle-i kesr ile itî

¹ maşdardur HL: maşdar AB // 2 terkibîdür H: terkibi gelür ABL // 6 be-direngem HBA: be-der-kunem L // 7 emān rev L: berā mah-rev HB, ber-emān rev L // 17 idüp HBA: - L / çekregu HBL: çekregudur A // 19 zā-yı BAL: jā-yı H // 22 toğurmuş dimekdür HLA: toğurmuşdur B / yāya HBA: zāya L / olunur HL: olunup AB // 24 be-ḥün HAL: be-ḥvān B / tiz HBA: v tiz L // 25 dimekdür HLA: demek olur B // 26 burada kāfı gibi H: taşgîr için lâḥıq olmuşdur iştihā-yı tāmle içmekden kināyetdür BL, - A / bazı nüşhada düşmişdür HA: - BL // 27 yā HLA: yā yā-yı B.

¹ Eziyet altındaki kara günlerimiz ve gönlümüzde bekleyen üzüntüler artık geçti.

² "Burada durmak istiyorum" dedim. Hoşlukla: "Sakin ve güvenli gitmek istiyorsan, dur" dedi.

dimekdür. [H47b] Ve demürde isti'mâl olunur, keskin ma'nâsına. Ve taþta isti'mâl olunur. Dârü-yı tîz dirler harîf ma'nâsına. Çeng cîm-i 'Acemi'nüñ fethıyla burada pençe ma'nâsınadır. Ve kuş kıynagına dirler. Ve bir sâz âdudur ma'rûf. Ma'nâ şöyledür ki kurtlar gibi kân içmekte tîz pencilulardur. Çü bâz âmedem kişver
 5 âsüde dîdem. Kişver kâf-ı 'Arabî'nüñ kesriyle memleket ma'nâsınadır. Âsüde âsüden lafzından ism-i mef'uldür, diñlenmiş dimekdür. Lâzım ve müte'addî gelür. Müstaķbelâtında [L37b] vâvı elife kalb idirler. Ve mâ-ba'dında bir yâ ziyâde idirler. Âsâyed ve âsâyende dirler. Dîdem, dîden lafzından fi'il-i mâzî-i nefsi-i mütekellim-i vahdedür, gördüm dimekdür. Müstaķbelâtında ğayr-ı kıyâsca dâl-ı
 10 ülâ bâ'ya kalb olınup bîned ve bînende dirler. Ya'nî çün girü geldim memleketi diñlenmiş gördüm. Pelengân [B36b] rehâ-kerde hüy-i pelengî. Peleng, kaplan. Rehâ-kerde, rehâ-kerden lafzından ism-i mef'uldür. Ķomış ve halâş olmuş dimekdür. Rehâ-kerden ve rehânden ve rehânidenden cümle halâş itmek ma'nâsına gelür. Nizâmî:

15 Men-i ser-geşte-râ [A27b] zi-kâr-ı cihân
 Tü tevâni rehând bâz rehân¹

Hüy, zamm-ı hâ'ıla vâv-ı aşlı ile bûy ve müy kâfiyesinde 'âdet ve töre dimekdür. Gâh olur ki yâyı tahfîf idirler. Nitekim kâfidesi geçdi. Amma feth-i hâ'ıla vâv-ı resmî ile pey ve mey [H48a] kâfiyesinde der dimekdür, 'ırķ ma'nâsına. Esedî:

20 Dil-ârâm-râ be-ruĶ ez-şermkey
 Semen lâle şud lâle lülü zi-hey²

Ma'nâ şöyle olur ki kaplanlar komuşdı kaplanlık töresini. Pelengân dimekle pādşâhın leşkerine işâret ider. Nitekim gurgân dimekle Sipâh-i Türkân'a kinâyet etmişdür. Derün merdumî çün melek-i nîk-mahzar Derün içeru dimekdür. Merdüm
 25 burada âdem oĶanı dimekdür. Ve gözün bebegine daĶı dirler. Nitekim 'Arabî'de lafz-ı insân bu iki ma'nâda müşterekdür. Melek mîm'üñ ve lâm'üñ fethalarıyla

¹keskin HL: kesken AB / taþta H: taþda BL, taþda A // 2 fethıyla LH: fethasıyla AB // 3 ma'nâsındur H: ma'nâsına BL, dimekdür A / dirler HBA: daĶı dirler L // 4 pencilulardur H: pencilular idi BAL // 8 mâzî-i HLA: muzâri'-i B // 9 kıyâsca HB: kıyâsınca L, kıyâs üzerine A // 11 gördüm HBA: buldum L / kaplan HA: kaplandur LB // 12 komış ve HLB: - A // 13 itmek HBA: olmuş // 17 hüy zamm-ı hâ'ıla HA: - BL // 18 feth-i hâ'ıla remî ile HA: - BL // 19 'ırķ HLA: 'araķ B // 20 pādşâhın HBA: pādşâhda L / dimekle sipâh-ı Türkâna HB: lafzıyla Türkâni L, lafzım sipâh-ı Türkâna A // 25 burada HBA: - A / gözün HL: göz BA / nitekim HLA: - B // 26 'Arabî'de HLB: lisân- 'Arabî'de A.

¹ Dünya işlerinden hayrete düşmüş beni, ancak sen kurtarabilirsin. Kurtar.

² Sevgilimin yüzü utancından kızardı. Yasemin, lale ve lale de üzerinde olan ter tanelerinden inci oldu.

ferište dimekdür. Nîk iyü dimekdür. Ceyyed ma'nāsına. Nîkū dahı dirler. Mahzar ma'rūfdur, āyın ve āhlāk ma'nāsına. Çarıbdür. Ve oturak yir demek. Ya'nî içerusi bir ādem idi ferişte gibi hūb sîretlü. Burūn leşkeri çün hizebrān-ı cengi. Hizebrān, hizebrūñ cem'idür arslanlar dimekdür. 'Arabî ve Fārsî'de müs'tāmel lūgātdür.

5 Esedî:

Bered sehm-i ü dil zi-gurrān-i hizebr

Kuned gerd-i ü hūşk-bārān zi-ebr¹

Cengi cenge mensüb dimekdür. Ya'nî taşrası [L38a] bir leşker idi cengi arslanlar gibi. Çünān būd der-'ahd-ı evvel ki dîdem [B37a] 'Ahd bir kaç ma'nāya gelür.

10 Evvelā kavlı ü qarār dimekdür. Çavluhu Te'ālā kāle ve min zürriyeti kāle lā yenāle 'ahdi'z-zālimin². İkinci ānd ma'nāsnadır. Çavluhu Te'ālā ve evfuvā bi-'ahdi'llah izā 'āhedtum³. Üçüncü vaşiyet etmekdür. Çavluhu Te'āla [H48b] elem a'hudu aleykum yā benî ādem⁴. Dördüncü buyurmak ma'nāsına. Çavluhu Te'āla ve 'ahdenā ila İbrāhim⁵. Beşinci şaklamak hıfz ü şiyānet ma'nāsına. Çavluhu 'aleyhi's-selām inne hūsne'l-'ahdi mine'l-īmāni⁶. Altıncı zamān ma'nāsnadır. Nitekim bu maqāmda öyledür. Çavle's-şā'iru kāne zalike bi-'ahd-i fülān⁷. Ya'nî öyle idi evvel zamāndaki gördüm. Cihān pür zi-gāvğā vü teşviş ü tengi. Tengi tāruluk dimekdür. Bilgi ki teng sūkūn-ı nūn'ıla dōrt ma'nāya gelür. Evvelā, tār dimekdür zīk ma'nāsına. Şāniyen, qolañdur hāram ma'nāsına. Şālişen, müşkül ve şarb deredür. 20 Ammā bu ma'nā 'inde't-tahkik evvelki ma'nādan münşe'ib ü me'hūzdur. Mencik⁸:

Be-zülf teng be-bended ber-āhū-yı tengi

Be-dîde dîde be-dūzed zi-cādū-yı muhtāl⁹

Rābi'en, yük tayı ki teng dirler 'ıdl ma'nāsına. Ya'nî cihān tolu idi gāvğā vü teşviş ü

⁵ lūgātdur HAB: - L // 6 bered HLB: būved A // 9 der HLA. der-ān B // 11 ma'nāsnadır HBA: ma'nāsına L // 12 itmekdür HLA: itmek dimekdür B // 13 dōrdüncü..... İbrāhim HAB: - L / ma'nāsına HL: ma'nāsnadır B, ma'nāsına gelür A // 14 şaklama ma'nāsına HLB: ma'nāsına A // 16 öyledür HLA. böyledür B // 17pür HBA: - L // 19 ma'nāsına HB: ma'nāsına gelür AL // 22 be-dūzed HLB: be-dür A. // 23 teng HLB: heng A.

¹ Onun korkusu bağırın aslanı da korkutur. Onun kaldırdığı toz, kuru yağmur bulutu gibidir.

² İbrahim: "Rabbim, zürriyetimden de yap" dedi. Rabbi ise: "Zalimler benim ahdime nail olamaz" buyurdu. Bakara S.(2) / 124. A. Yazır, a.g.e., s.18

³ Antlaşma yaptığımız zaman Allah'ın ahdini tam yerine getirin. Nahl S.(16) / 91. A. Yazır, a.g.e., s.276

⁴ (Ey Adem oğulları) ben size ant vermedim mi? Yasin S.(36) / 60. A. Yazır, a.g.e., s.447

⁵ Biz İbrahim'e ahd vermiştik. Bakara S.(2) / 125. A. Yazır, a.g.e., s.18

⁶ Ahde vefa imandadır. Kuzai, a.g.e., no:624, s.190.

⁷ Şairin şu sözü bu filanın zamanında oldu.

⁸ Mencik: 8.yy şairleri arasında yer alır. Hiciv ve övgüde Fars şairlerinin önde gelen isimlerindedir. Zebihulah Safa, a.g.e., C. I, s.424-428

⁹ Saçlarıyla ceylanı sıkıca bağlar. Hileli ve efsunlayan gözleriyle de gözlerime bakar.

târlıktan. Cünin şud der-eyyâm-ı sultân-ı ‘âdil Böyle oldu, sultân-ı ‘âdil
 eyyâmından. Ya’ni refâhiyyet [A28a] ve nizâm ü emn ü emân buldı. Âtâbeg Ebû
 Bekr Bin Sa’d Bin Zengî. Ki ol Âtâbeg Ebû Bekr Bin Sa’d’dur ki ol Sa’d dağı
 Zengî oğlıdur. Ve didiler ki bu kıt’a kitâb-ı Gülistâna soñradan ilhâk olınmışdur.
 5 Taşarrufât-ı nâşih kabulindendür. Hâzret-i Şeyh bunu resâ’îlinden ba’zında irâd
 etmişdür. Hikâyet olunur ki Sa’dî Bin Zengî üzerine meger tâ’ife-i Tâtâr müstevlî
 olup memleketden [H49a] sürmiş. Şeyh dağı el-firâr mimmâ lâ yutâk min suneni’l-
 mürselîn¹ muqtezâsınca terk-i diyâr etmiş. Soñra Sa’d bin Zengî bir leşker-i ‘azîm
 ile [L38b] [B37b] gelüp düşmenin kahr eylemiş. Hâzret-i Şeyh dağı girü ‘avdet
 10 idüp bu kıt’ayı inşâd etmişdür ki geçdi. Kıt’a: İklîm-i Pârs râ gam ez asîb-i dehr
nîst Pârs ve Fârs luğatdur. Memleket-i Şîrâz adıdur. Asîb biribirine yan başı
 gelmekdür. İsm-i maşdardur. Şems-i Fahrî:

Zedend pehlü be-hem çün sipîhr-i kudret-i şâh

Kebûd geşt ten-i âsmân ez-ân asîb²

15 Soñra zağmet ü şinlek ma’nâsına şâyi’ oldı. Dehr burada uzak rüzgâr dimekdür.
 Dağı galebe ve katılığ ma’nâsına gelür. Ve bir kişînüñ dişi qarârmak
 ma’nâsınadır. Kale İbni ‘Abbâs razıhu’llahu ‘enhumâ lâ tesebbû’d-dehr fe-
 inneme’d- dehre huve’llah³. Nîst, ne est taqdîrindedür yok ve yokdur dimekdür.
 Şeyh Sa’dî:

20 Her ki râ şüret ne-bended sırr-ı ‘ışk
 Şüretî-dâred velî cânîş nîst⁴

Ve degül ma’nâsına gelür. Şeyh Sa’dî:

Ey ki goftî hiç müşkil çün firâk-ı yâr nîst

Ger ümîd-i vaşl bâşed hem-çünân düşvâr nîst⁵

25 Ma’nâ şöyledür ki ya’ni Pârs iklimine rüzgâr şiddetinden gam yokdur.

¹ sultân-ı HLA: - B // 2 eyyâmından HLB: zamânından A // 5 şeyh HBA: şeyh Sa’dî L / bunu HLA:
 bunu ba’zı B // ba’zısında HLA: - B // 6 meger HBA: meger bir L // 8 mürselîn HLB: müslimîn A // 9
 ile HA: birle BL / eylemiş HLA: eyleyüp taht almış B // 10 etmişdür HL: eylemiş B, etmiş A // kıt’a
 HLB: kıt’a şerhi geçmiştir A // 11 memleket-i HLA: memleketdür. Memleket-i B // 13 pehlü HLB:
 pehlü A // 17 ma’nâsınadır HLB: ma’nâsına gelür A // 22 şeyh HLB: - A // 25 ya’ni HLB: - A.

¹ Yapamadığın şeylerden kaçmak peygamberlerin sünnetidir.

² Şahın kudretinin gökyüzünden dolayı yanyana geldiler. Bu yan yana gelişte göğün teni mavi oldu.

³ İbn-i Abbas (R.A.) şöyle dedi: Zamana küfr etmeyiniz. Çünkü zaman Allah’ın ta kendisidir. Kuzai,
 a.g.e., no:589, s. 180

⁴ Aşk sırrını bilmeyen kişinin dış görüntüsü var ama canı yoktur.

⁵ “Yar ayrılığından zor bir derd yoktur” dedin. Kavuşma ümidi olunca fazla zor değil.

Tā ber-seres būved çü tūyi sāye-i hudā Tā, anuñ başı üzerinde ola, sencileyin Allah'ıñ gölgesi [H49b] İmrüz kes nişān ne-dehed der-basıt-i hāk İmrüz, bugün dimekdür. Dehed, dāden lafzından fi'ıl-i muzāri'dür, virür dimekdür. Ya'nı bugün kimse nişān virmez yiryüzünde. Mānend-i āsitān-ı dered me'men-i rızā. Mānend, beñdeş dimekdür. Āsitān, āsitāne lafzından hā-yi resmi hāzf olınup tahfif olınmışdur. Eşik dimekdür, 'atebe ma'nāsına. Me'men, emîn olıcağ yirdür. Ya'nı senüñ kapuñ eşiği beñdeşi rızāyla emîn olıcağ yir. Ber tust pās-ı hātır-ı bī-çāregān ū şükr. Pās, burada [B38a] hıfz ma'nāsına, ism-i maşdardur. Ve hem pāsiden lafzından şığa-i emr gelür. Ve ba'zı terkiblerde şıfat dağı isti'māl olınur. Hātır-ı pās gibi. Pāsbān lafzı dağı bundan me'hūzdur. Ya'nı senüñ üzerinedür biçārelerün haçırmın şaklamak, dağı şükr. [L39a] Ber-mā vü ber-[A28b]Hudā-yı cihān-āferin cezā Āferin burada āferiden lafzından şığa-i emrdür. Cihān lafzıyla terkib-i tavşifi düşmişdür. Cihān yaradıcı dimekdür ve dağı kelime-i taşındur. Cezā 'ivazdur. Ya'nı dağı şükr bizüm üzerimizedür dağı cihān yaradan Hudā üzerinedür 'ivaz. Yārab zi-bād-ı fitne niğehdār hāk-i Pārs. Ya'nı yārab fitne yelinden sakla Pārs toprağını. Çendān ki hāk-rā būd u bād-rā bekā. Çendān niçe niçe dimekdür. Ya'ni ol kadar ki toprağa ve yele beka ola.

[H50a] Der sebeb-i te'lif-i Kitāb: Yek şeb te'emmül-i eyyām-ı güzeşte mi-kerdem. Sebeb, bir kaç ma'nāya gelür. Evvela ip dimekdür. İkinci ulaşmak ma'nāsınadır. Beynı ve beynüke sebedür didiler. Üçüncü yol dimekdür. Ve dördüncü gök kapısı dimekdür. Qavluhu Te'āla le'alli eblağū'l-esbāb esbābe's-semavāt¹. Ve 'illet ma'nāsına dağı isti'māl olınur. Müsebbebū'l-esbāb dirler. Şeb burada gice dimekdür. Ve ma'rūf ve meşhūr bir taşdur, kaynadurlar, düzerler. Te'emmül mülāhazadur. Güzeşte, güzeşten lafzından ism-i mef'üldür. Geçmiş dimekdür. Mürür u 'ubūr ma'nāsına. Müstakbelātında şın rāya kalb olınur, güzered ve güzereinde dirler. Ya'nı bir gice geçmiş günleri fikr iderdüm. Ve ber ömr-i telef

¹ tū iy ABL: tūyi H // 2 Allah'ıñ HA: ey Allah'ıñ BL // 3 dāden HLA: dād B // 5 olınup HBA: idüp L // 6 olınmışdur HA: olmışdur BL // 7 eşiği HLB: - A // 8 ma'nāsına HLA: ma'nāsınadır B // 14 yaradan HB: yaradıcı AL / Hudā HAL: Hudāvend B / üzerinedür HLA: üzerine B // 17 toprağa ve yele HLB: toprağa yele A // 18 kitāb HBA: Gülistān L // 19 sebeb HBA: yek L / ib dimekdür ikinci HLB: ipdür şāniyā A // 20 sebedür didiler H: sebeb dirler LBA / üçüncü HLB: şālišā A // 21 dördüncü HLB: rābi'a A // müsebbebū's-esbāb dirler HA: - L, müsebbebū's-semavāt müsebbebū's-esbāb B // 25 u 'ubūr H: itmış ABL.

¹ Firavun dedi: Ey Haman, bana yüksek bir kule yap. Göklerin sebeplerine ulaşırsam, Musa'nun Tanrı'sına da ulaşırım. Mü'min S.(40) / 36, 37. A. Yazır, a.g.e., s.470

şude te'essüf mî-hürdem. Telef zâyi' dimekdür. Te'essüf peşimanlıktır. Ya'ni telef olmuş 'ömre peşimānluk yirdüm. Ve seng-i serāçe-yi dil be-elmās-ı āb-ı dīde mî-suftem [B38b] Seng taşdır. Serāçe hücre dimekdür. Ber-sebil-i isti'āre ğayri yirlerde dağı isti'māl olunur. Muzāfu'n ileyhleri olan esmāya nazar-ı ma'ānī 5 mülāhaza etmek gerekdür. Serāçe-yi māh ve serāçe-yi āftāb dirler. Elmās, bir nev' katı kıymetī taşdır ki anuñ vāsıtasıyla hakkāklar cevāhir delerler. Cem'ī şalb nesnelere ol zafer bulur āna nesne zafer etmez, meger ki kūrşūn, ve bir kaç şım olur. Mu'teberi nebātī olandır [H50b]. Āb, burada şu dimekdür. Ve Rūm tarihinde bir āyuñ adıdır ki āgustos dirler. Ve ma'nā-yı evvelde vāvla dağı luğatdır, āv 10 dirler. Vāvla bā ortasında tevāhi ve tebādül vardır. Nitekim pertāb ve pertāv luğatdır. Laţifi:

Key tevāned ki hemçū bağ ü çekāv

Be-kuned ğavta der-miyāne-yi āv¹

(Dīde, dīden lafzından ism-i mef'ul şığa'sıdır, görmüş dimekdür.) Burada göz 15 dimekdir ve bebek ma'nāsınadır. Suftem, suften lafzından fi'il-i māzi-i nefsi mütekellim-i vaħdedür, deldim dimekdür. Müstaķbelātında tā yerine nūn getirürler. Sunbet ve sunbende dirler. Ya'ni gönül hüresinūñ taşını göz yaşı elmasıyla delerdim. Ve İn beythā münāsib-i hāl-i hod mî-goftem. Beyt, ev dimekdür hāne ma'nāsına.[29a] Ve bundandır ki şifirden iki mısrā'a bir beyt dirler. 20 Bu makāmda dağı murād oldur. Ve 'arūs-ı merd dimekdür güyegü ma'nāsına. Ve gicelemekdür ki beytūte bundandır. Ve gice ile iş işlemekdür. Ya'ni dağı bu beytleri kendü hālime münāsib eydürdüm. Mesnevī: Her dem ez-ömr mî-reved nefesī Dem, feth-i dāl'la Fārsī'de nefes ma'nāsınadır ve dağı körük didikleri ālet ki demürçiler anuñıla odı yalıñlandırurlar minfağ ma'nāsına. Ammā 'Arabī'de qan 25 dimekdür. Cem'ī demā ve dimā gelür. Ya'ni her laħza 'ömrden gider bir nefes. Çün nigeħ mî-kunī ne-mānd besī. Çün, [B39a] cāyiz ki burada imāle ve işba' ve tefhīmle keyfe ma'nāsına ola. Nitekim zikri geçdi. Ve cāyiz ki imāle [H51a] ve

3 ğayri yirlerde HBA: ğayrılarda L / dağı HLA: - B // 4 ileyhleri olan esmāya HLB: ileyh olan esmā A // 5 gerekdür H: gerek BAL // 6 katı HL: - BA / şalb HA: ş'ab B, şalib L // 7 etmez HB: bulmaz LA // 8 olandır HBL: olur A // 9 dimekle ma'rūfdur BAL: dirler H / vāvla dağı dirler HLB: - A // 10 pertāv HLB: pertā A // 12 mağ ABL: bağ H // 16 deldim HB: delerdim LA // 17 sunbet HLB: sined A // sunbende HB: sunbend L, sinende A // delerdim HBL: deldim A // 21 beytūte H: beytütet LBA / dağı HBA: - L // 23 ālet HBL: āletdür A // 24 odı HLA: - B // 26 kunī HLB: kunem A .

¹ Nasıl çekav kuşu gibi suya dalabilirsin?

işba⁶ ve tefhîmsiz harf-i ta'lîl ola. Ne-mānd sükûn-ı nûn'ıla mānden lafzından fi'îl-i māzîdür. Kalmadı dimekdür. Besi, besā lafzınıñ imālesidür. Anca ve niçe niçe dimekdür. Firdevsî beyt:

5 Çi nāhoş būd düstî bâ kesî
Ki māye ne-dāred zi-dāniş besi¹

Ligayrihi:

Ne her bîrûn ki be-pesendî derûneş hem çünān bâşed
Besā helvā-yı sâbûnî ki zehreş der-miyān bâşed²

Ma'nā şöyledür ki nice nazar idesin kalmadı ancası. Ya'nî nazar kıldıkça görersin
10 ki ekşeri geçmiş. Ey ki pencāh rept der-hvābî. Pencāh, elli dimekdür [L40a]
hamsûn ma'nāsına. Hvāb, vāv resmîdür. Uyhu dimekdür nevm ma'nāsına. Ve düşe
dağı ıtlāk olunur, rû'yā ma'nāsına. Ey şol kimse elli yıl geçdi gâfletdesin. Meger in
penc rûz deryābî. Meger, edât-ı istisnâdur, illā ma'nāsına. Türki'de dağı
15 mûsta'meldür. Ve hem gerdiden lafzından şîga-i nehy gelür. Aşda me-gerddür.
Fürs şâ'irlerinüñ dillerine tâbî⁶ olup dâlı taḥfif eylediler. Nitekim Tebrîz
cemā'atınıñ 'umûmen 'âdetidür. Büşekür³:

Tekâpûy-ı merdüm be-sûd u ziyān
Betā vü me-ger her suy-i tâziyān⁴

Penc bā-i Fārsîle biş dimekdür. Hams ma'nāsına. Deryābî, deryāften lafzından
20 fi'îl-i muzāri'-i muḥātabdur. İrişesin dimekdür. Ve anlıyasın ma'nāsına da gelür.
İdrāk idesin demek olur. Ma'nā şöyledür ki meger bu biş güne erişesin. Ve bu beyt
Şeyh'üñ bir kaşidesinüñ [H51b] matla'idur. Temām-ı kaşide budur ki zikr olunur.
Kaşidet:

25 Kehl geştî vü hemçünān tıflı
Şeyh būdî vü hemçünān şābbî⁵

¹ Harf-i HAL: mu'arrif-i B / sükûn-ı nûn'ıla H: nûnuñ sükûnıyla ABL // 2 kalmadı HLA: kaldı B // 4
çi nā-hoş HBA: derûneş L // 11 uyhu HLA: uyku B // 12 kimse HL: kimsene ki B, kimse ki A / gitdi
BLA: geçdi H // 13 türki'de HLB: terkîbde A // 14 gelür aşda megerddür HBA: ki meger dinilür L
// 16 'âdetidür HBA: 'âdetlerindendür L // 18 betā vü HB: betāved AL // 19 hams ma'nāsına HB:
hamse ma'nāsına A, - L // 22 Hazret-i Şeyh'üñ BAL: Şeyh'üñ H // 23 kaşidet HB: tetimme-i kaşide
A, kaşide L // 24 kehl şābî HLB: Tā ki in bād-ı kibr u ateş-i hışm, Şerm bâded ki katre-i âbî A

¹ İlimden pay almayan bir kişiyle arkadaşlık etmek hoş değildir.

² Dışını beğendiğin bir şeyin, içinin de aynı olduğunu zannetme. Birçok helvanın içinde zehir vardır.

³ Büşekür: 14.yy şairleri arasındadır. Belh'de doğan şairin, Aferinname adlı bir eseri vardır. Zebîhulah Safâ, a.g.e. , C. I, s.107-108

⁴ İnsanların yarar ve zarar için koşturuyorlar. Sen de her taraftan gelen bu koşuşturmaya dayanmalısın.

⁵ Yaşlandın ama hala çocuk gibisin. İhtiyarladın ama yine de genç gibisin.

Tu be-bāzī nişeste vü zi-çeb ü rast
Mî-resed tîr-i çerh pertâbî¹

5

Tâ derîn galle gûsfendî hest
Ne-neşîned ecel zi-kaşşâbî²

[B39b] Tu çerâgî nehâde [A29b] der-reh-i bād
Hâne-i der memerri sîlâbî³

10

Ger be-ref'et sipihr ü keyvânî
Ver be-ğûsn âftâb ü mehtâbî⁴

15

Ver be-nî'met şerîk-i Kârûnî
Ver be-kûvvet 'adîl-i Sohrâbî⁵

Melikü'l-mevt-râ be-ğîle vü zûr
Ne-tevânî ki pence ber-tâbî⁶

20

Müntehâ-yı kemâl noqşân'est
Gül be-rîzed be-vakt-i sîrâbî⁷

Tu ki mebde' vü merca'at âbîst
Ne-sezâvâr-ı kibr ü i'câbî⁸

25

Huften'est zîr-i hâk h'vâhed bûd
Ïy ki der-ber kenâr-ı âhbâbî⁹

1 pertâbî HLB: pertâbî, müntehâ-yı kemâl-i noqşân'est, Gül berîzed be-vakt-i sîrâbî A // 17 ber-tâbî
HBA: pertâbî L // 19 müntehâyı sîrâbî HLB: - A // 25 huften'est HB: huften'et AL // 26 der-
ber H: ser ber AB, ber-ser L.

¹ Sen oturmuş oyun oynuyorsun ama sağından ve solundan kaderin okları geliyor.

² Ecel, bu sürüde koyun olduğu sürece, kasaplıktan vazgeçmeyecektir.

³ Sen kandilini rüzgara karşı ve evini de selin aktığı yöne koymuşsun.

⁴ Eğer güneş ve ay gibi güzelsen ve zühalin ve göğün makamındaysan,

⁵ Eğer zenginlikte Karun'a ortak ve güçte Sohrab'a eş olsan bile,

⁶ Ölüm meleğini hileyle ve zorla yenemezsin.

⁷ Olgunluğun en yüksek noktasında bile (bilgin) eksiksin. Gül de çok sulandığında dökülür.

⁸ Geldiğin ve döneceğin yer sudur. Kibirleşmek ve kendini beğenmek sana yakışmıyor.

⁹ Ey arkadaşları yanında olan, toprağın altı senin uyuyacak yerin olacaktır.

Bāng-i tablet ne-mī-kuned, bīdār
Tu meger murde-i ne der-ḥvābī¹

5

Bes be-gerdīd ü bes be-ḥvāhed gešt
Ber ser-i mā sipihr-i dolābī²

Çü mümeyyiz be-‘aql ü idrākī
Tu mükerrerem be-cāh ü ensābī³

10

Naqş-ı dīvār-ı ḥāne-i tu henūz
Ger hemīn şüretī vü elḳābī⁴

15

Ey mürīd-i hevā vü nefsi-ḥariş
Teşne ber-zehr hemçü cüllābī⁵

Ḳıymet-i ḥvīş-rā ḥasīs me-kun
Ki tu der-aşl-ı gevher-i nābī⁶

20

Dest vü pāy be-zen be-çāre vü cehd
Ki ‘aceb der-miyān-i ğarkābī⁷

Be-der-i bī-niyāz ne-tevān reft
Cuz bi-müstegfirī vü tevvābī⁸

25

[H52a] Tu der-i ḥalk mī-zenī heme vaqıt
[L40b] Lā cerem bī-naşīb ez-īn bābī⁹

4 bes HL: pes AB / be-gerdīd HBA: be-gerdīde L // 10 tū HBA: - L // 11 ger H: ki ABL // 17 tū HBA: - L.

¹ Davul sesi bile seni uyandırmıyor. Yoksa uykuda değil, ölü müsün?

² Bu başımızın üzerinde dönen felek ne çok dönmüş ve dönecektir.

³ Sen makamından ve yakınlığından dolayı kerem sahibi oldun. Çünkü akıl, anlama ve ayırdetme gücüne sahipsin.

⁴ Senin evinin duvarının süsü hala bu adda ve görüntüseyse.

⁵ Ey heves ve hırslı nefesine uyan kişi, şerbete susamış gibi zehire susamışsın.

⁶ Kendi değerini azaltma. Çünkü sen aslında bir mücevhersin.

⁷ Çare bulmak için çalış ve çabala. Çünkü acayip bir girdaptasın.

⁸ İhtiyacsız olan Allah'ın kapısına tövbe etmeyen ve bağışlanmasını dilemeyen gidemez.

⁹ Sen her zaman halkın kapısını çalıyorsun. Bundan dolayı Allah'ın kapısında nasipsizsin.

K'ey du'ā-yı tu müstecāb kunend
Ki be-yek rüy der-dū mihrābī¹

5

Yārab ez dest-i mā çe hayr āyed
Tu kerem kun ki rabb-ı erbābī²

Ġayb-dān u latif u bī-çūnī
'Ayb pūş u kerīm u tevvābī³

10

Sa'diyā rāstī zi-ḥalk me-ṭaleb
Çü tu der-nefs-i ḥod ne-mī-yābī⁴

Cāy-i girye'est ber-muşībet-i pīr
Ki tu kūdek henüz la'ābī⁵

15

Bā-hemī 'ayb-ı ḥvīştēn şeb ü rüz
Der-tekārīr-i 'ayb-ı āşḥābī⁶

20

Ger hemī 'ilm-i 'ālimet bāşed
Bī-'amel müdde'ī vü kezzābī⁷

Pīş-i merdān-i āftāb-şıfat
Bā-himākat çü kirm-i mehtābī⁸

25

Pīr būdī vü reh ne-dānistī
Tū ne pīrī ki tıfl-ı kettābī⁹

⁷ ğayb HLB: 'ayb A // ⁸ 'ayb H: sırr ABL // ¹¹ çün ALB: çü H / nemīyābī HLB: nemībābī A // ¹⁴ kūdek HA: kūzek LB // ¹⁶ 'ayb-ı HLA: - B / şeb HBA: ber-şeb L // ¹⁷ tekārīr-i HLB: tekā'-ber A

¹ Senin duaların kabul edilir sananlar (a yazık)! (Çünkü) bir yüzle iki mihraba yönelmişsin.

² Allah'ım, sen Rabların Rabbısın. Elimizden ne iyilik gelir, bağışla.

³ Gizlileri bilen güzel ve nedensizsin. Ayıpları örten, bağışlayan ve tövbeyi kabul edensin.

⁴ Ey Sadi, halktan doğruluk isteme. Çünkü kendi nefsinde de bulamıyorsun.

⁵ Yaşlılığın felaketine ağlamak gerekir. Çünkü sen henüz oyun çocuğusun.

⁶ Kendisinin o kadar çok ayıbı olduğu halde gece gündüz arkadaşlarının ayıbını tekrar ediyor.

⁷ Tüm dünya ilimlerine sahip olsan bile söylediklerini yapmazsan, iddialı ve yalancısın.

⁸ Güneş sıfatlı erkeklerin yanında, aptal ateş böceği gibisin.

⁹ Sen pirsin ama yolu bilmiyorsun, sen pir değil belki okul çocuğusun.

Hacil ānkes ki reft u kār ne-sāht. Hacil cimiñ kesriyle odlu dimekdür. Reft, rānuñ fethiyle reften lafzından şığa³-i māzidür gitdi ve yüridi dimekdür. Müstakbelâtında fā vāva kalb olunur. Reved ve revende dirler. Kār, kāf-ı ‘Arabi’le iş dimekdür, fi‘il ma‘nāsına. [B40a] Ne-saht, sahten lafzından şığa-i fi‘il-i māzidür, düzdi dimekdür. 5 Müstakbelâtında ha zāya kalb olunur. Sāzed ve sāzende dirler. Ya‘nī odlu ol kişi ki gitdi ve dağı işin düzmedi. Kūs-i rihlet zedend ve bār ne-sāht Kūs, ma‘rūf ve meşhūr bir büyük nekkāre resminde sāzdur ki pādşāhlar kapusunda ururlar, [H52b] develer üzerinde dögülür. Ve küst gibi yan başına dağı dirler, āsīb ma‘nāsına. Şems-i Fahri:

10 Şehenşehi [A30a] ki felek ez-berā-yı hizmet-i hviş
Kuned zi-rüy-yı edeb hāk-i dergeheş-rā būs¹

Şeved çü dāne-i haşhāş heykel-i kuh-ı kāf
Zi-bād-ı heybet-i hışmeş eger be-yābed kūs²

15 Rihlet, göc dimekdür, irtihāl ma‘nāsına. Zedend, zeden lafzından şığa-i cem‘i māzidür. Urdılar dimekdür. Müstakbelâtında nūn ziyāde olunur. Zened ve zenende dirler. Bār bā-i ‘Arabi’le burada yük dimekdür, haml ma‘nāsına. Ve yemişdür şemer ma‘nāsına. Ve kez dimekdür, merre ve şavt ma‘nāsına. Yek-bār bir kez ve dubār iki kez dimekdür. Ve bāriden lafzından emr şığasıdur. Yağ dimek olur. Ve 20 ba‘zı terkiplerde şifat dāğı isti‘māl olunur. Eşk-bār ve müşk-bār [L41a] gibi. Ve icāzet ma‘nāsına dağı gelür. Reftem ancā bār ne-dād³. Ve neded dirler. Şuffe-i bār dirler, divānhāne ve selāmlık ma‘nāsına. Nitekim dimişdür:

Sepide dem ki zened ebr hayme der-gülzār
Gül ez-serāçe-yi halvet reved be-şuffe-i bār⁴

25 Mā‘nā şöyledür ki göc kūsını urdılar dağı yükün düzmedi. Hvāb-ı nūşin-i bāmdād-ı

¹ 4 ne-saht HLA: saht B // 7 ururlar HL: urulur BAL // 8 dögülür HBA: urulur L / yan HBA: päre L / dağı HBA: - L // 10 hviş HAL: hvüş B // 13 çü HLA: zi B // 14 bād HLA: yād B / beyābed HL: beyāyed AB // 18 şemer HLA: hamr B / kez HL: kerre B, bir kez A / merre HLB: mürr A / merre ma‘nāsına AL: - HB // 19 dimekdür HBA: - L / yağ HLB: bāğ A / dimek olur HLA: dimekdür B // 20 dağı H: - ABL / ve icāzet şuffe-i bār HL: - AB // 21 dirler H: dirler ya‘nī anda vardım icāzet dirler L // 22 dimişdür H: ma‘nā dimişlerdür L // 25 ma‘nā şöyledür ki düzmedi HBA: - L.

¹ Gök, o sultanın hizmetinde olmak için saygıyla ayağının altını öpüyor.

² Öfkesinin büyüklüğünden bir darbeyle Kaf dağı haşhaş taneleri gibi olacak.

³ Oraya gittim, (ama) girmeme izin vermedi.

⁴ Bulut sabahleyin, gül bahçesine çadır kurmak istediğinde, gül, yalnızlık sarayından selamlığa çıkar.

rahil. Nüşin, nüşlayan dimekdür. Nüş burada bāl ve şeker ve tatlu nesne ma'nāsınadır. Ve dāhı içmek [H53a] ma'nāsına gelür. İsm-i maşdardur ve şığa-i emrdür. Ve vaşf-ı terkibidür. Ve çām ağacına dağı dirler nūj lafzından ibdāl idüp. Bamdād, irtedimekdür, fecr ma'nāsına. Ve yalmūz bām dağı irtedimekdür. Rahil, ism-i rihletdür. [B40b] Ya'nı göc şabāhınuñ tatlu uybusı Bāz dared piyāde rā zi-sebīl. Dāred, dāšten lafzından fi'il-i muzārī'dür, tutar dimekdür. Piyāde yaya rācil ma'nāsına. Ve şaıtrancıñ baydağı. Sebīl yol dimekdür. Ŧarık gibi, rāh ma'nāsına. Ya'ni girü tutar yayayı yoldan. Her ki āmed 'imāret-i nev-sāht. Nev, yeñi dimekdür, cedīd ma'nāsına. Fetḥ-i nūnla şāyi'dür. Ve zamm-ı nūn'la dāḥı luğatdur. Şeyḥ Kemāl-i Ḥocendī:

‘Iyd mī-āyed u merdum meh-i nev mī-ṭalebend

Dīdhā ṭāk-ı ḥam-ı ebru-yi ū mī-ṭalebend¹

Ya'ni her kim ki geldi bir yeñi 'imāret düzdü. Reft menzil be-digeri perdāht. Diger, burada dağı dimekdür. Bār-ı diger dirler, bir dağı dimek olur. Digeri dağı bār-ı diger gibidür. Ve gāh olur ki taḥffid idüp diger dirler, hemān bu ma'nāya. Ve dağı ikindü vaḫti dimek olur. Perdāht, ber-dāhten lafzından şığa-i fi'il-i mazīdür burada ışmarladı dimekdür ekşer temām etmek ma'nāsına gelür müstakbelâtında ḥā zāya ḳalb olunur Perdāzed ve berdāzende dirler. Ya'ni gitdi menzili [H53b] bir dağıya ışmarladı. V'ān diger puḫt hem-çünān hevesi. Puḫt, zamm-ı bā-i 'acemiyle puḫten lafzından şığa-i fi'il-i mazīdür. Hem lazım ve hem müte'addi gelür. Burada bişürdi dimekdür, bişürindi ma'nāsına dağı murād olsa cāyizdür. Müstakbelâtında ḥā zā'ya ḳalb olunur. Pezed ve pezende dirler. Ya'ni ol biri dağı āncılāyın [L41b] bir hoş bişürdi. Yāḫud bu 'imāret evvel birine dağı evvelki kimsene gibi heves bişürdi. V'in 'imāret be-ser ne-bered kesī. Ya'ni bu 'imāreti başa eyletmedi bir kimsene. Ma'nā-yı evvel mısrā'ı muḳaddemde puḫt lafzı geldüğüne münāsibdür. Ve ma'nā-yı şāni mü'teaddi isti'māline mülāyimdür. Yār-i nā-pāyidār düst me-dār. Pāyidār,

2 ve dağı içmek HLA: - B / gelür HBA: - L / maşdardur HBA // 3 terkibidür H: terkibi olur ABL / dağı HL: - AB / nūj HAB: nūr L / idüp HLB: olındı A // 7 dimekdür ṭarık gibi rāh ma'nāsına HLA: ma'nāsına B // 9 cedīd HLA: ceyyid B // 10 Ḥocendī HLA: - B // 12 dīdhā ṭāk-ı mī-ṭalebend HLA: - B // 15 diger HLA: ve ger B / hemān HBA: humāyun L // 16 ikindü HLB: ikindü ma'nāsına A / per-dāhten ABL: ber-dāhten H // 18 perdāzed HBA: perdāzend L / ve berdāzende HBA: - L / dağıya HLB: ḡayrıya A // 19 çünān HLB: çünin A // 20 gelür HLA: isti'māl olunur B // 22 olsa cāyizdür HLA: murāddur B / hoş HLA: heves B // 23 yāḫud bu heves bişürdi HBA: - L // 24 kimsene HB: kimsene yāḫud..... bir kimseneye AL // 25 lafzı lāzım BAL: lafzı H // 26 isti'māline HLA: isti'māl olunmasına B.

¹ Bayram geliyor ve insanlar yeni çıkmış ayı istiyorlar. Gözler, onun keman kaşını istiyor.

[B41a] şābit ve muhkem ma'nāsınadır. Aşl'da ayak tutıcı dimekdür. Zîra lafz-ı dār dāšten lafzından şîga-i emrdür. Burada vaşf-ı terkîbi olmuşdur. Ya'nî şābit olmayan yāri dost tutma. Dostî-rā ne-şāyed İn ğaddār. Şāyed şāyesten lafzından şîga-i fi'il-i muzāri'dür. Yarār dimekdür. Zîra müstaḳbelâtında sîn-i mühmele ḥazf olunur. 5 Ġaddār, mübālağa-i ism-i fā'ildür. Ziyāde 'ahdın şıyıcı vefāsız dimekdür. Ya'nî dostluğa yaramaz bu vefāsız. Nîk ü bed-çün hemî be-bāyed murd Bed, yaramazdur, redî ma'nāsına ve yāvuz dimekdür, şerîr ma'nāsına. Bāyed, bāyisten lafzından şîga-i fi'il-i muzāri'dür. [H54a] Gerek olur dimekdür. Zîrā müstaḳbelâtında sîn ḥazf olunur. Murd, zamm-ı mîm'le murden lafzından şîga-i fi'il-i māzidür. Burada 10 be-bāyed lafzıyla terkîb olup hemān ma'nā-yı maşdarî ki ölmekdür. Ol murād olmuşdur. Bunufî nazîri kesirün min en yuḥşā¹dur. Ve müstaḳbelâtında faşîh oldur ki mîm'i meksür idüp mā-bā'dında bir yā ziyāde idirler. Mîred ve mîrende diyeler. Ammā gāh olur ki zarûret-i vezn içün yā'suz isti'māl idirler. Esedî:

Şināver çü ney āşinā-rā gired

15 Çü zî-rek ne-bāşed nuḥust ü mired²

Ma'nā şöyledür ki eyü yavüz çün ölse gerek. Hunuk ānkes ki gūy-ı nîkî burd. Hunuk, ḥā'nūñ ve nūn'ūñ zammeleriyle burada baḥtlu dimekdür, tūbā ma'nāsına. Ve daḥı şovuk ma'nāsına gelür. Āb-ı hunuk şovuk şu ve hevā-yı hunuk sovuk havā dimekdür. Gūy kâf-ı 'Acemî'le burada toḅ ma'nāsınadır ki çevgān ile çalarlar. 20 [L42a] Ve daḥı goften lafzından şîga-i emrdür. Ve daḥı vaşf-ı terkîbi olur. Beyhūde-gūy ve rast-gūy ve durüg-gūy gibi. Ve kâ'ide-i muḳārrere üzerine yā'sınuñ ḥazfı cāyızdür ki gū diyeler. Ya'nî baḥtlu ol kişi ki iyilük toḅını iletđi ya'nî başa. Berk-ı 'ıyş be-gūr-ı ḥvîş firist. Berk, bā-i 'Arabî'nūñ fethıyla ve rā'nuñ sükūniyle burada yaprağ dimekdür, sāz ma'nāsına. Ve bir daḥı yaprak ma'nāsına 25 gelür. 'Ays 'ayn'ūñ fethıyla ve yā'nuñ [H54b] sükūniyle dîrlikdür, ḥayāt ve zindegānî ma'nāsına. Gūr, zamm-ı kâf-ı 'Acemî'le burada sinle dimekdür, ḳabr

1 ayak HLB: lāyık A // 4 olunur HBA: iderler L // 5 ğaddār HBA: - L // 6 bed şerîr ma'nāsına HLA: - L // 7bāyed HBA: be-bāyed L // 10 ölmekdür HL: ölmekdür memāt ma'nāsına AB // 11 olmuşdur HB: olunmuşdur AL // keşiru HLB: ekşeru A // 12 mîred ve mîrende HB: mîred ve mîred L, mîre ve mîrende A // diyeler HB: dirler AL // 17 tūbā ma'nāsına HLB: - A // 19 dimekdür HLA: dimek olur B // zamm-ı kâf-ı BLA: kâf-ı H // 21 rast-gūy HBA: - L // 23 başa HLA: başa dimekdür B / 'Acemî'nūñ A: 'Arabî'nūñ HLB // 24 yaprağ dimekdür HLA: yaprağdur B // 26 sinle HLB: sin A.

¹ Sayılmayacak kadar çok.

² Yüzücü kamış gibi tanıdığı bir şeyi tutar. Zeki olmazsa önce o ölür.

ma'nāsına. Ve dağı 'işret ve neşâ't ma'nāsına gelür. [A31a] Rûdeki:¹

Gürî kunîm u bâde keşîm vez-bîm şâd

Büse dehîm ber-du leb-i ân perî-nijâd²

Ve dağı kûlân didikleri cânavar ki yâbân eşegidür. Selmân:

5 Reft ân ki be-jengâr u baqam sebze vû lâle

Goftî ki sum-i gûr u leb-i reng-rezânîst³

Firist, feristâden lafzından emr-i hâzırdur. Vireni dimekdür, irsâl it ma'nāsına.

Ma'nâ budur ki dîrlik yarağını kendü sinlege gönder. Ya'nî ölmezden evvel anda rāhat olıcağ esbâbı bunda gör, qayırdimekdür. Kes neyâred zi-pes zi-pîş firist.

10 Neyâred, âred râ'nuñ fetḫasıyla âverden lafzından şîğa-i fi'il-i muzâri'dür. Getürür

dimekdür. Zîrâ müstaḫbelâtında vāv'a ve rây'a fetḫa hareket virirler. Âvered ve

âverende dirler. Gâh olur ki keşret-i istî'mâlden ötrü vāv'ı ḫazf idirler. Âred ve

ârende dirler. Pes feth-i yâ-yi 'Acemî'le âred dimekdür, ba'd ma'nāsına. Pîş bâ-i

15 'Acemî'le öñ dimekdür, qabl ma'nāsına. Ya'nî kimse getürmez ardından, önden

gönder. 'Ömr berfest u âftâb-ı temmûz. 'Ömr zamm-ı 'aynile ve sükûn-ı mîm'le

ma'rûfdur. Berf, qar dimekdür, selc ma'nāsına. Âftâb güneşdür. Temmûz, Târîḫ-i

Rûmdan orta yay ayınuñ adıdır. Gâyet ıssılar vaḫtidür ki [H55a] güneş onuñ on

beşinci günü Târîḫ-i Rûm ḫisâbınca esed burcuna intikâl ider. [L42b] Ya'nî 'ömr

kârdur, güneş dağı temmûz güneşidür, yaḫud temmûz güneşinuñ zamânı dağı.

20 Endekî mând ü [B42a] Ḥvâce gırre henüz Endek, az dimekdür, qalîl ma'nāsına.

Ḥvâce lûgatda ḫûş ibigine ve ḫoros tâcına dirler. Bu sebebden ta'zim ḫaşd idüp

ba'z-ı 'azîzlere ḫvâce dirler. Bu vāv'da iki vech câyizdür. Ya'nî câyizdür ki vāv

resmî ola elif şâbit ola. Yaḫud vāv şâbit elif resmî ola. Laḫîfi:

Menem çün dîk tû hemçün ducâce

25 Berem şud râst ber-tû ḫufte ḫvâce⁴

Enverî:

¹ Rudeki: (?-940) Fars şiiirlerinin öncülerindendir. Kelile ve Dimne'yi Arapça'dan Farsça'ya tercüme etmiştir. Zebîhulâh Safâ, a.g.e., C. II, s.1207
² Eğlenelim, şarap içelim, sevinelim ve o peri soylunun iki dudağını öpelim.
³ Dedin ki: yaban eşeginin turnağı ve boyacıların dudağı (gibi), Göz taşı, Bakam ağacı, sebze ve lale gittiler.
⁴ Ben horoz, sen de tavuk gibisin. İbik benim üstümde düzgün, senin üstünde sarkık oldu.

Hvāce der-buḥl şud. çünān maʿrūf
Ki be-bāğ enderūn du durrāce¹

Her du bā-yekder hemī goftend
Kīr-i ḥar der-kus-i zen-i ḥvāce²

5

Ve elifūñ ve āḫirindeki hā-yı resmīnūñ ḥazfıyla ḥvāce ve ḥūc daḫı luğatdur. Şemş-i Faḫrī:

Her ḥorūsī ki be-cuz medh-i şehenşeh ḥʿāned
Bām dādān zi-şeref ber-felekeş şāyed ḥūc³

10

Ver humāy ez-nażar-ı himmet-i ū dūr ūfted
Şūm-ı vīrāne-nişīn gerded mānende-i kūc⁴

15

Ğırre, ḡayn-ı muʿcemenūñ kesresiyle ḡaflet dimekdür. Ammā meşḥūr ve müstaʿmel ḡayn'ūñ fetḥasıyla ḡalaṭ-ı meşḥūr ḳabilindendür. Henüz Türki'de [H55b] daḫı şāyi'dür. Maʿna şöyledür ki [A31b] az ḳaldı yaʿni evvel-i ʿömrden, yā zamān-ı āftāb-ı temmūz ki vaḳt-i eceldür, irişmeye az ḳaldı dimekdür. Yāḫud āftāb-ı temmūz ki eceldür. ʿÖmr-i berfini az ḳodı dimek ola. Zīrā mānden lafzı ḳomak maʿnāsına daḫı gelür diyü erbāb-ı luğatūñ baʿzı getürmişlerdür. Hvāce ḡāfil henüz. İy teḥī-dest refte der-bazār. Tehī, boş dimekdür, ḫālī maʿnāsına. Tehī-dest eli boş dimek olur, faḳīr ve derviş maʿnāsına. Yaʿni ey bāzāra gitmiş derviş. Tersemet pūr neyāveri destār. Tersemet, tersem tu-rā taḳdīrindedür. Tersīden lafzındandur, ḳorḳarım seni dimekdür. Destār, dülbend ve mendīl dimekdür. Yaʿnī ḳorḳarım seni ki destārı ṭolu getürmeyesin. Her ki meZRūʿ-ı ḫod be-ḫūrd ḫvıyd. MeZRūʿ, zīrāʿatdandur, ekilmiş dimek olur. Ve beslenmiş maʿnāsına daḫı gelür. Zīrā zereʿe fīʿl-arzī zerʿān [L43a] ve zīrāʿeten [B41b] dirler. Ekīn ekdi yirde dimek olur. Ve Zarʿallahuʿş-şabiye lil-ḫayri zerʿān dirler. Besledi Allah oḡlancıḡu ḫayr iḫūn dimek

25

¹ ḫvāce HLA: - B / diğeri BA: der HL // 9 ber HBA: - L // 10 ez HLA: - B // 13 kesresiyle HLB: kesriyle A // 15 yaʿni evvel-i ömrden az ḳaldı HB: - LA // 16 dimekdür HA: dimek ḫvāce henüz LB / yāḫud getürmişlerdür HL: - AB // 18 ḫvāce ḡāfil henüz H: - ALB // 20 dimek olur HB: dimekdür LA / ey HLB: ey eli boş A // 22 seni HLB: - A // 23 getürmeyesin HLA: getürmeyesin diyü A / be-ḫūrd ḫvıyd HBL: ḫūrd ḫvıyd A // 24 dimek olur HLB: dimekdür A.

¹ Efendi cimrilikte öyle meşḥur ki bağda iki tavus (var).

² İki de beraber şöyle dediler: Eşeḡinki efendinin eşininkine olsun.

³ Sultanın övgüsünden başka bir şey okuyan her bir horoz, sabah vakti şereften ibiḡini gök yüzünün üstüne kaldırır.

⁴ Humay kuşu onun gözünden uzak olursa viranelerde oturan baykuş şaşı gibi olur.

olur. Zera‘a yezra‘ ‘aynu‘l-fi‘ilüñ fetħalarıyla ikisinde bile. Hıyd, kaşıl ki biçerler ata yedirürler. Vāv resmîdür, bîd vezninedür. ‘Ammāre:

Rüyeş miyân-ı ħulle-yi sebz enderün be-dîd

Çün lāle berg-i tāze şukufte miyân-ı hvıyd¹

- 5 Ve ‘avām vāv-ı aşlı ile telaffuz idüp anlarıñ katında galaṭ-ı meşhūr ħabilinden oldı. Ammā burada yine aşl üzerine gelmişdür. Her kimseki [H56a] ekinini ħasılla yedi. Vakt-i ħırmenes ħüşe bāyed çîd. Ĥırmen, ma‘rūfdur ve nün‘ı maşlahat-ı vezn içün sākin oğumak gerek. Ĥüşe, burada buĖdāy başıdur ve üzümüñ ve ħurmānuñ şalkımı ve gökde bir burc adıdur ki ‘Arab‘ca sünbüle dirler. Çîd, çîden lafzından
- 10 şîğa-i fi‘il-i mazīdür. Lākin burada ma‘nā-yı masdarı ki divşürmekdür, ol murāddur. Zîrā ħā‘ide-i müğarreredür ki fi‘il dāħil olsa fi‘il-i şanıden ma‘nā-yı maşdari murād olunur. Sābıkā daħı geÇti. Ya‘ni ħırmen vağtinde ofıa buğday başı divşürmek gerek. Pend-i Sa‘dî be-güş-i dil bişnev. Pend, fetħ-i bā-i ‘Acemî‘le öğütdür, mev‘ıza ve naşıhat ma‘nāsına. Üç ħarekātla bile cāyiz. Çaylak ma‘nāsına
- 15 daħı gelür ki, devlügec daħı dirler. Cellāb-ı Buħarı²:

Çün pend-i furū-māye şevî çüje girāyed

Şāħın-i sitenbeh pend revān kuned āheng³

- Güş, kāf-ı ‘Acemî‘le burada ħulaĖdur. Ve Fürs aylarınıñ ondördüncü gününe dirler. Ve ekşer budur ki ta‘rîb idüp çüş dirler. Bişnev, şanıden lafzından şîğa-i emrdür.
- 20 Eşit dimekdür. Ya‘nî Sa‘dî-nüñ naşıhatın gönül ħulaĖıyla eşit. Reh çünin est merd bāş ü be-rev. Reh ve rāħ luğatda yoldur. Merd, fetħ-i mîm‘le er dimekdür. Recül ma‘nāsına. Ya‘nî yol, böyledür, er ol daħı [A32a] Ėit. Ve ekşer [B42a] nüşhada [H56b] bu beyt-i āħîr yoğdur. Ve ba‘zı nüşhada bu beyt-i mezkürdan evvel [L43b] bir niçe beyt daħı zıkr olındı, ĤaĖĖ budur ki taşarrufāt-ı nāsiĖdendür. B‘ad ez-te‘emmül-i in ma‘nî maşlahat ān dîdem ki B‘ad, şofıra dimekdür ya‘nî bu ma‘nāyı
- 25

1: fetħalarıyla ikisinde bile HBA: zammeleriyle L // 3 be-dîd HBA: bîb L // 5 aşlı ile H: aşlıyle ABL / meşhūr HLB: meşhürdür A / ħabilinden oldı HL: ħabilindedür B, - A // 6 aşl HLA: - B / ħasılla HLB: ħasılla A // 7 ve nün-ı maşlahat-ı HLB: - A // 8 içün HLB: içün nünı A // 13 dil HLB: cān A // 14 cāyiz HLB: cāyizdür A / çaylak HLA: çablağ B // 16 pend HLA: bend B // 17 pend HLA: bend A / revān HB: be-tezervān AL // 20 emrdür HLB: ħāzırdur // 21 reh HLB: - A / luğatda yoldur HBL: luğatdur yol dimekdür ħarîk ma‘nāsınaA // 22 böyledür HBA: budur L // 24 nāsiĖdendür HBA: nāsiĖdür L.

¹ Onun, yeşil çayırda taze lale yaprağı gibi yüzünü yeşil elbiseler içinde gördü.

² Cellab-ı Buħari:(?-1425)Buħara‘da yaşamıştır. Gazeleriyle ünlüdür. 7500 beyitlik bir Divan‘ı vardır. Zebihulah Safā, a.g.e. , C. IV, s.293-294

³ Güçlü şahin çaylak kuşunu avlamak isterse onun gibi alçaklara inmesi gerekir.

fıkr etdikten sonra, maşlahat aını gördüm ki. Der nişimen-i ʿuzlet nişinem Nişimen, kuşuñ oturacak yeri ki oturağ dırler. Ve yuva dimek olur, aşıyan maʿnāsına. Ve sāyir cānavarlaruñ dağı yatağında istıfmal olunur. Ve baʿzı luğatda taht maʿnāsına dağı getirürler. ʿUzlet, kesilmekdür. Ferāgat ve inkıṭāʿ maʿnāsına. Yaʿnı ferāgat oturağında oturam. Ve dāmen-i sohbet ferā-hod çinem. Dāmen, ve dāmān etekdür, zeyl maʿnāsına. Ferā, fiʿiller ve maşdarlar evveline dāhil olur. Taḥsīn-i lafz için ferā-hem ve ferā-hod dırler. Cemʿ maʿnāsınadır. Ferāhem-āmeden dırler. Gelici faʿiller bir araya cemʿ olmak maʿnāsına. Ferāhem-āverden dırler. Getürülen mefʿüller biraraya cemʿ eylemek maʿnāsına. Yaʿni şöbet etegini bir yere divşürdüm. Terk-i şöbetden ve kemāl-i ʿuzletden kināyetdür. Ve defter ez gofthā-yı perişān be-şüyem ve min bʿad perişān ne-güyem. Şüyem, şūsten lafzından fiʿil-i muzāriʿ-i nefis-i mütekellim-i vaḥdedür, yuyam dimekdür. Zırā müstakbelātında sīn yirine vāv getirürler. Şüyed ve şüyende dırler. Yaʿnı dağı defteri perişān kelimātdan yuyam. Dağı şimden girü perişān söz söylemeyem. Beyt: Zebān büride be-kuncı nişeste summ bukm Kunc, [H57a] zamm-ı kâf-ı ʿArabīʿle bucağ dimekdür, köşe maʿnāsına. Firdevsī:

Eger tünd-bādī ber-āyed zi-kunc

Be-ḥāk efkened nā-resīde turunc¹

Summ, zamm-ı şadʿıla āsammuñ cemʿidür, şağırlar dimekdür. Bukm, zamm-ı bāʿıla ebkemüñ cemiʿdür, dilsizler dimekdür. Yaʿnı dili kesilmiş bir bucağda oturmuş şağırlar ve dilsüzler. Yaʿni bu evşāf ile mevşūf olan kişiler. Bih ez-kesī ki ne-bāsed zebāneş ender-hüküm yıgdür şol kişiden ki dili kendü hükümünde olmaya. Tā yeki ez-düstān ki der-kecāve-i enīs-i men būdī. Kecāve, kezāve kezābe gibi, maḥfe ve mahāre dimekdür. Vāvʿla bā ortasında tevāḥī ve tebādül vardır. Taʿrīb idüp kecāve dırler. Ve her lafz-ı ʿAcemī ki anda kaf-ı ʿAcemī veya āḥirinde hā-i ʿalāmet ola taʿrīb idüp kecāve dırler. Ve her lafz-ı ʿAcemī ki anda kaf-ı ʿAcemī veyā āhirinde

³ dağı HLA: - B // 5 ferā-hod HLB: ferā-hem A // 7 taḥsīn-i HBA: - L // 8 dırler HLA: - B / gelici faʿiller HBA: getirürülen mefʿüller L / olmak HB: eylemek LA / ferāhem-āmeden olmak maʿnāsına HBA: - A // 10 divşürdüm HBA: divşürem L // 11 ve min baʿad perişān ne-güyem H: - ALB // 12 dimekdür HLA: dimek olur B // 13 şüyed ve şüyende HL: şüyende ve şüyed B, şüyend ve şüyende A // 14 kelimātdan HLB: sözlerden A / dağı söylemeyem H: - ALB // 19 dimekdür HLA: dimek olur B / zamm-ı bāʿıla HLA: bānuñ zammıyla B // 21 dilsüzler HLB: dilsüzler dimekdür A / evşāf ile H: evşāfla BLA / kişiler HLA: - B // 22 yekdür şol HLA: - B // 23 enīs-i HLB: ğam-ı enīs-i A // 24 dimekdür HLA: dimek olur B / bā HLB: yā A / vardır HBA: var ve L.

¹ Eğer köşeden bir fırtına çıkarsa ham turuncu yere düşürür.

hâ-i ‘alamet ola ta‘rîb idince cim’e ibdâl olunur. Ligâm, licâm, beng ü benc benevşe ü benefsc gibi. Enîs, münis gibi ünsdendür. Ya‘nî tâ dostlardan biri ki mahârede benim enîsim idi. Ba‘zî nûsahta kecâve-i miñnet düşmiş. Ya‘ni mihnet mehâresinde [A32b] dimekdür. Ve der-hücre-i Celîs, celîs hem-nişîn ma‘nâsına.

5 Burada celîs-i men budî taqdirindedür. Ka‘idesi beyân olmuştur. Ya‘nî dağı hücrede hem-nişînim idi. Be-resm-i kadîm ez-der der-âmed Ya‘nî ‘âdet-i kadîm üzere kapudan içerü girdü. Ya‘nî tâ ol zamâna dek mu‘tekif idim ki ol yâr-i kadîm içerü girdi. [H57b] Çendân ki neşât ü mülâ‘ebet kerd. Neşât, fetḥ-i nûn’ıla şādılıkdur. Mülâ‘ebet lu‘bdandur, bâzî ma‘nâsına. Ya‘nî ol kadar ki şādılık ve

10 oynamak eyledi. Ve besât-i müdâ‘abet gusterd Besât, fetḥ-i bâ’ıla giñiş yir ve hâli mekân demek olur. Kesr-i bâ’ıla döşemeklik ma‘nâsına. Bisâtü’r rahme dirler, sofrâ ma‘nâsına. Müdâ‘abet laṭife kılmakdur, mizâḥ ma‘nâsına. Kemâ kâle’n-nebiyyu ‘aleyhi’s-selâm el-mü’minu da‘ibun la‘ibun¹. Gusterd, gusterden lafzından fi‘il-i mâzîdür. Döşedi demek. Ve temhîd ma‘nâsına gusteriden dağı luğatdur. Şems-i

15 Fahri:

Ḥüsrev-i hürşid-i himmet-i Şeyḥ Ebü İshâk k’ü
Der-heme âfâk ḥvân-ı bezl ü ihsân gusterid²

Ma‘nâ şöyledür ki dağı telaṭṭüf besâtin döşedi. Cevâbeş ne-goftem. Ya‘ni aña cevâb söylemedüm. Ser ez-zânüy-yı ta‘abbud ber-ne-giriftem. Zânüy ve zânü

20 câyizdür, [B44a] dîz dimekdür. Ta‘abbud, hizmet dimekdür. Giriftem, giriften lafzından fi‘il-i mâzî-i nefsi mütekelim-i vahdedür. Tutdum dimekdür. Faşîḥ budur ki müstaḳbelâtında yâ ziyâde idirler, gired ve girende dirler. Ve Fürs şa‘irlerinüñ şi‘irinde yâ’suz dağı gelür. Dağıki:

Gümân me-ber ki me-râ bî-tu cây-ı hâl buved
25 Cuz ez-tu dost girem ḥün-ı men helâl buved³

Ya‘nî dağı başı hizmet dizinden yukarı dutmadum, ya‘nî kaldırmadum, ‘adem-i iltifâtdan ta‘bîrdür. Rencide nigeḥ kerd u goft Rencide, [H58a] renciden lafzından [L44b] ism-i mef‘ûldür. İncinmiş dimekdür. Ya‘nî ol yar-i kadîm incinmiş bağı ve

¹ ligâm HBA: segam L // 2 enîs HB: - AL / mahârede HB: bahârda L, mahârda A // 3 düşmiş ya‘nî miñnet HBA: - L // 9 lu‘abdandur HBA: luğatdandur L // 16 Ḥüsrev HBA: - L // 18 şöyledür HLA: şöyle B // 19 söylemedüm HBA: verdim söyledüm L // 22 dirler HB: - AL // 23 şi‘irine yâ’suz HBA: şi‘irine söz L // 26 kaldırmadum HBA: - L // 28 ol HBA: - L / bağı HBA: - L.

¹ Mümin şen şakraktır.

² Şeyḥ Ebu İshak’ın şahane ve güneş gibi ışık saçan iradesi, tüm ufuklarda bağı sofrası açtı.

³ Senden başkasıyla eğlendiğimi düşünme. Senden başkasıyla dostluk edersem kanım sana helal olsun.

eytdi. Kıf'a: Kınūnet ki imkān-ı guftār hest. Kınūn, eknūn, lafzından taḥfif olunmuşdur. Şimdi dimekdür. Kınūnet kınūn-turā taḫdīrindedür. Guftār, zamm-ı kāf-ı 'Acemī'le kelecı dimekdür, söz şav ma'nāsına. Hest, var dimekdür. Ya'nı şimdi saña ki söylemek imkānı vardır. Be-gū iy birāder be-lutf u huşī. Birāder, er 5 karındaş dimekdür. Huşī vāv resmīdür. Āteş kāfiyesinde isti'māl olunur. Burada yahşi ve iyū dimekdür. Bir daḫı qayınana dimekdür, māder-i zen ma'nāsına. Mencik:

Tāziyāne dūtā çü kīr-i ḫar

Mūze-ender şikeste çün kus-i huş¹

10 Amma huş ki işbā'-ı vāv'la ola mūş kāfiyesinde qurı dimekdür, huşq ma'nāsına. Şems-i Faḫri:

Eger ne-būdī feyz-i seḫā vū baḫşiş-i tu

Şude [A33a] dıraḫt-ı ümīd-i ciḫāniyān heme huş²

15 Ve ger ne-bāşed 'avn-i tu der-çünin vaḫtī

Ber-āyed ez-heme ehl-i ciḫān fiḡān ü ḫurūş³

Ve huşiden lafzından şığa-i emrdür. Ve vaşf-i terkibi gelür. Ya'nı söyle ey qardāş lutf ve eylügile. Ki ferdā çü peyk-i ecel der-resed. Ferdā, yarın dimekdür, ḡad ma'nāsına. Ya'nı ki yarın çü ecel peyki irişe. Be-ḫūkm-i zarūret zebān der-keşī. 20 [B44b] Keşī, keşiden lafzından [H58b] fi'il-i muzāri'-i muḫātabdur. Ya'nı zarūret ḫūkmile dilūni çekersin. Yekī ez mūte'allikāt-ı meneş ber-ḫasb-i vāki'a mūttali' gerdānid. Meneş, men ūra taḫdīrindedür. Haseb, ḫā'nuñ ve sīn'ūñ fetḫalarıyla ḫāş gevher ve māl ve oba ḫabile ma'nāsına. Endāze ve gevheri ve ūluv-zāde olmaḡa dirler. Ammā burada 'ibāret-i kitāb ḫasbdur. Sīn'ūñ sūkūniyla yeter dimekdür, bes 25 ma'nāsına. Ḥāfız:

·1 kınūn HBA: kınūnet L // 2 taḫdīrindedür HBA: taḫdīrinde L // 4 şimdi HL: - AB / vardır HBA: - L / begū HLA: begūy B / be-lutf HBA: atf L / er HB: - AL // 9 kus-i HLA: kusī B / huş HBA: ḫiş L // 13 şude H: şudī LBA / ümīd-i HA: ümīdī BL / heme HBA: hem L // 17 qardaş HLA: karındaş B // 18 lutf ve HBA: - L / ḡad H: ḡadden BA, 'adem L / çü HBA: ki L // 21 mūte'allikān-ı BAL: mūte'allikāt-ı H / mūttali' gerdānid HBA: - L // 23 ve ūlüzāde olmaḡa HBA: olur oda olmaḡa L // 24 ammā burada 'ibāret-i kitāb H: - BAL / ḫasbdur H: ḫasb BAL / bes HBA: pes L // 25 ma'nāsına Ḥāfız ḫasb-i ḫālī..... peygāmī çend HLA: - B.

¹ Eşeḡinki gibi ikiye bükülmüş kırbaç, kaynanamınki gibi çizmenin içindeki kırık.

² Cömertliğinin ve baḡışının bolluḡu olmasaydı, dünya halkının umud ağacı kururdu.

³ Ve böyle bir zamanda senin yardımın olmasaydı, dünya halkının feryat ve fiḡanı yükselecekti.

Ḥasb-i ḥālī ne-neviştīm, ü şud eyyāmī çend

Ḳāşidī kū ki firistem be-tu peygāmī çend¹

- Ḥasbi'llah dirler, Allah baña yeter dimekdür. Ḥasb vāqı'adan kināyetdür. Aşldan ve icmalden ta'birdür. Ve nesne şaymağa dirler, şumār kerdem ma'nāsınadır.
- 5 Gerdānid, gerdāniden lafzından şığa-i fi'il-i māzīdür. Burada eyledi dimekdür. Dağı döndürdi ma'nāsınadır. Ya'nī benüm müte'allıklarumdan [L45a] biri ol yār-i kadīmi vāqı'anuñ aşlına muṭṭalī' eyledi. Ki fülān 'azm kerde ve niyyet cezm. Fülān, maḥal-i gāyibde isti'māl olunur. Murād bunda Sa'dī dimekdür. 'Azm kaşddur. Niyyet, ma'rūfdur. Cezm kaṭ' ma'nāsınadır. Ya'nī Şeyḫ Sa'dī kaşd
- 10 eylemişdür ve niyyet-i kaṭ'iyye kılmışdur. Ki bakıyye-yi 'ömr der-dünya mu'tekif nişined vü hāmūşī guzīned Ḥāmūş, epsem dimekdür, sākit ma'nāsına. Vāv'la dağı vāv'suz dağı luğatdur. Guzīned zamm-ı kâf-ı 'Acemī'le guzīden lafzından [H59a] şığa-i fi'il-i muzāri'dür ve örindleye dimekdür. Müstaḳbelâtında nün ziyāde iderler. Guzīned ve guzīnende dirler. Ya'nī ki 'ömrüñ baḳıyyesini dünyāda mu'tekif otura
- 15 ve epsem olmak iḥtiyār ide. Tū nız eger tevānī ser-i ḥvīş gır. Nız, ḥarf-i 'aṭfdur, dağı ma'nāsına. Ya'nī sen dağı eger gücün yeterse kendü başını tut. Ve rāh-ı mücānebet pīş. Mücānebet, ıraklıkdur, bu'd ve 'uzlet ma'nāsına. Ya'nī dağı 'uzlet yolını öñe tut. Ol cānibe müteveccih ol dimekden ta'birdür. Goftā be-izzet-i 'azīm ve soḥbet-i kadīm. Ya'nī ol yār-i kadīm eytdi. 'İzzet-i 'azīm ḥaḳḳı dağı soḥbet-i
- 20 kadīm ḥaḳḳı. Dem ber-neyārem vü kadem ber-nedārem. [B45a] Ārem, āvurden lafzından şığa-i fi'il-i muzāri'-i nefsi mütekellim-i vahdedür. Getürem dimekdür. Müstaḳbelâtında rā'ya fetḫa ḥareket virüp āverd ve āverende dirler. Ve gāh olur ki keşret-i isti'mālinden ötrü vāv'ı ḥazf idirler. Āred ve ārende dirler. Kadem, fetḫ-i kafla ṭaban dimekdür, zır-i pāy ma'nāsına. Dārem, [A33b] dāşten lafzından fi'il-i
- 25 muzāri'dür, ṭutam dimekdür. Müstaḳbelâtında şın rā'ya ḳalb olunur. Dāred ve dārende dirler. Ma'nā şöyledür ki nefes yukarı getürmeyem. Ya'nī teneffüs

¹ ne-neviştīm HLA: ne-nevişt B // 3 Ḥasbi'llah ta'birdür H: - BAL // 4 şaymağdur BAL: şaymağa dirler H / ma'nāsınadır HLA: ma'nāsına gelür Ḥāfız ḥasb-i ḥālī..... peygāmī çend B // 6 biri ol HLA. birisi o B / eyledi HAL: etti B / kerde HBA: kerde est L // 9 ya'nī HAL: - B // 10 kılmışdur HLB: eylemişdür A / der-dünyā HBA: - L // 16 gücün HBA: göñül L / kendü HLA: - B // 17 mücānebet HBA: - L / bu'd ve 'uzlet HL: ba'id B, bu'd A / ma'nāsına HLB: ma'nāsına ve 'uzlet A // 18 öñe HBL: öñüñe A / ta'birdür HLB: 'ibāretdür A // 19 ḥaḳḳı dağı HLB: ve A // 21 getürem HB: getürdüm AL // 22 āverende HAL: āverd B / ve gāh ārende dirler HAB: - L // 24 zır-i pāy HB: pāy A, müstaḳbelâtında zırā-pāy L // 25 rā'ya HLA: zā'ya B // 26 şöyledür HLB: budur A / ya'nī teneffüs ta'birdür HAB: - L.

¹ Günler geçti ama durumumuzu bildirmedi. Postacı nerdedir ki sana mektup göndereyim?

etmeyem ve kadem yukarı tutmayam, ya'ni ayagim kaldırmayam. Bu ma'kamdan gitmeyemden ta'birdür. Evlâ budur ki lafz-ı ber [H59b] bu ma'kamlarda ifâde-i ma'nâdan hâlî degildir, ziyâdelığına hüküm olınmaya. Meger angeh ki suhen gofte seved ber -'âdet-i me'lûf ve târik-i ma'rûf Angeh, ol vaqt dimekdür. Angâh lafzından tahfif olınmışdır. Meger ol vaqt ki söz söylene, 'âdet-i me'lûf ve târik-i ma'rûf üzerine. Ki âzurden-i [L45b] dostân cehl'est. Âzurdan, azarlamakdur. Müsta'belâtında zâ'ıla râ arasında elif ziyâde idirler. Âzâred ve âzârende dirler. Cehl bilmezlikdür. Ya'ni dostları incitmek cehldür. Ve keffâret-i yemîn sehl. Keffâret, her günâhuñ mu'kabelesinde ki ehl-i şer' bir nesne ta'yîn ve ta'qdîr etmişdür; meşelâ ramazândan bir günü bir kişi bilâ-'özrin kaçdıla yise bir kul âzâd etmek gerekdür, eger güci yitmezse altmış miskîn toyurmak gerekdür, eger güci yitmezse altmış gün muttaşıl oruc tutmak gerekdür, keffâret-i şavm budur. Keffâret-i yemîn üç kişinüñ karnın toyurmakdur. Yâhud üç gün oruc tutmakdur. Yemîn, burada and dimekdür, sevgend ma'nâsına. Ve şâg dimekdür, râst ma'nâsına. Şâg tarafta ve şâg elde isti'mâl olunur. Ve kuvvet ü [B45b] kudret ma'nâsına gelür. Ve bahâdırluk ve dâd ve mertebe ve günüñ evveline dirler. Sehl, kolay dimekdür, âsân ma'nâsına. Ya'ni eger söz söylememeye and içdiyse yâhud bu 'ahd u niyet ki yemîn meşâbesindedür ki [H60a] üfü bil-'uhud¹dur. Na'zından âşim olurum diyu havf iderse anlarıñ keffâreti kolaydur. Ve hilâf-ı râh-ı sevâ'best Hilâf, uymamakdur. Dağı söğüt ağacına dirler, bîd ma'nâsına. Sevâb, ha'tânuñ mu'kâbilidür. Ya'ni şevâb yolına mu'hâlifdür. Ve 'aks-i re'y-i ulu'l-elbâb. Re'y, fikr ü tedbirdür. Dağı Hindüstan pâdşâhıdur. Ulu'l-elbâb 'âkıl isleri dimekdür. Ya'ni 'âkıllılar tedbirinüñ 'aksidür. Ve ba'zı nüshada ve na'z-ı 'ahd-i ulu'l-elbâb² düşürmiş. Ya'ni 'âkıllar 'ahdını bozma'kdur. Zü'l-fekâr-ı 'Alî der-niyâm Niyâm, kındur. Ve şapan tutağıdur, mi'qvam ma'nâsına. Ve 'Arabca nâyimüñ cem'idür. Kemâ kâle 'Aliyyun kerrem'ullahu vechehu'n-nâsu niyâmun fe-izâ mâtü intebehü³.

¹ ma'kamdan HLB: mekândan A // 2 gitmeyemden HLB: gitmeyem dimekten A / ma'kamlarda HBA: ma'kam-ı emrde // 4 ziyâdelığına HLA: ziyâde-i lugatda B // 5 ve târik-i ma'rûf HB: - AL // 7 âzâred HBL: âzâr A // 9 ta'yîn HBL: ta'bir L // 10 bir kişi HBA: - L / 'özrin HL: 'özr AB / kaçdıla HAB: - L // 12 muttaşıl HLB: - A / gerekdür HLB: gerekdür ammâ muttaşıl olsa A // 17 ya'ni eger HBA: - L / söylememeye HB: söylemeyem L, söylemeye A // 18 meşâbesindedür HBA: müşâhebesindedür L // 19 olurum HLB: olur mı A / anuñ LBA: anlarıñ H // 24 'âkıllar H: 'âkıl BAL // 25 nâyimüñ HLB: niyâmuñ A.

¹ Ahdlerinizi yerinize getiriniz.

² Akıl sahipleri ahdlerini bozmasın.

³ Hz. Ali şöyle dedi: İnsanlar uykudadır. Ölünce uyanırlar. Aclunî, a.g.e. C.II, no: 2795, s.312

Ya'ni 'Alinũn zũlfekârı kında. Ve zebân-i Sa'dî der-kâm. Kâm, kâf-ı 'Acemî'le burada şamâk ma'nâsına. Ve çeneye dirler. Ve adım dimekdür, haşve ma'nâsına. Ya'ni Sa'dî'nũn dili[A34a] şamağında. Kıf'a: Zebân der-dehân iy [L46a] hıredmend çist. Dehân, ve dehen luğatdur, ağız dimekdür. Hıred-mend, 'ağıllu dimekdür. Zirâ hıred hâ'nuñ kesresiyle ve râ'nuñ fethasıyla 'aql dimekdür. Ve lafz-ı mend edât-ı nisbetdür, lü dimekdür. Meşelâ devlet-mend demek devletlü dimekdür. Ya'ni dil ağızda ey 'ağıllu nedür. Kilîd-i der-i genc-i [H60b] sâhib-hüner, Kilîd, anahtar dimekdür, miftâh ma'nâsına. Egerçi kim Türki'de kufl ma'nâsına istimâl olındı. Genc, ma'rûfdur, kenz ma'nâsına. Ya'ni hüner şâhibinũñ genci kapısı anahtarıdur. Çü der-beste bâşed çî dâned kesî. Ya'ni çün kapu bağlanmış ola ne bilür kimse. Ki cevher furüşest yâ pilever. Furüş, furüşten lafzından sığa-i emrdür. Bu maqâmda vaşf-ı terkîbidür. Cevher şatıcı dimekdür. Müstaķbelâtında hâ şîn'a ibdâl olunur. Furüşed ve furüşende dirler. Kıyâs bu idi ki zâ'ya ibdâl olma idi. Lakin yakup yandırmaq ma'nâsınıñ müstaķbelâtında furüzed ve furüzende dirlerdi. Bu iltibâsdan kaçup bunda şîn'e ibdâl etdiler. Şîn ve zâ ortasında tevaķı vardur, ikisi bile harf-i şağirdür. Pilever, çerci dimekdür, şaydlânî ma'nâsına. Ya'ni ki cevher şatıcı mıdır yâ çerci. Kıf'a: Egerçi piş-i hıredmend hâmuşî edeb'est. Ya'ni egerçi 'ağıll öñünde epsem olmak edebdür. Be-vakt-i maşlahat ân bih ki der-suhen kũşî Kũşî, kâf-ı 'Arabî'le kũşiden lafzından fi'il-i muzari'-i muhâtabdur. Dürişesin dimekdür. Ya'ni maşlahat vaktında ol iyüdüdür ki söze dürişesin. Du çiz tire-i 'aklest dem furü-besten. Tire, ta-i mühmelenũñ kesriyle ğazab ma'nâsınadır. Furü, aşığa dimekdür. [H61a] Besten, bağlamakdur. Müstaķbelâtında sîn nũn'a kalb olunur. Bended ve bendende dirler. Burada furü-besten demek, 'adem-i tekellümden ta'birdür. Nitekim furü-burden yutmaq ve furü-reften şalmak ma'nâsına ki geçdi. Ya'ni iki nesne 'aqla ğazabdur söylememek. Ya'ni biri söylememek. Be-vakt-i goften ve goften be-vakt-i hâmuşî Ya'ni söylemek vaktinde daķı söylemek, [L56b] söylememek vaktinde. Ya'ni ikinci söylemekdür söylememek vaktinde. Fi'l-cümle zebân ez mükâleme-i ü der keşiden kuvvet ne-

'1 kında HLB: kında A // 2 adım dimekdür HLA: ādımdur B / ya'ni daķı ABL: ya'ni H // 4 ağız dimekdür HBA: ağız ma'nâsınadır L / zirâ hıred 'aql dimekdür HLA: - B // 6 dimekdür HBA: demek olur L / meşelâ HL: - AB // dimekdür HBA: demek olur L // 8 egerçi kim kenz ma'nâsına HBA: - L // 12 cevher HLA: - B // 13 bu idi ki HLB: buydu A olunaydı BLA: oluna idi H // 15 şîn ve zâ HLA: zirâ ha'ıla şîn B // 17 yoksa LBA: yâ H / çerci HB: çerci midir AL / kıf'a HL: diğer AB // 18 bih ki HBA: be L // 22 bağlamakdur HBA: bağlamak L // 23 bended HLB: bend A // 24 ta'birdür HLB: 'ibâretdür A // 25 söylememek ya'ni biri söylememek HL: - BA // 26 söylemek HLA: söylememek B / vaktinde söylemek HLB: - A // ya'ni ikinci söylemekdür HLA: - B.

dāstem. Fi'l-cümle kadar madar dimekdür. Ammā ekşer bi'l-cümle yirinde isti'māl olunur ki hāşilü'lkelām² dimekdür. Mukāleme, söyleşmekdür, muhādeşe ve muhāvere gibi. Keşiden feth-i kâfla çekmekdür. Ya'nî ve'l hāşıl dilimi anuñla kelimâtdan çekmede kuvvet tutmadum. Ya'nî çekmeğe kâdir olmadum dimekdür.

- 5 Ve ruy ez muhāvere-i ü gerdāniden mürüvvet ne-dānistem Ruy, rā'nuñ zammesiyle imālesüz yüz dimekdür, vech ma'nāsına. Muhāvere, söz söyleşmekdür. Mürüvvet ma'rüfdur. Mer³ lafzından müştakdur. Aşlda mürü'et idi, [B45b] [A34b] fe'ület veznine insāniyyet gibi, insāndan kemāl-i reculiyete dirler. Dānistem, dānisten lafzından fi'il-i māzî-i nefsi mütekellim-i vahdedür. Bildüm dimekdür.
- 10 Müştaqbelâtında sîn hāzıf olınup dāned ve dānende dirler. Ya'nî dağı yüzü anuñ muhāveresinden döndürmegi mürüvvet bilmedüm. [H61b] Ki yār-ı muvāfık u muhib-i sādık būd. Ya'nî muvāfık yār ve gerçek dost idi. Beyt: Çü ceng-āveri bā kesî ber-sitiz. Sitiz, sitiziden lafzından şîga-i emrdür, öngülen dimekdür. Cedel it ma'nāsına. Ve vaşf-ı terkîbidür. Ve ism-i maşdar dağı isti'māl olunur, cedel ma'nāsına. Latîfi beyt:

İy be-kibr-i peleng ü hūk-sitiz
İn sitiz ü tekebbüret be-çi çiz³

- Ya'nî çünkü ceng getüresin, ya'nî ceng idesin bir kimse ile cedel eyle. Ki ez v'ey guziret buved yā giriz. Guzir, zamm-ı kâf-ı 'Acemî'le ve zā-ı mucemenüñ taqaddümüyle çäre dimekdür, bud ma'nāsına. Nā-guzir dirler, çāresiz dimek olur. Giriz, kesr-i kâf-ı 'Acemî'le ve rā-i mühmelenüñ taqaddümüyle girihden lafzından Şîga-i emrdür, kaç dimekdür, firār ma'nāsına. Ve vaşf-i terkîbi ve ism-i maşdar gelür. Müstakbelâtında hā zā'ya kalb olunur, girized ve girizende dirler. Ya'nî ki ondan saña çäre ola, yā kaçā bilesün; yā oña zafer bulasın, yā kaçup [L47a] hālās
- 25 olasından ta'birdür. Be-hükmi-zarüret suhen goftim Goftim, goften lafzından şîga-i fi'il-i māzî-i nefsi mütekellim-i ma'l-gayrdur. Zîrā mîm-i sâkin ki ef'āl evâhirine ki lâhık olur. Qable bir yā ziyāde olınca nefsi mütekellim-i ma'l-gayr eyler. Ya'nî

¹ fi'l-cümle kader HB: - AL / madar dimekdür HLA: - B // 2 hāşilü'lkelām HL: hāşıl-ı kelām A // 4 çekmede kuvvet tutmadum ya'nî HLB: - A // 5 ne-dānistem HBA: ne-dāstem L // rā'nuñ zammesiyle HLA: - B // 7 fe'ület HLB: fe'ület A // 10 olınup Hab: olunur L / u muhib-i HBA: būd u muhib ü L // 13 dimekdür cedel HL: dimek cedel B, dimekdür cidāl A // 15 beyt HA: - BL // ya'nî ceng edesin HLA: - B // 20 lābud LBA: bud H / dimek olur HB: dimekdür AL // 24 kaçasın ya'nî LBA: kaçā bilesün yā H // 25 şîga HBA: - L // 26 māzî-i HLA: - B // 27 eyler HB: olur AL.

² Sözüñ kıyası.

³ Ey kaplan ve domuz gururuna sahip olan ve savaşan kişi, bu savaşın ve gururun niçindir?

zarüret hükmiyle söz söyleşdik. Ve teferrüc-kunân birün reftim. [H62a] Ya'ni teferrüc iderek taşra gitdik. Der fasl-ı rebî' ki savlet-i berd âremide bûd. Fasl ayruluğ dimekdür, cüdâyî ma'nāsına. Cem'î fuşül gelür. Ve evkât ma'nāsına isti'mâl olunur. Nitekim burada öyledür. Rebî' bahâr dimekdür. Ve dağı bahâr

5 yağmurına dirler ve [B48a] çâr-yek ma'nāsına. Savlet şiddet ve şüret ma'nāsına. Berd fetḥ-i bā ve sükün-ı rā'ıla şovuk dimekdür, sermā ma'nāsına. Āramide āramiden ki āramiden lafzından taḥfif olunmuşdu. Ondan şığa'-ı ism-i mef'uldür. Diñlenmiş dimekdür, qarār etmiş ma'nāsına. Ve āramdan dağı cāyizedür. Firdevsî:

Çü bîdâr bâşî tu ḥvâb âyedem

10 Çü âremde bâşî şitâb âyedem¹

Esedî:

Sipâh āramidend ber-cāyi ḥvîş

Hemân dem cihân-râ ber u ḥvând ḥvîş²

Ya'ni bahâr faslında ki şovuguñ şevreti qarār etmiş idi. Pîrâhen-i sebz ber-dirâhtân

15 Pîrâhen pîrehen dağı gönlekdür, kamış ma'nāsına. [A35a] Ya'ni yaşıl gönlek ağaclar üzerinde. Çün cāme-i 'ıyd-ı nîk-bahtân. Cāme cîm-i 'Arabî'le ism-i cinsdür. Lîkin geyesileruñ kamusına ıtlâk olunur ve şürâhî ma'nāsına dağı gelür. Şemş-i Fahri:

Fetḥ ber-bād-ı bezm-i ü ḥürde

20 Her çi der-cām gîred ez-cāme³

Çıyd bayrām ya'nî eyü bahtlularuñ bayrāmı kaftânı gibi. Evvel-i urdbehişt-i mâh-ı Celālî. Urdbehişt, şuhûr-ı şemsiyyeden [H62b] bir ayuñ adıdur ki orta yazdur ve hem Fûrs aylarınuñ üçüncü günüdür. Mâh-ı Celālî celâle mensüb ay dimekdür ki ol Celâlü'd-dîn-i Melikşâh-ı Selcuķidür. Bilgil ki târiḥ bir kaç vardur. Evvelâ [L47b]

25 târiḥ-i 'Arabî'dür. Devr-i kamer ḥisâbınca bir yılı on iki aya taḥsîm idüp her birine bir ad virmişlerdür. İbtidâ-yı târiḥ-i Ḥazret-i Risâletuñ şalla'llahu 'aleyhi ve's-sellem Mekke'den Medîne'ye Şerrefuhumu'llah Te'âlâ hicreti ve intikâli vaḳtindendür ki muḥarrem ayı idi. Şuhur-ı 'Arabiyye bulardur. Muḥarrem, Şafer,

³ cüdâyî HL: cüdâ BA // 6 ma'nāsınadır BA: ma'nāsına H, ma'nāsına gelür L // āramiden ki HLA: - B // 9 ḥvâb HBA: ḥarâb L // 13 şeb LBA: dem H // 14 etmiş idi H: etmişdi ABL // 17 lîkin HB: lakin AL // 19 bād-ı HLB: yād-ı A // 20 her çi HBA: her ki L // 21 kı'fa evvel-i AL: evvel-i HB // 28 şuhûr-ı 'Arabiyye HA: şuhûr-ı 'Arabî B, şehri L / bunlardur LB: bulardur H, ki zikr olunur A.

¹ Uyusan acele gelirim, uyanıksan rüyana gelirim. (Uyusan rüyana gelirim, uyanık olursan acele gelirim.)

² Ordu yerinde uykuya dalmıştı. O anda dünyayı onlara mezar yaptı.

³ Sürahiden kadehe sığan her içecek gibi (ziyafet) açılış, onun ziyafet badesine dokunmuş.

Rebî'ül'l-evvel, Rebî'ü'l-âhîr, Cumâdî'l-ülâ, Cumâdî'l-âhîre, Receb, Şa'ban, Ramazân, Şevvâl, Zî'l-ka'de Zî'l-ħicce. İkinci Târîh-i Rûmîdür ki taqvimlerde yazılı mu'teber târîhdür. İskender-i Rûmî ki Filîkos-ı Yûnânî'nün kızından Dâra'nuñ oğlıdur. Anuñ zamânında [B47b] bağlanmışdur şol ħinde ki belde-i
 5 Mağazonya'dan ħurûc etdi. Ve ol gün du-şenbe günü idi. Ve eytdiler ki on iki yıldan şofra vaz' olunmuşdur. Sene-i şemsiyye'î zabt etmekçün ki üç yüz altmış biş gün ve rub'-ı yevmdür. Ve bu kesirden dört yılda bir gün ħaşıl olur. Ol yıla sâl-ı kebise dirler. Ve ol güne yevm-i kebise dirler. Ol yıl üçyüz altmış altı gün olur. On iki ay vaz' etdiler ki adları bunlardur: Teşrîn-i evvel, Teşrîn-i şânî, Kânûn-i evvel,
 10 Kânûn-i şânî, Şubât, Âzer, Nîsân, Ayâr, Ĥazîrân, Temûz [H63a], Âb, Eylûl. Bu rubâ'ide cem' olmuşdur. Kıt'a:

Du-teşrîn ü du-kânûn ü pes âneĥ
 Şubât ü Âzer ü Nîsân ayâr'est¹

15 Ĥazîrân ü Temûz ü Âb ü Eylûl
 Nîgeh dâreş ki ez-men yâdgâr'est²

Ve bu mezkûr aylaruñ altında erkâm-ı Ĥindî birle günlerinüñ 'adedleri konmuşdur. Ammâ Şubât dört yılda bir ki kebise yılıdur. Yigirmi toküz olur. Ve üçüncü Târîh-i Fûrs-i ka'dîmdür ki Cemşîd zâmanından kalmışdur. Her zamânda bir dürlü i'tibâr
 20 olurdu. [A35b] Şimdiki zamânda taqvimlerde i'tibâr olınanların mebdesi Melik Yezdcerd bin Şehrîyâr bin Pervîz ki âhîr-i mulûk-ı 'Acemdür tahta oturduğı gündendür. Rebî'ül'l-evvel ayınuñ ikinci günü Târîh-ı Ĥicretüñ on birinde. Ve bunlar daĥı sene-i şemsiyye'î zabtçün on iki ay vaz' etdiler ki zîkr olunur. Ferverdîn, Urdbeĥş Ĥurdâd, Tîr, Murdâd, Şehrîver, Mîhr, Âbân, Âzer, Dey,
 25 Behmen, İsfendâr-mez. Ve bu aylaruñ her birini otuz gün tutdılar. Mecmû' üç yüz altmış gün oldu. Âbân ayınuñ [B48a] âhîrinde biş gün daĥı ziyâde etdiler. Sene-i şemsiyyeye muvâfîk üç yüz altmış biş gün oldu. Ve ol biş güne ki eyyâm-ı müsterîka dirler. Birer ad daĥı virdiler. İhneved, İşneved [H63b], İsfendmend Heş,

¹ cumâdî'l-ülâ HL: cumâzi'l-ülâ AB / cumâdî'l-âhîre HL: cumâzi'l-âhîr BA // 2 taqvimlerde Rûmî ki HLA: - B // 8 kebise HB: kebise dirler LA / altmış HLB: - A // 11 kıt'a H: rubâ'î budur A: - BL // 20 olunurdu BAL: olurdu H / i'tibâr HBA: - L / olınanuñ BAL: olınanlaruñ H / melîk HBA. - L // 23 zabtçün HLB: zabt için A // 25 birisini LAB: birini H / otuz HBA: otuzar L // 26 âbân HLA: ayâr B // 28 dirler HLB: dirler her birine A / isfendmend HLA: isfendmed B.

¹ İki teşrin ve iki kanun daha sonra şubat, azer, nisan ve ayardır.

² Haziran, temmuz, ab ve eylül, bunları benden hatıra olarak sakla.

Heştüyeş. Rub³-ı yevm i'tibâri ile eylemediler yüz yigirmi yıla dek yüz yigirminci yıl bir ay arturdılar. Rub⁶-ı yevmden hâşıl oldu. Ol aya bîhezek didiler. Ve ol ayı evvelden âhirine dek bayrâm eylediler. Ol yıl on üç ay oldu. Ve ayların otuz gününe bir ad virdiler ferîşte adlarından. Ol eyyâmda evkâtı bu adlarla zabt eylediler. Hafta günlerine i'tibâr etmediler. Ol adlar bunlardur ki zıkr olunur: 5 Ürmезд, Behmen, Urdbehişt, Şehrîver, İsfendâr-mez, Hurdâd, Murdâd, Dîbâder Âzer, Âbân, Hüd, Mâh, Tîr, Çevş, Dîmihr, Mihr, Merveş, Deş, Ferverdîn, Behrâm, Râm, Bâde, Dîbdîn, Dîn, Ard, İştâd, Asmân, Zâmiyân, Mârisfend, Eytrân. Ve gün adı ile ay adı muvâfiğ geldüğü günde bayram ve zemzemeler eylediler. Meşelâ 10 Ferverdîn ayının on tokuzuncu günü ve Urdbehişt'ün üçü ve Hurdâd'ün altısı ve Tîr'ün on üçüncüsü ve Murdâd'ün yedüncüsü Şehrîver'ün dördüncüsü ve Mihr ayının on altıncüsü ve Âbân'ün onıncüsü ve Âzer'ün tokuzüncüsü ve Dey ayının sekizüncüsü ve on beşüncüsü ve yigirmi üçüncü günü Behmen ayının ikinci günü ve İsfendâr ayının beşüncü günüdür. Ve dördüncü Târîh-i Celâlidür ki hem Târîh-i Melikî dirler. 15 Sultân Celâle'd-dîn-i Melikşâh-ı Selcûkî [L48b] zamânında hakimler ve müneccimler bu zıkr olan ayları kebise i'tibâr eylediler. [B48b] [H64a] Ferverdîn ayının evvelini nevrüz gününden ta'yîn eylediler. Mûte'ayyen üç ay yaz faşlı oldu ki Ferverdîn, Urdibehişt, Hurdâd'dur. Ve üç ay yay faşlı oldu ki, Tîr, Murdâd, Şehrîverdür. Ve üç ay güz [A36a] faşlı oldu ki Mihr, Âbân, Âzer'dür. Ve üç ay kış 20 faşlı oldu ki Dey, Behmen, İsfendârmez'dür. Ve bu ayların altına hûrufla üçer hâne yazıldı. Evvel hâne güne delâlet ider. İkinci hâne sâ'ata, üçüncü hâne daқиқaya delâlet ider. Meşelâ Ferverdîn altında "lam" otuz gün, "ye, he" on beş sâ'at, "le, ze" otuz yedi daқиқа dimekdür. Sâyirin daқи buña kıyâs eyle. Pes ma'nâ şöyle demek olur ki Celâlî ayının Urdibehişt'ün evveliydi. Ya'nî güneş şevre geçdüğü 25 gün idi ki râst orta yây ayıdur. Bûlbûl-i güyende ber-menâbir-i kazbân. Menâbir, minberün cem'idür. Kesr-i mîmle nebereden müştakdur ki irtifâ'dur. Kazbân, kâfuñ fethi ve kesri câyizdür. Kazîbüñ cem'idür. İnce budâklar dimekdür. Ve kazîb zeker-i

1 heştüyeş dirler BL: heştüyeş didiler A, heştüyeş H / eylemediler HBA. eylediler L yüz yigirmi arturdular HLA: - B // 2 dirler HLB: didiler A // 3 evvelden H: evvelünden BA, evvelünün L // 4 bir HL: birer AB / adlarıyla ABL: adlarla H // 5 adlar HBA: - L // 7 serveş BLA: merveş H // 8 bād BAL: bāde H / iştād HLB: işnād A // 9 zemzemeler HB: zemzeme AL // 11 murdâduñ yedüncüsü HA: - BL // 14 daқи dirler ABL: dirler H // 16 eylediler HLB: iderler A // 17 mûte 'ayyen..... hurdâddur HLA: - B // 19 güz HB: - AL // 20 isfendârmez HLA: isfendârmed B // 21 hâne HLB: hâneler A / üçüncü hâne daқиқaya HLB: - A // 22 lam HBA: - L / ye,he HBA: - L / le,ze HBA: - L // 23 buña HBA: bunâ göre L // 24 urdibehiştün HA: urdibehiştinün BL / yay ayıdur HBA: yayı ayı idi L // 26 ki HLA: - B.

merdüme dağı dirler. Ve ince kılıçdur. Ve bir yaydur ki bir ağacdan dürmişlerdür. Ve düz yürümez devedür. Ve düttün idicidür, düdbār ma'nāsına. Ya'ni bülbül güyende idi ince budaklar minberlerinde. Ber gül-i surh ez-nem üftāde lāli. Surh kızıl dimekdür. 'Arıza ıtlāk olunur, reng-i surh gibi. Ve ma'rūza ıtlāk olunur. 5 [H64b] surh-reng gibi. Nem ve nenc lugatdur. Çiy dimekdür ki 'Arap'ca nedā dirler. 'Unsurı¹:

Seng-i bī-nemc u āb-ı bī-zāyeş

Bih zi-nādān buved be-ārāyiş²

10 Üftāde ve eftāde lugatdur düşmiş dimekdür. Lāli, lülünüñ cem'iidür, incüler dimekdür. Ya'ni kızıl gül üzüne çihden incüler düşmiş idi. Hemçü 'arak ber-'izār-ı şāhid-i gāzbān. [B49a] 'Arap, 'ayn'ıñ ve rā'nuñ fetħalarıyla burada der dimekdür ki ādemden hāşıl olur, hoy ma'nāsına. Ve dağı zenbile [L49a] dirler. Ve az kemük ve et gūşt ma'nāsına. Ve bir qurı kerpic dimekdür. 'İzār burada yüz kenarı kulağdan aşāga bināgūş ma'nāsına. Ve yülāra dirler. Dağı kafada olan dağ ve 15 kumdan depe dimekdür. Şāhid tanıkdur, güvāh ma'nāsına. Dağı Haqq Te'ālā ve Cebrayil Aleyhü's-selām ve ferişte-i müvekkel. Ve hāzır ve dil zebān ma'nāsına. Ve cum'a günü ve 'arefe günidür. Ve yıldız ve şol şu ki yavru birle çıkar. Burada maḥbūb ma'nāsınadır. Akrab budur ki yā yıldızdan ve yāhud ferişteden isti'are olunmuşdur. Gāzbān, fe'lān veznine ism-i fā'ildür, gāzebnāk dimekdür. Ya'ni der 20 gibi gāzebnāk maḥbūblaruñ yanağında. Tā-şebī bi-bostān bā yekī ez-dostān ittifāk-ı mebiyyet üftād. Mebiyyet, beytūte ma'nāsına maşdar-ı mīm'idür, gicelemek dimekdür. Ya'ni tā gice bostānda dostlardan biriyle ittifāk gicelemek düşdi. Mevzı'ı hūş ü hurrem [H65a] ve dırahtān-ı dilkeş derhem. Hurrem her yir ki şuyıla ve sebzile ve çiçekler ile ārāste [A36b] olmuş. Ve yā-yi maşdarı ilhāk olıcağ 25 hurremī dirler, nüzhet ve nezāhet ma'nāsına. Ve bu sebebden şād olan kimesneye

'1 dürmişlerdür HL: düzmişlerdür AB // 2 yürümez HBA: yürüdmez L / ve HBA: - L // 3 minbberlerinde HBA: üzerinde L / ez-nem HBA: zi-nem L // 4 surh HBA: surhı L / ve ma'rūza reng gibi HBA: - L // 11 üzerine HL: üzere BA / düşmüş idi HBL: düşmişdi A // 12 ādemden HBA: 'āmdan L / ve dağı zenbile gūşt ma'nāsına HLB: - A // 13 et HB: az L / yüzüñ ABL: yüz A // 14 kafada HBA. - L // 15 dağı Haqq Te'ālā zebān ma'nāsına HBA: - L / Te'ālā HB: Te'ālā celle ve celelehu A // ve yıldız ve yāhud ferişteden HBA: - L // 18 ve yāhud HB: veyā A // 19 olunmuşdur HLB: olunmuş ola A // 20 gibi HLA: ki B / maḥbūbuñ BAL: maḥbūblaruñ H // 21 beytūte ma'nāsına HLA: - B // 23 ya'ni tā gicelemek düşdi HBA: - L // 24 sebzile H: sebze ile BA.sebze L / olmuş ola BAL: olmuş H / idüñ BLA: olıcağ H // 25 ve nezāhet ma'nāsına HBA: - L.

¹ Unsurı: (?-1039) Rudeki'den sonra gazel ve övgü şiirinin öncüsüdür. Gazneli Mahmud ve Mesut'un sarayında yaşamıştır. Divan'ı, vamiç u Azra ve Aynü'l-Hayat gibi eserleri vardır. Zebihulahl Safā, a.g.e. , C. I, s.559-567

² Sert olmayan taş ve akmayan su bile görünüşte bilgisizden iyidir.

hurrem dirler. Ve zamāna daḡı şıfat olur. Enverî:

‘Adl-i tū şeb çü rüz rüşen bād

Rüz-ı tū hemçü ‘ıyd hurrem bād¹

Ve gāh olur ki rāyı taḡfif idirler. Hüsrevî:

5 Ey serā pāy ma‘den-i huremî

Çeşm-i tū ber-dilem nihād kemer²

Ve hem hurrem bir kızıl çiçeğün adıdır ki üzildükden soñra taze turur şolmaz.

Dilkeş, vaşf-i terkîbidür. Gönül çekici dimekdür. Ya‘nî bir zined-i bahārıla tonanmış hoş mekân idi ve gönül çekici ağaçları biribirine girmiş idi. Gofti ki

10 hurde-i minā ber-hākeş rihte. Hurde, burada uvaḡ devek pāre pāre [B49b] dimekdür. Ve Türkide müsta‘mel luḡatdır. Daḡı muşhaf-ı İbrāhîm ‘Aleyhü’s-selām cüzlerinüñ tefsîridür ki tamāmnuñ tefsîrine āyār dirler. Daḡiki³:

Be-binem āḡer-i ruzî be-ḡām-ı dil ḡod-rā

Gehî āyār deh-i ḡvānem şehā gehî hurde⁴

15 Ba‘zılar didiler ki pāzendüñ cüzlerine ve āyetlerine dirler. Minā, gök dimekdür, āsmān ma‘nāsına. Ve ol lāciverdi nesne ki ḡuyuncılar gümüñ yüzine ururlar. Rihte, rihten lafzından ism-i mef‘üldür. Dökülmiş dimekdür, şab ma‘nāsına. Müstaḡbelâtında ḡa zā‘ya ḡalb [L49b] olmur, rized ve rızende dirler. Ya‘nî diyeydük ki lāciverd ovaḡı o mekānuñ topraḡına dökülmiş. Ve ‘ıkd-ı süreyyā ez-

20 tārikeş āvihte. [H65b] ‘ıkd ‘ayn’uñ kesriyle bir dizi incü ve boḡmaḡ ki boyunlara taḡarlar. Ve didüler ki ḡurmā şalkımıdır. Süreyyā, ülker dimekdür, zāhiren bir yirde müctemi‘ idi, yıldız görünür, ammā rivāyetdür ki ḡazret-i Resül ‘aleyhü’s-selām on bir görürdi. Fārsice peren ve pervîn dirler. Menāzil-i ḡamerdendür, sevr burcunda. Selmān Sāvecî:

25

‘5 ma‘den-i HBA: ḡad-ı ma‘den-i L // 7 çiçek BAL: çiçeğün H / ki üzildükten HBA: ezildikten L / taze turur HBA: tezedür L // 8 çekici HBA: çiçeḡi L // 9 mekândı BAL: mekân idi H / çekici HBA: çiçeḡi L // 11 Türkide HBL: Türkide daḡı A / müsta‘mal HBA: müsta‘meldür L / daḡı HA: ve daḡı BL / muşhaf-ı HL: şuhuf-ı BA // 12 cüzlerinüñ HLA: ḡaberlerinüñ B // 15 pāzendüñ LA: pāzendüñ HB / cüzlerine HLA: - B // 16 nesnedür LBA: nesne H // 21 şalkımıdır HLA: şalkımı B // 22 zāhire HB: zāhir A, müctemi‘ L // 22 müctemi‘ HBA: - L / ki HA: - AL / Resül ‘Aleyhü’s-selām HBL: Resül’den şallallahu Te‘ālā ‘aleyhü’s-selām // 23 görürdi HL: görürdi AB.

¹ Adaletin gece de gündüz gibi aydınlıktır. Gündüzün de bayram şenliği gibidir.

² Baştan ayaḡa kadar neşe kaynaḡı olan sevgili, gözün gönlüme kemer gibi olmuştur.

³ Dakiki: 8.yy gazel, kaside tarzının öncüleri arasındadır. Gerşasname adlı bir eseri vardır. Zebîhulah Safā, a.g.e., C. I, s.408-419

⁴ Sonunda kendimi istediḡim gibi bulacaḡım. Ayar’ı bazen hepsini bazen de az az okuyorum.

Şude cebhe sâ'id-i mes'ûdeş muqaddem
Şude sevr tâli'-i, süreyyâş gârib¹

Târik râ'nuñ fethiyle depe dimekdür. Ademde ve tağda ve ağacda istifmâl olunur. Âvihte, âvihten lafzından ism-i mef'ûldür, aşılış dimekdür. Müstağbelâtında hâ zâ'ya kalb olunur, âvized ve âvizede dirler. Ya'nî ülker dizisi üzerinde aşılış. Şi'r: Ravzatun mâ'yı nehruhâ selsâl. Ravza, burada bağce dimekdür, mürğzâr ma'nâsına. Hiye ravzatun taqdirinedür. Ve havuz dibini ısladıcak miqdârî şu ve yarım meşk şu dimekdür. Mâ, elif-i memdüde ile burada şu dimekdür [B50a] ve derdür hoy ma'nâsına. Nehr, burada ulu ırmak dimekdür, cüy-ı buzurg ma'nâsına. Ve ol ağaca dirler ki öküzüñ boynuna qorlar. Ve ırmâk kızmakdur ve çağırmakdur. Selsâl, siñici şu dimekdür, [A37a] âb-ı hoş-güvâr ma'nâsına. Ve eytdiler ki selsâl ve selsebîl cennetde iki ırmâkdur. Ya'nî ol yir bir bağcedür ki ırmagınuñ şuyı siñicidur yâ selsâl-i cennetdür demek ola. Devhatun sec'un tayruhâ mevzün. Devha, dal'uñ fethiyle [H66a] bi-ğasbü'l-luğa ulu ağac dimekdür. Cem'î devh gelür. Ammâ bi-ğasbü'l-makâm keşret-i eşcârdan ta'bir fehmlerdir te'emmul. Tayr, kuş dimekdür, murğ ma'nâsına. Ya'nî bir ulu ağacdur ki kuşınuñ âvâzı mevzündür. Âñ pür ez-lâlehâ-yı reng-â-reng. Reng-â-reng, reng reng dimekdür, reng luğatda iki ma'nâyâ gelür. Evvela boya dimekdür, levn ma'nâsına. Şâniyen tağ keçisi ki imâ dirler. Selmân, beyt:

20 Reft anki be-jengâr u baqam-ı sebze vü lüle
Goftî ki sum-ı gür u leb-i reng rezân'est²

Ya'nî ol bağce yâ ol taraf tolu reng reng lülelerden. [L50a] V'ın pür ez-miyve hâ-yı gün-â-gün. Miyve, yemişdür ki fâkihe ma'nâsına. Gün-â-gün, dürlü dürlü dimekdür, kâf-ı 'Acemî'ledür. Ma'nâda rengden 'ibâretdür. Selmân:

25 Yâr-ı gendum-gün ü sümbül-müy u hırmen-süzimen
Cev-be-cev ber-bâd hâhed dâd çün kâhem diger³

¹ Cibhe-i HBA: cehd-i L // 3 fethiyle HAB: fetğasıyla L / ve ağacda HAL: - B // 4 âvihte kalb olunur HBA: - L / âvized HBL: âvîz // aşılış. Şi'r HBA: aşılmaq. Kıf'a L // 7 taqdirinedür LBA: taqdirinedür H // 8 mâ elif-i şu dimekdür HBA: - L // 13 demek ola HBA: ya'nî siñicidür demek ola L // 14 fethiyle HBA: fetğasıyla L / bi-ğasbü'l-luğa HL: bi-ğasbü'l-luğat AB // 17 reng-â-reng, renk renk dimekdür HBA: - L // 18 levn ma'nâsına HBA: - L / tağ HLA: - B // 20 be-zengâr ABL: be-jengâr L // 22 tolu HBA: 'acû L // 23 ki HL: - BA.

¹ Mutlu bileği, öne sunulmuştur. Süreyya'nın bahtı burcda batmıştır.

² Dedin ki: yaban eşeğinin tırnağı ve boyacıların dudağı (gibi), Göz taşı, Bakam ağacı, sebze ve lale gittiler.

³ Çiçek tenli, sümbül saçlı ve harman yakan sevgilim, beni tane tane saman gibi savuracaktır.

Ya'nî bu devha yâ bu taraf toludürlü dürlü yemişlerden. Gâlibâ bundan murâd bu devha dürlü dürlü yemişlere gelmiş idi ve anlaruñ numûneleri zuhûrî vaqtî olmuş idi dimekdür. Yâhud bu cânibde dürlü dürlü yemişler bil-fi'îl ki tenâvül ve tenekkül için gelmişdi, dökülmişdi demek ola. Ve illâ ma'fûmdur ki âvân-ı rebî' semâr-ı muhtelif eyyâmı degıldür. Ve yâhud mücerred taḥayyüli kelâm ola muktezâ-yı tensâk-ı maḳâm için. [H66b] [B50b] Bâd der-sâye-i dırahtâneş. Ya'nî yil, ağaçlarınuñ sâyesinde. Güsterânide ferş-i bükalemün Gusterânide gusterâniden lafzından ism-i mef'ûldür, döşemişdür dimekdür. Bükalemün, gülistânı kemḫâ ki dürlü dürlü görünür. Her bir taraftan nazar olsa bir nev' mevc ü reng gösterir. Ve eytdiler ki bir nev' cânavardur ki ḫitâ memleketinde çoğ olur. Dürlü dürlü renkler gösterir, 'aceb gelür ma'nâsına. Ya'nî döşetdirmiş bükalemün ferşini. Bâmdâdân ki hâtır-ı bâz-âmeden ber-rây-ı nişesten gâlib âmed. Bâmdân, şabâhla dimekdür. Bâz-âmeden, girü dönmeḳ maḳâmında isti'mâl olunur, 'avdet ve rücu' ma'nâsına. Ya'nî şabâhla ki taşra gitmek ḫâtırı oturmak fikri üzerine gâlib geldi. Dîdemeş, dâmeni gül ü reyḫân ü sünbül ü zeymerân ferâhem-âverde. Reyḫân, muṭlakâ gökçek koḫulu nebâtât kısmından olana dirler. Ammâ 'âmme ortasında fesligen didikleridür. Sünbülden murâd burada kısm-ı reyâḫinden olandır. Zîrâ şol sünbül ki [A37b] tıb kitâblaruñda zıkr olunur, üç nev'dür. Biri sünbül-i Hindî'dür ki sünbül-i tayib ve sünbül-i 'aşâfir daḫı dirler. Yunân dilince nârdîn dirler. [L50b] İkinci sünbül-i Rûmî'dür ki sünbül-i ıḳlîṭi dirler. Fûrs dilince muntecûşe dinür, çetük otınuñ bir nev'idür. Ḥaḳîḳatde bunuñ sünbüllügi [H67a] yokdur. Râyihasında ve zuhûmetinde hemân sünbül-i Hindî'ye benzedüğinden ötrü sünbül dirler. Kökidür isti'mâl olunan. Ücuncisi sünbül-i cebelîdür, yaprağı ve budakları boğa dikenine beñzer giçirek ancılayın ḫaşın ve dikenlü degül qarâ kökü olur. İki ve ziyâde kökçük olur. Koḫusu baldırı ve çiçegi ve yemişi olmaz, [B51a] köki isti'mâl olunur. Buña daḫı sünbül didikleri râyihada ve fi'ilde müşâbeheti olduğı sebebdendür. Ve her nesnenün şalkûmına dirler, sünbüle gibi. Ve eytdiler ki bir nev' çiçekdür, lâciverdî misk gibi koḫar, bahârda açılır. Zeymerân, feslegündür ki

·1 ṭolu HB: ṭoludur A, - B // 2 gelmiş idi HB: gelmişdi L, dökülmişdi A / olmuş idi HB. olmuşdi AL // 3 bu cânibde HLA: cânibinde B / dürlü dürlü yemişler bî'l-fi'îl ki HLA: dürlü yemiş B / ve tenekkül HLA: - B // 5 taḥayyüli HL: taḫyîl-i BA // 7 gusterânide HB: - AL // 8 döşetdirmiş LBA: döşemişdür H / kemḫâ ki HBA: kemḫâdur kim A // 12 bâmdâd HL: bâmdâdân AL // 13 girü HAL: - B // 16 nebâtât HB: nebât AL // 17 reyâḫinden HBA: reḫâḫinden L // 18 sünbül-i HBA: - L // 20 ikinci HLA: ikincisi B / dinür HLB: dirler A // 22 Hindî'ye HLA: Hindü'ya B // 25 ve yemişi HBA: - L // 28 feslegündür HB: feslegendür AL / ki HLA: - B.

- Fârsî'de şahsiferem ve şahsiperem ve sipergamve siperem dirler. Ve ba'zı luğatda bostân-efrûzla taşhîh etdiler ki üzerlik otı dirler. Eşah oldur ki tâc-ı horûs ve sultân bôrkî didikleri meşbûr kırmızı çiçekdür. Ferâhem, cem' ma'nâsınadır. Ya'nî gördüm ol yâr-i kadîmi bir etek gül ve reyhân ve sünbül ve zeymerân cem' eylemiş. Ve 'azîmet-i şehre kerde. Ya'nî dağı şehre 'azîmet eylemiş. Goftem gül-i bostân-râ çünân ki dâni bekâyi ne-başed. Ya'nî eytdim bostân gülünün ol vechile ki bilürsin bekâsı olmaz. Ve 'ahd-ı gülistân-râ vefâyi ne. Ya'nî dağı gülistân zamânının vefâsı yoktur. Ve hükemâ gofteend her çe ne-pâyed dil-bestegi-râ ne-şâyed. Hükemâ hakîmüñ cem'idür. Pâyed, pâyiden lafzından fi'il-i muzâri'dür.
- 10 Burada kıyım olmak ma'nâsınadır. [H67b] Laţîfi:
 Cevherem ki be-ħvîšten pâyem
 'Arazi ki be-digeri pâyî¹
- Ve bir yirde küymek ma'nâsına gelür. Esedî:
 Merâ ized ez-behr-i ceng âferid
 15 Çi pâyem ki ceng âyed eknün be-did²
- Ve muhkem tutmak ma'nâsına. Esedî:
 Zebân-râ be-pây ez-bed-endiş dost
 Ki nezdikter düşmen-i sîret üst³
- Ve başmak ma'nâsına gelür. Laţîfi:
 20 Be-pâyid pây-i me-râ nâgehân
 Birüni ki der-pey pey-â-pey nihân⁴
- Ve ayağla depmek ma'nâsına gelür. Laţîfi:
 Her ki der-piş âyedeş ber-mî-cehed dendân zened
 Her ki der-pes mî-reved mî-pâyed u dendân kened⁵
- 25 Şâyed, şâyesten lafzından fi'il-i muzâri'dür, yarar dimekdür. [B51b]
 Müstağbelâtında şîn [L51a] ħazf olunur. Ya'nî nesne kim kıyım olmaya göñül

¹ ve siperem HA: - BL // 2 Türki'de üzer ABL: üzerlik H // 9 pâyed HBA: ne-pâyed L // 11 be-ħvîšten HBA: be-ħvî-i ten L // 12 pâyî HBA: pâr L // 16 ma'nâsına HB: ma'nâsına gelür AL // 17 be-endiş HL: bedendiş AB // 21 pey-â-pey H: be-payî BA, peyâmî L // 22 ma'nâsına gelür HL: ma'nâsınadır AL // 23 der-piş HBA: derviş L // 25 dimekdür HBA: dimek L // 26 nesne HL: her nesne BA.

¹ Ben cevherim (substans) kendimle kâimim; sen arazsın, başkasıyla kâimsin.

² Allah beni savaşmak için yaratmıştır. Niye bekleyeyim? Şimdi savaş zamanıdır.

³ Dilini, kötü düşünen dosttan koru. Çünkü senin en yakın düşmanın odur.

⁴ Hep içinde gizli olan görüntüsüyle birden bire benim ayağıma bastı.

⁵ Önüne gelenleri atlayıp ısıyor. Arkadan gelenleri tekmeleyip dişini döküyor.

bağlamağ yaramaz. Goftā tarīk cīst? Ya'ni ol yār eytdi [A38a] yol nedür? Goftem berāy-ı nūzhet-i nāzırān. Berāy, harfdür, lām-ı cārre ma'nāsına. Berāy fülān, fülān içün demek olur. Nūzhet, zamm-ı nūn ile hurrem olmağ ve nebātıla yiryüzi tazelenmek. Nāzırān, ka'ide-i Fārsī üzerine nāzıruñ cem'idür. Ya'ni ben eytdüm

5 nazar idiciler hurrem olmağçün. Ve fūshat-ı hātırān kitāb-ı Gülistān tevānem tasnīf kerden. Fūshat, lafzen ve ma'nen vüs'at gibidür, giñişlik dimekdür. Ya'ni dağı hātırıların vüs'ati içün Gülistān kitābuñ tasnīf etmeğe gücüm yeter. Ki bād-ı hazan-rā ber-varak-ı ü dest-i tetāvül ne-bāsed. Ya'ni ki hazān yiline anuñ yaprağına [H68a] el uzunluğ olmaya. Ve gerdiş-i zamān 'ıyş-ı rebī'eş be-teyş-i

10 harīf mübeddel ne-kuned. Teyş tã'nuñ fetħasıyla ve sükün-ı yã'ıla yeyni olmağa dirler, sebukbār ma'nāsına. Harīf, güz faşlına ve güz yağmūrına dirler. Mübeddel, tebdıldendür, tağyır ma'nāsına. Ya'ni devr-i zamān anuñ bahārına vaqt-i hazān taħfif etmesiyle tağyır eylemeye. Zırā vaqt-i hazānda ekşer eşcār berg ü bārdan ħıffet bulur. Mesnevī:

15 Be-çi kār āyedet zi-gül tabakı

Ez-Gülistān-ı men bi-ber varakı

Ya'ni ne işüne gelür gülden bir tabağ, benüm Gülistān'umdan al bir varak. Gül hemīn penc rüz u şeş bāsed. Şeş altı dimekdür, sitte ma'nāsına. Ya'ni gül hemīn beş altı gün olur. Vin gülistān hemīşe hūş bāsed. Ya'ni bu gülistān hemīşe hoş

20 olur. Hālī ki men in suhen be-goftem. Hālī ol sã'at dimekdür. Ya'ni ol sã'at ki ben bu sözi [B52a] söyledim. Dāmen-i gül be-rıht ü der-dāmenem āvıht. Ya'ni gül etegin dökdi dağı etegüme aşıldı. Ki el-kerīmu izā 'ahde vefā. (Ve izā ħālife cefā). Ya'ni kerīm kaçan 'ahd eylese vefā eyler. Keennehu bu kelām-ı sãbık Ĥazret-i Şeyh'den va'de oldı. Zırā gül-i bostāndan anı men' idüp kendü Gülistān'ına targīb

25 etmek hemān bir Gülistān telīf ideyim dimekdür. [L51b] Bir dürlü dağı degüldür. Faşl du derān çend-rüz der-beyāz üftād. Beyāz ağ dimekdür. Ve kãğıda dirler. Ekşer nüshada der-hemān rüz vāqı' olmış. [H68b] Ya'ni iki faşl ol bir kaç günde

1 yār HBA: yār-ı qadīm L // 3 demek olur HL: dimekdür AB // 4 tazelenmek HL: tazelenmekdür BA // 5 tevānem HAL: - B // 6 kerden HAL: kerden tevānem B / ma'nen HLA: ma'nā B // 7 hātırılar ABL: hātırıların H // 9 rebī'eş HBA: rebī'eş-ra L // 10 fetħasıyla HL: fetħıyla BA // 11 sebukbār HLA: sebukbār B / harīf güz faşlına tağyır ma'nāsına HBA: - L // 12 vaqt-i HBA: - L // 13 taħfif etmesiyle H: yaynımsıyla BAL / hazānda HLA: eħzānda B // 14 meşnevī HBA: kıf'a L // 17 al bir varak HAL: bir varak al B // 20 dimekdür HLA: demek olur B // 21 gül etegin dökdi HLA: güli eteginden B // 22 'ahde HBA: va'de L // 24 bostāndan HBL: bostānından A // 25 ideyim HL: idin B, idem A / degüldür HLB: dimekdür A // 26 beyāz HB: - AL // 27 der-hemān HLB: ve hemān L / olmış HBA: olmışdur L / iki HBA: - L.

beyāza düşdi. Ya'nı tahrır olındı. Der hüsn-i mu'āşeret ādāb-ı muhāveret. Mu'āşeret, 'işretendür şöbet idişmek ma'nāsına. Ādāb, edebūñ cem'îdür. Ya'nı gökçek şöbet idişmek edebleri beyānında. Ve eytdiler ki yedinci ve sekizicinci bāb murāddur. Der-libāsı ki mütেকellimān-rā be-kār āyed. Libās, geyesi dimekdür, 5 pūşış ma'nāsına. Ve maşdar [A38b] gelür, pūşiden ma'nāsına. Libāsü't-taḳvā dirler şerm ve libāsü'l-recul dirler zen-i merd ve libāsü'l-mir'at dirler şüher-i zen ma'nalarına. Mütেকেkimān, mütেকেkimūñ cem'îdür, söyleyiciler dimekdür. Ya'nı bir kisvetde ki kelimāt ehline işe gelür, gerek olur ve yarar dimekden ta'birdür. Ve muteressilān-rā belāgat efzāyed. Muteressilān, müteressilūñ cem'îdür. Risāle 10 ehilleri dimekdür. Efzāyed, efzāyiden lafzından fi'il-i muzāri'dür. Efzūn lafzından şığa'-i mütē'addi gelür, arturur dimekdür. Ya'nı daḥı risāle ehillerine belāgat arturur. Fi'l-cümle henüz ez-gül-i bostān baḳiyyetī mevcūd būd ki kitāb-ı Gülistān bi-'avnü'l-melikü'l-mennān temām şud. Ya'nı ḥaşıl-ı kelām henüz bostān gülünden baḳiyye var idi ki Gülistān kitābı melik-i 'Allāmuñ yardımını ile temām oldı. Ve 15 temām āngeh şeved be-hakikat ki pesendīde āyed der-bārgāh-ı şāh-ı cihān-penāh. Pesendīde, pesendīden lafzından ism-i mef'uldür, begenilmiş [H69a] dimekdür. Bārgāh, düzen dimekdür. [B52b] Ammā ulu maḳāmlarda isti'māl olunur. Penāh, penāhīden lafzından şığa-i emrdür, şıgın dimnekdür, ilticā ma'nāsına. Ve ism-i maşdar ve vaşf-i terkibidür. Likin mef'üliyet ma'nāsına pādişāh-ı 'ālem-penāh ve 20 cihān-penāh dirler. Ya'nı temām ol vaḳt olur ki şāh-ı cihān-penāh dergāhında begenilmiş gele. [L52a] Sāye-i Kirdgār. Kirdgār kāf-ı şānī 'Acemī'dür, fa'al ma'nāsına. Tañrı Te'ālā dimekdür. Ḥvāce Senāyi:

Çün tu der-'ilm-i ḥod zebūn bāşı

'Ārif-i kirdgār çün bāşı¹

25 Ya'nı Allah'ūñ gölgesi. Pertev-i lutf-ı perverdigār. Ya'nı luḫ-ı Rabb'ūñ pertevi. Zahr-i zamān. Ya'nı zamānuñ āzıgı. Kehf-i Emān. Emān'ūñ maḡārası. El-mü'eyyed

² idişmek HBA: üleşmek L // 3 ādāb HBA: - L // 4 şöbet idişmek HAB: oluşmak ve L / edepleri H: kelimāt edebler L, ve kelimāt idişmek AB // 5 pūşış ma'nāsına şüher-i zen ma'nalarına HAL: - B / pūşiden ma'nāsına HA: pūşiden ma'nāsına ve maşdar L // 6 şerm HL: şevm A // 8 ehline işe HLA: ehlinūñ işine B // 10 efzūden BAL: efzūn H / mütē'addi gelür H: mütē'addidür // 13 bi-'avnü'l-melikü'l-mennān HA: bi- avnu'llah el-melikü'l-'allam LB // 14 var idi H: vardı ABL / kitābını HL: kitābın BA / zAllāmuñ HLB: mennānuñ A // 15 ki H: - ABL / penāh HLA: - B // 19 maşdar HLA: maşdadur B / lakin HB: lakin AL // 20 olur HLB: olur ḥaḳıḳātde A // 21 kirdgār HBL: kirdgār kāf-ı evvel 'Arabī'dür A / kāf-ı şānī HA: kāflar BL / fa'al ma'nāsına H: - ABL // 22 Ḥvāce Senāyi Allah'ūñ gölgesi HBA: - L // 25 pertevi HBA: pervi L.

¹ Kendi ilmini bile bilmekte güçsüzsün. Allah'ı nasıl tanıyacaksın.

- mine's-semā'i. Gökten teyid olunmuş. El-mansūr 'ale'l-a'dā', düşmen üzerine yardım bulmuş. 'Azdu'd-Devleti'l-Kāhireti. 'Azd yardım etmezdür. Ve bilekdür, bāzū ma'nāsına. Ve ağacı dibinden qoparmaqdur. Ya'nī Devlet-i Kāhire'nün qıvveti ve mu'fni dimekdür. Sirācū'l-miletū'l-bāhireti. Sirāc kesr-i sīnle çerāğ ve güneş dimekdür. Bāhire, gālib dimekdür. Zīrā behrū'l-qamer dirler, qaçan ay mūnevver olup sāyir kevākibe gālib olsa. Ve ba'zı nūşhada zāhire düşer, muziye ma'nāsına. Ya'nī rūşen milletün çerāğı yā āftābı dimekdür. Cemālū'l-enām. Halkuñ cem'ili ya'nī gökçeği yāhud halkuñ yūzi demek ola. Zīrā her nesnenün revnağı ve qadr ü bahāsı yūziyle olur. Mefharū'l-İslām. Dīn-i İslām'uñ [H69b] mefharı.
- 10 Mevlā-yı mülükū'l-'Arab ve'l-'Acem. Ya'nī 'Arab ve 'Acem beglerinün [A39a] efendisidür. Bilgil ki 'Arab tāifesinden gayriye bil-külliyeye 'Acem dirler. Mālik-i rikābū'l-ümem. Rikāb raqebenün cem'idür. Boyunlar ve qullar qulukçılar dimekdür, perestār ma'nāsına. Ve raqebe arqurı çıkılan tağa ve biliñe dirler. Ümem, ümmetün cem'idür, halāyık ma'nāsına. [B53a] Ya'nī halāyıquñ boyunlarına
- 15 mālīkdür dimekdür. Halāyık bendeleridür dimekten ta'birdür. Zīrā raqebeyle cümle-i bedenden ta'bīr olunur. Sa'd Bin Atabegū'l-a'zam şahensāhū'l-mu'azzam muzafferū'd-dīn Ebū Bekr Bin Sa'd Bin Zengī. Ya'nī bu evşāfla mevsūf ve bu el-qābla ma'rūf olan Atabeg-i a'zam şahensāh-ı mu'azzam Muzafferūd-dīn Ebū Bekr Bin Sa'd Bin Zengī'nün oğlu Sa'd'dur. Edāma'llahu ikbāle-humā. Hāqq Te'ālā ol
- 20 Ebu Bekr'ile Sa'd'ūñ ikbālini dāyim qılsun. Ve ce'ale ilā külli hayrın āmāluhumā. Āmāl, emelün cem'idür. ümizler dimekdür. Ve ba'zı nūşhada me'al [L52b] düşermiş, merci' dimekdür. Dağı her hayra qılsun ol ikisinün ārzūlarını. Ve be-kirişme'-i lutf-ı hudāvendiyesh mutāla'a fermāyed. Kirişme, nāz ve kınnışa göz ve qaş uclarıyla şive ve harekātā dirler. Ya'nī hem ol vaqt temām olur ki dağı
- 25 hudāvendlik luftınuñ kirişmesiyle mutāla'a buyrula. Kıf'a: Ger iltifāt-ı hudāvendiyesh beyārāyed. Ārāyed, ārāsten lafzından şīga'-i fi'il-i muzāri'dür. Bezeye dimekdür, zīynet ide ma'nāsına. Mūstaqbelātında sīn rā'ya qalb olunur ārāsten [H70a] dağı luğatdur. Hıvāce Selmān:

4 kesr-i sīnle H: - ABL // 8 ve HLA: - B // 12 qullar HBL: qullar dimekdür A // 13 mā'nāsına HLB: ma'nāsına zīrā raqabe cümle-i bedenden 'ibāretdür A / dirler HA: dağı dirler BL // 15 ta'birdür HLB: 'ibāretdür A / zīrā raqabe ta'bīr olunur HBL: - A // 16 olunur HL: olur B // 19 oğlu Sa'd'dur HAL: oğlıdur B // 21 ümizler HLA: ümidler B // 22 düşermiş HLB: düşmüş A // 24 hudāvendlik HBA: hudāvendin L // 25 buyura ALB: buyrula H // 26 fi'il-i H: - ALB.

Bisyār me-şev ğarre bedīn hūsn-i dil-āvīz,
K'īn hūsn-i dilāvīz-i tu-rā 'ışk-ı men ārā'st¹

Unşurī:

Be-nām-ı künyetet āreste bādā
5 Sitāyışgāh-ı şī'r ü hıṭbe tā ḥaşr²

Ya'nī eger ol kitābı Gülistān'ı ḥudāvendligi iltifātı bezeye. Nigār-hāne-i çinī vü naqş-ı Erjengist. Nigār kāf-ı 'Acemī'le naqş ma'nāsına ism-i maşdardur. Ve ḥaşıl-ı fi'ıl ve nigārīden ve nigāšten lafzından şığa-i emr ve vaşf-i terkībidür. Ve bundandur ki maḥbūblara nigār dirler. Ḥvāce Selmān:

10 Āmed nigār-ı men be-çemen der nigār dest
Şust ez-nigār ser u zi-dest-i nigār dest³

Ger büt-i nigār-ı çin nigered der-nigār-i men
15 Min ba'd ber-ķalem ne-nehed [B53b] büt-i nigār dest⁴

Şüret gerī ki naqş-ı perī mī-keşid u hūr
Rüyeş çü did bāz-keşid ez-nigār dest⁵

Nigār-hāne burada vaşf-ı terkībi vaqı' olmışdur. Çin, burada bir ma'rūf şehr adıdır. Ve dirler ki vilāyet adıdır, ta'rīb idüp şin dirler. Ve çiden şığa'-ı emr gelür, divşürmekdür. Ve vaşf-i [A39b] terkībi olur, gülçin ve 'araķ-çin gibi. Ve toĝru dimekdür. Ve bükümdür, şiken ma'nāsına. Nigār-hāne-i Çin'den murād didiler ki Çin'ün deyrleridür ki ğarīb taşvīrler ve 'ācīb naqışlar ile bir vechle ārāstedür ki nażiri mutaşavvir degüldür. Ve eytdiler ki Çin'de [L53a] bir kār-hāne-i kādım vardur ki her zamānda gelen üstād anda bir muşanna' yādgār ķomışlardur.
25 Aña nigār-hāne-i [H70b] Çin dirler. Ve didiler ki muṭlaķā naqş-hāne-i

⁴ künyetet HBA: nenbin L / āreste HLB: ārāste A // 5 sitāyışgāh-ı HBA: sāyışgāh-ı L / ḥaşr HLA: ḥaşra B // 6 eger HBA: - L // 10 nigār-ı HBL: kenār-ı L // 13 der-nigār HLA: nigār B // 14 min HBA: - L / ne-nehed HLA: ne-nehend B // 16 ki HLA: - B // 19 dirler HL: didiler AB // 20 divşürmekdür H: divşir dimekdür ABL / ve 'araķ-çin HBA: - L // 21 bükümdür HAB: büküm dimekdür L / didiler HA: dirler BL // 22 'ācīb HLB: 'āceb A / naqışlar ile H: naqışlarıyla ABL / ki HBA: kim L // 23 nażiri HLB: - A // 24 her zamānda HBA: her bir sānda nere anda L / anda HBA: - L / ķomışlardur HBL: ķomış gitmiş A / aña HLA: - B // 25 çin HA: - BL / didiler HAL: dirler B.

¹ Benim aşkım, güzelliğini süslemiştir. Gönül isteyen güzelliğinle mağrur olma.

² Şiir ve hutbenin taptığı yer, kıyamete kadar senin varlığının adıyla süslenmiştir.

³ Sevgilim bahçeye elinde resimle geldi ama başa girince resim çizmekten vazgeçti.

⁴ Çin puthanesinin güzeli sevgilime bakarsa bundan sonra eline kalem almaz.

⁵ Güzül yüzler çizen kişi melekleri ve güneşi çiziyordu. Fakat onun yüzünü görünce ressamlığı bıraktı.

- Çin dimekdür, kemâl-i naqş, Çin'de olmağın. Çin'e izâfet olınu. Erjeng erteng ma'nâsına, mervî luğatdur ki Mânî'-i naqqâşuñ kitâbidur ki ol resm itdügi 'aceb taşvîrler ve naqışlar anuñ içinde cem' olmışdur. Ve ba'zı erbâb-ı luğat Mânî'nüñ vezîridür ki her naqş anuñ hâtırına gelse Mânî añı yazardı dirler. Ya'ni Çin nigâr-
- 5 hâne'sidür dağı Erjeng naqşıdur. Ümîd hest ki rûy-ı melâl der-ne-keşed. Der, burada zayiddür. Ammâ fi'l-ḥaḳîka ifâde-i ma'nâdan dağı ḥâlî degıldür. Ya'nî ümîddür ki melâl yüzün çekmeye. Ya'ni melâlet gösterüp yüzün dürmeye. Ez-în suhen ki Gülistân ne-cây-i dil-tengîst. Ez in suhen câyizdür ki der-ne-keşed lafzına muta'allıḳ ola. Ya'nî bu sözden yüzün çekmeye demek ola. (Ve câyizdür ki 'illet
- 10 olup bu sözden ötrü demek ola) ki Gülistân gönül tar olacaḳ yir degıldür. 'Ale'l-ḥuşûs ki dîbâce-i [B554a] humâyüneş. Dîbâce aşlda yanaḳ dimekdür, ruḥsâr ma'nâsına. Bu yüzdendür ki kitâb evvellerine ıtlâḳ olınu. Humâyün, ḳutlu ferḥunde ve feruḥ ma'nâsına. Ḥuşuşen ki dîbâce-i humâyünî. Be-nâm-ı Sa'd Ebu Bekr Sa'd Bin Zeng'îst. Ya'ni Sa'd bin Ebâ Bekr bin Sa'd Bin Zengî adınadır.
- 15 Zârüret-ı vezinçün ibn lafızları ḥazf olınu. Bilgil ki Ḥazret-i Şeyḥ'üñ rahimehu'llah bu 'ibâret-i şerîfesinde istiḥdâm ve kinâye yüzünden işâret-i laṭîfesi vardır. Ya'ni evvelki Sa'd lafzından ma'nâ-yı maşdarî murâd olınu Ebü Bekr'üñ sa'adettü adına demek gösterür. Lakin maḳşûd vech-i evveldür. [H71a] Zîrâ Ḥazret-i Şeyḥ bu kitâbı Ebü'l-muzaffer Ebü Bekr bin Sa'd'üñ maḥdüm-zâdesi Sa'd
- 20 içün dimişdür. Ammâ münâsib belki vâcib [L53b] Ebü Bekr'üñ midḥatı taḳdîmi olmağın pes evvelâ kendünüñ zıkr-i cemîli 'özrünüñ münâsebeti ile Ebü Bekri medḥ idüp şâniyen kitâbınıñ itmâmı mevkûf-ı ḳabûl-ı şehzâde olmağıla Sa'd Bin Ebâ Bekr'i ta'rîf etdi. Bu cümle birle yine benâm-ı Sa'd Ebü Bekr dimekle 'ibâretini işâret-i kinâyetden ḥâlî ḳılmadı. Nitekim ḥaḳîqaten bu kitâb Sa'd Bin Ebâ
- 25 Bekr adına olduğına Ḥazret-i Mevlâna Câmî 'aleyhü'r-raḥme Bahâristân'ında [A40a] bu beytle taşrîḥ etmişdür. Beyt:

1 Çin dimekdür HLA: Çin'dür B // 3 olınmışdur ABL: olmışdur H // 4 vezîridür HBA: vaḳil-i bi'l-'aks L / anuñ ABH: ki anuñ L / añı yazardı H: yazardı BA: añı bezerdi L / dirler HBL: didiler A // 6 ammâ HLA: - B / dağı HB: - AL // 7 dürmeye HLB: döndürmeye A // 8 der-ne-keşed HBA: ne-keşed L // 9 ve câyizdür HLA: câyizdür B // tar olacaḳ H: taralacaḳ ABL // 11 aşlda HLB: - L // 13 ferḥunde HLB: ferḥunde ma'nâsına A / Sa'd HBA: - L // 14 Sa'd bin Zengî HBA: Zengî A // 16 rahimehu'llah H: rahimehu'llah 'aleyh A, rahmetu'llah LB // 18 demek HBA: demek olur L // 20 midḥatı HL: medhini AB // 21 münâsebeti ile H: münâsebetiyle ABL // 22 medḥ HLA: - B // 23 Ebâ HLB: Ebü A // 24 Ebâ HA: Ebü BL // 25 Bahâristân'ında H: Bahâristân'da LB: Bahâristân adlu kitâbında A // 26 beyt HLA: - B.

Gülistân gerçi Sa'dî kerd ez-în piş.

Be-nâm-ı Sa'd bin Zengî temâmeş¹

Zikri Emîr-i Kebîr Fahrû'd-dîn Ebâ Bekr bin Ebâ Naşr Ya'ni Emir-i Kebîr Fahrû'd-dîn Ebâ Bekr bin Ebâ Naşr'ıñ zikridür ki Ebâ Bekr bin Sa'd'ıñ vezîridür. Bilgil ki
 5 bu maqûle ser-i suhenler hemân bâb u faşl gibi bir kışşanuñ bir kışşa-i uhrâdan ve siyâkuñ sibâkdan infişâli için gelür. Ve kışşa-i âtiyenüñ icmâline dâll olur. İ'râbdan maħallî olmak lâzım degildür. [B54b] Diger 'arûs-i fikr-i men ez-bî-cemâlî ser ber-ne-yâred. 'Arûs, fetḥ-i 'ayn'la gelin dimekdür. Cem'î 'arâyis ve â'râs ve 'urûs gelür, zamm-ı 'ayn'la. Bi-cemâlî'deki yâ maşdariyyedür. Ya'nî daḥı benüm
 10 fikrüm gelini cemâlsuzlıktan baş yukarı kaldurmaz. Ve dîde-i ye's[H71b] ez-puş-t-ı pây-ı hacâlet ber-ne-dâret. Ye's ümîd kesmekdür ve bilmek ma'nâsına daḥı gelür. Hacâlet, utanmakdur, şermendegî ma'nâsına. Ya'ni daḥı nevmîdlik gözünü utanmak puş-t-ı pâsından yukarı tutmaz. Ve der-zümre-i şâhib-cemâlân mütecellî ne-şevêd. Zümre, bölük dimekdür, gürûh ma'nâsına. Cemâlân, kâ'ide-i Fûrs üzerine elif ve
 15 nûnla cemâlûñ cem'îdür. Mütecellî, cîm'le tecellî bâbından ism-i fâ'îldür. Tecellî 'arz-i cemâle dirler. Ya'nî daḥı şâhib-cemâller bölüğünde 'arz-ı cemâl idemez. Meger ângeh ki müteħallî kereded be-zîver-i kabûl-ı Emîr-i Kebîr. Müteħalli, hâ-yı mühmele ile bezenmiş dimekdür. Hîlye bezekdür. Ve lafz-ı müteħallî ile mütecellî tecnis-i haḥdur. Ve lâm meksürdür bu iki lafzda. Zîver, bezekdür, hîlye ma'nâsına.
 20 Ya'nî meḡer ol vaḡt başın kaldırur ve gözün yukarı tutar ve 'arz-i cemâl [L54a] eyler ki Emîr-i Kebîr'üñ kabûli zîveriyle müzeyyen ola. 'Âlim-i 'âdil mü'eyyed-i mensûr zahîr-i serîr-i saltanat ve müşîr-i tedbîr-i memleket kehfû'l-fukarâ melâzû'l-ğurabâ mürebbî'l-fużalâ muhibbu'l-atkıyâ iftiħâr-ı âl-i Fârs yeminû'l-mülk melikû'l-ħavâş. Serîr, Bir kac ma'nâyâ gelür. Evvelâ taht dimekdür. Ve meyit götürdükleri şâl. Ve hoşluk ve râhatluk ve dinlenecek yir, ârâmgâh ma'nâsına. Ve puşte üzerinde olan kum ve mürğzâr ki içinde ırmaḡlar ola. Müşîr, zamm-ı mîmle işâret idici dimekdür. Kehf, maḡara ve şıḡınacaḡ yirdür. Melâz, şıḡınacaḡ yir

1 ez-în-piş HLA: bünyâd B // 2 temâmeş HLB: temâmeş A // 4 Ebâ Naşr'ıñ HA: Naşr'ıñ LB // 5 ser-i suhenler HLB: suhen A / hemân HBA: humâyun L / âḡirden ABL: uhrâdan H // 9 yâ maşdariyyedür HLB: yâ yâ-yı maşdariyyedür A // 11 ümîd HBA: ümîz L // 12 daḡı HB: - AL / nevmîdlik HBA: nevmîzlik L // 16 daḡı HB: - AL // 17 müteħalli HBA: mütecellî L // 18 dimekdür HLA: demek olur B / müteħallî ile mütecellî tecnis-i haḥdur HBA: mütecellî ile mütecellis-i haḥdur L // 19 ve lâm lafzda HA: - BL // 21 eyler H: ider ABL // 22 zahîr-i HLA: - B // 26 içinde HBA: - L / müşîr HLB: mişîr A // 27 şıḡınacaḡ HBA: şıfatı L / yir dimekdür HBA: yirlerdür L.

¹ Bundan önce Sadi Gülistan'ı Sad bin Zengi adına tamamladı.

dimekdür. Fukarā fakirūñ cem'îdür. Ġurabā, ġarîbüñ [H72a] cem'îdür. Mürebî, terbiyet idicüdür. Füzelā fāzılıñ cem'îdür. [B55a] Atkıyā, takîñüñ cem'îdür. Perhîzkār ve Allah'dan korkıcı dimekdür. El-Mülk, zamm-ı mîmle ve kesrile lûgatdur. Melik, fetḥ-i mîmle ve kesr-i lâmla ve sükûn-ı lâmla lûgatdur. Pādşāh ve 5 ħudāvend ma'nāsına. Ve fetḥ-i lâmla daġı oġınmak burada cāyîzdür, ferîşte ma'nāsına. Havās, [A40b] ħāşlar dimekdür. Faġru'd-devlet ve'd-dîn ġıyāsu'l-İslām ve'l-müslimîn Ebū Bekr bin Ebā Naşr. Ya'nî bu evsāfila mevsûf olan devletüñ ve dînüñ Faġrî İslāmuñ ve müslümānlaruñ feryād-resî Ebū Bekr bin Ebî Naşr'dur. Etālu'llahu lehu 'ömrehu ve ecelle kadrehu ve şereġa sadrahu ve zā'afa ecrehu. 10 Etāle ve ecelle ve şereġe ve zā'afa bunlar cümle fi'il-i mâzîlerdür. Mevġi-i du'āda vāġi'dür. Sadr, burada göġüz dimekdür, sîne ma'nāsına. Daġı kavmüñ ulusına ve her nesnenüñ önüne, pîş-gāġ ma'nāsına. Ve ayuñ evveline ve girü dönmeġ ma'nāsına gelür. Ya'nî Allah Te'ālā ol Ebū Bekr Bin Ebā Naşr'uñ 'ömrini uzun etsün ve ġadrini 'azîm ġılsun ve göġsini meşrûġ eylesün ve ecrini ġat ġat etsün. Ki memdüh-ı ekābir-i āfāk'est ve mecme'-i meġārim-i aġlāk Memdüh, medġ 15 olınmışdur. Ekābir, ululardur. Āfāk eṡrāf ve göġüñ kenārlarıdır. Mecme', maġall-i cem'îdür. Meġārim, eyü işler ve nebātî gökcek yirler dimekdür. Aġlāk, ġulġuñ zamm-ı ġā'ıla cem'îdür. ġulġ nefsi insānda şol keyfiyet-i [H72b] rāsiġa-ya dirler ki andan suhütle eṡāl şadır ola. Bilā-fikrin eger maġmüde olursa [L54b] āġlāk-ı 20 ġasene dirler. Ve eger mezmüme olursa āġlāk-ı seyyi'e dirler. Ammā muṡlāk zıkr olunsa maġmüde ma'nāsına isti'māl olunur. Ya'nî āfāk ulularınıñ medġ olınmışdır, daġı gökcek ġulġlaruñ mecme'îdür. Her ki der-saye-i 'ināyet-i üst. Ya'nî her kimse ki anuñ 'ināyeti sāyesindedür. Güneġeş tā'at'est ve dūşmen dost. Ya'nî onuñ ġünāġı tā'atdür ve dūşmeni dostdur. Her yek ez-sāyir-i bendegān ve 25 ġavāşî-i ġizmetġārān ġizmetî mu'ayyen est. Havāşî, kitāb kenārlarına ve ġiġerek develere dirler. Burada murād muta'allıġat dimekdür. [B55b] Ya'nî sāyir ġullardan

'1 ġurabā fāzılıñ cem'îdür HBA: - L // 4 fetḥ-i mîmle HBA: fetḥ-i lâmla L / ve sükûn-ı lâmla HL: ve sükûn-ı ġāfla A, - B // 5 oġınmak HBA: gelür L // 6 ġavāş HLB: ġavāş ġāşlaruñ cem'îdür A // 8 Naşr'dur HL: Naşr AB // 9lehu H: - ABL // 11 vāġi'dür HL: vāġi'lerdür AB // 13 ma'nāsına gelür HB: ma'nāsınadır A, gelür L // 14 etsün HL: eylesün BA / ġat ġat etsün HLB: ġat ġat eylesün A / ki HBA: - L // 15 mecme'-i HBA: mecme'-i L // 16 olınmışdur HBL: olınmış dimekdür A / mecme' HBA: mecme' L // 17 ġulġuñ zamm-ı ġā'ıla H: zamm-ı ġā'ıla AL: - B // 18 ġulġ HLA: ġulġ Zamm-ı ġā'ıla B / nefsi insānda isti'māl olunur HLA: - B // 20 eger HL: - AB // 22 ġulġlaruñ HBL: ġulġlarunuñ A // 24 onuñ HL: anuñ AB / ġünāġı HLA: ġüneġi B / ve daġı ABL: ve H // 25 ġavāşî-i HLB: ġavāşî vü A // 26 burada HLB: ammā burada A / murād HBA: - L.

ve hizmetkârlara muta'allık olanlardan her birinüñ üzerine bir hizmet mu'ayyendür ki. Eger der-edâ-yı ân berehî tehâvun ve tekâsül revâ-dârend der-ma'fuz-ı hitâb âyend ve der-mahall-i 'itâb. Berh, fetḥ bâ'ıla biraz dimekdür, ba'zı ma'nâsına. Tehâvün bir nesneyi ḥ'or tutmaktır. Tekâsül kâhillikdir. Ya'nî eger ol hizmetüñ edâsında biraz ḥ'or tutmağı ve kâhillığı revâ tutalar. Hitâb ma'razına ve 'itâb maḥalline gelürler. Meger ber-în tâ'ife-i dervîşân ki ber-îşân şükr-i ni'met-i büzürgân vâcib'est ve zikr-i cemîl ü du'â-yı hayr. Ya'nî meger bu dervîşler tâ'ifesi üzeriñe ulularuñ ni'meti şükri vâcibdür. Dağı anları gökçek nesne ile aınmak [H73a] ve onlaruñçün du'â-yı hayr etmek. Ve edâ-yı [A41a] çünin hizmeti der- gaybet evlâ-ter ki der-ḥuzûr. Ya'nî dağı bunuñ gibi hizmeti gaybetde etmek yigrekdür, ḥuzûrdan etmekden ise. Ki in be-tasalluf nezdik'est ve ân ez-tekellüf dür ve be-icâbet makrûn. Tasalluf, lâf urmağdur. Tekellüf zaḥmet çekmekdür. Dağı kendüde olmayan nesneyi göstermekdür. Makrûn, kavışulmuşdur. Ya'nî bu şükr-i ni'met ve zikr-i cemîl ve du'â-yı hayr hizmetin yüzlerine etmek lâf urmağa karîbdür. Ve ol gaybetde olmak meşakkat ve riyâdan ırakdur. Ve kabûl olmağa yoldaşdur. Zîrâ ḥadişde vardır ki du'â zahr gıybetde redd olunmaz. Şi'ir: Puşt-ı du- tâ-yı felek râst şud ez-ḥurremî. Ya'nî feleküñ iki kat arkası [L55a] toğru oldı ferahlıktan. Tâ çü tu ferzend zâd mâder-i eyyâm-râ. [B56a] Zâd zâden şığâsından fi'il-i mâzîdür. Lâzım ve müte'addi gelür. Müstaḳbelâtında dâl yâ'ya ḳalb olunur, zâyed ve zâyende dirler. Burada münâsib müte'addi olmakdur ve lâzım tutmak dağı câyizdür. Bu taḳdırce eyyâm-râ lafzındağı râ zâyid olur. Mâder, anadur. Eyyâm, yevmüñ cem'idür, günler dimekdür. Ya'nî tâ senün gibi oğıl toğırtı eyyâm anasına. Zîrâ eflâke âbâ itlâk olunur. Tokuz ata dirler göklere. Ve dört ana dirler 'anâşır-ı erba'ya. Ve üç oğıl dirler ma'den ve nebât ve ḥayvâna. Hikmet-i mahz est eger lutf-ı cihân âferîn. Mahz, ancak dimekdür. [H73b] Ya'nî hikmet-i ḥâlisdür eger ḥâlik-ı 'âlemüñ lütfi. Hâş kuned bende-i maşlahat-ı 'âm-râ. Ya'nî eger ḥâs ide bir ḳulını maşlahat-ı 'âm için. Devlet-i câvid yâft her ki nikû nâm zîst. Câvid ebed ma'nâsına isimdür. Şıfat dağı isti'mâl olunur. Zîst, zîsten şığâsından

'1 mu'ayyendür HBL: muta'ayyendür A // 2 ân HLA: ân hizmet B / tehâvun ve tekâsül HBA: nehâden ve tekâhül L / hitâb âyend HLA: hitâb // 3 'itâb HAL: 'itâb âyend B / biraz HBA: bu L // 4 ḥor ABL: ḥ'âr H / tekâsül HBA: tekâhül L // 5 ḥor ABL: ḥ'âr H / tutmağı HBA: dutmak L // 6 ber-îşân H: - ABL / vâcib'est HAL: vâcib B // 10 evlâ-ter HLB: evlâ-ter'est A / ki HLA: - B // 11 tasalluf HLB: taşannu' A // 12 tasalluf HLB: taşannu' A // 16 olunmaz H: olmaz ABL / şî'ir HB: kıfâ LA // 17 toğru HBA: râst L // mâzîdür HLB: mâzîdür doğurdı dimekdür A // 23 âbâ HB: âb A, eyyâm L / ata HAB: ana L // 25 ya'nî HBA: ba'zı L // 27 her ki HBA: - L // 28 isimdür HLA: ism B / şığâsından HBA: lafzından L.

fı'ıl mazīdūr, dirilmek dimekdür. Hāyāt ve ma'îšet ma'nāsına. Müstakbelâtında sîn hāzf olunur, ziyed ve ziyende dirler. Ve emri ziy gelür. Ba'zı terkîblerde şıfat dağı isti'māl olunur. Ve ba'zı makāmda yā'yı müşedded dağı okurlar. Laţîfî, beyt:

Ey be-ziyy-i gurg merdum ziy ne-i merd-i Hudā

5 Merd bā-da'vî vü şüret merd ne-buved merd bāş¹

Ve zehî ki kelime-i taşındür vaqt olur ki tahfif idüp zî dirler. Ya'nî devlet-i ebedi buldı her kimse ki iyü ad buldı. K'ez 'akabeş zikr-i hayr zinde kuned nām-rā. Akab, feth 'ayn ve kâfla ardca dimekdür, şoñ ma'nāsına. Ammā zamm-ı 'aynla ve feth-i kâfla çölmek dibinde olan ta'ām parelerine dirler. Ve kesr-i 'ayn'la ilüñ nişānlarına ve hurremlige dirler. Ve zamm-ı 'ayn'la ve feth-i kâfla ayuñ baqiyesine ve serāncāma dirler. Ve feth-i 'ayn ve kes-i kâfla ökcüdür, pāşne ma'nāsına. [B56b] Ve oğıl oğlma ve ardca gelmege dinür. Ya'nî ol kimsenüñ ardından hayrta yād olmağ adını diri eyler. Vaşf-ı turā ger kuned ve'r ne-kuned ehl-i fażl. Ya'nî [A41b] senüñ vaşfıñı ger ide ve ger etmeye fażl ehlî. Hācet-i meşşāta nîst rüy-i dilārām-rā. [H74a] Meşşāta hatünler yüzlerin düzen 'avrata dirler, pîrāye-ger ma'nāsına. [L55b] Aşlda meşşāta tarağcı dimekdür, āyine-dār murād olur. (Dilārām, gönül eyleyici dimekdür güzellere ıtlāk olunur ya'nî āyine-dār hācet degildür şüret-i hūba.)

20 'Özr-i taksîr-i hizmet ve mücib-i ihtiyār-ı 'uzlet. Ya'nî hizmet takşîrinüñ 'özri ve 'uzlet ihtiyār etmegüñ sebebi budur ki zikr olunur. Taksîr ü tekā'udî ki der-muvāzebet-i hizmet-i bārgāh-ı hudāvendî mî-reved. Ya'nî takşîr ve oturmak ki hudāvend bārgāhı hizmetinde ki gider. Ya'nî ki vākı' oldı. Benāber-ān'est ki hükemā-yı Hind fezāyil-i Buzurcmihr suhen mî-goftend. Buzurchmihr, bir hākim-i 'āqıl olur ki Nüşîrevān'üñ vezîri olmışdı. Ya'nî aña binā'endür ki Hind hākimleri 25 Buzurcmihr'üñ fażiletlerinde söz söylerdi. Āhir cüz'in 'aybeş ne-yaftend ki der-suhen goften batî est. Cüz'in, cüz İndür, vaslıla hemze tahfif olmışdur. Bundan gayri dimekdür. Batî, gic dimekdür. Ya'nî bundan gayri 'aybın bulmadılar

1 dirilmek HBA: dirlik L // 2 ve emri HBA: ve hem emri L / ve ba'zı terkîblerde merd bāş HLB: - A // 3 müşedded HL: - BA / beyt HB: - LA // 4 ey HL: - BA / ziy HB: zi-hāne-i L,- A // 7 ad HLA: adla B / buldı HB: dirildi L, virildi A // 8 ardca HLB: ardınca A / şon ma'nāsına ammā HLB: - A / zamm-ı 'ayn'la ve feth-i kâf'la HBL: feth-i kâf'la ve zamm-ı 'ayn'la A // 11 ökcüdür HLA: ökcce B / pāşne HBA: pāşne L / ma'nāsına HL: - AB // 12 ve ardca gelmege dinür HLB: dirler A // 15 meşşāta HBA: - L // 21 muvāzebet-i HBA: muvāzebet ü L // 23 fezāyil H: der-fezāyil ABL // 24 binā'endür HBA: binā'en didi L // 25 söylerdi H: söylediler ABL // 27 batî gic dimekdür HBA: - L.

¹ Ey kurt gibi yaşayan kişi, insan gibi yaşa, sen Allah adamı değilsin. İnsan, iddiası ve dış görünüşüyle insan olmaz. Gerçek insan ol.

ki söz söylemekte gıcır. Buzurcmihr şenid u goft. Ya'nî Buzurcmihr eşitdi ve eytdi ki Endişe kerden ki çi güyem bih ez-peşimānī ki çerā goftem. Endişe, fikürdür. Ya'nî fikir eylemek ki ne söyleyem yigdür peşimānlıktan ki niçün söyledüm. Mesnevî: Suhen-dān ü perverde pîr-i kühen. Suhen-dān, vaşf-i terkibidür zîrā lafz-ı dān dānisten lafzından şîga-i emrdür söz bilici ve söz ehli dimekdür. Nitekim suhen-āferin [B57a] söz yaratıcı. Ya'nî her sözi kemālinde ve yerinden söyleyicidir, belîg ma'nāsına. [H74b] Ve sūhen-çîn kovucu dimekdür, nemmām ma'nāsına. Perverde, perverden lafzından şîga'-i ism-i mef'uldür. Beslenmiş dimekdür. Evlā budur ki burada perverde lafzı pîr-i kühen lafzına izāfetle oğına. Ya'nî pîr-i kühenün perverdesi demek ola. Ammā luğat-ı Fürs'de kâ'ide-i izāfet oldur ki muzāfuñ āhirini mecrūr oğurlar. Nitekim 'Arabî'de muzāfun iley olanuñ āhirini mecrūr kılurlar. Lākin bu maqāmda zarūret-i vezinden kesre hareket virmek mutāşevver degildir. Zîrā bir hemze-i müctelibe işbāt etmek lāzım gelür. Pes tarîk oldur ki pervendenün dālını silkerek [L56a] telaffuz idesin. Ve bunun nazîri şu'arā-yı Fürs'ün kelāmlarında keşiru min en yuhşādur. H'vāce Senāyî, beyt:

Hāsīdet rūze hamūşī nezr kerd ez-'ācizī

Tā tu ber-cāyī vū bādet tā be-yevmü'd-dīn bekā¹

Pîr, yaşlı dimekdür, kocaya ve karıya ıtlāk olmur. Kühen, eski dimekdür. Efşāh budur ki hā mazmūm [A42a] oğına, meftūh dağı isti'māl olındı. Çemen ve semen kâfiyesinde. Ya'nî söz āşlın bilici dağı eski pîrün perverdesi. Beyendışed āngeh beguyed suhen. Endışed, endışiden lafzından fi'il-i muzāri'dür. Fikr ider dimekdür. Burada şol yā ki edāt-ı tevessüldür. Evveline dāhil olmağla hemzesini yā'ya mübeddel kıldılar. Zîrā Fārsī dil zarāfet ve leţāfet üzerine olmağın yā demekde kabāhat fehm idüp bunuñ emşālinde hemzesiñi yā'ya kalb idirler. Nitekim sābikā beyān olmışdur. [H75a] Āngeh ve angāh ve angāhī ve angehī andan soñra demek

¹ şenid HL: be-şenid BA / ve HLB: dağı A // 4 meşnevî HBA: - L // 5 lafz-ı HBA: - L / bilici HL: söyleyici BA // 6 her sözi HLB: her sözi yerinde ve A / ve yerinde HLB: - A // 7 belîg ma'nāsına HLB: - A // 9 burada perverde lafzı HBL: perverde lafzı burada A // 11 muzāfuñ HL: muzāfunuñ AB // 12 bu maqāmda HBA: - L // 16 beyt HA: - LB // 19 dimekdür HBA: demek L // 20 dağı HBA: - L // 21 ya'nî HB: - AL // 22 endışed HBA: - L / şîga-i fi'il-i ABL: fi'il-i H / dimekdür HBA: demek L // 23 tevessüldür HLA: tevessilidür B // 24 Fārsī HBA: Fārs L // 25 emşālinde HLA: emşāl B / sābikā dağı ABL: sābikā H

¹ Seni kıskanan kişi acizliğinden dolayı sen varolana kadar susmak orucu adak etti. Din gününe kadar baki ol.

olur. Kemāl-i İřfahānī:

Terk-i bedī muḳaddeme-i fi'l-i nīki est
K'evvel 'ilāc-ı vācib-i [B57b] bīmār iḫtimā'st¹

5 Hod nefy-i bāḫıl evvel-i lafz-ı ŧehādet'est
K'evvel 'auz v'āngehi elḫamdu ve'z-zuḫā'st²

Renc-i bedī vü rāḫat-ı nīki be-dil resed
Āngeh bedān kesī ki dil ü ḫāḫır-ı tu ḫvāst³

10 Ya'nī fikr eyler andan ŧoḫıra sōz sōyler. Me-zen bī-te'emmül be-goftār dem Me-zen, burada zeden lafzından ŧıḡa²-i emrdür, ur(ma) dimekdür. Evveline mīm-i meftūḫ ki 'alāmet-i nehydür, idḫāl olunmuşdur. Ve ba'zı terākıbde ŧıfat daḫı isti'māl olunur. Nāyzen ve pınezen gibi. Belki edād-ı dercī demek olur ki ismüñ āḫirine lāḫıḳ olur. Anuñ fā'iline ve mübāşirine delālet ider. ḫıřt-zen ve durūḡ-zen gibi, kerpıcci ve yalancı ma'nāsına. Ve daḫı 'avret dimekdür, imrā' ma'nāsına. Firdevsī, beyt:

Ḳalem-zen niḡeh-dār ü ŧemşır-zen
Ne muḫrib ki merdī neyāyed zi-zen⁴

Te'emmül, mülāḫaza dimekdür, tefekkür ma'nāsına. Goftār, zamm-ı kāf-ı 'Acemīyle kelecidür ki sōylerdin. Ya'nī urma fikirsiz sōzde nefes. Niteki ba'zı meşāyıḫuñ ḳaddesa'llahu esrārehum, [L56b] kelimāt-cāmi'asundandur ki hoř derdüm ve nazar der-ḳadem diyu [H75b] buyurmıřlardur. Nikū gūy ger dır gūyi ce ḡam. Nikū, kesr-i nūn ve zamm-ı kāf-ı 'Arabī'le nīk gibi nīkū lafzında tahfi olınmışdur. Eyü dimekdür, ceyyed ma'nāsına. Dır kesr-i dāl ile gic dimekdür. Ya'nī eyü sōyle ger gic sōylerseñ ne ḡam. Beyendıř āngeh ber āver nefes. Ya'nī fikr eyle ol vaḳt nefesi ḫařra ḡetür. Ya'nī sōz sōyle. Ez-ān piř bes kun ki gūyend

¹ 3 iḫtimā'st HAB: iḫtimām'est L // 6 v'āngehi HLA: - B / elḫamdu HBA: - L / ve'z-zuḫā'st HBA: ve'z-zuḫā'st A // 8 be-dil-resed HBA: be-dāresed L // 10 eyler HLB: eyle A // 11 mezen HL: zen BA // 12 terākıbde HBA: terkıbde L // 13 dercī HBL: düzeci A // 14 mübāşirine HL: mübāşirete BA / kerpıcci HLB: keremidici A // 15 daḫı zen ABL: daḫı H / beytHA: - BL // 19 kelecidür HB: kelecı dimekdür LA / sōze BAL: sōzde H / nitekim ABL: niteki H // 23 gibi HLA: - B // 24 āngeh HL: v'āngeh BA // 25 ya'nī sōz sōyle HLA: - B.

¹ Kötü işleri terketmek iyi işlerin başlangıcıdır. Hastaya gerekli olan ilk tedavi perhiz yapmaktır.

² Şahadet sözünün başı yalanları reddetmektir. İlk önce euzu, ondan sonra elhamdu vezzuha demek lazımdır.

³ Kötülüğün acısı ve iyiliğin rahatlığı gönüle, daha sonra gönlünü veren kişiye gelir.

⁴ Yazar, yazmaktan vazgeç ve kılıç vur. Çünkü kadının elinden müzisiyenlik hariç, erkek işi gelmez.

bes. Piş, bā-i ‘Acemî’le öñ dimekdür, qabl ma’nāsına. Bes, feth, bā-i ‘Arabî’le burada yeter ve ancak dimekdür, faqat ma’nāsına. Nitekim Hâzret-i Şeyh Sa’dî rahmehu’llah bir yirde buyurmuşdur, beyt:

5 Suhen gerçi dilbend ü şîrîn buved
Sezāvār-ı [B58a] taşdıq ü taḥsîn buved¹

Çü yekbār goftî me-gū bāz bes
Ki ḥalvā çü yekbār ḥürdend u bes²

10 Ve daḥı besā lafzından [A42b] taḥfif olunup niçe niçe ma’nāsına gelür. Şeyh Sa’dî, beyt:

Bes nāmver be-zîr-i zemîn defn kerdeend
K’ez hestiyeş be-rüy-i zemîn ber-nişān ne-mānd³

Ya’nî andan öñ epsem ol ki epsem diyeler. Be-nutk âdemî bihterest ez-davāb. Nutk, sözdür, suhen ma’nāsına. Davāb, dābbenüñ cem’idür, muqlakā mā yedebbe
15 fi’l-ārzi, ya’nî yir yüzünde yürüyenlere ıtlāk olmur idi. Şofıra ḥāşşeten dört ayaklılarda isti’māl ve iştilāḥ kılındı, çār-pā ma’nāsına. Ya’nî sözle âdemi yegrekdür dört ayaklılardan. Davāb ez-tu bih ger ne-güyî savāb. Ya’nî dört ayaklı senden [H76a] yekdür eger şevāb söylemezsen. Fe-keyfe der-nazar-ı ā’yān-ı ḥudāvendî ‘azze nasrahu ki mecma’-i ehl-i dil’est ve merkez-i ‘ulemā-yı
20 mütebahhîrîn. A’yān, ‘ayn’uñ cem’idür, müte’ayyin ve ber-güzîde kimseler dimekdür. Mecma’ cem’ olacak yirdür. Merkez, şol noqtaya dirler ki dāyirenüñ medārı ola. Ve daḥı leşker turacak yire dirler. Mütebahhîr, şol ‘ālime dirler ki ‘ulūmda temām tevāgguli ve iştigali ola. Ya’nî ḥuşuşen ki pādşāh-ı ‘azze Naşrahu’nuñ a’yānı nazarında ki ehl-i dilüñ [L57a] cem’iyyeti yiridür. Ve daḥı
25 deriñ ‘ālimlerüñ merkezidür. Ya’nî her sözi fikirle söylemek gerek ḥuşuşen bunuñ

2 rahmehu’llah H: - ABL / bir mevzu’da daḥı LBA: yirde H / beyt HA: - AB // 6 çü HBA: ki çü L / bes HB: pes AL // 9 beyt HA: - LB // 12 diyeler HBA: dirler L // 13 sözdür HLA. söz B // 14 fi’l-ārzi HL: fi’l-ārzi ma’nāsına B, fi’l-ārzi dirler A / olmurdu LBA: olmur idi H // 15 isti’māl ve HLA. - B // 16 ayaklılar BAL: ayaklı H // 18 ve merkez-i kimseler dimekdür HLA: - B // 19 mütebahhîrîn H: mütebahhîr AL, - B / kimseler dimekdür HL: kimselere dirler A, - B // 20 yir dimekdür BLA: yirdür H // 21 yire dirler HBA: yir dimekdür L // 22 ‘ulūmda HLA: ‘ulūm B // 23 yiridür HA: yirdür BL // 25 dilr HLA: dilr B // 26 şüh HLA: şüh B / bas HL: pas AB.

¹ Söz gönül bağlayıcı ve tatlı olsa bile onaylamaya ve aferin demeye layıktır.

² Sözü bir defa söylediğinde bir daha söyleme. Helva bir kere yenilir, bu da yeter.

³ Yer yüzünde varlığından hiçbir iz kalmayan nice nice meşhur kişiyi toprak altına defn etmişlerdir.

gibi maḳāmda. Eger der-suhen diliri kunem şūhi kerde bāšem. Dilir, bahādur dimekdür. Yā maşdariyyedür. Bahādırılık dimekdür. Şūh, evvelā luġatda kir ve pas dimekdür, denes ma'nāsına. Şems-i Faḫrî:

Pür şūh fitne būd ten-i mülk pāk şust

5 'Adleş be-āb-ı tığ ten-i mülk-rā zi-şūh¹

Ve şanıyā açık ve ısıcaġ kanlu dimekdür, meḫbu' ma'nāsına. Şems-i Faḫrî:

Sipihir goft çü baġt-ı şehensehem dîrüz

Şunūd 'akl u bedū goft hān me-gū iy şūh²

10 Bu maḳāmda mānā-yı şānī münāsibrekdür. Ya'nī eger sözde bahādırılık idem açıklık, ya'nī ḫıffet ü ḫālîmi keşf etmiş olurum. Ve bizā'at-ı müzcāt be-Hazret-i 'Azîz āverdem. Bizā'at bir yire gönderilen meta'dur. [H76b] Ve daġı çokluk nesnenüñ içinde bir şey-i ḳālîl dimekdür. Müzcāt, her nesneye dirler ki tâcir anı reddi, 'add eyleyüp redd eyleye. Ve bundandır ki er-rîḫu tezci e's-seḫābe³ dirler. 'Azîz, 'izzet issi gerāmî ve bî-hemtā ma'nāsına. Burada murād 'Azîz-i 15 Mışr'dur. Nitekim âyet-i kerîmede vârid olmuştur. Felemmā daġelū 'aleyhi ḳālū yā eyyuhe'l-'azîzu messenā ve ehlūna'z-żurru ve ci'nā bi-bizā'tın müzcātın fe-evfi lenā elkeyle ve teşeddek 'aleynā inne'llahe yeczi'l-müteşaddıġın⁴. Ya'nī daġı bir ḫaġîr kumāşî 'Azîz ḫuzūrına iletmiş olurum. Ve şebeh der-[A43a]ber-i cevheriyān cevî neyāred. Şebeh, şîñ'üñ ve bā'nuñ fetḫalarıyla üç ma'nāya gelür. Evvelā şaru 20 pirincdür ki baġırla tütüyā-yı merāzîniden düzerler, altūn renginde şarudur. Bu sebebden şebeh dirler. Ma'denisi daġı olur. Pes āḫirinde hā, hā-yı aşlıdür, hā-yı 'alāmet degüldür. Ammā keşret-i isti'māl sebebinden hā-yı 'alāmet gibi isti'māl olunur. Laḫfî:

Kesî-rā be-ma'nā buved mertebe

25 Çü zer mu'teber mî-ne-bāşed şebeh⁵

'2 şūh u fitne LBA: şūh fitne H // 7 baġt HLB: be-ḫust A / dî rüz HBA: dü rüz L // 8 me-gū HBA: be-gu L // 9 münāsib HA: mülâyım LB // 11 āverde ABL: āverdem H / bizā'at HBA: - L / meta'dur HBL: meta' dirler A // 12 müzcāt HBA: be- ḫazret L / her nesneye dirler ki tâcir anı HBA: her nesnedür ki tâc L // 15 âyet-i kerîmede HBA: - L / vârid HLB: vaġı' L // 18 beri HBA: bāzār -1 L // 19 şebeh HBA: - L / fetḫalarıyla HLA: fetḫasıyla B // 20 pirincdür ki HLA: birincdür B / şaru olur BAL: şarudur H // 21 olur HB: dirler L / hā HA: - BL // 22 sebebinden HBA: sebebden L.

¹ Memleketin vücudu fitne ve kirlerle doluydu. Onun adaleti, kılıç gücüyle mülkün vücudunu pisliklerden temizledi.

² Felek, sultanın baġtı gibiyim, dedi. Dün gece akıl bunu duydu ve ey matbu bunu söyleme, dedi.

³ Rüzgar bulutları sürükler.

⁴ Bunun üzerine Yusuf'un huzuruna girdikleri vakit dediler ki: "Ey şanlı Aziz, bize ve alimlerimize darlık ve sıkıntı bastırırverdi, önemsiz bir sermaye ile geldik. Yine bize erzakımızı tam ölçü ver ve bize biraz da sadaka ver. Çünkü Allah sadaka verenlere mükafatını verir. Yusuf S.(12) / 88. A. Yazır, a.g.e., s.245

⁵ Kişi içine göre değer kazanır. Sarı pirinç altın gibi değerli olmaz.

‘Escedi¹:

Hem çün ruṭeb endām ü çü rağaneş serā-pāy

Hem çün şebēh [B59a] zülfeyn [L67b] ü çü pīlesteeş āl’est²

Enverī:

5 Ḥadenghāy-ı şahab ender ān şeb-i şebēh-kūmān

Revān çü nūr-ı ḥıred der-revān-ı ehrimen³

Şāniyen bir dikenlü ağacdur, üç zirā‘ miqdārı boyı olur. [H77a] Kātı yirlerde biter. Budakları kātı olur, mersin yaprağı gibi yaprağı olur. Yeşil şaruluğa māyil kıvılcı çiçeği olur. Kendir tohmı gibi tohmı olur. Şagıcağ içinden yılmaşık ruṭebet çıkar.

10 Şālişen şebēh gicelik dimek olur. Yek-şebēh bir gecelik, du-şebēh iki gicelik.

‘Allāme⁴:

Mücerredī be-ḥaḳıḳat ‘azīm salṭanat est

Zi-men şinev ten-i āzād-ı ḥvīş bende me-sāz⁵

15 Berā-yı yek-şebēh zevkī ki ḥāk ber-ser-i üst

Esīr-i zen ne-tevān şud be-sālḥā-yı dirāz⁶

Burada ma‘nā-yı evvel murāddur. Ve ba‘zı erbāb-ı luğat boncuk ma‘nāsına naql etdiler. Cev, feth-i cīm-i ‘Arabī ve sūkūn-ı vāv-ı aşlı ile arpa dimekdür, şa‘īr ma‘nāsına. Her kaçan ki şa‘īr evzānda itibār olınsa bir mişkāl yigirmi dört kırāt ve bir kırāt dört şa‘īr hisāp olunur. Bu taḳdırce bir mişkāl toḳsan altı şa‘īr olur. Ya‘nī şebēh cevheriler kātında bir arpa getirmez. Ve çerāğ pīş-i āftāb pertevī ne-dāred. Çerāğ, ḥaḳıḳatde fitilde yanañ odun adıdır. Ālet-i maḥşūşa çerāğ didikleri mecāzdur. Pertev, berḳ ve nūr ve şu‘ā ma‘nāsınadır. Ya‘nī çerāğ güneş önünde şu‘le tutmaz, ya‘nī nūrı olmaz. Ve menāre-i bülend der-dāmen-i kūh-ı Elvend pest nümāyed. Menāre mīm’ūñ fethiyle ma‘rūfdur. Ve daḫı çerāğ pāye dimekdür. Ve

² za‘neş HL: āvğaneş B, rüganeş L // 3 pīlesteeş HLB: pileste A / āl’est HB: est LA // 5 şebēh-kūmān HBA: şebēh-gun // 6 nūr-ı ḥıred HB: tū ḥod LA // 9 kendir HBA: kendülü L // 10 şebēh HL: - BA // 15 üst HL: ü BA // 18 sūkūn-ı HLB: - A / aşlı ile HBL: aşlınūñ sūkūnıyla A // 19 ki HBA: kim L / itibār olınsa bu taḳdırce bir HBA: evveline bir L // 21 yanında ABL: kātında H // 22 didikler HLA: didikleridür B // 23 ve nūr HBL: - A / ma‘nāsınadır HLB: ma‘nāsına A.

¹ Escedi:(?-1040) Gazneli Mahmut’un sarayında yaşamış-olan şairin feth-i Sumenatla ilgili bir kasidesi vardır. Zebihulah Safā, a.g.e., C.I, s.131-132

² Endamı hurma fidanı gibi baştan aşağı zerafet, saçları sarı ve arkası fil dişi gibi beyazdır.

³ Ateşli oklar, o kapkaranlık gecede akıl nuru gibi Ehrimen’in ruhunda akıyordu.

⁴ Allame, Edebiyat Tarihlerinde hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

⁵ Gerçekten, yalnızlık büyük sultanlıktır. Bunu benden dinle ve hür olan vücudunu kul etme.

⁶ Bir gecelik zevk için (topraklar onun başına) uzun yıllar boyu kadının esiri olmak olmaz.

dağı yollarda olan ‘alâmetlere ve nişânlara dirler. [H77a] Bülend, yüce dimekdür. Küh, kaf-ı ‘Arabî’le tağdur, cebel ma’nāsına. [B59b] Elvend, a’lem Hemedân’da bir tağüñ adıdur ki irtifâ’da ‘alem olmışdur. Pest, feth-i bâ-i ‘Acemî’le alçak demek olur ve bundandır ki bağıl ve dün ve furûmâye ma’nâlarında dağı isti’mâl iderler.

5 Nümâyed, nümüden lafzından fi’il-i muzâri’dür. Müstağbelâtında vāv yerine elif ve yâ gelür. Ya’nî dağı yüce minâre Elvend tağı [A43b] eteginde alçak görünür. Her ki gerden be-da’vâ [L58a] efrâzed. Gerden, feth-i kâf-ı ‘Acemî’le boyundur. Raqebe ma’nāsına. Efrâzed, efrâhten lafzından şîga’-i fi’il-i muzâri’dür. Lâzım ve müte’addî gelür. Burada ikisine dağı haml olunmak müyesserdür. Lâzım olıcak

10 ma’nâ şöyle olur ki her kimüñ ki boynı da’vâyla yücele, her ki rā gerden tağdirinde olur. Müte’addî olunca her kim ki boyun da’vâ ile yücelde, her ki gerden-rā tağdirinde olur. Düşmen ez-her taraf bedu tazed. Tazed, tahten lafzından şîga’-i muzâri’dür. Müstağbelâtında hā zā’ya kalb olunur. Burada çapmağ ma’nāsınadır. Seyyid Kāsım:

15 Firâz-ı merkeb-i tağkîk ez-berâ-yı taleb
Zi-şubhgâh-ı ezel tâ be-şâm tâhteim¹

Ve iplik kıvratmağ ve burmağ ma’nāsına dağı gelür. Kesâ’i²:

Zi-hevl-i tâhten u kîne âhteneş me-rā
Hemî güdâhte hemçün kunâg-ı tâhte-gîr³

20 Ve bir yumrı nesne taşra toplam çıkmağ ma’nāsına gelür. Esedî:

Zi-bâlâ du-çîz ez-dil-i seng-i sağt [H78a]
Birün tâhte hemçün zenec ez-dırağt⁴

Lakin muhtameldür ki ma’nâ-yı âhîr ma’nâ-yı evvelden me’hûz ola Kemâlâ yuhfâ⁵. Ya’nî düşmen her taraftan anuñ üzerine segirdür. Sa’dî üftâde’ist âzâde. Âzâde, halâş olmışdur, dimekdür. Bu sebebdendür ki serve ıtlâk olunur. Serv-i âzâd ve

¹ dağı HBL: - A // 2 âlem HLB: - A // 3 demek olur HB: dimekdür AL // 4 iderler H: olunur LA, olur B // 6 dağı HBA: - L / meşnevî her ki Bkî’â her ki LA // 7 ‘Acemî’le HBA: ‘Arabî’le L // 11 müte’addî tağdirinde olur HBA: - L / müte’addî HB: - AL // 12 be-dü H: ber-ü ALB // 15 ez-berâ-yı HBA: el-berâ-yı L // 17 kıvratmağ ve HLA: - B // 21 zi-bâlâ HLA: zebân-ı B / sağt HBA: suhen L // 23 ma’nâ-yı âhîr ma’nâ-yı evvelden HBL: ma’nâ-yı evvel ma’nâ-yı âhîrden A / kemâlâ yuhfâ HBA: - L // 24 segirdür HBL: segirde A / Sa’dî HLA: Sâ’d B // 25 olmuş BLA: olmuşdur H.

¹ Araştırma atının üzerinde istek için, sabahtan akşama kadar koşmuşuz.

² Kesai: (952-?) Gençliğinde meddahlık yapmış, daha sonra övgü şiirleri yazmış İranlı şairdir. Zebihulah Safâ, a.g.e., C. I, s. 441-449

³ Beni, intikam almasının korkusu, kıvratılmış ve sıcaktan yanmış ipek teli haline getirdiğini zannet.

⁴ Ağaçtan zank çıkar gibi yukarda sert taşın içinden iki tane şey dışarı çıkmış.

⁵ Gizlenmediği gibi.

āzāde dirler hāzāndan ve taşdan hālāş olmışdur ma'nāsına. Ya'nî Sa'dî bir hālāş
 olmuş üftādedür. Kes neyāyed be-ceng-i üftāde. Ya'nî kimse düşmişle ceng etmeğe
 gelmez. Diger: Evvel endiše v'āngehî güftār. Ya'nî evvel fikr andan şoñra söz
 gelicidür. Pāy best āmed'est pest divār. Best, bā-i 'Arabî'le besten lafzından şığa-i
 5 fi'îl-i māzîdür. Bağladı dimekdür. Müstakbelâtında nūn sîn'e kalb olunur. Ammā
 burada pāy lafzıyla terkîb olmağın manā-yı maşdarî murād olmışdur. Ya'nî ayak
 bağlamak gelmişdür şoñra divār. Ya'nî kâf'ide oldur ki evvelā divāruñ ayağın ki
 Türki'de temel dirler añı bağlarlar şoñra divārı [B58b] binā iderler. Naħl bendem
velî ne-der-bustān. Ya'nî ben dağı naħl bendem velî bustānda degil. Naħluñ
 10 ma'nāları yukarıda zikr olunmuşdur. Yūsufem men velî ne-der-Ke'nān. Ken'ān,
 vilāyet-i Şām'da bir buķ'anuñ adıdur ki Yūsuf Nebî 'aleyhü's-selām anda
 toğmuşdur. Ve Ya'ķüb Nebî 'aleyhü's-selām ol buķ'anuñ kavmine tebliğ-i risālet
 itmişdür. Ya'nî ben dağı Yūsuf'am [H78b] velî Ken'ān'da degül. Lokmān-rā
goftend hikmet ez-ki [A44a] āmūhtî. Lokmān, ikidür biri Lokmān-ı 'Ādî'dür ki
 15 Hūd 'aleyhü's-selām zamānında gelmişdür. Ve biri Lokmān-ı Ĥekīm'dür ki Dāvūd
 Nebî 'aleyhü's-selām 'ahdinde idi ve bu Lokmān'dur ki 'ulema nübüvvetinde iħtilāf
 etmişlerdür. Eşah oldur ki Nebî degildür. Ĥekīm ve fāzıl kimsenedür. Muṭlakā
 Lokmān zikr olınsa bu murād olur. Nitekim bu maķāmda dağı oldur. Ya'nî
 Lokmān'a didiler ki hikmeti kimden öğrendin. Goft ez-kūrān tā cāyî ne-binend pāy
 20 ne-nehend. Kūrān, kāf-ı 'Arabî'le kūrūñ cem'idür, gözsüzler dimekdür. [B60a]
Binend, diden lafzından ġayr-ı kıyāsca şığa-i cem'i muzāri'dür, görirler dimekdür.
Nehend, nehāden lafzından şığa-i cem'-i muzāri'dür, qorlar dimekdür, vaz'
 ma'nāsına. Müstakbelâtında elif ḡazf olunur. Ya'nî eytdi, gözsüzlerden tā yiri
 görmeyince ayak qomazlar. Kaddeme'l-ħurūc kable'l-vulūc. Kaddem kâf'uñ
 25 fethiyle ve dāl-ı müşeddedün kesriyle taķdīm bābından emrdür. Ve feth-i dāl-ı
 muḡaffefe ile olmağ dağı cāyizdür, piş-i pāy ma'nāsına. Ĥurūc, ḡarece bābından

'3 diğer H: - ABL / fikr HLA: fikr eyle B // 4 gelicidür HLA: gelici B // 6 terkîb HLB: mürekkeb A
 // 7 oldur HBL: budur A // 8 divārı HLA: - B // 10 ma'nāları yukarıda HA: yukarıda ma'nāları BL /
 men HLA: - B // 12 ve Ya'ķüb Nebî 'aleyhü's-selām HLA: - B // 16 'ahdinde HLA: zamānında
 B // 17 kimsenedür HLA: kimsedür B // 19 kūrān HLB: nā-bināyān A / ne-binend HBA. be-
 binend L // 20 kūrān HLB: nā-bināyān A / kāf-ı 'Arabî'le kūrūñ cem'idür: HBL: - A /
 gözsüzler HB: körler AL // 21 binend..... görirler dimekdür HLA: - B / ġayr-ı kıyāsca
 HA: - LB // 22 nehend qorlar dimekdür HBA: - L / nehend HB: ne-nehend A, - L /
 lafzından HL: lafzından ġayr-ı kıyāsca B, - L / qorlar HB: qomazlar A, - L / vaz' ma'nāsına
 ḡazf olunur HLB: - A // 23 gözsüzlerden HBA: güzel sözlerden L // 26 piş-i pāy HL: piş
 B, puşt-i pāy A / ma'nāsına HLB: ma'nāsına burada ma'nā-yı evvel murāddur A / ḡarece
 HLB: ḡarece yaḡrec A.

maşdardur, taşra çıkmak ma'nāsına. Ve hurūcuñ zamm-ı hā'ıla cem'î gelür, heybeler demek olur. Fārsice hurcın ve hurcına dirler. Ve dişi deveye dirler ki irkeginden ayru yatur. Ve şol şehāblardur ki kendüsin çekerler. Ya'nî çıkmığı taqđim ile duhūldan öñ [H79a] Ya'nî evvelā çıkmığı fikr idüp bir yire girmek
5 gerekdür. Mısrā': Merdiyet beyāzmāy v'āngeh zen kun. Merdiyet, kâ'ide ol idi ki yā'ya fethā hareket virileydi. Ammā zarūret-i vezn içün yā medle telaffuz olunur. Āzmāy, āzmūden lafzından şığa-i emr-i hāzırdur şına dimekdür, tecrübe ma'nāsına. Müstakbelâtında [L59a] vāv'ı elif'e kalb idüp mā-ba'dında bir yā ziyāde idirler, āzmāyed ve āzmāyende dirler. Ve bundandur ki iştikāk tarikiyle āzmün ve
10 āzmāyiş gelür, ism-i maşdar olur, şınamak ma'nāsına. Esedî:

Yekî tığ-i nev dārem elmās-gün
Terahhum tu hāhamş kerd āzmün¹

Kun, burada kerden lafzından şığa-i emrdür. Eyle ve işle dimekdür. Ve vaşfi terkibidür. Mevlānā kıddese sırruhu. Mısrā':

15 Namāz kun be-şıfat çün ferişte mî-bāyed²

Ve dağı kevn lafzından taşfif olunup kun dirler. Otıracak yirūñ ismidür, dübür ma'nāsına. [B60b] Ya'nî erlügünü şına andan şofıra 'avret taleb eyle. Ba'zı nüşhada: Be-heme hāl tahammül mahmūd'est, dağı düşermiş, ol taqđirce bir beyt olur. Ya'nî dükeli hâlde şabr gökçekdür. Rubā'î: Gerçi [A44b] şâtır buved horūs be-ceng.
20 Cım-i 'Arabî'le. Ya'nî gerçi şâtır olur horūs cengde. Ne-zened pış-i pây-ı rüyün ceng. Rüyün ve rüyüne tūcdan olan esbāba ve ālāta dirler. Ammā rüy bu ma'nāda imāle birle [H79b] telaffuz olunmak gerekdür. 'İbāret-i rüyün dağı olmağ cāyizdür ki sıbkūn ve kışacığ sūñü dimektür. Çeng, cım-i 'Acemî'le burada kınağ ma'nāsına. Ya'nî pençe uramaz tunc kınağlı toğān önünde. Gurbe şır'est der-giriften-i müş.
25 Gurbe, zamm-ı kâf 'Arabî'le kedi ve çetük dimekdür, hırre ma'nāsına. Şır, burada imāle ile arslan dimekdür. Ammā imālesiz kesr-i şarihle sūd dimekdür, leben

² demek olur HLB: dimekdür A / ki irkeginden HLA: irkekten B // 4 girmek gerekdür HLA: gitmek gerek L // 6 virileydi HLA: virildi B // 7 emr-i hāzırdur HBA: emrdür L // 9 āzmāyende HLB: āzmāyide A / āzmün HBA: āzmūden L // 12 terhem-i HL: be-zağm-i AL // 14 terkibi dağı gelür LB: terkibi gelür A, terkibidür H / Mevlānā HBL: Mevlānā Cāmî A / kıddese sırrihu HB: kıddesa'llahe AL / mısrā' H: beyt A, - BL // 15 namāz HLB: nihān A / be-şıfat HLB: be-şaf A / mî-āyed BLA: mî-bāyed H // 19 rubā'î HBA: kış'a L // 20 cım-i HB: ceng cım-i AL / ne-zened HL: çî zened AB / bāz-ı BAL: pây-ı H // 21 olan HBA: - L // 22 ruyün HLB: zuyün A 23 ma'nāsunadur BAL: ma'nāsına H // 24 pençe uramaz HLB: nice urar A // 26 ammā HLA: - B

¹ Elmas gibi yeni bir hançerim var. Senin karnında onu sınamak istiyorum.

² Namaz kıl (çünkü) halde melek gibi olmak gerekir.

ma'nāsına. Giriften, tutmaçdur. Faşih budur ki müstaçbelâtında yâ ziyâde ideler. Gired ve girende diyeler. Lakin Fürs şâ'irlerinüñ şî'irinde yâ'suz gelür. Dağıki:

Gümân-me-ber ki me-râ bî-tu cây-ı hâl buved
Cuz ez-tu dost girem hün-ı men helâl buved¹

- 5 Müş, şıçân dimekdür kıyruğı uzun. Ve kesegen dağı dirler, fâre ma'nāsına. Ya'nî kedi arşlandı şıçân tutmakda. Lik müş'est der musâf-ı peleng. Ya'nî lik sıçandı, peleng cenginde. Ammâ be-i'timâd-ı sa'at-ı âhlâk-ı buzurgân. Sa'at, sîn'üñ ve 'ayn'üñ fetħalarıyla giniş dimekdür, [L59b] vüs'at ma'nāsına. Ve bi-niyâz olmağa dirler. Âhlâk, hulkuñ zamm ile cem'idür. Buzurgân, büzürg lafzınıñ [B61a] cem'idür, ulular dimekdür. Cemî' eşyâya şıfat olur. Efşah oldur ki zâd dağı bâ gibi zamme hareketle ve râ sükün ile telaffuz olına. Beyt:

Bâ-edeb bâş tâ buzurg şevî
Ki buzurgî netice-i edeb'est²

- 15 Ammâ zâ'nuñ sükünüyla dağı isti'mâl eylediler. [H80a] Ya'nî ammâ ulularuñ hulqları vüs'atına 'itimâdla. Ki çeşm ez me'ayıb-ı zir-destân be-püşend. Çeşm, göz dimekdür, dide gibi. Me'ayıb, 'ayıblar dimekdür. Zir-destân el altındağılar dimekdür, ra'iyet ve hademe ve haşeme ma'nāsına. Püşend, püşiden lafzından şıga-i cem'-i muzâridür. Burada örterler dimekdür. Giymek ma'nāsına dağı gelür. Ya'nî ki gözi eli altındağılaruñ 'ayıblarından örterler. Ve der-ifşâ-yı cerâyim-i kihterân
20 ne-küşend. Ifşâ, kesr-i hemze ile fâş eylemekdür. Cerâyim, cerîmeler dimekdür. Kihterân, kâf-ı 'Arabîyle kiçirekler dimekdür. Küşend, kâf-ı 'Arabî'le küşiden lafzından şıga-i cem'-i muzâridür, çalışurlar dimekdür. Ya'nî, dağı kiçileruñ cürmlerini fâş etmeğe dürüşmezler. Kelime-i çend ez-nevâdir-i eş'âr u emsâl
25 [A45a] u hikâyat u sıyer-i mülük-ı mâzî derin-kitâb derc-kerdîm. Çend, niçe dimekdür. 'Adeden su'aldur, kem ma'nāsına. Nevâdir, nâdirüñ cem'idür, 'acebler dimekdür. Eş'âr, fetħ-i hemze ile burada şî'irüñ ki kesr-i şinla iledür, cem'idür şî'irler [B61b] dimekdür. Ve şer'üñ dağı ki fetħ şinladur, cem'i gelür, kıllar

2 yâ'suz dağı LBA: yâ'suz H // 3 hâl HBA: hây L // 4 dost HLA: - B / men helâl HBA: melâl L // 9 zamm-ı ile H: - ALB // 10 efşah HBA: faşi L // 11 sükünüyla ABL: sükün ile H // 12 buzurg HLA: buzurgî B // 15 me'ayıb HBL: 'avâyıb A // 16 me'ayıb HBL: 'avâyıb A // 17 dimekdür HLA: - B // 19 ifşâ-yı HBA: feşâ-yı L // 20 ifşâ HBA: feşâ L / cerâyim dimekdür HLA: - B // 21 kiçirekler H: kiçirek AL, - B // 22 dimekdür HL: dimekdür şağırlar ma'nāsına A, - B // 23 düşmezler AB: dürüşmezler HL // 24 mâzî HBL: mâzî rahimehumu'llah A // 25 'adeden HLA: 'aded-i B.

¹ Benim sensiz halim olduğunu zannetme. Senden başkasına dost olursam kanım sana helal olsun.

² Edebli ol ki büyük olasın. Çünkü büyüklük terbiyenin sonucudur.

dimekdür. Nitekim bu iki ma'nâya Şeyh Kemâl-i Hıocendî şî'irinde perveriş virüp temâm eş'âr etmişdür. Beyt:

Kemâl ez-her muje eşket meger hem reng-i Selmân şud

Ki ez-eş'âr-ı merdum berî ma'înhâ-yı rengîn-râ¹

5 Emsâl meşeller dimekdür. Hikâyât, hikâyeler dimekdür. Siyer [H80b] sîn'üñ keşri ve yâ'nuñ fethiyle sîretüñ cem'idür ki şarîkatden 'ibâretdür. Gerekse hamîde olsun gerekse zemîme yürüyüşler dimekdür, revîşhâ ma'nâsına. Mülûk, melikler dimekdür, pâdşâhlar ma'nâsına. Derc, fetî-i dâl ve sükûn râ'ıla cem' idüp [L60a] yazmağa dirler. Ve dağı nîz eylemege dirler. Ya'nî nice kelime-i garîb şî'irler ve
10 meşeller ve hikâyetler ve geçmiş beglerüñ yürüyüşlerinden bu kitâbda cem' idüp yazmağ eyledim. Ve berhî ez-'ömr-i girânmaye ber ü harc. Berh, fetî-i bâ'yı 'Arabî'le biraz dimekdür, ba'zı ma'nâsına. Giranmâye, ağır bahalu dimekdür. Zîrâ lafz-ı girân kesr-ı kâf-ı 'Acemî'le iki ma'nâya gelür. Evvelâ ağır demek olur, şakîl ma'nâsına. Şâniyen kız demek olur, gâli ma'nâsına. Ya'nî dağı biraz ağır bahalu
15 'ömürden anuñ üzerine harc eyledüm. Şî'ir: Be-mând sâlhâ in nazm ü tertîb. Mând mânden lafzından şîga-i fi'il-i muzâri'dür, çalür dimekdür. Müstaçbelâtında nün'a fetîa hareket virirler. Sâl, yıl dimekdür, sene ve 'âm ma'nâsına. Vaçt olur elif ve nün'la cem' idirler. Ol vaçt bir yâ dağı ziyâde idirler, sâliyân dirler. Kemâl-i İşfahânî:

20 Mâh u hür ahterend [B62a] her se be-hem ey Hüdây

Dâr mümetti' be-hem in heme-râ sâliyân²

Ya'nî çalür yıllar bu nazm ve tertîb. Zi mâ her zerre-i hâk üftâde câyî. Mâ, burada [H81a] biz dimekdür, nañnu ma'nâsına. 'Arapca şoya dirler. Bu maçâmda dağı hâk muçâbelesinde zikri letâfetden hâli degüldür. Nitekim Hıvâce Selmân bu iki
25 ma'nâya temâm perveriş virüp buyurmuşdur. Beyt:

· 2 etmişdür HBA: etmiş L // 4 berî HL: berü AL // 5 meşeller HLB: mişâller A // 6 sîretüñ zemîme HLA: - B // 7 zemîme HLB: zemîme olsun A // 8 dâl HA: dâlla LB // 9 tîz ABL: nîz H // 10 cem' idüp yazmağ eyledim HLB: derc eyledim A // 11 harc HBL: harc kerdîm L // 12 bahalu HLA: bahalu zer B // 13 demek olur HL: dimekdür BA // 14 dağı HB: ben L,- A // 15 şî'ir HB: nazm L, kıf'a A / be- mand HLB: ne-mand A / mând HBA: - L // 18 ziyâde HAL: - B // 20 hür HBL: hâr A / ahterend HBA: ahtern L / ey HBA: - L // 21 in HA: ân LB / râ HBA: ez L // 22 tertîb HBL: bu tertîb A / zerre-i hâk HLA: zerre-hâk B // 24 letâfetden HBL: letâfetinde A // 25 temâm HLA. - B.

¹ Kemal, her kirpiğinde göz yaşın Selman'la aynı renkte oldu (=ona benzedi), gözdeki kılların (veya insanın şüirlerinin) renkli sudan (=kanlı göz yaşından) veya başkasının etkisinden uzak (olması lazım).

² Ey Allah, ayı, güneşi ve yıldızları, her üçünü yıllarca birbirine yararlı kıl.

Çendān, giristīm ki min ba'd eger kesī
 Āyed be-kūy-ı tū ne-tevāned be-mā güzeşt¹

Ya'ni bizden her zerre toprak bir yire düşmüş ola. Burada yine zerre hāke müzāf
 olmuşdur. Zārūret-i vezn için hemze-i müctelibe ziyāde olunmuşdur. Garāz nakş'ist
 5 k'ez mā bāz-māned. Ya'ni garež bir nakışdur ki bizden sonra [A45a] kala. Ki hestī-
rā nemī-bīnem bekāyī. Hestī, varlıkdur, vücūd u zāt ma'nāsına dağı gelür. Ya'ni ki
 varlığa bir bekā görmezem. Meger sāhib-dilī rūzī be-rahmet. Ya'ni meger bir gönül
 issi bir gün esirgeyüp. Kuned der hakk-ı dervīşān du'āyī. Eyliye dervīşler hakkında
 bir du'ā. Bilgil ki Hāzret Şeyh rahmehu'llah ravza-i cennet gibi kitāb-ı Gülistān'ı
 10 sekiz bāb üzerine tertīb idüp buyurdu ki: Bāb-ı evvel der sīret-i pādşāhān. Bāb
 kapu dimekdür, der ma'nāsına ki ennehu duğūl-ı maqşūda [L60b] buradan zafer
 bulunur. Nitekim buyurmışlardır. Feād hūlū'l-ebiyāti min ebvābiha². Ya'ni
 Gülistān'ın evvel kapısı pādşāhların sīretindedür. Bāb-ı duvum der-āhlāk-ı
dervīşān [H81b] Duvum, dāl'ın ve vāv'ın zammeleriyle ikinci dimekdür. Zīrā dū
 15 iki dimekdür. Ve bu mīm-i sākin edātdur, ci ma'nāsınadır. Duvum ikinci ve suvum
 üçüncü dimekdür. [B62b] Bunuñ mā-ğabli dāyimā mazmūm isti'māl olunur. Ya'ni
 ikinci bāb dervīşlerin āhlākındadır. Bāb-ı suvum der fazīlet-i kanā'at. Se, üç
 dimekdür, şelaşe ma'nāsına. Āhirindegi hā 'alāmet-i fetḥadur, telaffuz olunmaz. Ve
 hem sīn dağı kesreden yaña imāle ile telaffuz olunmak gerek. Ḥattā ekşer bu
 20 yirlerde işbā' olunup yā'yla telaffuz idirler. Fazīlet, reziletün zıddıdır. Hüner ve
 eyilük ve artıklık dimekdür, efvūnī ve nikūyī ma'nāsına. Kanā'at, kana'a yaqna'
 bābından maşdardur. Kişü kendü yanındağına rāzı olup ziyādeden tama'ın
 kesmekdür. Nitekim buyurmışlardır. El-kanā'atu terke's-şevki ile'l-mefkūdi ve'l-
 istiğna' 'ane'l-mevcūd³. Ya'ni üçüncü bāb kanā'at fazīletindedür. Bāb-ı çahārum der
 25 fevāyid-i hāmūşī. Çahār dört dimekdür, erba'a ma'nāsına ve gāh olur ki hā'yı hazf

² zi-mā ABL: be-mā H // 3 ola burada müctelibe HBA: - L // 4 olunmadı ABL: olunmuşdur H
 vücūd u zāt HBA: vücūd-ı zāt L / dağı HB: - AL / gelür HBL: - A // 7 bir bekā HB: bekā gün A,
 bir bekā gün L / görmezem HBL: görmezsin A / ya'ni meger esirgeyüp HBA: - L // 8 eyliye
 HB: ya'ni eyleye A, eyle L // 9 rahmehu'llah HL: rahmatu'llah 'aleyh BA // 10 idüp buyurdu ki HA:
 buyurdu ki B, buyurdular L / pādşāhān HL: pādşān BA // 13 pādşāhların HBA: pādşāhuñ L // 18
 'alāmet-i fetḥadur HBL: - A // 19 ḥattā ekşer HA: ḥattā B, eger L // 20 Fazīlet, reziletün HA: - BL
 / zıddıdır 'ane'l-mevcūd HAL: - B // 22 ziyādeden HL: - BA // 23 ile'l-mefkūdi HL:
 ile'l-maqşūd A, - B // 25 çahār HBL: çahārum A / arbe'a HBA: rābe'a L.

¹ Ögle ağladım ki bundan sonra eğer bir kişi senin mahallene gelmek isterse sudan geçemeyecektir.

² Beyitlere kapılardan giriniz.

³ Kanaat, elde bulunmayana istekli olmamak ve elde bulunana ihtiyaç duymamaktır. Kuşeyri Risalesi, Süleyman Uludağ, Dergah Yay. İstanbul 1978, s. 299.

idüp çâr dirler. Fevâid, fâideler dimekdür. Ya'ni dördüncü bâb epsem olmak ya'ni sükût etmek fâ'idelerindedür. Bâb-1 pencum der-ışk u civâni. [H82a] Ya'ni beşinci bâb ışkda dağı yigitlikdedür. Bâb-1 şeşum der-za'af u piri. Za'af, feth-i zâd'la ve zammıla lûgatdur, sustluk ma'nâsına. Çuvvetüñ zıddıdur kaçan kesri zâd'la olsa hemtâ ve iki ol kadar dimek olur. Ve 'azâb ma'nâsına dağı gelür, zı'fü'l-hayât ve zı'fü'l-memât dirler. Şeşum, feth-i şinla altı dimekdür, sitte ma'nâsına. Ya'ni altıncı bâb za'afdudur dağı pirlıkdedür. Bâb-1 heftum der-te'sir-i beyt. Heft, yedi dimekdür, seb'a ma'nâsına. Ya'ni yedinci bâb terbiyet te'sirindedür. Bab-1 [L61a] heştum der adâb-ı sohbet. Heşt, sekiz dimekdür, semâniye ma'nâsına. [A46a] Ya'ni sekizinci bâb şöhet edeblerindedür.

Târih-i kitâb: Der-ân müddet ki mâ-râ vakt haş bûd. Müddet, zamân dimekdür. Haş, vâv-ı resmidür, hâ meftüh telaffuz olunur. Ya'ni ol zamân da ki bizim vaqtümüz hoş idi. Zi-hicret şeş sad u pencâh u şeş bûd. Sad yüz dimekdür, mi'e ma'nâsına. Fârsî şahihdür. Ammâ aşda sîn'le idi. Şoñra telaffuzda tağliz idüp şâdla okudılar. [H82b] Ve şâdla yazdılar. Zirâ Fârsî'de şâd yokdur. Beyânı geçdi. [B63a] 'Acebdür ki sâyir elsineden şâdla naql olman lûgatları sîn'le telaffuz iderken bunu sîn'le şahih lûgat iken şâdla dağı telaffuz etdiler. Ya'ni Hicret-i nebeviyyeden altı yüz elli altıncı yıldı. Murâd-ı mâ naşihat bûd goftim. Ya'ni bizim murâdımız naşihat idi söyledik. Havâlet bâ-hudâ kerdim reftim. Havâlet ism-i maşdardur, muṭlâk naḳle dirler. İstılâh-ı fuḳahâda bir zemmetden bir zemmete deyenüñ naḳline dirler. Fârsice rû-bâ-rüy kerdem dimekdür. Ya'ni yüzleşdirmekdür. Ve havâlet lafzındağı tâ ekşer ihtimâl oldur ki tâ-yı hitâb ola, havâle et taḳdîrinde. Veyâ tâ-yı maşdar ola Fârsî'ye naql olmağıla tâ-yı aşlı gibi telaffuz olup uzun yazılır. Ya'ni seni Ḥudâ'ya havâle eyledük gitdük seni diyu. Haşşeten memdühı olan pâdşaha hitâb ola. Ya 'âmmeten her kimki bu kitâba

1 fâideler dimekdür HBL: fâidelerüñ cem'idür A // 2 ya'ni HBL: - A // 3 şeşum..... sitte ma'nâsına BA: za'af za'fü'l-memât dirler H, - B // 4 kaçan HL: - AB // 6 za'af za'fü'l-memât dirler BA: şeşum..... sitte ma'nâsına H, - B // 7bâb-1 heftum HBL: der-bâb-1 heftum A // 8 terbiyet ABL: beyt H / hetf HBA: heftum L // 9 heşt HBA: heştum L // 10 târih-i kitâb H: târih L, - AB // 12 ya'ni HBA: - L // 16 şâdla HLA: - B // 17 dağı HB: - AL // 19 ihâle ma'nâsına lûgatda HLA: ihâlet ma'nâsınadır lûgat B // 21 Fârsice HLB: Fârsî'de A / rüy-â-rüy BL: rûb-â-rüy HA / kerdem HLA: - B / dimekdür HLB: - A / yüzleşdirmekdür HB: yüzleşdirmek AL // 22 ekşer ihtimâl HLA: ekşeriyâ B / tâ-yı HBL: - A // 22 maşdar HBL: maşdariyye A // 23 olup HL: olup BA / yazılır HLB: yazıla A // 24 gitdük HLB: dağı gitdük A // 25 ola HBA: - L. 7 naḳar u HLA: naḳar-ı B / idem ABL: ider H.

nazar u iltifât ider ola. V'allahu â'lem bi's-şevâb ve ileyhi'l-merce'u ve'l-me'ab¹.

Hâtime Elhamdu'lillah bu şerb-i dîbâce-i Gülistân bi-'avni'l-meliki'l-mennân üşher-i hürmin evâilinde, dū-şenbe güninde üçüncü sâ'atda ki Fuşûl'üñ dördüncüsü ve Zemherîr'üñ beşinci günü ve Şuhûr-ı Kâmeriyye'nüñ yedinci ve
5 mäh-ı Receb'üñ tokuzuncı günü ve Hicret-i Nebeviyye'nüñ [H83a] tokuz yüz onı Târîh-i İskender'üñ biñ seküzyüz on [L61b] altısını ve Târîh-i Yezdcird'üñ sekiz yüz yigirmi ikisi ve Târîh-i Melikşâh'üñ dört yüz yigirmi sekizi idi ki kumûn-ı tesvîdden zühûr-ı beyâza ve maṭraḥ-ı riyâzeten masraḥ-ı riyâze çıkdı ki ḥaddâd-ı felek-ı culmûd küre-i gâbrâ-yı pür-âhdûd içinde menfeḥ-i hevânuñ enfâs-ı
10 burûdiyle luçeyn-i mâyi maḳ'ûd idüp çün i'câz-ı Dâvûd 'aleyhü's-selâm bi-renc-i azer ayîne-i İskender ve zücâc-ı ter düzerdi². Beyt:

Zemîn örs olmuşdı âb polad

Şovuk âhen dögerdi bād-ı ḥaddâd

Ve sihâm-ı şitâ fi's-subḥ ve'l-mesâ kavv-ı saḥâbdan nevâzil-i każâ vü kader gibi
15 göz açdırmayup ol kadar yağardı ki bu vehm ü sehmler ten-i zemîn ez-pây tâ be-farḳ polada gârḳ olmuşdı. Meşnevî:

Ḳurup [A46b] Rüstem kemânuñ ebr-i seccâc

İdinmişdi cihân Zâl'ini ümâc

20 Göz açdırmazdı dehre tîr-i bârân

Ḳaşın çatmışdı kîn ü rezme devrân

1 nazar u HLA: nazar-ı B / iden ABL: ider H // 2 hâtime HA: - B / bi-'avni'l-meliki'l-mennân H: bi-'avni'llah el-meliki'l-mennân LA // 7 idi ki kumûn-ı H: idi be-kûn, iden ki bunı A // 8 maṭraḥ-ı H: müstarih-i AL // 9 enfâs-ı H: enfâsı AL // 12 olmuşdı HA: olmuşdı L // 15 sehmler HA: sehle L / zemîn HA: - L // 16 meşnevî HA: nazm L // 17 kemânuñ HA: kemânı L / ebr-i HA: ebû L // 21 rezme HA: rezher L.

¹ Doğruyu bilen Allah'tır. Sığınılan ve dönülen O'dur. B nüshası burada bitmektedir.

² Allah'a hamdolsun ki nimet veren ve melik olan Allah'ın yardımıyla, Gülistan önsözünün açıklaması haram ayların başında, pazartesi günü saat 3'te, mevsimlerin dördüncüsü, kara kışın beşinci günü, Kamer aylarının yedinci, Recep ayının dokuzuncu ve Peygamber'in hicretinin 910'ı, İskender tarihini 1816'sı, Yezdcird tarihinin 822'si, Melikşâh tarihinin 428'iydi karanlığın gizliliğinden beyazlığın ortasına ve riyazetin atış yerinden bahçeye çıktı (tamamlandı). Kaya gibi olan gökyüzü demircisi, delikli yeryüzü fırınının içine, hava körüğünün soğuk nefesiyle su rengindeki incileri bağlayarak Davud'un mucizesi gibi ateşin acısı olmadan İskender'in aynasını ve taze camdan nesnelere düzerdi.

Bu korhudan ki almışdı içini
Yüzüne şu seper dutmuşdı çini

5

Ser-â-ser garķ idi polada ğabrâ
Zırh giymişdi mâhî gibi deryâ

Nâfe-i zemîn penbe-i berf içinde hafıye ve ğazâle-i çarķ-ı berîn perde-i şehâb altında hufte idi. Bâl-i ğurâb-ı ğabrâ ve şehper-i tütî-i ğazrâ şiddet-i şitâ ve hiddet-i sermâ ķahrından ser-â-ser ağ ve cevlângâh-ı [H83b] tāvus-ı bahâr ve seyrângâh-ı ķaķnūs-ı mürğzâr tebeddül-i rüzğâr ve gerdiş-i çarķ-ı ğaddâr birle neşimen-i zâğ olmış idi. Meşnevî:

10

İdüp sermâ elinden yaķasın çâķ
Zamân başına saçmaķ istedi ħâķ

15

Yüz urdı bād gibi baķr u berre
Ķara yirden nişân bulmadı zerre

Ve balğam-ı burüdet mizâc-ı ‘âleme şöyle te’sîr ve sirâyet etmiş idi ki şehâba marâz-ı laķve ve âftâba illet-i ra’şe ‘ârız olup bunuñ tenî der-iztirâb ve anuñ deheni pür-lu‘âb olmuş idi. Şi‘ir:

20

Çınâr pencesi gibi giderdi ħâķe hemîn
Elin çıķarsa yiñinden muĥaddirât-ı [L62a] zemîn

25

Felek gögermişdi âftâb ditreirdi
Gir(ür)di gerçi ki sincâb-ı ebr-i çarķ-ı berîn

Keennehu âşâr-ı zemherîr ile şaĥn-ı eşîr şarĥun mümerridun min kavârîr olmuş idi¹ ve her ħâne ķalb-i şitâyla ğülşen-i Ħalîl-âsâ şüret-i şecere-i Mūsâ göstermiş idi. Ğüyyâ dem-i münfaĥ nefĥa-i mesîĥâ idi ki aĥker-i murdeyi her nefesde iĥyâ iderdi ve her-dâr u diyâr bu beytle tekellüm ve bu sürüdle terennüm ķılurdu. Şi‘ir:

6 berf HA: berķ L // 10 olmuş idi meşnevî H: olmuşdı nazm A, olmuşdı beyt L // 13 saçmış HA: saçmaķ // 16 etmiş idi HA: etmişdi L // 17 marâz-ı laķve HA: marâzlığın L // 18 pür-lu‘âb olmuş idi HA: pür-imâb olmuşdı L / şi‘ir HA: beyt L // 19 giderdi HL: keserdi A / ħâķeH: bâde L, bād A // 22 felek HL: neğr felek A / sencâb-ı HA: şehâb-ı L // 24 zemherile AL: zemherîr ile H / olmuşdı AL: olmuş idi H // 25 Ħalîl HA: ħayl L / göstermişdi AL: göstermiş idi H // 27 sürüdle HL: sürürla / beyt AL: şi‘ir H.

¹ Kışın eserleriyle gök yüzünün yüksek yerinde gümüşten yüksek köşkler oluşturmuştu.

Urundı çün cihân kâfûri hayme.
Gel imdi oda cûd ur cûda zağme

5 Otur kalb-i şitâyı gülşen eyle
Furûgundan dil u cân rûşen eyle¹

Lugaz-ı Ateş [H84a]:

10 Ne güldür olki bakmaz kış u yaza
Açılur her nefesde tâze tâze

Ayağına ağaclar zerfeşândur
Otağına benevşe sâyebandur

15 Çıkar taşdan ider hâk içre mesken
Kararur şudan u semirür havâdan

Deridüm la'î la'î olsaydı pür-süz
Okurdum mihr mihr olsa siyeh-rüz

20 Hele bir hûbdur tâ-bende manzar
Siyeh perçemlü yalın yüzlü dilber²

Yanar per per cemâlî âftâbı
Cihânı rûşen eyler ferr u tâbı

25 Kızarmış lüle gibi ya'ni pür-şerm
Yüzi issi gözi otlı özi germ

'5 cân rûşen eyle HA: cânî rûşen eyle L // 8 kış u yaza H: kış yaza' A

¹ L nüshası burada bitmektedir.

² H nüshasında bu kısımda bir beyit fazladır. Bu fazlalığı müstensih beyitin başına yazdığı "ziyâde" ibaresiyle bize bildirdiğinden buraya alınmamıştır. Diğer nüshalarda da bu beyit yoktur.

Furûg-1 mâhdan vardur firâğı
Ki nûrundan yaqar ‘âlem çerâğı

5

İrişse âheni mûm ide şevki
Eridüp şu ide hârâ-yı zevki

Bu hûsnile gör ol gül yüzlü dildâr
Yatur gül ögsizidür [A47a] yaluñ uzar

10

Bu hûbun Lâmi‘î sürgil sefâsın
Bulursın bağ-ı dehrûñ hod vefâsın

15

Dimezün lîk her bād ile mest ol
Hevâ ehli gibi âteş-perest ol

Odur oddan cihân içinde maqşūd
Seni zer gibi hâliş ide ol od

20

Bu âteşden saña ne hâşıl ey dil
Yüri ‘ışq odına ol vâşıl ey dil

Ol oda ur kamû varlık dırahtın
Yaqup nûr it temâmet raht u bahtun

25

Enâniyet duhânından halâş it
Turâbuñ nâra yakup nûr-ı hâş it

Anı sen nâr şanma nûrdur pāk
Bu odun yoksa olsun başına hāk

30

[H84b] İlahî nâr-ı ʿışkınla serâser,

Şebistân-ı hayâlim kı1 münevver

Ki şevk-i revzen-i dilden urup tâb

5 Vücūdum mülkün itsün nūra ğarkâb

Çerâĝ olup şeb-i hayretde câne

İrişsün Hâzrete dil yane yane



IV. BİBLİYOGRAFYA

ATEŞ, Ahmet: "Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Mülûk-ı Osmân Münasebeti ile)",
Türkiyat Mecmuası , C.VII-VIII, 1942, s. 253-267.

_____ : İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I, Milli Eğitim
Bakanlığı, İstanbul 1968.

ATLANSOY, Kadir: Bursa Şairleri-Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri,
Asa Kitabevi, Bursa 1998.

AYAN, Gönül: Lami'î Vamık u Azrâ, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,
Ankara 1998.

AYNUR, Hatice: Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları, Boğaziçi
Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları İstanbul, 1991-1998.

CEYLAN, Ömür: Tasavvufi Şiir Şerhleri, Kitabevi, İstanbul 2000.

CUMHUR, Müjgan: Ali Nihat Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler, Atatürk Kültür
Merkezi Yayını, No: 45, Ankara 1990.

_____, KAYA, Dursun: Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yazma Eserler
Katalogu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 724, Ankara 1990.

ÇALIŞKAN, Yaşar: Latifeler, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, No:2372, İstanbul
1997.

DEVELİOĞLU, Ferit: Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, Ankara
1993.

DİLÇİN, Cem: Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

DOĞAN, Muhammet Nur: "Metin Şerhi Üzerine", Yedi İklim, S. 63, Haziran 1995,
s. 70-74.

- ELMALILI Hamdi Yazır: Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli, Huzur Kitabevi, İstanbul 1996.
- EMİNOĞLU, Mehmet: Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu, Konya Kültür Müdürlüğü Yayınları:19, Konya 1997.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki: Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1971.
- GÖNÜLTAŞ, Güler: Manisa İl Halk Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, Türk Kütüphaneciler Derneği Manisa Şubesi Basımevi, Manisa 1986.
- İPEKTEN, Haluk-İSEN, Mustafa-TOPARLI, Recep-OKÇU, Naci-KARABEY, Turgut: Tezkirelere göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:942, Ankara 1988.
- İSEN, Mustafa: Kühü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı, Atatürk Kültür Merkezi Yayını:93, Ankara 1994.
- İZETPEREST, Nurullah: "Gülistan-ı Sadi-Yedi El Yazması ve On Basma Eser Karşılaştırması", Daniş, V.Baskı, Tahran 1997.
- KALPAKLI, Mehmet: Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1999.
- KARA, Mustafa-ATLANSOY Kadir: Bursa Dergahları, Asa Kitabevi, Bursa 1998.
- KARAHAN, Abdülkadir: "Lami'i", İA, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C.VII, İstanbul 1998, s.10-15.
- KARATAY, Fethi Ethem: Topkapı Saray Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, İstanbul 1961.
- KAVAKÇI, Yusuf Ziya: İslam Araştırmalarında Usul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara tarihsiz.

KORKMAZ, Zeynep: “Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla ilgili Değerlendirmeler”, *Türkoloji Dergisi*, C.VIII/I, Ankara 1979, s.67-77

KORTANTAMER, Tunca: “ Tezcan, Nurhan: Lami’is Guy u Çevgan, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1994, 387s.+Faksimile (62 fol.)”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi IX*, İzmir 1998.

_____ “ Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Türk Dili ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi VIII*, İzmir 1994.

_____ Nev’i-zâde Atâyî ve Hamse’si, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir 1997.

KURNAZ, Cemal-TATCI, Mustafa: Emîr Buharî, Kültür Bakanlığı Yay., No:207, Ankara 1998.

LEVEND, Agah Sırrı: *Türk Edebiyatı Tarihi*, , Giriş, C.1, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., 3. baskı, Ankara 1988.

MUTÇALI, Serdar: *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 1995.

OLGUN, İbrahim-DRAHŞAN, Çemşid: *Türkçe-Farsça Sözlük*, Daniş Yay., Tebriz 1986.

SAFA, Zebîhullah: *Tarih-i Edebiyat-ı der-İran*, C.V, Daniş Yay., Tahran 1995.

SEMİH, Mehmet: *Türk Edebiyatında Mahlaslar, Takma Adlar, Tapşırımlar ve Lakaplar*, Afa Yay., İstanbul 1989.

TARLAN, Ali Nihat: “Metin Şerhine Dair”, *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul 1981, s.199-204

- TOLASA, Harun: “Klasik Edebiyatımızda Divan Önsöz(Dibace)leri Lami’î’nin Önsözü (buna göre) Divan Şiiri ve Sanat Görüşü”, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C.III, İzmir 1983.
- TÜYATOK: Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu 34/IV, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1994.
- ULUDAĞ, Süleyman: Kuşeyri Risalesi, Dergah Yayınları, İstanbul 1978.
- ÜNVER, İsmail: “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, Türkoloji Dergisi, C.XI, S.1, Ankara1993, s.53-89.
- ÜZGÖR, Tahir: Türkçe Divan Dibaceleri, Kültür Bakanlığı Yayınları /1228, Ankara 1990.
- VAUX, Carra De: “Şerh”, İA (1979), C. 11, MEB Yay. S. 429.
- YARDIM, Ali: Şihâbü’l-Ahbâr Tercümesi, Damla Yayınevi, İstanbul 1999.
- YILMAZ, Mehmet: Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 209

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

Lâmi'î Çelebi'nin yaptığı Şerh-i Dîbâce-i Gülistan'ın Edisyon Kritikli Metni

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

- 1- Lâmi'î
- 2- Şerh
- 3- Edisyon Kritik
- 4- Metin
- 5- İnceleme

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: (Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrak ve thesaurus'ları kullanınız.)

- 1- Lâmi'î
- 2- Şerh
- 3- Edicition Critique
- 4- Text
- 5- Study

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

- | | |
|---|-----|
| 1- Tezimden Fotokopi Yapılmasına izin veriyorum | [] |
| 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir | [] |
| 3- Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir | [X] |

Yazarın İmzası



Tarih :

ÖZET

Yüksek Lisans tezi olarak Bursalı Lâmi'î Çelebi'nin Şerh-i Dîbâce-i Gülistan adlı eserini çalıştık. Çalışmamızın amacı edisyon kritik metodunu, şecere tespit yollarını öğrenmek ve Lâmi'î'nin şerh metodunu belirlemektir.

Lâmi'î 1472-1532 yılları arasında yaşamıştır. Bursa'da doğmuş ve hayatını burada geçirmiştir. Ünlü İran şairi Câmî'den yaptığı çevirilerden dolayı "Câmî-i Rum" adıyla tanınmış olan Lâmi'î'nin kırkın üzerinde eseri mevcuttur.

Lâmi'î Çelebi'nin Şerh-i Dîbâce-i Gülistan adlı eseri Eski Türk Edebiyatı'nın en zengin sahalarından olan klasik metin şerhine iyi bir örnek teşkil eder. Şerhler, bir metnin daha iyi anlayan biri tarafından ortaya koyulmasıdır. Bu yüzden şerhin oluşmasında yazarın bilgi birikimi büyük rol oynar.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kendi içinde beşe ayrılır. İlk kısımda yazar hakkında bilgiler mevcuttur. İkinci kısımda şerhler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Üçüncü kısım Lâmi'î'nin şerh metodu ve dördüncü kısım eserin geneli hakkındadır. Beşinci kısımda ise eser üzerinde yapılan bir çalışmaya yer verdik. İkinci bölümde eserin yazma nüshaları ve metni kurmada takip edilen yol anlatılmıştır. Üçüncü bölümde metin verilmiştir. Son olarak bibliyografyaya yer verdik.

ABSTRAKT

As our masters degree finishing subject we leare worked on Lâmi'î Çelebi's "Şerh-i Dîbâce-i Gülistan". The goal of our work is to learn the edition critic method and to find out Lâmi'î's commentary method.

Lâmi'î has lived between the years of 1472 and 1532. He was born in Bursa. Because of the translations he did from the famous Persion poet Cami, he was known as "Cami-i Rum". With over fourty works he became one of the most valuable artists of the Old Turkish Literature.

Commentaries are one of the unidest subjects of the Old Turkish Literature and they are written by people who understands a certain subject better.

Our work is made of three parts. We have derided the first part to five different pieces and it gives you information about the writer. In the second part there in information about the commentanies. The third part is about Lâmi'î's commentary methods and the forth part indudes general information about the story. The finish part is about a master. In the second part it is told about the ways it was followed and samples of writings. In the third part you will find the subject and the main part of the writing. And at the last part the bibliography is told to finish the work.

ÖZGEÇMİŞ

Erzincan doğumluyum. İlk, orta ve lise tahsilimi Anadolu'nun çeşitli illerinde tamamladıktan sonra 1991 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazandım. 1995 yılında bölümümden mezun oldum. Aynı yıl Konya Ereğli Yenizengen Y.İ.B.Okulu'nda Türkçe öğretmenliğine başladım. 1996 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün açtığı Eski Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Programı'nı kazandım ve Bornova Süleyman Demirel Lisesi'ne Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak atandım. Halen aynı lisede görev yapmaktayım.

